

237
SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

XXX—XXXI

1975

BUCUREȘTI

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Selaru Preda

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

XXX — XXXI

1975
BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. PETRE CONSTANTINESCU-IAȘI (redactor responsabil), N. ADĂNILOAIE și A. IORDĂNESCU (redactori responsabili adjuncți), acad. ȘT. PASCU, V. MACIU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, D. ALMAS, L. BANYAI, D. BERCIU, D. BERINDEI, C. DINU, I. DRAGOMIRESCU, C. GÖLLNER, R. MANOLESCU, M. PETRESCU-DIMBOVIȚA, A. PETRIC, L. ROMAN, GH. SMARANDACHE, FL. STĂNCULESCU, I. SENDRULESCU, C. ȘERBAN, TH. N. TRĂPCEA, VENERA TEODORESCU, C. VELICHI (membri), ELVIRA PREDA (secretar de redacție)

STUDII ȘI ARTICOLE

Istoria României și istorie universală

LIGIA BĂRZU — Dovezi ale continuității populației autohtone în fosta provincie Dacia în sec. IV—V e.n.	5
FRANCISC KISS — Posesiuni moldovenești în Transilvania (sec. XV—XVI)	13
ION GH. ȘENDRULESCU — Mișcări revoluționare și țărănești în țările române în perioada 1821—1848	52
IOAN SCURTU și EUFROSINA POPESCU — Probleme majore dezbătute la Conferința națională a P.C.R. din octombrie 1945	34
FLORENTINA CAZAN — Urmările cruciadelor	41
RADU MANOLESCU — Formarea imperiilor coloniale portughez, spaniol și olandez	49
AUREL IORDĂNESCU — Medalion istoric: Constantin Giurescu (1875—1918)	61

Istorie locală

PETRU RUȘȘINDILAR — Contribuția maselor din N. Moldovei, sub conducerea P.C.R., la lupta pentru instaurarea și consolidarea regimului democratic-popular	67
--	----

Istoria învățămîntului

IONEL DÎRDALĂ — Eudoxiu Hurmuzaki și promovarea școlii românești din Bucovina	76
---	----

Metodica predării istoriei

IOAN CÎMPEANU — Unele aspecte metodice ale utilizării lucrărilor clasice ale marxism-leninismului și a documentelor P.C.R. în predarea istoriei	82
NICOLAE MARCEL — Modalități de realizare a unor lecții moderne de istorie	91

Discuții și opinii

LOUIS ROMAN — „Cererile norodului rumânesc“ și forțele social-politice la 1821	98
--	----

Izvoare istorice comentate

AUREL IORDĂNESCU — Testamentul politic al lui Augustus	114
FLORENTINA CAZAN — Edictul din Nantes (1598) și revocarea lui (1685)	120
FLOREA STĂNCULESCU — „Actul osăbit pentru prințipurile Moldova și Țara Românească” al Tratatului de la Adrianopole (2/14 sept. 1829)	124
MARIA TOTU — Legile Dietei de la Sibiu (1863)	127
EMA NASTOVICI — Decret asupra păcii (1917)	135
IOAN SCURTU — Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945 . .	141

Planuri de lecții comentate

AUREL IORDĂNESCU — Republica romană după marile cuceriri . . .	145
ELISABETA RADU — Formarea marelui cnezat al Moscovei (sec. XII—XV)	151
PETRU DEMETRU POPESCU — Războiul de 30 de ani	157
VIORICA VĂITEANU — Transilvania de la 1849 pînă la primul război mondial	162
NICOLAE BÎRDEANU — Insurecția națională armată antifascistă și anti- imperialistă din august 1944	166

Dicționar istoric

ALEXANDRU CONSTANTINESCU — Moneta în evul mediu românesc (partea II-a)	175
---	-----

Bibliografie

CONSTANTIN ȘERBAN și VICTORIA ȘERBAN — Cărți de istorie apărute peste hotare (1973—1974)	182
CONSTANTIN DINU — Bibliografie selectivă a metodicii predării istoriei (1974—1975)	188
FLOREA STĂNCULESCU — Utile instrumente de lucru pentru profesorii de istorie	194

Din tematica I.C.P.P.D.

MATEI D. VLAD — Aspecte generale privind politica externă a țărilor române în perioada 1678—1688	199
---	-----

Rubrica învățătorului

VASILE POPEANGĂ — Ideea unității și continuității poporului român în predarea istoriei la clasele mici	212
---	-----

*

Acad. prof. ȘTEFAN PASCU — Chestionar istoric	221
---	-----

STUDII ȘI ARTICOLE

ISTORIA ROMÂNIEI ȘI ISTORIE UNIVERSALĂ

DOVEZI ALE CONTINUITĂȚII POPULAȚIEI AUTOHTONE ÎN FOSTA PROVINCIE DACIA ÎN SECOLELE IV—V e.n.

LIGIA BĂRZU

Aproape nu este moment care să fie atât de controversat cum este acela al nașterii poporului român. Lucări și studii de o amploare mai mică sau mai mare dezbate o serie de probleme fundamentale cum sînt continuitatea dacică, intensitatea procesului de romanizare, continuitatea romană și daco-romană, aria de formare a poporului român, momentul constituirii lui ca un etnos de sine stătător cu caracteristici proprii deosebite de restul lumii romanice, expresia arheologică a acestei realități istorice.

Nici una din aceste probleme nu poate fi rezolvată pornind de la utilizarea exclusivă a izvoarelor scrise. Puține la număr¹, confuze și subiective, în cea mai mare parte tîrzii în raport cu evenimentele pe care le relatează, ne transmit bunăoară două versiuni cu privire la momentul părăsirii Daciei (odată sub Gallienus și a doua oară sub Aurelian)² și două variante privind natura actului lui Aurelian (evacuare totală sau evacuarea numai a trupelor și administrației centrale). În articolul citat, Vladimir Iliescu, întemeindu-se pe analiza internă de text, caută să demonstreze că între cele două tradiții privind modalitățile de evacuare a Daciei (Eutropius și copiii săi și Jordanes), știrile transmise de Jordanes „reprezintă tradiția cea „bună” sau „corectă”³. Este incontestabil că știrile lui Jordanes sînt în concordanță cu logica istorică, după cum informațiile din Eutropius reprezintă „tradiția «greșită» sau cel puțin tendențioasă”⁴.

Numai că o analiză de text, oricît de aprofundată ar fi ea, nu poate fi socotită suficientă, mai ales cînd este vorba de un autor atît de tîrziu și în a cărui operă întîlnim pe lîngă știri exacte sau plauzibile și un număr foarte mare de erori. De aceea, socotim că recurgerea la totalitatea izvoarelor care ne stau la îndemînă și, în primul rînd, la cele arheologice reprezintă o *condiție obligatorie* pentru toți aceia care se apleacă asupra acestei vremi. De altfel, aportul arheologiei românești la rezolvarea problematicii enunțate este deosebit de important prin bagajul mare de fapte pus la dispoziția cercetătorilor, fapte pe temeiul cărora s-a putut deja proceda la o verificare a tradiției scrise și la completarea ei.

Aceasta nu înseamnă că arheologia nu mai are pași însemnați de făcut. Cînd facem această afirmație, nu ne gîndim numai la cercetările privind perioada de după 271—275 dar și la cele relative la perioada romană și la contactele

¹ Vl. Iliescu, *Părăsirea Daciei în lumina izvoarelor literare*, S.C.I.V., 3, 1971, p. 425—442.

² Eutropius, *Breviarum ab Urbe Condita*, IX, 8, 2; IX, 13, 4; IX, 15, 1, *Fontes II*, p. 39; Jordanes, *Romana*, 217, *Fontes II*, p. 407.

³ Vl. Iliescu, *op. cit.*, p. 430.

⁴ *I d e m*, p. 441.

dintre romani și daci în interiorul provinciei și în afara ei. Este adevărat că în ultimii ani s-a adunat o cantitate apreciabilă de informații privind aceste perioade și aceste aspecte, dar prea puține sînt monumentele cercetate în întregime. În afară de cimitirele de la Soporul de Cîmpie și Obreja, noi nu putem cita altceva. Nu s-a cercetat încă în întregime nici o așezare rurală din Dacia, nici un oraș, castru sau villă. Pe de altă parte, publicarea rezultatelor cercetărilor, atîtea cîte sînt, nu s-a putut face totdeauna complet și nici după cele mai riguroase norme științifice. Or, în condițiile în care arheologia este chemată să umple un asemenea gol, o atare situație nu poate să fie decît păgubitoare nu numai pentru interesul științei istorice în general, dar mai ales pentru interesul nostru național.

Înainte de a vedea care sînt datele arheologice de care dispunem în momentul de față pentru perioada postaureliană în Transilvania, socotim necesară formularea cîtorva idei privind statutul juridic al provinciei Dacia în momentul abandonării ei de către autoritățile imperiale.

Multă vreme a fost încetățenită în istoriografia problemei formula stereotipă că presiunea neamurilor migratoare la Dunăre l-a obligat pe Aurelian să părăsească Dacia și că *imediat* (la 271 sau 275) provincia a fost invadată și luată în stăpînire de către vizigoți. Această viziune mai apare, din nefericire, și în lucrări mai noi care sub raportul informației au rămas la nivelul secolului al XIX-lea sau la începutul secolului XX.⁵ Viziunea aceasta a fost determinată de informația furnizată de izvoarele literare relative la eveniment și de faptul că primul cimitir de proporții aparținînd unei populații de neam germanic a fost descoperit în Transilvania (Sîntana de Mureș). O analiză mai strînsă a izvoarelor literare și mai ales cercetările arheologice întreprinse după cel de al doilea război mondial au dus la lichidarea definitivă a acestei erezii. Fără îndoială, este imposibil să se afirme că în a doua jumătate a secolului al III-lea e.n. o asemenea presiune nu exista *la toate* granițele imperiului. Numai că la Dunărea de Jos o asemenea presiune nu era la 275, imediată, ci doar latentă. Vrem să spunem prin aceasta că Aurelian nu a fost *silit* să părăsească *în grabă* Dacia, în fața atacurilor unor „barbari” care s-au instalat *atunci* în fosta provincie. Măsura lui Aurelian făcea parte dintr-un plan mai vast de asigurare a granițelor imperiului, iar evacuarea legiunilor și a administrației centrale trebuie să se fi făcut în ordine, cu menținerea efectivă a cetăților de pe malul stîng al Dunării și al controlului unei părți însemnate din teritoriul fostei provincii Dacia inferior. Noi presupunem că restul teritoriului Daciei nu și-a pierdut statutul juridic, imperiul menținîndu-și în continuare autoritatea nominală asupra lui și luînd măsuri speciale de protecție. Altfel, nu ne putem explica faptul că nici *un grup migrator* nu se așează în Dacia *multă vreme* după evacuarea ei, că vizigoții, atunci cînd ajung în regiunile noastre (probabil în jurul anilor 300), *nu au acces* în provincie, ci sînt *instalați*, foarte probabil, în calitate de *federali externi* la est de limesul transalutan. Faptul că ei nu vor depăși această limită decît cu titlu excepțional precum și campaniile lui Valens purtate sub pretextul în-călcării tratatelor încheiate constituie dovezile raporturilor reale existente între imperiu și „barbarii” instalați la nord de Dunăre. Evident că rămîne în discuție problema grupului germanic de pe versantul apusean al Carpaților răsăriteni

⁵ A. E. Thompson, *The Visigoths in the time of Ulfila*, Oxford, 1966.

și de la Palatca. Numai că monumentele ce le aparțin sînt tîrzii (nu pot fi datate înainte de mijlocul secolului al IV-lea), iar asupra atribuirii lor etnice se poartă încă discuții.⁶

În fața evidenței arheologice, istoriografia românească a trebuit așadar să renunțe la o formulă stereotipă. Acum însă se vorbește din ce în ce mai mult de pătrunderea în provincia romană a dacilor liberi din vest și a carpilor. Fără îndoială că o presiune dacică la granițele imperiului exista și că cei care au putut profita în primul moment de carența de autoritate au fost dacii liberi. O documentare arheologică mai bogată și convingătoare nu există încă. Ceea ce se poate afirma în mod sigur este faptul că dacii liberi din vest pătrund în Dacia. Descoperirea unei așezări la Cipău-Gîrle⁷ datată sigur pînă în a doua jumătate a secolului al IV-lea confirmă această idee. Este adevărat că este greu să se construiască o teză întreagă pe o singură descoperire, dar cea de la Cipău-Gîrle este semnificativă, iar absența altora trebuie pusă mai de grabă pe seama lipsei de cercetări sistematice. Problema prezenței carpilor nu poate fi pusă în aceiași termeni. Noi nu cunoaștem pînă acum, din fosta provincie Dacia, nici o descoperire datînd de la sfîrșitul secolului III și de la începutul secolului al IV-lea, care să poată fi atribuită neîndoiește carpilor. O piesă izolată, ruptă de orice context arheologic, nu constituie un argument demn de a fi luat în considerație. Aici s-ar putea opera, eventual, cu unele din mormintele de la Saporul de Cîmpie (acelea în care au fost găsite podoabe de tip carpic), dar în acest caz ar trebui să avem siguranța că ele aparțin unor carpi pătrunși în provincie scurt timp după 275 și nu unor carpi transplantați cu forța la mijlocul secolului al III-lea e.n. Nu trebuie să uităm, însă, că atribuirea etnică a mormintelor la care ne refeream mai sus constituie încă obiectul unei controverse.

Dacă pentru documentarea prezenței dacilor liberi în fosta provincie cercetarea arheologică este încă deficitară sau incompletă, există, în schimb, suficiente dovezi pentru a demonstra rămînerea în Dacia a unor grupuri însemnate de populație romanizată și este foarte important că nu este vorba numai de daci, ci și de coloniști. Aceste două nuclee au asigurat în primul rînd continuitatea procesului de romanizare și după 271—275 e.n.

Dintre aceste descoperiri cea mai importantă rămîne cimitirul nr. 1 de la Bratei care prin ritul și ritualul de înmormîntare și prin inventarul funerar atestă existența unei mari comunități romane în centrul Transilvaniei. Data tîrzie a acestui monument este de natură să-i sporească semnificația.

Numărul total de morminte cercetate este de 353; sînt dispuse în șiruri, cel puțin la început, dar numeroasele cazuri de întretăieri îngăduie presupunerea că principiului inițial i s-a adăugat preferința membrilor aceleiași familii de a se îngropa în aceeași parte a cimitirului.

Ritul practicat în exclusivitate este incinerarea. Gropile au forme, dimensiuni și orientări diferite. Cea mai mare parte a gropilor (270) sînt arse ritual și au formă ovală sau rectangulară (267).

Majoritatea mormintelor sînt orientate NS (243) și numai un mic pro-

⁶ K. Horedt, *Unele probleme privind răspîndirea culturii Sintana de Mureș-Cerniașov*, SCIV, 4, 1967, p. 577 și urm.

⁷ SCIV, 3—4, 1955, p. 658—660; p. 669; p. 671; N. Vlăssă, *O pătrundere din vest a dacilor pe teritoriul fostei provincii în secolul al IV-lea*, SCIV, 3, 1965, p. 500 și urm.; K. Horedt, *op. cit.*, p. 581; p. 583—586; p. 587.

cent (85) sînt orientate EV. Se pare că trebuie să atribuim o anumită semnificație frecvenței orientării NS a gropilor. Faptul că în cimitirele illyrice de epocă romană, în care se întâlnește practica arderii rituale a gropilor, predomină orientarea EV poate servi drept indiciu, alături de alte elemente, pentru o mai exactă atribuire etnică a mormintelor de la Bratei.

Depunerea resturilor de la incinerare în groapă urmează, de asemenea, o altă ordine decît aceea din cimitirele mai sus menționate. În general vorbind, ne găsim în prezența unor morminte de tip *Brandgrubengräber*, respectiv a unor morminte în care resturile rezultînd de la incinerare sînt risipite în toată groapa.

Caracteristicile principale ale modului de depunere a resturilor funerare și a ofrandelor în cimitirul 1 de la Bratei sînt: numărul extrem de redus al oaselor umane calcinate care sînt amestecate cu cenușa și cărbunele rezultînd din arderea rugului, prezența unui foarte mare număr de animale sacrificate ale căror oase sînt în parte azvîrlite și ele la împlinire în groapă, absența inventarului funerar în groapă și depunerea lui în gura gropii sau deasupra gropii, prezența pietrelor arse azvîrlite (în mod obișnuit) sau așezate (foarte rar) pe fundul gropii, așezarea (relativ frecventă) a unor omoplați de vită mare pe fundul gropii (totdeauna deasupra pietrelor azvîrlite sau așezate pe fund) sau în gura gropii, extrem de rară depunere a unor vase sparte ritual în groapă sau deasupra ei, placarea unor gropi cu pietre (mai frecvent în cazul mormintelor cu groapa nearsă ritual). Stabilirea originii ritului și în parte a ritualului de înmormîntare nu constituie o sarcină prea dificilă întrucît există un număr mare de cimitire care cuprind un procent ridicat de morminte cu groapa arsă ritual pe teritoriul provinciei Dacia (Alba Iulia⁸, Cinciș⁹, Morești¹⁰, Porolissum¹¹, Sebeș¹², Zlatna¹³, Romula¹⁴) și în provinciile limitrofe (Pannonia¹⁵ și Illyricum)¹⁶ toate datînd din perioada dominației romane, în principal din secolul II—III e.n. Această situație ne obligă în mod automat și logic să acceptăm ideea că introducerea arderii rituale a gropilor este strîns legată de procesul de colonizare, proces în care provinciile învecinate apusene (Illyricum, Pannonia și Noricum) par să fi jucat un rol important.

În cazul cimitirului de la Bratei, dat fiind vremea tîrzie la care se plasează folosirea lui, se pune problema dacă mai putem vorbi de coloniști sau ne aflăm în prezența unor daci romanizați. În judecarea situației de aici trebuie avute în vedere nu numai asemănările de caracter general, ci și detaliile semnificative ca și studierea atentă a inventarului funerar.

⁸ D. Protase, *Problema continuității în Dacia*, 1966, p. 18—19.

⁹ O. Floca, *Villa rustica și necropolă de la Cinciș*, AMN, II, 1965.

¹⁰ K. Horedt, *Șantierul arheologic Morești*, SCIV, 1—R, 1953, p. 280—283; SCIV 1—2, 1954, p. 208—209.

¹¹ M. Macrea, D. Protase, M. Rusu, *Șantierul arheologic Porolissum*, Materiale, VII, 1958, p. 380—384.

¹² D. Protase, *op. cit.*, p. 48.

¹³ O. Floca, *Sisteme de înmormîntare în Dacia Romană*, „Sargetia“, II, 1941, p. 91—97.

¹⁴ M. Babeș, *Zu den Bestattungsarten im nördlichen Flachgräberfeld von Romula*, „Dacia“, NS, XIV, p. 180—182.

¹⁵ A. Mócsy, *Karraromai Sirok Szombathelyről*, AE, 81, 1954, p. 190—191.

¹⁶ M. Garasanin, *Razmatranja o necropolama tipa Mala Kopasnica Sase*, Godisnjak, VI, 4, Sarajevo, 1968, p. 27—34.

Așa cum am afirmat deja, este fără îndoială că ne găsim în prezența unui ritual a cărui origine este străină de lumea dacică — ritualul arderii gropilor. Problema este dacă ritualul a fost adoptat și de daci și a ritmului în care s-a realizat acest proces. Adoptarea de către o parte din daci a acestui ritual, evident de acele grupuri care s-au arătat mai puțin tradiționaliste, mai deschise la influența romană, care au renunțat deci, într-un timp relativ scurt, la unele forme proprii ale culturii spirituale, poate să fie admisă în ciuda faptului că pentru epoca romană nu dispunem deocamdată decât de o singură dovadă sigură — cimitirul de la Cinciș, iar din perioada post aureliană cimitirul 1 de la Bratei.

În acest ultim caz, afirmația o facem pornind tocmai de la unele detalii de ritual. Amănuntele de ritual de care sîntem obligați să ținem seama se referă, în primul rînd, la natura inventarului funerar și la modul depunerii lui în groapă. În toate cimitirele cu gropi arse ritual se întîlnește un inventar funerar bogat constînd în principal în vase întregi (ulcioare, căni, opațe etc.), la care se adaugă piese de port sau de podoabă, monede etc. Aceste ofrande sînt așezate, *fără excepție*, în groapă, fie în mijlocul ei direct pe fund, fie deasupra unui strat de oase calcinate, cenușă și cărbune. Or, în cimitirul nr. 1 de la Bratei nu se practică sistemul depunerii în groapă a unor vase întregi sau sparte ritual și nici a altor piese de inventar sau ofrande, cu excepția oaselor de animale. În mod obișnuit, totalitatea inventarului este masat în gura gropii sau deasupra ei. Excepțiile, extrem de rare, se constată la alte tipuri de gropi decât cele arse.

Analogii pentru această practică nu cunoaștem decât din lumea dacică dinaintea cuceririi romane unde în cimitire, cum sînt acelea de tip Porolissum, s-au întîlnit deasupra mormintelor grămezi de cioburi amestecate cu pietre, oase de animale nearse, chirpic și piese de inventar.

Un alt amănunt de ritual este sacrificarea unui număr mare de animale (de ex. sînt morminte în care au fost întîlnite oase aparținînd unui număr de opt vite mari). Sacrificarea și depunerea de ofrande de carne în groapă nu sînt caracteristice pentru coloniștii illyri din Dacia și nici la ei acasă. Și din acest punct de vedere trebuie să recurgem din nou la situațiile cunoscute din lumea dacică, respectiv la aceleași descoperiri care sînt încadrate în grupul Salca-Porolissum. Pentru perioada ocupației romane singurul monument la care ne putem referi, fără ca situația să fie totuși absolut identică cu Porolissum sau Bratei, este cimitirul de la Cinciș. Trebuie să adăugăm că prezența vetrelor între sau deasupra unor morminte, la Bratei ca și la Porolissum, se leagă fără îndoială de practica banchetelor funebre.

În al treilea rînd, este vorba de descoperirea la Bratei a unui număr impresionant de fragmente ceramice de factură dacică cu forme, tehnici și decor caracteristice (butonii, linia simplă, în val, banda de linii în val, triunghiurile excizate, brîul alveolar sau crestat). Ca forme, notăm între altele, prezența, în două morminte cu groapă arsă (h 9 și 87) a căștii, descoperirea unor fragmente de vase-borcan care prin tehnică și motivele decorative își găsesc analogii la Cipău-Gîrle și Arad-Ceala¹⁷ (triunghiurile excizate sau impresiunile oblice cu dinții pieptenului asociate cu banda de linii în val), prezența în mare

¹⁷ I. H. Crișan, *Continuitatea dacică în Cîmpia Aradului*, „Apulum“, VII, 1, 1968, p. 241 și urm., fig. 3, 1, 3, 14.

cantitate a vasului mare de provizii din care nu lipsesc speciemenele decorate cu brîu alveolar simplu sau cu brîul alveolar dispus între două benzi orizontale de striuri paralele.

În sfîrșit, socotim tot drept o caracteristică aparte prezența calului printre animalele sacrificate. Se pare că acest animal a jucat un rol important în credințele dacilor. Afirmația o facem pornind de la cîteva descoperiri de schelete întregi sau părți din scheletul unor cai (capete așezate deasupra oaselor de la picioare), făcute în cuprinsul unor așezări sau cimitire¹⁸ care datează în principal din secolul II î.e.n., dar a căror durată ar putea fi eventual prelungită și în sec. I î.e.n. Evident, aici am avea nevoie de cîteva verigi care să lege descoperiri situate la o distanță așa de mare în timp. În orice caz, oasele de cal din morminte nu au nimic de-a face cu lumea provincial-romană.

Deosebirea față de complexe culturale „barbare“ contemporane și caracterul roman tîrziu al cimitirului sînt demonstrate, în primul rînd, de ritul și ritualul de înmormîntare și, în al doilea rînd, de caracterul general al culturii materiale cu care el ni se înfățișează.

Despre originea provincial-romană a ritului și, în parte, a ritualului de înmormîntare am discutat deja.

În ceea ce privește conținutul culturii materiale, în general vorbind, ne aflăm în prezența unor aspecte sau forme provincial-romane sau de tradiție provincial-romană (ceramica, uneltele agricole sau meșteșugărești, fibulele, obiectele de sticlă). Data tîrzie și condițiile istorice explică însă o oarecare tendință de „barbarizare“ care se manifestă în unele aspecte. Este vorba de ceramică, în special de specia lucrată cu mîna din pastă cenușie sgrunțuroasă.

În seria produselor locale de tradiție provincial-romană se înscrie, în primul rînd, ceramica (ocupă de altfel și cea mai mare pondere în ansamblul inventarului funerar), reprezentată în principal prin vase lucrate la roată din pastă cenușie sgrunțuroasă (vasul-borcan decorat cu caneluri, striuri, mai rar cu bandă de linii în val sau linia simplă în val, vasul mare de provizii din care nu lipsesc exemplarele decorate cu brîul alveolar sau crestă), amforele, amforetele, cămile, ulcioarele, într-o proporție mai mică prin vase lucrate la roată din pastă cenușie fină (vasul-borcan, vasul mare de provizii, unele forme de străchini, căni, ulcioare, amfore sau amforete). Acestea trebuie să li se adauge produsele ceramice de o calitate superioară și care eventual ar putea proveni din import. Se poate pune însă problema dacă nu cumva ceea ce socotim noi a fi ceramică romană de import nu provine din ateliere care mai produc în fosta provincie Dacia vase de tip general roman. Este vorba de amfore, ulcioare, căni, vase de provizii, străchini lucrate din pastă fină sau sgrunțuroasă, de culoare roșie.

Nu este probabilă însă o producție locală în cazul vaselor smălțuite. În acest caz, sîntem obligați să admitem importarea lor din acele centre care la această dată produc o asemenea marfă (S. Dunării sau Pannonia). Un import poate fi presupus și în cazul vaselor de sticlă, deși avem dreptul să presupunem eventuala existență a unor ateliere de sticlărie instalate în mediul „barbar“, ateliere de genul celuiua descoperit pe teritoriul U.R.S.S.¹⁹

¹⁸ Informație Al. Alexandrescu.

¹⁹ M. A. Bezborodoy and A. A. Abdurazakov, *Newly excavated glass-works in the URSS*, „Journal of glass studies“, VI, 1964, p. 64—66.

Formele ceramice tipice împrumutate din cultura Sîntana contemporană, în parte, cu cimitirul 1 de la Bratei se reduc în fond la unele varietăți de strachină (de exemplu strachina cu decor fațetat sau realizat prin impresiuni sau cu decor lustruit) și un singur pahar fragmentar decorat prin impresiune.

La aceste elemente trebuie să adăugăm caracterul provincial-roman sau dacic al uneltelor agricole și meșteșugărești, prezența exclusivă a fibulei cu piciorul întors pe dedesupt, absența fibulei germanice cu placă la cap și la picior.

Pentru datarea cimitirului dispunem de un număr destul de mare și de variat de elemente cronologice: monede, fibule, catarama, piepteni de os, vase de sticlă, mărgelile, un fragment dintr-o oglindă de bronz, o săgeată de fier de tip hunic și ceramică.

Monedele încep cu o piesă de la Constantius II Caesar (bătută spre sfîrșitul anului 328 e.n.) și se încheie cu o piesă foarte greu identificabilă care ar putea fi eventual atribuită împăratului Theodosius I. Între aceste date extreme există două monede sigure — una de la Constantius II Imperator (bătută în 353) și alta de la Valens (bătută în 373). Pe baza monedelor, noi putem încadra perioada de folosire a cimitirului începînd cel mai devreme cu deceniul al patrulea al sec. IV. e.n.

Ceramica, locală sau de import, se înscrie și ea în categoria tîrzie ca tehnică, forme și decor; cățuia dacică apare și ea într-o formă extrem de degenerată. Vasele smălțuite își găsesc analogii la Intercisa²⁰ în morminte care se datează începînd cu Constantius II.

Vasele de sticlă, în principal vasele cu pereți fațetați, paharele decorate cu ove și brîu alveolar, paharele conice decorate cu caneluri orizontale și vasele decorate cu „buline” albastre sînt și ele tîrzii. Ele datează din secolul IV e.n., dar existența unora dintre speciile amintite a putut fi urmărită în Cîmpia pannonică pînă în primele trei decenii ale secolului V. Pieptenii de os cu mînerul în formă de clopot sînt și ei de dată tîrzie.

În sfîrșit, săgeata hunică ne duce în perioada de după 375 și în secolul V, fără a ne da o limită de sfîrșit mai precisă decît anul 453 e.n.

Pornind de la toate aceste elemente, singura posibilitate de a încadra din punct de vedere cronologic cimitirul este a doua jumătate a secolului IV și primul sfert al secolului V e.n.

Concluzia care se impune este că împrejurările de ordin istoric au favorizat continuitatea de viață în Transilvania după evacuarea provinciei de către Aurelian și în centre rurale situate de-a lungul unor artere principale de circulație, cum este cazul Tîrnavei Mari.

Interesant este și faptul că, în ciuda dovezilor care atestă propagarea creștinismului în sec. IV, în fosta provincie Dacia (lămpi de caracter creștin, inscripția votivă de la Biertan), comunitatea de la Bratei își păstrează tradițiile păgîne nealterate (semnificația mormîntului în formă de cruce este greu de stabilit), lucru explicabil dacă luăm în considerație data și mai ales poziția excentrică a Transilvaniei în raport cu imperiul.

Evident, se pune problema identificării așezării corespunzătoare cimitirului.

²⁰ *Intercisa II*, A. Hung, XXXVI, 1957, p. 76—77.

Se cuvine să mai adăugăm încă un fapt asupra importanței căruia nu s-a insistat suficient în literatura de specialitate, fapt care marchează legătura strînsă între fostele teritorii ale provinciei romane și zonele extracarpătice ale României, respectiv Moldova și Muntenia centrală și de est.

Ne referim la descoperirea în Moldova a unui număr mare de așezări databile în sec. V—VI e.n., cuprinse sub numele de complexul cultural Costișa-Mănoaia-Botoșana. Dan Gh. Teodor²¹ insistă asupra similitudinii dintre acest complex și complexul contemporan transilvănean Bratei-Morești. Pornind de la această similitudine, Dan Gh. Teodor ajunge la concluzia că pentru vremea în discuție se poate vorbi de o singură cultură, cu o largă arie de răspîndire, Bratei-Costișa-Botoșana. Concluzia lui Dan Teodor este de o semnificație istorică deosebită. Se poate pune chestiunea dacă constituirea acestui complex se datorește unei evoluții strict paralele în cele două provincii sau ne găsim în prezența efectului unui proces ce-și are rădăcinile în evenimentele ce se petrec în momentul evacuării Daciei. Ne gîndim la faptul că odată cu încetarea stăpînirii romane în Dacia a putut să se petreacă un dublu proces de osmoză între diferitele părți ale teritoriului țării noastre — pătrunderea dacilor liberi în provincie și revărsarea unei părți din dacii romanizați și eventual a unor coloniști în afara granițelor Daciei romane. Descoperirea unui mormînt cu groapă arșă ritual la Udești (jud. Suceava) își poate găsi eventual explicația în cadrul unui asemenea proces. Oricum, caracterul unitar al culturii materiale din Moldova, Transilvania și foarte probabil din Muntenia, în sec. V—VI e.n., nu se poate concepe fără un aport substanțial etnic și cultural al locuitorilor fostei provincii Dacia. Iar această unitate culturală constituie expresia arheologică a procesului de închegare a poporului român pe o arie ce cuprinde toate provinciile istorice românești.

²¹ Dan Gh. Teodor, *Regiunile extracarpătice ale României, în sec. V—XI e.n.*, rezumatul tezei de doctorat.

POSESIUNI MOLDOVENEȘTI ÎN TRANSILVANIA (secolele XV—XVI)

FRANCISC KISS

Evul mediu în istoria Transilvaniei și Moldovei se caracterizează atât prin legăturile tradiționale firești: economice și culturale, cât și prin apropierea politică reflectată în actele vremii și măsurile concrete luate în acest scop.

În veacul al XV-lea, când imixtiunea otomană devine iminentă, efortul militar comun completează cu o nouă vigoare această apropiere, conferindu-i noi valențe. Manifestarea concludentă în acest sens se realizează în epoca lui Ștefan cel Mare, când oblăduirea domnitorului se extinde și asupra posesiunilor din Transilvania: Cetatea Ciceului și Cetatea-de-Baltă.¹

Extinderea stăpînirii Țării Moldovei asupra unor feude din Transilvania s-a înscris pe linia continuării unor tradiții a domnilor Țării Românești care aveau unele posesiuni în aceste părți. Campania militară condusă de Carol Robert în Țara Românească, la 1330, s-a întreprins și ca urmare a faptului că Basarab și-a extins autoritatea asupra Severinului.

Întărirea statului feudal Țara Românească, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, a conferit stabilitate existenței unor posesiuni a domnilor Țării Românești în Transilvania, fapt ce a fost recunoscut și de regii Ungariei. Drep-tul de stăpînire a domnilor munteni în aceste părți avea și un temei de ordin tradițional reflectat prin conștiința tradiției descălecării voievodului Radu Negru din ținutul Făgărașului. În formularea lapidară a lui Vlad Țepeș, posesiunile Severinului, Făgărașului, Amlașului — la care, vremelnice, în timpul lui Mircea cel Bătrîn s-a adăugat Cetatea Branului și Cetatea Bologa — sînt considerate ca „vera hereditas nostra”, adevăratele noastre moșteniri.²

Creșterea presiunii otomane asupra Țării Românești, dublată de anarhia feudală internă au determinat pierderea posesiunilor ardelenice; Radu cel Mare se mai numea, în anul 1502, „duce de Făgăraș și Amlaș” iar, Neagoe Basarab, în 1517 exercita prerogativele sale de stăpîn doar peste ținutul Geoagiului.

Apropierea politică între Moldova și Ungaria a cerut un timp mai îndelungat, ca urmare a pretențiilor de arbitraj ale regelui Ungariei, Matei Corvin, în disputa dintre Ștefan cel Mare și Petru Aron asupra tronului Moldovei. Legăturile reci, ostile chiar, cu Ungaria la începutul domniei lui Ștefan cel

¹ Cetatea Ciceului (situată pe valea Someșului Mare, în apropierea orașului Dej) și Cetatea-de-Baltă (situată pe valea Tirnavei Mici, în apropiere de Blaj) au fost construite la începutul veacului al XIV-lea, făcînd parte, alături de cetățile Deva, Lita, Unguraș, Gurghiu, din rîndul cetăților voievodale.

² Dimitrie Onciul, *Mircea cel Bătrîn și posesiunile lui*, în *Scrieri alese*, ediție îngrijită de Aurelian Sacerdoțeanu, Editura științifică, București, 1968, vol. II, p. 66, 95; Iosif Pataki, *Ceva despre relațiile Țării Românești cu Ungaria la sfîrșitul veacului al XIV-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, 1957, vol. II, p. 422—425.

Mare au fost consecința firească a azilului politic acordat uzurpatorului Petru Aron de către Matei Corvin, concretizate și în intervenții armate repetate ale lui Ștefan în Transilvania și prin sprijinirea tendințelor separatiste ale acestei țări față de regatul Ungariei. Răscoala nobilimii transilvănene din anul 1467 s-a bucurat de ajutorul lui Ștefan cel Mare.³ În toamna aceluiași an, Matei Corvin a condus o expediție militară în Moldova, fără a obține vreun rezultat, suferind eșec în lupta de la Baia. Ofensiva lui Ștefan cel Mare în Transilvania, uciderea lui Petru Aron în 1469 au demonstrat baza largă a domniei și întărirea puterii centrale, dar au avut și semnificația dispariției motivului generator de neînțelegeri.

Din lipsa unor dovezi documentare de valoare peremptorie, pînă în prezent nu s-a putut ajunge la un acord comun asupra datei cînd Ștefan cel Mare a luat în stăpînire posesiunile transilvănene. Este de valabilitatea certitudinii faptul că actul donării a avut loc abia după consumarea ostilităților, odată cu destinderea politică între Moldova și Ungaria și identificarea intereselor majore ale acestora, în fața invaziei otomane.

Legăturile economice, care au suferit mai puțin în urma conflictului, își reiau cursul lor firesc încă din anul 1469. Acordarea de privilegii, de către Ștefan, negustorilor brașoveni, în 1472 și garantarea de către Matei Corvin, în 1473, a activității comerciale nestînjinite a negustorilor moldoveni în Transilvania, au normalizat legăturile economice între Ungaria și Moldova. Intensificarea legăturilor economice indica și procesul încălzirii climatului politic. Promovînd o politică externă activă, Matei Corvin avea nevoie de îmbunătățirea relațiilor cu Moldova: conflictul cu Polonia, început în anul 1470, pentru stăpînirea Boemiei, iar mai tîrziu războiul de durată purtat cu Frederic al III-lea, împăratul Germaniei, necesita un aliat valoros în răsărit unde pericolul otoman era în creștere.⁴

În unele izvoare narative actul donării se pune în legătură cu împăcarea dintre Ștefan cel Mare și Matei Corvin, intervenită în jurul anilor 1467—1470. Cronicarul Istvánffy afirmă că Cetatea Ciceului și Cetatea-de-Baltă au fost donate lui Ștefan cel Mare încă în anul 1467.⁵ O datare apropiată de aceasta se află și în cronicile noastre interne. În *Letopisețul de la Putna*, donarea cetăților ardelenene se pune în legătură cu împăcarea din jurul anilor 1469—1470.⁶

Istorisind împrejurările donării, Grigore Ureche, în „*Letopisețul*” său, se situează pe aceeași linie a desfășurării evenimentelor: „deci după puțină vreme au încetat vrajba între craiu unguresc și între Ștefan vodă, că văzînd ei că vrăjmașul lor și a toată creștinătatea, Turcul le stă la spate... văzînd această înșelăciune Mateiaș craiu și Ștefan Vodă s-au împăcat și s-au așezat încă după pace așezată și legătura tare ce făcură amîndoi au dăruit Mateiaș craiu pre Ștefan vodă cu două cetăți mari la Ardeal anume Balta și Ciceul”.⁷ Dacă avem în

³ Manole Neagoe, *Ștefan cel Mare*, Edit. Albatros, București, 1970, p. 55.

⁴ *Ibidem*, p. 72—73.

⁵ Nicolaus Isthuannffius *Regni Hungariae Historia*, în *Monumenta Hungariae Historica*, Pesta, 1866, vol. XVI, p. 132.

⁶ *Letopisețul de la Putna*, în Ion Bogdan, *Cronicile slavo-române*, Edit. Academiei, București, 1959, p. 62.

⁷ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. C. Giurescu, București, 1916, p. 49.

vedere tratarea analitică a evenimentelor de către Grigore Ureche, în acest caz, împăcarea și actul donării, fiind istorisite în preajma luptei de la Lipnic, trebuia să fi avut loc înainte de anul 1470.

Mărturiile cronicarilor care au încercat să scurteze timpul între conflict și împăcare, trebuie privite cu anumite rezerve. Chiar dacă a existat o apropiere între Ștefan cel Mare și Matei Corvin, în anii următori luptei de la Baia, situația politică îmbunătățită nu s-a valorificat prin donarea unor posesiuni.

Urmărind situația cetății și a domeniului Ciceului, se poate constata că după răscoala nobilimii din 1467, acestea au trecut din posesiunea familiei Bánffy, cu marea majoritate a satelor aparținătoare, în posesiunea nobilului Gheorghe Imrefi Szerdahelyi.⁸

O situație asemănătoare prezintă în acești ani și Cetatea-de-Baltă, care în 1462 a fost zălogită voievodului Transilvaniei, Ioan Pongráz cu 8000 de galbeni, sumă care la reînnoirea contractului în anul 1471 a fost majorată la 20000 de galbeni.⁹ Donarea cetății Ciceului și zălogirea Cetății-de-Baltă pînă în anul 1471 ne duc la convingerea că ele nu au format în acești ani posesiuni ale Țării Moldovei.

Unii istorici ca : Augustin Bunea și Vasile Pârvan înclină a crede că actul donării a avut loc în anul 1475.¹⁰

Ridicarea prestigiului internațional al Moldovei, în urma luptei de la Vaslui, a dus și la reconsiderarea atitudinii lui Matei Corvin față de Ștefan cel Mare. Tratatul încheiat între Ungaria și Moldova la 12 iulie 1475 reprezintă legalizarea raporturilor între țările vecine (sau oficializarea raporturilor în condițiile vremii), tratatul avînd o formă omagială și conținutul unei alianțe de ofensivă și defensivă în fața expansiunii otomane. Într-un nou tratat, încheiat la 15 august al aceluiași an, se prevede acordarea de azil domnitorului, familiei și boierilor în „fortificațiile, cetățile și orașele noastre“, în cazul cînd ar fi siliți de „forța dușmanului“ să părăsească țara.¹¹ Acordul are un conținut general și nu poate fi privit ca un act de donație. Aceeași constatare rămîne valabilă și în privința scrisorii nedatate a lui Matei Corvin către Ștefan cel Mare în care regele maghiar se arată dispus să trateze despre castrul cerut.¹² După conținut, este probabil ca scrisoarea să fi fost redactată în anul 1475.

Pentru efectuarea donării în anul 1475 pledează o singură mențiune : scrisoarea voievodului Transilvaniei, Ioan de Szentgyörgy către capitlul de Alba Iulia în anul 1508, în care se afirmă că Matei Corvin, fără răscumpărare bănească și de la sine putere a luat Cetatea-de-Baltă, din mîinile familiei Pongráz și a donat-o „în jurul anului 1476“, „Ilustrului Domn Ștefan, odinioară Voievodul Moldovei“.¹³

⁸ J. Kádár, Szolnok-Dobokavármegye monographiája, Dej 1930, vol. II, p. 391.

⁹ Victor Motogna, *Cetatea Ciceului sub stăpînirea Moldovei*, Dej, 1927, p. 16.

¹⁰ Dr. Augustin Bunea, *Vechile episcopii românești*, Blaj 1902, p. 15 ; Vasile Pârvan, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria*, București, 1905, p. 71.

¹¹ *Relațiile internaționale ale României în documente*, Edit. politică, București, 1971, p. 131.

¹² Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, București, 1891, vol. II—1, p. 2.

¹³ Nicolae Densușeanu, *Documente privitoare la istoria românilor*, București, 1891, vol. II—2, p. 582.

Urmărind situația celor două cetăți, în acești ani, constatăm următoarele : Cetatea-de-Baltă și domeniul ei au fost zălogite la 4 martie 1479 văduvei fostului voievod al Transilvaniei, Ioan Pongráz.¹⁴ Situație asemănătoare găsim și în cazul cetății Ciceului unde, în 1483, se pomeneste numele castelanului Dominic Nagy de Koronczo, iar în anul următor avem mențiuni despre Valentin Lite-rati îndeplinind funcția de judecător de curte al familiei Szerdahelyi.¹⁵

Pornind de la admiterea faptului că donarea celor două cetăți s-a făcut concomitent, se poate presupune că trecerea lor în stăpînirea țării Moldovei a avut loc după anul 1483, cînd însăși situația politică a cerut parafarea alianței din anul 1475 prin măsuri menite să asigure durabilitatea acesteia.

În anul 1484, Moldova pierde două cetăți înfloritoare : Chilia și Cetatea Albă ocupate prin surprindere de către turci. Pierderile au lovit puternic potențialul de apărare al țării, cetățile fiind zestre de valoare pentru Moldova, ser-vind, în același timp, și ca bastioane în lupta antiotomană.

Întorsătura evenimentelor a dus la precipitarea atmosferei politice, prin faptul că regele Matei Corvin a avut partea lui de vină în pierderile suferite. Atacul surprinzător și izbînda turcilor au fost facilitate de sesizarea la timp a faptului că din armistițiul încheiat cu Matei Corvind în 1483, pe termen de cinci ani, au fost omise garanțiile pentru cetățile de la Dunărea de Jos. Cronicarul Verancsics Antal referindu-se la aceste evenimente, în lucrarea sa : „De rebus gestis Hungarorum“, descrie starea de revoltă a moldovenilor și atitudinea regelui Matei Corvin care, pentru săvîrșirea greșelii regretabile, pedepsește pe Petru cancelarul cu „închisoare veșnică“. Cu această ocazie, pentru păstrarea relațiilor bune cu Ștefan cel Mare, regele Matei Corvin, donează cetatea Ciceului și Cetatea-de-Baltă domnului moldovean.¹⁶

Efectuarea donărilor sub formă de recompensă apare și într-o scrisoare din 1528, documentul făcînd pomenire doar despre Cetatea Ciceului.¹⁷ Într-un act emis de regele Ungariei, Ferdinand I, la 22 decembrie 1540, se subliniază că s-a dat „Cetatea Ciceului și Cetatea-de-Baltă în părțile Transilvaniei în locul Chiliei și Cetății Albe ocupate de turci“.¹⁸

Mărturiile sînt concludente, ele trebuie să corespundă realității ; Ștefan cel Mare a intrat în stăpînirea cetăților transilvănene în 1484 sau în anii imediat următori. Donarea a fost cu atît mai necesară cu cît Matei Corvin, în acest an, a început războiul cu Frederic al III-lea, împăratul Germaniei, iar în noua constelație internațională, alianța lui cu Ștefan cel Mare i-a permis o mai mare siguranță în acțiunile militare.

Exercitînd prerogativele sale de stăpîn, Ștefan cel Mare a dat noilor posesiuni o organizare politică și militară adecvată. În fruntea cetăților, după obicei moldovenesc, sînt numiți doi pîrcălabi ca reprezentanți direcți ai domnitorului,

¹⁴ V. Motogna, *Cetatea Ciceului*, p. 16.

¹⁵ V. Motogna, *Stăpînirea lui Ștefan cel Mare asupra Ciceului*, în *Articole și documente*, Cluj, 1923, p. 25.

¹⁶ Verancsics Antal, *De rebus gestis Hungarorum ab inclinatione regni* (Faptele maghiarilor de la căderea regatului), în *Monumenta Hungariae Historica*, Pesta, 1857, vol. I, p. 115—116.

¹⁷ E. Veress, *Fontes Rerum Transsylvanicarum*, Budapesta, 1914, vol. IV, p. 171—172.

¹⁸ E. Veress, *Fontes...*, IV, p. 304.

avînd atribuții economice, administrative și militare. De ordinele pîrcălabilor ascultau cnejii și juzii satelor de pe domeniile cetăților.

Documentele au consemnat și numele unor pîrcălabi, din perioada domniei lui Ștefan cel Mare, astfel : în fruntea Ciceului, la 1495, se găseau pîrcălabii Ioan Grumezea și Lațcu ; în 1497, această funcție a fost îndeplinită de Lațcu ; în 1500, de Petru Pîrcălab, iar în anul 1504, de Petre Postelnicu.¹⁹

Domeniul aparținător celor două cetăți a fost extins : cetatea Ciceului, la sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare, avea în subordine 63 de sate, iar Cetatea-de-Baltă, 7 sate. Unii nobili, nerecunoscînd dreptul de stăpînire al lui Ștefan cel Mare, prin invocarea dreptului de moștenire familială, au încercat să intre în posesiunea unor sate de pe domeniul Ciceului. Din această cauză se întîrzie cu actul introducerii lui Ștefan cel Mare în posesiunile sale. În anul 1492, Vladislav al II-lea, regele Ungariei, întărește donația cetăților printr-un act emis la 18 aprilie, dînd dispoziție voievodului Transilvaniei pentru introducerea lui Ștefan cel Mare în posesiuni.²⁰

Legitimizarea stăpînirii prin efectuarea procedurii introducerii se tergiversează ca urmare a opoziției nobiliare, aceasta crescînd într-o perioadă de slăbire a puterii centrale. În aceste condiții, pîrcălabul Ciceului, Ioan Grumezea se opune cu arma în mînă, în anul 1497, cu ocazia unor încercări făcute de trimișii voievodului Transilvaniei de a lua în stăpînire unele sate, pe seama familiei Bánffy. Peste doi ani, la 1499, hotărîrea voievodului Transilvaniei de a lua patru sate de pe domeniul Ciceului, urmînd ca acestea să intre în posesiunea sa ca și a nobilului Ioan Ungur este zădărnicită de împotrivirea populației locale. Trimișii voievodului sînt întîmpinați de răscoala armată a iobagilor din tîrgul Reteag și din apropiere. (Manibus armatis et potentiare insurgentes)²¹.

Credem că Ștefan cel Mare a stăpînit de la început cele 63 de sate ale domeniului Ciceului, iar în scopul evitării proceselor cu unii nobili, considerați moștenitori ai unor sate, a plătit despăgubiri acestora. Astfel, membrilor familiei Bánffy a plătit prin Petru, pîrcălabul Ciceului, în 1500, suma de 3000 de galbeni pentru satele : Lăpuș, Suciul de Jos, Borcut, Răzoare, Văleni și Rohia.²²

La 13 decembrie 1502, Ștefan cel Mare plătește lui Ioan Bánffy 2000 de galbeni pentru satul Gîrboul Ciceului.²³ La aceasta se adaugă și cei 400 de florini plătiți tot în 1502, reprezentînd a patra parte a zestrei ce revenea unor descendenți ale familiei Bánffy din unele sate de pe domeniul Ciceului.²⁴

Tendințe de silnicii întîlnim și pe domeniul Cetății-de-Baltă, format din 7 sate, unde patriciatul săsesc pretinde la 1500, din partea lui Ștefan cel Mare, o despăgubire de 1785 de florini²⁵. Nu avem știri, dacă Ștefan a plătit despăgubirea pretinsă. Despăgubirile plătite de către Ștefan cel Mare sînt considerabile, mai ales, dacă avem în vedere că venitul bănesc al unui domeniu format din

¹⁹ J. J. Kádár, *op. cit.*, II, p. 396.

V. Motogna, *Cetatea Ciceului*, p. 21.

²⁰ E. Veres, *Fontes*, IV, p. 43—44 și 45—46.

²¹ *Ibidem*, p. 48.

²² *Ibidem*, p. 50—53.

²³ *Ibidem*, p. 63—64.

²⁴ *Ibidem*, p. 59—63.

²⁵ N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, Colecția Hurmuzaki, București, 1911, vol. XV—1, p. 155—156.

o sută de sate se ridica, la jumătatea secolului al XV-lea, la circa 1000 de flori. ²⁶

Procesele pentru stăpânirea unor sate de pe domenii continuă și în timpul urmașilor lui Ștefan cel Mare : în 1514, Vladislav, pîrcălabul Ciceului, se opune cu arma, cu ocazia unor încercări de acaparare a unor sate aparținătoare domeniului. ²⁷ Același procedeu folosește și Sava, pîrcălabul Cetății-de-Baltă care, în 1517, alungă cu armele oamenii voievodului Transilvaniei, argumentînd acțiunea sa cu dreptul de stăpînire a domnitorului moldovean asupra acestor pări. ²⁸

Organizarea vieții spirituale a noilor supuși se manifestă prin ridicarea mănăstirii de la Vad, din apropierea Ciceului, unde „ab antiquo“ a existat o puternică așezare monahală, la rangul de episcopie. Din această perioadă datează și biserica episcopiei care s-a ridicat în ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare. Planul de bază este de origine bizantină triconic cu hore laterale, plan utilizat cu precădere în arhitectura moldovenească din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Stilului predominant moldovenesc în construcție i se adaugă și unele motive gotice ca : ogiva ferestrelor, nervurile boltirii, datorate unor meșteri autohtoni, care au efectuat lucrările de detaliu. ²⁹ Episcopii Vadului au fost subordonați, din punct de vedere ierarhic, Mitropoliei Sucevei menținînd legături culturale și cu alte centre din Moldova de unde se aduceau „cărți sfinte“ pentru necesitățile de cult. ³⁰

După moartea lui Ștefan cel Mare, fluctuațiile vieții politice din epoca lui Petru Rareș conferă cetăților transilvăneni rolul de punct de sprijin al domniei. Luptele pentru tronul Ungariei dintre Ioan Zápolya și Ferdinand de Habsburg, după prăbușirea regatului maghiar la Mohács, au facilitat angajarea în dispută a domnitorului moldovean. Sprijinul acordat de către Petru Rareș putea avea un rol hotărîtor pentru unul sau altul dintre candidați. Solicitînd ajutorul Moldovei, în cursul lunii mai 1529, se încheie acordul de la Lipova între Ioan Zápolya și Petru Rareș, conform căruia, în schimb ajutorului, în lupta împotriva partidei ferdinandiste se reconfirmă domnitorului posesiunile moștenite în Transilvania, primind în afară de acestea și cetățile : Bistrița, Unguraș împreună cu domeniile aparținătoare și Valea Rodnei cu minele de argint de aici. ³¹

Situația tulbure din Transilvania, întărirea partidei ferdinandiste prin adăugarea nobilimii mari, conduse de voievodul țării, Ștefan Mailat, și a orașelor săsești, reclamă intervenția operativă a lui Petru Rareș. Hotărîrea domnitorului de a sprijini efectiv partida lui Ioan Zápolya a fost luată ca urmare și a opririi sale de către ferdinandiști de a lua în stăpînire noile posesiuni. Orașul Bistrița s-a

²⁶ Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, București, Edit. științifică, 1968, p. 71.

²⁷ J. Kádár, *op. cit.*, vol. II, p. 393.

²⁸ Hurmuzaki, XV-1, p. 437—438.

²⁹ Alexandru Lapedatu, *Cercetări istorice cu privire la meșterii bisericilor moldovene din sec. XV și XVI*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice“, București, 1912, V, p. 23—29; Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, București, 1959, vol. I, p. 524.

³⁰ Nicolae Iorga, *Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Mitropolia Ardealului*, extras din „Analele Academiei Române“, București, seria II, tom. 27, 1905, p. 5.

³¹ V. Motogna, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea*, Dej, 1928, p. 18.

opus în a-l recunoaște pe domnitorul moldovean ca noul lor stăpîn, iar cetatea Ungurașului se găsea în mîinile ferdinandistilor.³² Situația a fost agravată și de incidentul nejustificat al asasinării lui Toma, pîrcălabul Ciceului, cu ocazia unor tratative duse cu vicevoievodul Transilvaniei, Alexie Bethlen.³³

Armata moldovenească care se îndrepta spre Transilvania s-a împărțit în două tabere : una, sub conducerea vornicului Grozav, trecînd pasul Oituzului a acționat în sud-estul Transilvaniei repurtînd o însemnată victorie asupra ferdinandistilor, la Feldioara. A doua armată, mai redusă la număr, a pătruns în Transilvania dinspre nord, urmărind un dublu scop : depresurarea cetății Ciceului, asediată de către ferdinandști, și supunerea Bistriței și cetății Ungurașului.

Trecerea armatei moldovenești, condusă de Barbovschi, portarul Sucevei și Danciu, fostul pîrcălab al Romanului, prin părțile Lăpușului a determinat o ridicare în masă a populației locale, alăturîndu-se moldovenilor. Depresurarea cetății asediate s-a putut realiza prin apariția în fața Ciceului, la 20 iunie 1529, a armatei moldovenești conjugată cu o răscoală de pe domeniu.³⁴ Activitatea moldovenilor, în continuare, în ținuturile de nord ale Transilvaniei s-a concentrat spre realizarea luării în stăpînire a Ungurașului și supunerea orașului Bistrița. Invitația lui Petru Rareș adresată bistrițenilor, la 31 iulie, de a preda Ungurașul „lui Dracșin și Simion, castelanii noștri de la Ciceu“, nu a fost luată în seamă.³⁵

Asediul și cucerirea Ungurașului, la 10 septembrie a aceluiași an, a întărit pozițiile moldovenilor în conflictul cu Bistrița.³⁶

Prelungirea conflictului cu orașul Bistrița, care a aderat la partida ferdinandistă, se explică prin întărirea capacității de rezistență a orașului în urma ajutoarelor sosite din partea Sibiului.³⁷ Asediul Bistrița, condus de Simion și Dracșin, pîrcălabii Ciceului, a început în luna octombrie 1529 și s-a prelungit pînă în februarie al anului următor, conflictul încheindu-se prin recunoașterea suzeranității lui Petru Rareș și angajamentul de a plăti darea de la Sf. Martin.

Armistițiul, ce s-a încheiat între Petru Rareș și orașul Bistrița, a fost urgentat și de noile tendințe în politica externă a domnitorului.

Înlăturarea, în 1534, de pe arena vieții politice a lui Aloisie Gritti, om cu mare influență la Poartă, a produs o nouă constelație a vieții internaționale manifestată și printr-o atitudine vădit antiotomană a lui Petru Rareș. În afirmarea cu succes a tendințelor antiotomane a domnitorului, a reluării luptei împotriva cotropitorilor, un rol de sprijin trebuia să revină lui Ferdinand de Habsburg, interesat și el în extinderea influenței sale asupra Transilvaniei. Una din clauzele care trebuia să ducă la o înțelegere între cei doi și realizarea unei acțiuni antiotomane comune a fost recunoașterea de către Ferdinand a existenței unor posesiuni moldovenești în Transilvania. În acordul încheiat la 10 martie 1535,

³² *Ibidem*, p. 20.

³³ E. Veress, *Fontes...*, IV, p. 192.

³⁴ *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 324.

³⁵ E. Veress, *Fontes...*, IV, p. 194.

³⁶ V. Motogna, *Ungurașul sub Petru Rareș*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională“, București, 1924, p. 319.

³⁷ *Idem*, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea*, p. 24.

se recunoaște dreptul lui Petru Rareș de a stăpîni peste cetatea Ciceului, Cetatea-de-Baltă, Unguraș, Rodna și orașul Bistrița.³⁸

Tratatul de alianță încheiat între Ferdinand de Habsburg și Petru Rareș, la 4 aprilie 1535, nu a însemnat și unele garanții reale pentru Moldova în fața ambițiilor de cotopire ale Porții și a dușmăniei cu polonii.

Folosindu-se de contextul favorabil al desfacerii alianței cu Moldova, Ioan Zápolya adoptă o poziție ambiguă tinzînd spre ocuparea posesiunilor domnitorului din Transilvania. În urma unui asediu îndelungat cade în mîinile lui Zápolya, în vara anului 1536, cetatea Ungurașului și cu ea și cele 34 de sate ale domeniului.³⁹

Instabilitatea vieții politice, perspectiva unor războaie grele cu turcii au conferit posesiunilor din Transilvania rolul de puncte de sprijin ale domniei.

Intervenția antiotomană din anul 1538, dublată de trădarea boiermii, a atins scopul propus: al îndepărtării lui Petru Rareș de la conducerea țării. Domnitorul, pribeag, după încercări grele a găsit refugiu în cetatea Ciceului (la 28 septembrie 1538) unde i-a fost adăpostită familia încă de mai înainte. Trădarea boierimii continuă și în cetate prin organizarea unui complot condus de Simion, pîrcălabul cetății, în înțelegere cu Anastasie, episcopul Vadului. Conspirația, care urmărea prinderea și predarea lui Petru Rareș dușmanilor, a eșuat.⁴⁰

Căderea lui Petru Rareș de la conducerea Moldovei a oferit lui Ioan Zápolya un nou prilej de a smulge și celelalte posesiuni din Transilvania. Asediul cetății Ciceului, condus de Gheorghe Martinuzzi, tezaurierul țării, și Emeric Balassa, voievodul Transilvaniei, se prelungi patru luni și s-a sfîrșit prin ocuparea fortului, poate și în urma unui compromis conform căruia domnitorul și-a păstrat dreptul de a rămîne la Ciceu. Cetatea-de-Baltă a fost și ea supusă, Bistrița, recunoaște și acceptă noua situație, iar ținutul Rodnei continuă să mențină vechile raporturi.

Din această cetate a pornit Petru Rareș, după o ședere de un an și patru luni, pe lungul și anevoiosul drum, în ianuarie 1540, pentru a se împăca cu sultanul Soliman Magnificul. La 23 iunie 1540, Petru Rareș se găsea la Constantî-nopol scriind de aici lui Toma Woldorfer din Bistrița și cerînd știri despre familia rămasă la Ciceu.⁴¹

Odată cu reocuparea tronului moldovean, una din primele măsuri ale domnitorului a fost aducerea la Suceava a familiei rămase la Ciceu.⁴²

În scopul redobîndirii posesiunilor transilvănene, dintre care cetatea Ciceului și Cetatea-de-Baltă au intrat în zestrea Izabelei, soția lui Ioan Zápolya, Petru Rareș a purtat un proces îndelungat. Tergiversarea recunoașterii drepturilor sale de stăpînire a constituit și principala cauză a relațiilor încordate cu Transilvania în acești ani. Bistrița a fost adusă sub ascultare încă în toamna anului 1542 cu obligația de a plăti tributul retroactiv pe timp de patru ani.⁴³ Încercările armatei moldovenești, în toamna anului 1543, de a ocupa cetatea Ciceului prin surprindere au rămas fără rezultat, dar pericolul intervenției continuă și în anul

³⁸ Hurmuzaki, XV, 1, p. 139.

³⁹ J. Kádár, *op. cit.*, vol. II, p. 108.

⁴⁰ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 147.

⁴¹ Hurm., XV, 1, p. 390.

⁴² *Cronica lui Macarie*, în Ion Bogdan, *op. cit.*, p. 103.

⁴³ Hurm., XV, 1, p. 390.

următor.⁴⁴ Găsește astfel explicație temerea lui Gheorghe Martinuzzi, guvernatorul Transilvaniei, la auzul unor știri cu privire la niște „răufăcători din părțile Moldovei“ (malefactores de partibus Moldaviae) care ar fi încercat cuprinderea Ciceului prin surprindere. În acest sens, atrage atenția asupra pericolului iminent ce plana și asupra orașului Bistrița, printr-o scrisoare datată la 14 iunie 1544.⁴⁵

Procesul mult tergiversat se sfârșește în vara anului 1544, printr-o hotărâre a dietei transilvănene ca : asupra celor două domenii să fie recunoscute drepturile lui Petru Rareș, dar cetățile să fie dărimate înainte de a fi predate.⁴⁶ În scopul grăbirii distrugerii cetății Ciceului și Cetății-de-Baltă au fost aduși meșteri pietrari cu târnăcoape și drugi de fier din orașele Bistrița și Mediaș.⁴⁷

În timpul primei domnii, Petru Rareș stăpînea peste un teritoriu întins din Transilvania, fapt ce marca apogeul puterii sale. Aria geografică a posesiunilor se extindea asupra părților de nord ale Transilvaniei cuprinzînd cetatea Ciceului cu un domeniu format din 63 de sate : Ambriciu, Bața, Baba, Bîrsăul-Mare, Bogata de Jos, Bogata de Sus, Borcut, Băița, Ciceu-Corabia, Cășeu, Căpîlnea, Ciceu-Giurgești, Ciceu-Mihăiești, Cristeștii-Ciceului, Cițcău, Coldău, Coplean, Chiuești, Dăbîceni Dămăcușeni, Dobricul Lăpușului, Dolheni, Dumbrăveni. Drăghia, Gîlgău, Glod, Gîrboul-Dejului, Gostila, Fîntînele, Hășmașul-Ciceului, Ileanda, Ilișua, Lelești, Libotin, Lăpuș, Muncel, Mănăștiurel, Mica, Jichișul de Sus, Negriștești, Petrești, Peștera, Rugăsești, Orman. Răzoare, Reteag, Rogoz, Rohia, Raffa (contopit cu Glod), Poiana Blenchii, Sasmezeu (azi dispărut), Suciul de Sus, Somcutul Mic, Slatina (azi dispărut), Sînmărgrita, Sălișca, Suciul de Jos, Uriu, Urișor, Văleni, Vad și Vima Mare.

De domeniul Cetății-de-Baltă aparțineau (7 sate) : Cetatea-de-Baltă, Crăciunelul de Sus, Corneștii, Feisa, Sîntămăria, Tătirlăua și Veseuș. Domeniul cetății Ungurașului era format din 34 de sate : Boda, Braniște, Bozieș, Bozcut, Arcalia, Chiraleș, Cămărașu, Gherla, Chețiu, Chintelnic, Batin, Cutca, Ciaba, Fizeșul-Gherlii, Iacobenii, Mintiul-Gherlii, Mănăstirea, Măhal, Nireș, Ruși, Nicula, Oșorhel, Petrihaza, Sîmboleni, Salatiu, Sîmboieni, Sînmartin, Sîntioana, Sărăjel, Tentea, Top, Cornești, Vița și Unguraș.

De domeniul minier al Rodnei aparțineau satele : Ilva, Feldru, Maier, Rodna și Sîngeorz. Districtul Bistrița a fost format din 22 de sate : Albeștii Bistriței, Budacul de Jos, Crainimăt, Dumitrița, Dorolea, Dipșa, Ghinda, Jela, Lechința, Livezile, Monariu, Mărișel, Pietriș, Satu-Nou, Sîntioana, Sigmir, Slătinița, Sîngeorzul Nou, Tonciu, Unirea, Vermeș, Viișoara.

Conducerea domeniilor a fost exercitată de pîrcălabii cetăților, respectiv ținutul minier al Rodnei avea în frunte un camerar al domnului. Posesiunile de pe Valea Someșului, situate una lîngă alta, formau o unitate mai mare, conducerea lor fiind coordonată de pîrcălabii Ciceului. În conducerea acestui ținut extins, un rol de seamă a revenit și episcopului de la Vad. Cu ocazia tratatelor

⁴⁴ *Hurm.*, XV, 1, p. 434.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 438.

⁴⁶ Wolfgang Bethlen, *Historia de rebus Transsylvanias*, Sibiu, 1782, tom. 1, p. 418.

⁴⁷ V. Motogna, *Cetatea Ciceului...*, p. 49.

din 1529 din orașul Bistrița, alături de pîrcălabii Ciceului : Dracșin și Simion, îl găsim și pe Anastasie, episcopul de la Vad.⁴⁸

Referindu-ne la ponderea economică a domeniilor, remarcăm că Cetatea-de-Baltă, cu ocazia zălogirii ei în 1471 și 1479, a fost evaluată la 20.000 de galbeni, sumă ce corespunde și cu prețul fixat pentru domeniul Ciceului cu ocazia unor asigurări făcute la 1541.⁴⁹ Cetatea Ungurașului a fost zălogită în anul 1537 cu 6000 de galbeni.⁵⁰

Situația domeniilor cetății Ciceului și a Cetății-de-Baltă o cunoaștem dintr-o conscripție făcută în anul 1553. Veniturile domeniilor proveneau din cens, dijmă și crîșmărit. Pe domeniul Ciceului prevalează renta în bani, suma înscrisă în conscripție ridicîndu-se la 3250,64 de florini, iar cea rezultată din renta în produse, la 2120 de florini.⁵¹

Pe domeniul Cetății-de-Baltă situația este inversă : veniturile din produse depășind cele realizate în bani, ating suma de 200—250 de florini, deci veniturile domeniului nu depășesc suma de 400—500 de florini.⁵²

Din crîșmărit, pe domeniul Ciceului s-a obținut un cîștig de 1130,64 de florini.⁵³ Acest venit, deși trebuie să fi existat și pe domeniul Cetății-de-Baltă nu se găsește atestat în conscripție. Renta în natură s-a realizat din dijele de semănături, vin și porci la care se adaugă și datul oilor (quingagesima). Cnejii, al căror număr a fost ridicat pe domeniul Ciceului, erau obligați la daruri realizate din vînat. O contribuție însemnată în obținerea unor venituri o aveau : districtul Bistriței și ținutul Rodnei. Veniturile bănești obținute de la Bistrița se ridicau la 1000 de florini provenind din darea cu ocazia zilei de Sf. Mihaiu. Deși situația politică internă tulbure din prima jumătate a veacului al XVI-lea a avut ca efect stagnarea producției, minele de argint de la Rodna, așa cum rezultă din mențiunile călătorilor străini, rivalizau cu cele de la Baia-Mare.⁵⁴ În apropierea Lăpușului, pe domeniul Ciceului a funcționat o mină de argint avînd probabil o producție mai redusă. Materialul pietros de tufă vulcanică ce forma masivul Ciceului a fost exploatat confecționîndu-se pietre de moară ce se vindeau pe întreg teritoriul Transilvaniei. Între obligațiile iobagilor este înscrisă și confecționarea pietrelor de moară, valoarea unei bucăți fiind stabilită la prețul de doi dinari și se desfăcea pe domeniu la un preț de 4 dinari iar în afara domeniului cu 8 dinari.⁵⁵

O situație aparte a avut episcopia Vadului, bucurîndu-se de autonomie în cadrul domeniului Ciceului. Episcopia, avînd în subordine două sate și o moară pe Someș, prin noi donații, făcute de Petru Rareș, stăpînea peste 4 localități : Vad, Slatina, Bogata de Jos, Bogata de Sus.

⁴⁸ Hurm., XV, 1, p. 336—337.

⁴⁹ V. Motogna, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea*, p. 60.

⁵⁰ J. Kádár, *op. cit.*, vol. II, p. 108.

⁵¹ D. Prodan, *Domeniul cetății Ciceu*, în *op. cit.*, vol. II, p. 133.

⁵² Idem, *Domeniul Cetății de Baltă*, în *op. cit.*, vol. II, p. 331.

⁵³ D. Prodan, *op. cit.*, vol. II, p. 150.

⁵⁴ Georg Reicherstorffer, *Chorographia Transilvaniei*, în *Călători străini despre țările române*, București, Editura științifică, 1968, vol. III, p. 218.

⁵⁵ Károly Kos, *Pietrăritul și pietrele de moară din Ciceu*, în „An. muz. etnogr. Transilv.”, 1959—1961, p. 85.

Influența episcopiei a depășit mult teritoriul domeniului, devenind principalul centru religios dar și de învățământ ecleziastic în partea de nord a Transilvaniei. Decăderea ei începe abia la începutul veacului al XVII-lea, odată cu ridicarea mitropoliei de la Bălgrad.

Demolarea cetății Ciceului și a Cetății-de-Baltă, la 1544, a știrbit autonomia stăpînirilor moldovenești, devenind simple domenii și facilitînd, astfel, exercitarea unui control asupra lor din partea principelui Transilvaniei.

Domnia lui Alexandru Lăpușneanu a marcat și o perioadă de creștere a anarhiei feudale în Moldova producînd o instabilitate internă, ceea ce s-a manifestat, în primul rînd, prin distrugerea sistemului defensiv al țării. În aceste condiții, domeniile din Transilvania încă în vara anului 1552 au trecut în mîinile regelui Ferdinand de Habsburg care a reușit să-și extindă dominația, vremelnice, asupra Transilvaniei.⁵⁶

Întărirea noii forme de conducere a principatului în Transilvania, necesitatea alianței cu Moldova au dus la reconfirmarea drepturilor domnilor Moldovei asupra posesiunilor. Dieta din toamna anului 1558 a hotărît restituirea domeniilor cu clauza recunoașterii de către oamenii domnului a autorităților și legilor Transilvaniei.⁵⁷

Stăpînirea moldovenească se menține, în continuare, asupra domeniilor pînă în 1561, cînd Alexandru Lăpușneanu renunță definitiv asupra drepturilor sale, sperînd, în schimb, în ajutorul Transilvaniei împotriva pretendentului la tron, Iacob Eraclide. O scrisoare a lui Ioan Sigismund, principele Transilvaniei, către sultanul Suleiman subliniază, în 3 ianuarie 1563, că Alexandru vodă a renunțat de bună voie la dreptul lui de stăpînire asupra posesiunilor din Transilvania.⁵⁸

În scurta lui domnie, Despot vodă a încercat redobîndirea posesiunilor, recunoașterea drepturilor sale fiind considerată ca o condiție esențială a relațiilor bune cu principele Ioan Sigismund.⁵⁹ Conform informațiilor transmise de Ioan Belsius, agent de legătură al regelui Maximilian în Moldova, Despot vodă a efectuat pregătiri militare de mare amploare adunînd 50.000 de călăreți și 40.000 de pedestrași în vederea unei intervenții în Transilvania.⁶⁰

Sfîrșitul primei domnii a lui Alexandru Lăpușneanu încheie și perioada stăpînirii domnilor moldoveni asupra posesiunilor din Transilvania care, în extensiune, a durat aproape 8 decenii.

În răstimpul trecut de la moartea lui Ștefan cel Mare cunoaștem pe unii dregători ai domnilor moldoveni în fruntea posesiunilor din Transilvania. Astfel, în fruntea cetății Ciceului se găsește, la 1506, Petre Postelnicul, la 1514, Ladislau Pîrcălab, la 1517, Draguta și Dragoș, între 1526—1529, Toma pîrcălabul, între 1529—1538, Simion și Dracșin. Uneori se menționează doar Simion Dracșin; între 1551—1552, Ioan Vrînceanu, la 1559, Cristofor Orăș îndeplinește funcția de dregător al „locului pustiu al Ciceului”. În fruntea Cetății-de-Baltă îi avem pe: pîrcălabul Alexie, la 1507, pe pîrcălabul Sava, la 1515, pe pîrcălabul Petru, la 1550 și pe pîrcălabul Luca la 1559.

⁵⁶ N. Densușianu, *Documente...*, Hurmuzaki. București, 1879, II, 5, p. 449.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Hurm.*, 11—1, p. 450.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 421.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 420.

Dregătorii lui Petru Rareș la cetatea Ungurașului au fost : în 1530, pîrcălabul Rohatu și Matei Vistiernicul. În fruntea ținutului minier Rodna, la 1530 se afla camerarul domnesc Ioan Teleagă.

Amintirea stăpînirii moldovenești s-a menținut de-a lungul veacurilor în tradiția populară și în puținele vestigii arhitectonice. Unele denumiri în părțile Ciceului ca : Fîntîna lui Grumaz, Vîlceaua Doamnei, Fîntîna Vlădicului pot fi puse pe seama unor personaje reale care și-au săpat amintirea lor și în toponimia ținutului.⁶¹

Vestigiiile arhitectonice din această perioadă ni s-au transmis într-o stare degradată. Cetatea-de-Baltă a dispărut cu desăvîrșire. Rămășițele cetății Ungurașului se găsesc sub un uriaș tumul de pămînt. Biserica Vadului se păstrează în stare bine conservată, cu unele adaosuri din secolul trecut. Cetatea Ciceului, expusă coroziunii timpului și activității utilitariste a omului, s-a ruinat în așa măsură încît astăzi nu se păstrează decît resturile unui turn, în partea de nord-est a colinei ce formează dealul cetății. Credem că această cetate a fost ridicată după un plan patrulater cu patru turnuri pe cele patru colțuri.⁶²

Din epoca lui Ștefan cel Mare, cînd s-a efectuat reamenajarea cetății Ciceului, se păstrează un relief cu stema Moldovei (astăzi la Muzeul de istorie a orașului Dej) înscrisă într-un scut festonat, executat în stilul Renașterii.

MIȘCĂRI REVOLUȚIONARE ȘI ȚĂRĂNEȘTI ÎN ȚĂRILE ROMÂNE ÎN PERIOADA 1821—1848 *

ION GH. ȘENDRULESCU

În deceniile care au urmat după revoluția din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, s-a adâncit criza feudalismului în țările române. Pe plan social-politic s-au înăspriț contradicțiile dintre burghezie și boierimea (nobilimea) conservatoare și dintre țărănimea clăcașă (iobagă) și aceeași boierime (nobilime). Burghezia, dezvoltându-se din punct de vedere economic, era nemulțumită de faptul că puterea politică era în mâinile boierimii, mai ales a celei conservatoare, care se opunea înlăturării orînduirii feudale. Fiind interesată în cucerirea puterii politice, burghezia din țările române va participa la mișcări revoluționare anti-feudale și va activa în societăți revoluționare secrete, care militau pentru unirea țărilor române într-un stat național, independent și dotarea acestui stat cu instituții burgheze, desființarea privilegiilor boierești și proclamarea egalității tuturor cetățenilor în fața legilor, emanciparea țăranilor clăcași (iobagi) și împrăștierea lor cu pămînt, etc.

La lupta împotriva feudalismului din țările române a participat și boierimea liberală, mai ales în Moldova și Țara Românească, situîndu-se de regulă în fruntea mișcărilor revoluționare antifeudale din deceniile care au precedat revoluția română de la 1848. Această boierime era nemulțumită de faptul că ocupa un loc secundar în viața politică și nu avea aceleași drepturi cu marea boierime conservatoare. Prin concepțiile ei se apropia de burghezie și era dispusă să facă unele concesii maselor țărănești, pe linia eliberării acestora de servituțile feudale.

În înlăturarea feudalismului și a boierimii conservatoare de la conducerea statului erau interesate și masele țărănești, în marea lor majoritate țărani clăcași (iobagi), aceștia dorind să fie emancipați de clacă (robotă) și împrăștiți cu pămînt.

Adîncirea contradicțiilor social-politice în țările române în deceniile dinaintea revoluției române de la 1848 a stat la baza frămîntărilor și mișcărilor revoluționare antifeudale din anii 1838—1839 și 1840 din Țara Românească — conduse de colonelul Ion Cîmpineanu și căminarul Dimitrie Filipescu — și a conjurației confederative din 1839 din Moldova, condusă de comisul Leonte Radu și burghezul Neculai Ene, precum și a mișcărilor țărănești din acea vreme.

Mișcări țărănești. În anii care au urmat după înăbușirea revoluției din 1821, situația țărănimii dependente a continuat să se înrăutățească datorită servituților feudale apăsătoare și a abuzurilor din partea feudalilor. Dominația habsburgică în Transilvania și ocupația turcească în Moldova și Țara Româ-

* Tema este prevăzută și în programa orientativă a I.C.P.P.D. pentru examenul de gradul II.

nească au agravat și mai mult situația țăranimii. Sarcinile grele impuse de dominația habsburgică și turcească și majorarea dădjiilor pentru plata datoriilor ce reveneau țărilor române, precum și plata despăgubirilor în bani și în natură impuse de către boieri și arendași țăranilor, după înăbușirea revoluției din 1821, au determinat o serie de frământări și mișcări țărănești, ca cele de la sfârșitul anului 1823 și începutul lui 1824, din câteva sate de pe moșiile mănăstirilor Tismana și Strehaia, sau cele din satele Ianca și Potelu, din județul Români, unde țăranii au alungat pe arendași. Frământări și mișcări țărănești împotriva asuprii boierești au avut loc și în Moldova, ca cele din satele : Serbești (Vaslui), Vornești (Iași), Bozieni (Neamț) și Manolea (Suceava).

Cea mai puternică răscoală țărănească a izbucnit însă în Oltenia, în 1826, sub conducerea lui Simion Mehedințeanu și Ghiță Cuțui Olteanul, foști căpitani în oastea lui Tudor Vladimirescu. Aceștia se refugiaseră în Transilvania după înăbușirea revoluției din 1821 și acolo hotărâseră, încă din 1825, să vină în Oltenia și să răscoale poporul împotriva nedreptăților sociale. Venind în Oltenia în anul următor, ei au dat o proclamație asemănătoare celei de la Padeș, dar n-au reușit să strângă în jurul lor decât câteva sute de panduri, cu care au atacat pe vătaful plaiului Cloșani și după aceea au ocupat mănăstirea Topolnița, pe care au încercat s-o fortifice. Răscoala a fost înăbușită din ordinul domnitorului Grigore Ghica, iar conducătorii ei, Simion Mehedințeanu și Ghiță Cuțui Olteanul, au fost prinși, aduși la București și spânzurați în târgul din afară (Colentina) „spre pilda altora asemenea lor“.

Regulamentul Organic intrat în vigoare în Țara Românească în 1831 și în Moldova în 1832 a statornicit raporturile dintre boieri și țăranii clăcași în favoarea celor dintii, sporind obligațiile impuse țăranimii clăcașe, mai ales cele în muncă, care din cauza aplicării nartului, introdus de boieri, ajungeau la 56 zile de clacă în Țara Românească și la 84 în Moldova. * Aceasta l-a făcut pe Ion Ionescu de la Brad să considere Regulamentul Organic drept „Charta sărăcirii mulțimii norodului în favoarea boierilor“.

Nemulțumirea țăranilor clăcași împotriva prevederilor Regulamentului Organic s-a manifestat chiar înaintea aplicării lui. Astfel, la sfârșitul lui august 1830 s-au răscolat 500 de țărani clăcași din județul Buzău, care fuseseră chemați sub arme, în urma măsurilor de recrutare prevăzute de Regulamentul Organic. Asemenea acte de împotrivire din partea țăranilor au fost și în județul Ialomița. În martie 1831 au izbucnit frământări și răscoale țărănești împotriva aplicării măsurilor de recrutare și în unele sate din Moldova : Deleni (Hîrlău) și Târnauca (Herța). Aceste răscoale, ca și cele din Muntenia, au fost înăbușite din ordinul generalului Pavel Kiselev care îndeplinea funcția de președinte plenipotențiar al Divanurilor din Moldova și Țara Românească.

Împotrivirea țăranilor clăcași din Principatele dunărene s-a accentuat în timpul aplicării Regulamentului Organic, îmbrăcînd forme cunoscute ca : refuzul țăranilor clăcași de a executa zilele de clacă și de a da dijma, fuga și, în ultimă instanță, răscoala.

* Ni se pare exagerat acest număr de zile de clacă pe care-l dă N. Bălcescu și considerăm că el a făcut acest lucru și cu scopuri propagandistice.

În timpul domniei lui Alexandru D. Ghica, țărani clăcași din unele sate din județele Buzău și Muscel refuză să mai dea proprietarilor și arendașilor dijma din produse și resping sistemul unor învoieli silnice impuse de aceștia. De asemenea, acțiunile de fugă și de strămutare ale țăranilor clăcași de pe moșiile particulare pe moșiile statului sînt încurajate de domnie. Cazurile de fugă și de strămutare se înmulțesc, iar autoritățile administrative din Țara Românească au recunoscut, la 26 aprilie 1842, că „un motiv principal care pune în mișcare un număr important de țărani erau abuzurile săvîrșite de exploatare”.¹ S-a intensificat și refuzul țăranilor la executarea obligațiilor impuse prin sistemul clăcii de către boieri, cum s-a întîmplat, de exemplu, în satele Ocnîța și Lungulețu din județul Dîmbovița și Teșila din județul Prahova.

Cea mai puternică ridicare la luptă a țăranilor clăcași împotriva asupririi boierești din Țara Românească a avut loc în 1845, în satul Islaz din județul Romanați, unde s-au răscolat 300 de țărani, care au pornit spre București, să înfățișeze cîrmuirii nemulțumirea lor. Ea a fost înăbușită de autorități, dar a scos în evidență energia revoluționară a țărănimii din acel sat, care avea să devină centrul din care a pornit revoluția de la 1848. O încercare de răzvrătire a țăranilor a avut loc și în plaiul Cloșanilor, în 1846, dar a fost înăbușită.

Acțiunile țăranilor clăcași împotriva aplicării Regulamentului Organic au fost destul de numeroase și în Moldova, îmbrăcînd forma nesupunerii la executarea boierescului și mai ales a pribegirilor peste hotare. Într-o adresă a Secretariatului de Stat către Vistieria Moldovei, din 16 octombrie 1846, se vorbește despre „pribegirea peste Prut a niște locuitori din satele Siminești, Vitrișani și Vicoleni”.² Cazurile de fugă ale țăranilor clăcași din Moldova peste hotare s-au înmulțit în cursul anului 1847, mai ales din ținuturile Fălciu și Iași,³ ele fiind influențate, în mare măsură, și de răscoala țărănească din Galiția din 1846.

Și în Transilvania situația țăranilor iobagi a continuat să se înrăutățească în deceniile care au precedat revoluția română de la 1848. Sesiile de pămînt avute de țăranii iobagi în folosință s-au îngustat tot mai mult, iar numărul zilelor de robotă era mare (4 zile pe săptămînă pentru țăranii iobagi fără vite și 3 pentru cei cu vite).

În satul Răvășel, din comitatul Alba de Sus a avut loc în 1833 o puternică mișcare țărănească, care a durat cu intermitențe aproape 6 luni.⁴ În același an, s-au răscolat și țăranii iobagi din Zarand împotriva sarcinilor feudale apăsătoare.

În 1835, minerii din satele Bucium, Abrud și Cărpiniș, din regiunea Munților Apuseni, au protestat împotriva nerespectării de către funcționarii Tezaurului a privilegiilor acordate în 1789, iar în anul următor au fost arestați 300 de răsculați, care se opuseseră cu forța impunerilor. În 1839, țăranii mineri

¹ A. Stan, *Forme de luptă a țărănimii muntene sub Regulamentul Organic, pînă la revoluția din 1848*, în „Revista Arhiveilor”, nr. 2/1962, p. 93.

² *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 din Moldova*, București, 1960, p. 96.

³ G. H. Platon, *Una din formele de luptă a maselor țărănești împotriva exploatareii feudale din Moldova în preajma și în timpul revoluției de la 1848. Fuga peste hotare*, în „Revista Arhivelor” nr. 1/1963.

⁴ *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, ediția a II-a, 1961, p. 303.

din regiunea Abrudului au pornit un proces împotriva contractului impus de Tezaur, care era destul de greu, însă reprezentanții lor au fost arestați și bătuți.

Lupta țăranilor iobagi mineri din satele Bucium, Abrud-sat și Cărpiniș, împotriva asupririi fiscalului și a nobilimii s-a transformat într-o puternică mișcare țărănească, antifeudală, în anii 1841—1847, în fruntea ei situându-se Ecaterina Varga⁵ care a scris și a dus petiții ale țăranilor iobagi la Viena, i-a îndemnat să nu mai facă robotă, să folosească pădurile după vechiul principiu. Această răscoală a fost însă înăbușită de către autoritățile maghiare, în frunte cu cancelarul Principatului, baronul Josika Samu, iar Ecaterina Varga, atrasă într-o cursă de Andrei Șaguna, vicarul episcopiei ortodoxe din Sibiu, a fost predată autorităților și închisă la Alba Iulia.

Micările țărănești care au avut loc în țările române, în deceniile care au precedat revoluția română de la 1848, n-au putut sfârșii edificiul feudal, dar au contribuit din plin la pregătirea țăranimii pentru participarea la această revoluție.

Mișcări revoluționare în timpul domniilor regulamentare

Mișcarea revoluționară din 1838—1839 condusă de colonelul Ion Cîmpineanu. În deceniile care au precedat revoluția română de la 1848 au avut loc două mișcări revoluționare antifeudale în Țara Românească: cea din 1838—1839, condusă de colonelul Ion Cîmpineanu, și mișcarea revoluționară din 1840, iar în Moldova conjurația confederativă din 1839 condusă de Leonte Radu și Neculai Ene. Aceste mișcări sînt rezultatul ascuțirii contradicțiilor din cadrul societății feudale și reflectă năzuința spre progres din partea boierimii liberale și a burgheziei.

În Țara Românească, boierimea liberală, în frunte cu colonelul Ion Cîmpineanu, se ridicase împotriva articolului adițional, care limita puterea legislativă a Principatelor și o subordona aprobării puterii suzerane (Turcia) și protectoare (Rusia), încălcîndu-se, astfel, dreptul de autonomie legislativă, pe care Moldova și Țara Românească îl obținuseră prin tratatul de la Adrianopol (1829). Impunerea cu forță a acestui articol adițional a nemulțumit partida națională din Țara Românească, în frunte cu colonelul Ion Cîmpineanu. În noiembrie 1838, această partidă a redactat un manifest în care declara ilegale numirea lui Alex. D. Ghica și Regulamentul Organic, susținea unirea țărilor române într-un stat național constituțional și alegerea unui domn ereditar în persoana lui Ion Cîmpineanu. În același manifest, membrii partidei naționale se angajau să-și sacrifice averile și de va fi nevoie chiar viața, pentru dobîndirea independenței țării.⁶

Colonelul Ion Cîmpineanu, ajutat de un fost atașat la consulatul francez din București, Felix Colșon, a întocmit și un proiect de constituție în care

⁵ I. Toth-Zolthan, *Mișcările țărănești din Munții Apuseni pînă în 1848*, București, 1955.

⁶ P. P. Panaitescu, *Planurile lui Ion Cîmpineanu pentru unirea națională a românilor*, Cluj, 1924.

se prevedeau votul universal și emanciparea țăranilor clăcași, dar fără a fi împietărit cu pământ. Marea proprietate era eliberată de servituțiile feudale și transformată în proprietate capitalistă, lucru ce nu convenea maselor populare.

Ion Cîmpineanu, contînd pe o eventuală demitere a domnitorului Alex. D. Ghica, spera să ajungă domn cu sprijinul Angliei și al emigrației polone de la Constantinopol; în acest scop a făcut o călătorie la Constantinopol, la Paris și Londra, fiind însoțit de Felix Colșon, dar n-a obținut sprijinul dorit din partea guvernelor francez și englez.

Majoritatea membrilor partidei naționale nu l-au sprijinit pe Ion Cîmpineanu pronunțîndu-se pentru Mihail Studza, domnul Moldovei, căruia i se prezentase și proiectul de constituție amintit.

Domnitorul Mihail Studza a fost de acord cu ideea de unire, dar a propus ca aceasta să se limiteze numai la unirea Moldovei cu Țara Românească, pentru care exista și un temei legal, fiind prevăzută și de Regulamentul Organic. În privința domniei, el s-a declarat pentru Ion Cîmpineanu, dar acesta, cînd s-a întors în țară, a fost arestat din ordinul sultanului și al domnitorului Alex. D. Ghica. Surghiunit la mănăstirile Mărgineni și Plumbuita, a fost eliberat în martie 1841.

Mișcarea condusă de colonelul Ion Cîmpineanu a fost o acțiune a unui grup de boieri cu idei liberale, cu legături printre emigrația polonă care, scontînd pe un eventual război al Angliei și Franței împotriva Rusiei, urmărea să realizeze unirea și independența țărilor române.

Înăbușirea ei a întărit pentru moment pozițiile domnitorului Alex. D. Ghica, dar n-a stăvilit spiritul revoluționar.

Mișcarea revoluționară din 1840. La puțină vreme după eșuarea mișcării revoluționare conduse de colonelul Ion Cîmpineanu a fost descoperită, în 1840, în Țara Românească, o nouă mișcare revoluționară, condusă de căminarul D. Filipescu.⁷ Inițiată să aibă loc în perioada în care izbucnise războiul turco-egiptean care agravase contradicțiile dintre Anglia și Franța — prima susținînd Turcia, iar a doua Egiptul —, conducătorii mișcării revoluționare din 1840 sperau că, odată cu destrămarea Imperiului otoman, țara va scăpa și de suzeranitatea turcească și de protectoratul Rusiei țariste, instituit prin Regulamentul Organic. În felul acesta mișcarea avea un dublu aspect: național și social.

În condițiile arătate, mișcarea revoluționară din 1840, s-a organizat repede, iar majoritatea membrilor ei erau oameni tineri, ieșiți din păturile mijlocii ale boierimii și ale burgheziei. Din conducerea mișcării făceau parte: Dimitrie Filipescu, doctor în drept la Paris, N. Bălcescu, cadet în armată, D. Macedonschi, participant la revoluția din 1821, C. Telegescu, Marin Serghiescu, profesorii Eftimie Murgu și J. A. Vaillant și alții.

Programul acestei mișcări urmărea pe plan politic transformarea Țării Românești într-o republică burghezo-democratică, independentă, susținută de o armată revoluționară, iar pe plan social lichidarea regimului feudal și crearea unui regim în care țăranii clăcași să fie emancipați de clacă și transformați în embaticari.

⁷ G. Zane, *Mișcarea revoluționară de la 1840 din Țara Românească*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. III, Editura Academiei, București, 1963.

Conducătorii mișcării revoluționare din 1840 au elaborat și un proiect de constituție în care erau proclamate : desființarea privilegiilor boierești și egalitatea tuturor cetățenilor în fața legilor, libertatea personală etc. *

Programul mișcării revoluționare urma să fie realizat printr-o răscoală armată, în condițiile unui conflict internațional, care să împiedice intervenția Rusiei țariste și a Turciei. În a doua jumătate a anului 1840, situația internațională nemaifiind favorabilă, conducătorii mișcării, neglijând importanța păturilor sărace ale populației de la orașe, au căutat sprijin în masele țărănești din Oltenia, dar n-au reușit pînă la urmă să le pună în mișcare, iar unii „simpatizanți“ din rîndurile micii boierimi au trădat mișcarea, contribuind, astfel, la înfrîngerea ei.

Denunțați de elementele trădătoare, conducătorii mișcării au fost arestați, judecați, condamnați și închiși la mănăstirile Snagov și Mărgineni.

Reprimarea mișcării revoluționare din 1840 n-a întărit poziția domnitorului Alex. D. Ghica. Marea boierime a continuat să-i facă obstrucție în Adunarea Obștească Ordinară, iar Rusia țaristă, nemulțumită de faptul că acesta înăbușise mișcările revoluționare antiotomane de la Brăila, din 1841—1842, ale bulgarilor, grecilor și sîrbilor din Principatele dunărene și din sudul Rusiei, a reușit să obțină demiterea lui în 1842.

Conjurația confederativă din 1839. În Moldova, opoziția boierimii mici și mijlocii împotriva abuzurilor făcute de marea boierime, în frunte cu domnitorul Mihail Sturdza și-a găsit expresia într-o mișcare revoluționară cunoscută sub numele de conjurația confederativă condusă de Leonte Radu și Neculai Ene. Această mișcare avea legături cu emigrația revoluționară poloneză și-și propunea să unească Moldova cu Țara Românească și Serbia într-o confederație, după modelul celei germane. Din mișcare făceau parte vreo 75—80 de persoane din rîndurile boierimii mici și mijlocii și ale burgheziei, nemulțumite de abuzurile domnitorului, precum și unii mari boieri, ca Iorgu Sturdza din Păstrăveni, fiul fostului domn pămîntean Ioniță Sandu Sturdza, și C. Sturdza din Ruginoasa, care urmăreau „răsturnarea regimului corupt al lui Mihail Sturdza și instituirea unui stat aristocratic, în frunte cu un domn ereditar supus Porții și condus tot de boieri“. ⁸

Programul conjurației confederative din 1839 cuprindea o serie de reforme care interesau boierimea de treapta a doua și a treia și burghezia, ca : deplina egalitate între toate treptele boierești, de la marele logofăt pînă la marele șetrar, boierimea urmînd să se transforme într-o nobilime înzestrată cu un statut juridic ereditar ; puterea legislativă să fie atribuită unui senat, compus din 12 membri, prezidat de domn, și unui seim (adunare) compus din 32 de deputați, aleși dintre cei care aveau un venit liber de 3000 de galbeni. Se proclamau, de asemenea : libertatea gîndirii și a tiparului, dezrobirea țăganilor, acces liber la toate funcțiile, revizuirea raporturilor dintre clăcași și proprietari de către seimul nobiliar, crearea unei industrii naționale apărută de un tarif vamal protecționist, deschiderea de mine, construcția de șosele, înființarea unei

* Unii dintre participanții la această mișcare : C. Telegescu, Marin Serghiescu și Sotir Țăranul au propus ca țăranii clăcași să fie împroprietăriți cu pămînt prin despăgubire.

⁸ *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei, București, 1964, p. 999.

bănci de stat, deschiderea unei unviresități și a două școli după modelul austriac, secularizarea averilor mănăstirilor închinată, cu plata unei rente anuale pentru Sf. Mormînt și altele.⁹

Cele mai multe din prevederile acestui program reflectau interesele boierimii mici și mijlocii, iar revizuirea raporturilor dintre clăcași și proprietari nu avea în vedere emanciparea țăranilor de clacă și împrăștierea lor cu pămînt.

Conjurația fiind descoperită de autorități, conducătorii ei, Leonte Radu și Neculai Ene, au fost expulzați din țară.

Cele trei mișcări revoluționare pe care le-am prezentat sînt importante prin ideile înaintate cuprinse în programele lor : înlăturarea orînduirii feudale, unirea țărilor române într-un stat național independent, care urma să fie o monarhie constituțională sau o republică burghezo-democratică, desființarea privilegiilor boierești și egalitatea tuturor cetățenilor în fața legilor. Astfel de idei vor fi reluate în programele revoluției române de la 1848.

Societăți revoluționare secrete. În primele decenii ale secolului al XIX-lea se dezvoltă puternic conștiința națională în țările române și se formează o ideologie nouă, cu conținut antifeudal, îmbrățișată de elemente ridicate din rîndurile burgheziei și ale boierimii liberale. Ideile noi vizau înlăturarea feudalismului și înlocuirea lui cu o orînduire nouă, capitalistă, unirea țărilor române într-un stat național și dotarea acestui stat cu instituții burgheze, emanciparea țăranilor de servituțiile feudale și împrăștierea lor cu pămînt, drepturi și îndatoriri egale pentru toți locuitorii și altele.

Astfel de idei vor fi promovate și susținute de societățile revoluționare secrete care au existat în țările române în deceniile dinaintea revoluției de la 1848.

Prima societate revoluționară secretă, intitulată „Constituția“ a fost descoperită de autoritățile habsburgice la începutul deceniului al IV-lea al secolului al XIX-lea la Lugoj, în Banat. Această societate era formată din intelectuali și meseriași și din conducerea ei făceau parte : Eftimie Murgu, Damaschin, Bojincă și frații Popovici. Inspirată din ideologia burgheză a vremii, Societatea „Constituția“ milita pentru constituirea unei societăți pe baze constituționale, în care să fie acordate drepturi și libertăți românilor din Banat, iar pentru atingerea acestui obiectiv membrii ei se bîzuiau pe ridicarea maselor populare.¹⁰

În 1834, autoritățile habsburgice au descoperit la Sibiu o altă societate revoluționară secretă, condusă de un revoluționar polonez, Adolf David, care venise în Transilvania, după înăbușirea revoluției din Polonia din 1830. În această societate activau elemente revoluționare din Transilvania, Banat și Țara Românească, care luptau pentru unirea țărilor române într-o republică, în care toți locuitorii să fie egali din punct de vedere economic și politic. Programul acestei societăți revoluționare mai prevedea : dreptul de vot pentru toți locui-

⁹ V. Popovici, *Unele date noi despre conjurația confederativă din 1839*, în *Lucrările sesiunii generale științifice din 2—12 iunie 1950*, București, Editura Academiei, 1951.

¹⁰ I. Boroș, *Constituția, Societate secretă română din Lugoj, 1830—1834*, Lugoj, 1928, p. 1—45.

torii, desființarea titlurilor și privilegiilor nobiliare, dreptul de a ocupa funcții publice pentru cei care aveau studiile necesare, emanciparea țăranimii de iobăgie și împrumutarea ei cu pământ.¹¹ Astfel de revendicări programatice cu un conținut burghezo-democratic aveau un ecou larg în rîndurile țăranilor și orășenilor, care erau chemați la luptă pentru dobîndirea lor. După arestarea conducătorilor, societatea și-a continuat activitatea în regiunea minieră din Banat sub conducerea profesorului Damaschin Bojincă și a învățătorului Maran, care întrețineau legături și cu revoluționari din Țara Românească.¹²

Multe din ideile înnoitoare pentru care militau societățile revoluționare secrete din Banat și Transilvania au fost îmbrățișate și de unii intelectuali ieșiți din rîndurile nobilimii maghiare ca : Bolyai Farkas, Bolyai Ianos, Kövári László, Jakab Elek și alții. De asemenea, nobilul liberal Nicolae Wesselenyi propusese în 1834, în Dieta de la Cluj, desființarea iobăgiei și era pentru acordarea de drepturi cetățenești tuturor locuitorilor. În aceeași direcție acționau poetul Alex. Petöfi și scriitorul de origine iobagă Tancsics, publicistul brașovean Anton Kurz și pastorul Stephan Ludwig Roth, care atacau birocrăția săsescă și pretindeau „participarea unor cercuri largi la administrația orașelor, înlăturarea instituțiilor feudale”.¹³

În toamna anului 1843 s-a înființat la București, din inițiativa lui Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, Chr. Tell și se pare, C. A. Rosetti, Societatea revoluționară secretă „Frăția”, cu deviza „Dreptate Frăție!”. Între membrii acestei societăți mai amintim pe : poetul Dimitrie Bolintineanu, Alex. G. Golescu (Arăpila), Cezar Bolliac, Ion Voinescu II, Gh. Magheru, Marin Serghiescu, C. Telegescu și alții. Societatea era organizată pe principii secrete, membrii ei fiind împărțiți în grupuri de cîte 10, fiecare cunoscîndu-și doar comandantul.

Societatea „Frăția” milita, ca și celelalte societăți revoluționare, pentru înlăturarea feudalismului și înlocuirea lui cu orînduirea capitalistă, pentru unirea Moldovei cu Țara Românească, pentru independența administrativă și legislativă a Țării Românești, pentru emanciparea țăranilor clăcași și împrumutarea lor cu pământ, prin despăgubire, pentru egalitatea tuturor cetățenilor în fața legilor, etc. Prin astfel de revendicări programatice ea a avut un ecou puternic în rîndurile burgheziei, maselor țărănești, boierimii liberale și oștirii naționale și a jucat un rol deosebit de important în pregătirea revoluției burghezo-democratice din Țara Românească, din 1848, asigurîndu-i cadrele necesare.

La început, Societatea „Frăția” și-a desfășurat activitatea sub paravanul Societății literare, înființată, tot în 1843 la București, de către Nicolae Bălcescu, Ion Ghica și Ion Heliade Rădulescu. Ulterior, această societate a fost transformată în „Asociația literară a României”,¹⁴ al cărei nume simboliza ideea de unitate politică a românilor. Scopul mărturisit al acestei asociații era adunarea de fonduri pentru tipărirea de cărți din domeniul științelor fizice și matema-

¹¹ C. Göllner, *Conspirația emigrantului polon Adolf David (1834)*, în „Revista istorică”, 1937, p. 235—249.

¹² *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, ediția a II-a, Editura Academiei, București, 1961, p. 329.

¹³ *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, p. 331—333.

¹⁴ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, vol. II, București, 1902, p. 44.

tice, morale și politice și de a veni în ajutor scriitorilor lipsiți de mijloace materiale, pentru a-și tipări lucrările lor.¹⁵

Asociația literară a României, sub paravanul căreia și-a dezvoltat activitatea Societatea revoluționară secretă „Frăția“, a fost un adevărat centru revoluționar, care a contribuit din plin la strângerea legăturilor dintre revoluționarii munteni, moldoveni, transilvăneni și bănățeni. Printre membrii ei din afară amintim pe : Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, C. Negruzzi, G. Barițiu, Timotei Cipariu, Eftimie Murgu și alții, iar ca membrii de onoare erau domnitorii : Gh. Bibescu și Mihail Sturdza.

Sub influența Societății „Frăția“ s-a înființat și în Moldova o societate revoluționară, cunoscută sub numele de „Asociația patriotică“. Centrul ei era la Vaslui, dar avea ramificații și în alte orașe ale Moldovei. Membrii acestei asociații, în frunte cu Theodor Rîșcanu, Vasile Mălinescu, Alex. I. Cuza și alții își propuneau să lupte pentru egalitatea juridică, dezrobirea ȝiganilor boierești, impozite proporționale cu averea, înlăturarea abuzurilor din administrație și justiție și altele. Programul acestei asociații urmărea de asemenea, o lovitură armată împotriva ocîrmuirii.

Fiind descoperită în 1846 și conducătorii ei arestați din ordinul domnitorului Mihail Sturdza, „Asociația patriotică“ nu și-a putut aduce din plin contribuția la pregătirea mișcării revoluționare de la 1848 din Moldova.

Societățile revoluționare secrete amintite, prin ideile programatice cu conținut antifeudal și burghezo-democratic pentru care au militat și prin influența pe care au exercitat-o asupra maselor orășenești și țărănești, au contribuit, alături de celelalte mișcări revoluționare și țărănești, la pregătirea revoluției române de la 1848, din punct de vedere ideologic și organizatoric. În același timp, ele au contribuit la dezvoltarea legăturilor dintre revoluționarii români în ajunul acestei revoluții.

¹⁵ *Ibidem*, p. 19 și 76.

PROBLEME MAJORE DEZBĂTUTE LA CONFERINȚA NAȚIONALĂ A P.C.R. DIN OCTOMBRIE 1945

IOAN SCURTU ȘI EUFROSINA POPESCU

Victoria insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste a „inaugurat epoca unor profunde transformări revoluționare, democratice în societatea românească, a cuceririi puterii de către clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea și masele largi populare. Epoca ce a urmat a marcat începutul unei noi istorii a patriei noastre — istoria împlinirii idealurilor de dreptate socială și națională, pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași, a cuceririi depline a independenței și suveranității naționale a României, a dreptului sacru al poporului român de a fi stăpîn în propria sa țară.”¹

Prin consecințele sale, actul revoluționar de la 23 August 1944 a determinat profunde transformări economice, sociale și politice, care au zdruncinat din temelii pozițiile claselor exploatatoare. Pe de altă parte, victoria insurecției a creat condiții favorabile amplificării luptei maselor populare, afirmării lor tot mai pregnante pe arena vieții politice. Pe măsura adîncirii procesului revoluționar, raportul de forțe a înclinat tot mai mult în favoarea clasei muncitoare, a țărănimii și a celorlalte categorii sociale interesate în dezvoltarea democratică și progresistă a țării.

Ca rezultat al luptei maselor populare, conduse de P.C.R., în numai cîteva luni de la 23 August au fost înlăturate trei guverne cu majoritate reacționară, iar la 6 martie 1945 s-a instaurat primul guvern revoluționar democratic cu pronunțat caracter muncitoresc-țărănesc din istoria României. Acest act a marcat o schimbare calitativă în conținutul puterii de stat, a deschis noi perspective procesului de desăvîrșire a revoluției burghezo-democratice și a creării condițiilor trecerii la revoluția socialistă.

Bazîndu-se pe sprijinul maselor populare, guvernul dr. Petru Groza a trecut de îndată la aplicarea unui vast program de măsuri economice și politice. Unul dintre primele acte ale guvernului a fost legiferarea reformei agrare (la 23 martie 1945), înfăptuită de masele de țărani, cu sprijinul clasei muncitoare, pe cale revoluționară. De asemenea, guvernul a trecut cu hotărîre la democratizarea aparatului de stat, asigurînd deplina libertate de exprimare pentru toate forțele progresiste.

Paralel, a fost organizată participarea României cu maximum de efort la războiul antihitlerist alături de forțele Națiunilor Unite. O largă adeziune a întrunit lozinca „Totul pentru front, totul pentru victorie” lansată de P.C.R. La 9 mai 1945 poporul român sărbătorea înfrîngerea Germaniei naziste, la care

¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 52.

și-a adus un aport considerabil, materializat și în jertfa celor 167.000 de ostași căzuți pe câmpurile de luptă.

Guvernul a luat o serie de măsuri pentru refacerea și reconstrucția economică a țării, lichidarea urmărilor grele ale războiului, pentru îmbunătățirea nivelului de trai al oamenilor muncii.

Pierzînd la 6 martie 1945 o importantă bătălie politică, „partidele istorice” nu numai că nu s-au recunoscut înfrînte, dar, din contra, și-au intensificat activitatea lor reacționară, încercînd să întoarcă înapoi roata istoriei. În această activitate P.N.Ț. (I. Maniu) și P.N.L. (Brătianu) au găsit un real sprijin la Palat: la 21 august 1945 regele Mihai a declarat „greva regală” refuzînd să semneze actele guvernului democratic, urmărind astfel înlăturarea acestuia. Dar guvernul, biziindu-se pe sprijinul activ al maselor, a decis să rămînă la postul său, dejucînd planul reacțiunii. Simultan, partidele „istorice” au încercat să-și asigure ajutorul cercurilor guvernante din S.U.A. și Anglia, care exercitau presiuni asupra guvernului dr. Petru Groza, sperînd că astfel acesta își va depune demisia.

În această amplă înfruntare de forțe, decisivă pentru viitorul României, s-a afirmat cu vigoare rolul conducător al clasei muncitoare, în frunte cu P.C.R. După o activitate ilegală de aproape două decenii — în care a cîștigat o prețioasă experiență de luptă — P.C.R. a trecut, imediat după 23 August 1944, la organizarea sa pe baze legale, reușind în scurt timp să-și creeze organizații puternice în toate județele și orașele țării, dobîndind o largă influență în rîndul maselor.

Este meritul istoric al P.C.R. de a fi găsit căile și mijloacele cele mai potrivite, de a fi depus un uriaș efort — politic și organizatoric — pentru dirijarea procesului revoluționar, pentru asigurarea dezvoltării democratice a României.

Un rol important în orientarea activității partidului, a tuturor forțelor democratice l-a avut Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945. Lucrările Conferinței s-au desfășurat în sala de festivități a Liceului „Mihai Viteazul” din București în zilele de 16—21 octombrie 1945. Participau 320 delegați (aleși în cadrul conferințelor organizațiilor regionale ale P.C.R. ce au avut loc în luna august 1945), reprezentînd 256.883 membri de partid, dintre care 54% muncitori și 32% țărani. De asemenea, au fost prezenți numeroși invitați (membri ai guvernului, conducători ai partidelor democratice, ai organizațiilor de masă, precum și valoroși reprezentanți ai vieții științifice și culturale).

Pe ordinea de zi figurau trei puncte: 1. Raportul politic al C.C. al P.C.R.; 2. Dezbaterile și adoptarea Proiectului de Statut al P.C.R.; 3. Alegerea noului Comitet Central și a Comisiei Centrale de revizie.

Principalul document supus dezbaterii a fost Raportul politic al C.C. al P.C.R., prezentat de Gh. Gheorghiu-Dej, în care se făcea o amplă analiză a drumului parcurs de P.C.R. de la întemeierea sa pînă în 1945, a condițiilor interne și internaționale de după 23 August 1944, a situației economice, sociale și politice a României, a sarcinilor de viitor ale partidului și întregului nostru popor. Pe baza dezbaterilor ce au avut loc, s-a adoptat Rezoluția Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român, în care era sintetizată linia strategică și tactică a partidului în perioada următorilor ani.

Analizînd situația internațională după încheierea celui de al doilea război mondial, Conferința Națională a ajuns la concluzii de o mare valoare teoretică și practică, privind căile și metodele de garantare a păcii abia instaurate. În raport se aprecia că pacea se poate asigura nu prin împărțirea lumii în blocuri, printr-un „echilibru al forțelor“, ci printr-o politică de „înțelegere și colaborare între popoare și între state“. ² De asemenea, se afirma că divergențe „pot exista și între membri uneia și aceleași grupări politice, cu atît mai mult între state destul de deosebite ca structură ; esențial este, însă, spiritul de colaborare și voința de a rezolva toate problemele prin bună înțelegere“. O condiție esențială pentru făurirea unei păci durabile este „respectarea voinței fiecărui popor de a-și făuri singur regimul său social, respectarea independenței naționale și neamestecul în afacerile interne ale altor popoare“. ³ Prin realismul lor, asemenea principii, formulate de partidul nostru încă din octombrie 1945, își păstrează valabilitatea și astăzi. P.C.R. nu se mulțumea să enunțe aceste principii, ci își propunea în mod concret să acționeze pentru stabilirea de relații de prietenie cu toate țările interesate în menținerea și consolidarea păcii.

Conferința a făcut un amplu bilanț al victoriilor istorice obținute de P.C.R. în cei peste 23 de ani de luptă pentru libertatea și drepturile poporului român. Chiar dacă nu toate aprecierile formulate în raport sînt pe deplin întemeiate, este meritul incontestabil al Conferinței de a fi făcut — pentru prima dată — o analiză multilaterală a istoriei P.C.R., de a fi reliefat atît succesele cît și unele deficiențe manifestate de-a lungul anilor în activitatea partidului.

După ce a prezentat tabloul vieții politice a României după 23 August 1944, evenimentele care au culminat cu actul de la 6 Martie 1945, în Raport s-a insistat asupra succeselor obținute de guvernul dr. Petru Groza în cele șapte luni de existență.

Cum era și firesc, problemele economice s-au aflat în centrul dezbatelor. Analizînd situația economică a țării, grav afectată de distrugerile de război și de jaful ocupanților hitleriști, ca și de sabotajul claselor exploatatoare, Conferința a ajuns la concluzia că o sarcină de bază era lupta pentru reconstrucția țării. Acest obiectiv viza nu atît refacerea economiei și restabilirea potențialului antebelic, cît mai ales așezarea întregii economii pe baze noi, în care rolul hotărîtor să revină industriei. Combătînd tezele unor teoreticieni burghezi, potrivit cărora România trebuia să fie o țară „eminamente agrară“, Raportul arăta că aceștia tindeau să mențină țara noastră „în condiții de inferioritate față de statele mari industriale“, „să împiedice prin aceasta „dezvoltarea culturală și bunăstarea materială a maselor largi populare“. Documentul sublinia faptul că comuniștii au susținut întotdeauna că „progresul țării noastre este în directă și nemijlocită legătură cu progresul industrializării țării, și că de tăria industrială a țării depinde în mare măsură însăși independența statului nostru“. ⁴

Conferința pornea de la teza leninistă privind rolul hotărîtor al industriei, cu precădere a industriei grele, în dezvoltarea întregii economii naționale. Ea a

² G. h. Gheorghiu-Dej, *Raport politic al Comitetului Central la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, octombrie 1945*, în *Articole și cuvîntări*, Ed. IV-a, București, E.S.P.L.P., 1955, p. 8.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 62.

arătat în mod clar că România dispunea de toate condițiile pentru dezvoltarea industriei : de materiile prime necesare, de forța de muncă și de un popor capabil să-și însușească cele mai complexe tehnologii de fabricație. Cheia de boltă a noii concepții, întemeiată pe industrializarea României, era astfel formulată în Raport : „O industrie grea puternică, bazată pe folosirea rațională a bogățiilor naturale ale țării și dezvoltată pe linia nevoilor interne și a posibilităților izvorâte din legături comerciale trainice cu vecinii, constituie pivotul în jurul căruia întreaga economie a țării se va dezvolta în condiții noi”.⁵

O măsură de primă urgență era refacerea principalelor obiective industriale existente (furnalele de la Hunedoara, uzinele metalurgice Reșița, complexul Titan-Nădrag-Călan, minele din Valea Jiului ș.a.), care trebuiau să producă la întreaga lor capacitate, pentru a se asigura condițiile necesare redresării, în cel mai scurt timp, a tuturor ramurilor economiei naționale.

Conferința avea în vedere nu numai refacerea obiectivelor existente, dar și construirea altora noi, crearea de noi ramuri industriale bazate pe cuceririle științei și tehnicii avansate. Viața a confirmat pe deplin justetea acestei orientări care se află la baza politicii economice a partidului și statului nostru.

Una dintre cele mai valoroase idei degajate din documentele Conferinței, legată de refacerea și dezvoltarea multilaterală a economiei naționale, a fost electrificarea țării. Raportul sublinia că prin crearea în țară „a unei rețele de centrale hidroelectrice se va putea purcede la electrificarea căilor ferate și întrebuințarea masivă a energiei electrice în dezvoltarea tuturor industriilor noastre.”⁶ Totodată, electrificarea satelor avea profunde implicații asupra ridicării nivelului de viață și de cultură al maselor de țărani.

Se trasau astfel jaloanele unui grandios program de electrificare a țării, ce avea să fie materializat în anii construcției socialismului.

Problemele agriculturii au fost abordate în perspectiva întăririi alianței muncitorești-țăărănești și a creșterii contribuției acestei ramuri de bază a economiei naționale la opera de refacere și dezvoltare a țării. Conferința a arătat necesitatea desăvârșirii reformei agrare, a luării unor măsuri menite să ducă la ridicarea producției și a productivității muncii (înzestrarea agriculturii cu utilaje, mecanizarea lucrărilor agricole, introducerea metodelor agrotehnice înaintate, extinderea cooperăției). La Conferință s-a reliefat faptul că refacerea și dezvoltarea șeptelului constituia, de asemenea, o preocupare importantă a partidului și statului nostru.

Refacerea și dezvoltarea transporturilor, îndeosebi a căilor ferate, a constituit, de asemenea, obiectul Conferinței Naționale.

Conferința a trasat sarcini importante privind reorganizarea creditului și finanțelor publice, echilibrarea bugetului, oprirea procesului de inflație, stabilizarea monedei.

Comerțul era conceput ca o parte integrantă a procesului de refacere și dezvoltare a economiei naționale, în special a industriei, precum și a aprovizionării populației cu produse de primă necesitate.

Problemele sociale, ale învățămîntului și culturii, ale sănătății publice au constituit, de asemenea, obiectul dezbaterilor Conferinței Naționale din octom-

⁵ *Ibidem*, p. 63.

⁶ *Ibidem*, p. 71.

brie 1945. În Rezoluția adoptată se spunea : „Bătălia reconstrucției este bătălia muncitorilor, țăranilor, tehnicienilor, inginerilor, intelectualilor, întreprinzătorilor, a tuturor acelor care voiesc să creeze o Românie mai fericită, o Românie liberă, puternică și independentă”.⁷ Era deci firesc ca acestor categorii sociale și profesionale să li se acorde o atenție specială, pe linia ameliorării nivelului lor de viață, de cultură și de sănătate. Îmbunătățirea condițiilor de lucru și de locuit a muncitorilor, înmînarea titlurilor de proprietate definitivă tuturor țăranilor care au primit pămînt, o mai dreaptă repartizare a impozitelor, organizarea aprovizionării populației cu alimente și alte bunuri de primă necesitate, lichidarea analfabetismului, reorganizarea învățămîntului pe baze democratice, îmbunătățirea asistenței medicale, cu precădere în mediul rural, constituiau principalele obiective în aceste sectoare de activitate.

Realizarea vastului program de reconstrucție și dezvoltare a țării depindea, în chip hotărîtor, de succesul forțelor democratice în înfruntarea cu cele reacționare. Conferința Națională a apreciat că principalele obiective politice erau *întărirea guvernului democratic, strîngerea legăturilor cu masele, consolidarea sistemului de alianțe al forțelor democratice, cîștigarea bătăliei alegerilor parlamentare*.

Sprîjinirea activă a guvernului dr. Petru Groza constituia o condiție esențială pentru realizarea obiectivelor economice, sociale și politice adoptate. Conferința avea în vedere perfecționarea muncii guvernului, creșterea rolului statului democratic în întreaga viață a României.

Pe măsura adîncirii procesului revoluționar creștea tot mai mult rolul clasei muncitoare de forță fundamentală a progresului social. De aceea, *unitatea clasei muncitoare, întărirea frontului unic muncitoresc și lupta pentru înfăptuirea unității politice a clasei muncitoare* constituia una din sarcinile politice principale. La Conferință s-a arătat că, deși persistau încă unele divergențe în probleme ideologice și tactice între P.C.R. și P.S.D., interesele și punctele de vedere comune erau mai puternice „decît ceea ce le despărțea și că lichidarea definitivă a sciziunii din mișcarea muncitorească trebuia să fie rezultatul unei acțiuni concertate a ambelor partide, pe baza activității sistematice de clarificare ideologică și politică în rîndurile social-democrațiilor și comunistilor”.⁸ În fond, Conferința Națională din 1945 *a jalonat calea spre realizarea partidului unic muncitoresc*, care avea să se constituie în februarie 1948.

În concepția partidului, frontul unic muncitoresc trebuia să acționeze pentru consolidarea sistemului de alianțe reprezentat de Frontul Național Democratic. Rezoluția adoptată preciza că „Victoria democrației în țara noastră a fost o urmare a unirii forțelor democratice. Consolidarea ei nu poate fi asigurată decît prin întărirea unității acestor forțe”. O asemenea unitate se impunea cu atît mai mult cu cît România se găsea în fața alegerilor parlamentare, obiectiv politic de importanță majoră.

Partidele „istorice”, care susțineau că guvernul prezidat de dr. P. Groza nu ar fi reprezentativ, sperau că în urma alegerilor vor redobîndi vechile lor poziții.

⁷ „Scînteia”, XVI (1945), nr. 367 din 1 noiembrie.

⁸ Aron Petric, *Problema unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare, în Conferința Națională a Partidului Comunist Român. Octombrie '45*, col. „Mica Bibliotecă de istorie”, București, p. 79.

În concepția partidului, alegerile trebuiau să consacre definitiv „înfrângerea reacțiunii și victoria forțelor progresiste”⁹. Pentru aceasta, se impunea întărirea alianței dintre muncitori, țărani și intelectuali, înfrățirea poporului român cu naționalitățile conlocuitoare, antrenarea femeilor la viața politică activă pentru realizarea revendicărilor lor, mobilizarea tineretului la lupta pentru îndeplinirea obiectivelor revoluției, acordarea de drepturi politice pentru ostașii țării, astfel încât ei să-și poată aduce plenar contribuția la dezvoltarea democratică a țării.

Această linie tactică și-a dovedit din plin justetea și eficiența la 19 noiembrie 1946, când forțele democratice au obținut o victorie zdrobitoare în alegerile parlamentare.

Având în vedere adâncirea procesului revoluționar, complexitatea sarcinilor ce stăteau în fața poporului român, Conferința Națională a trasat sarcina întăririi continue a P.C.R., a unității sale politice, ideologice și organizatorice. Această idee străbate ca un fir roșu Raportul la proiectul de Statut al partidului¹⁰. Primul Statut al P.C.R. adoptat în condiții de legalitate stipula cu claritate faptul că partidul se călăuzește după învățătura marxist-leninistă, care-i servea „pentru studierea, priceperea și rezolvarea tuturor problemelor care i se pun în interesul clasei muncitoare și al întregului popor”.¹¹ Statutul stabilea structura organizatorică, normele și regulile vieții interne, metodele conducerii de partid, activitatea organizațiilor și membrilor săi pentru aplicarea liniei politice și hotărârilor partidului.¹²

Documentele adoptate la Conferință au reliefat necesitatea consolidării organizațiilor existente, ridicării sarcinilor organizatorice la nivelul locului pe care partidul îl avea în întreaga viață social-politică. În acest scop se avea în vedere îmbunătățirea pregătirii politice a cadrelor și a întregului partid, întărirea simțului de răspundere și a disciplinei fiecărui comunist, respectarea principiului muncii colective, creșterea rolului criticii și autocriticii, a vigilenței revoluționare. Merită subliniat faptul că Conferința a accentuat necesitatea ca metoda de muncă a comuniștilor să fie aceea a convingerii.

În ultima zi a lucrărilor, Conferința a ales Comitetul Central al P.C.R. format din 27 de membri și 8 supleanți. Întrunit în prima sa ședință plenară, la 22 octombrie, C.C. a desemnat Biroul Politic alcătuit din 7 membri și un Secretariat format din 4 persoane, precum și Comisia Centrală de Revizie. Secretar general al partidului a fost ales Gh. Gheorghiu-Dej, iar sarcina de președinte al Comisiei Centrale de Revizie a revenit lui C. Pirvulescu.

Conferința Națională din octombrie 1945, prima mare manifestare de acest fel de după 23 August 1944, prin modul de alege a delegaților, prin caracterul său politic reprezentativ, prin însemnătatea și amploarea problemelor abordate, prin hotărârile pe care le-a stabilit, — de o însemnătate vitală pentru viitorul

⁹ „Scînteia”, XVI (1945), nr. 367 din 1 noiembrie.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 364 din 28 octombrie.

¹¹ *Statutul Partidului Comunist Român*, București, Edit. P.C.R., p. 7.

¹² *România în anii revoluției democrat-populare. 1944—1947*, București, Edit. politică, 1971, p. 184.

României — a avut rolul unui Congres al partidului. Meritul esențial al Conferinței constă în faptul că „deși partidul comunist era confruntat cu un noian de probleme și sarcini noi, pentru rezolvarea cărora experiența anterioară nu era suficientă, ea a reușit să indice cu claritate soluțiile pentru antrenarea țării pe făgașul progresului și civilizației. Ea a dat răspuns la noi și complexe probleme sociale, economice, organizatorice generate de amploarea procesului revoluționar, de necesitatea făuririi unei economii noi, prospere, a unei orînduiri de stat democratice, a conștiinței socialiste a maselor”.¹³ Conferința a jalonat drumul dezvoltării imediate și de perspectivă a României, a fixat linia strategică și tactică pentru încheierea procesului de desăvîrșire a revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă. Conferința a marcat un moment de seamă în dezvoltarea P.C.R., în consolidarea și mai puternică a rolului său de forță politică conducătoare a societății românești.

Viața a confirmat pe deplin valabilitatea hotărîrilor luate, iar istoria contemporană a României a înscris la loc de cinste prima Conferință Națională a P.C.R., de la desfășurarea căreia s-au împlinit 30 de ani.

¹³ Ion Popescu-Puțuri, *Problemele de bază ale perspectivelor României în dezbaterile Conferinței Naționale a P.C.R. din octombrie 1945, în Conferința Națională a Partidului Comunist Român*, p. 13.

URMĂRILE CRUCIADELOR

FLORENTINA CAZAN

Nu putem vorbi de urmările cruciadelor fără să avem în faţă scopul principal care le-au alimentat: nevoia de expansiune a Europei occidentale ajunsă la un anumit stadiu de dezvoltare, o Europă ce se voia a fi pe plan spiritual o comunitate a tuturor creştinilor aflaţi în subordinea bisericii de la Roma. Este vorba de un moment de răscruce al societăţii occidentale datorat formelor economice şi politice noi de viaţă şi unor factori sociali care au creat un adevărat rezervor uman, ceea ce a determinat o expansiune economică explozivă. De aceea, este o vreme nu lipsită de crize şi nesiguranţă, iar soluţia găsită a constatat într-o mişcare de colonizare. Forma religioasă adoptată a însemnat doar cristalizarea unei ideologii necesară pentru a împinge oamenii la acţiune. Religia a dat un caracter de legitimitate dorinţei de deplasare spre ţinuturi noi.

Cruciadele au fost, aşa dar, un proces de colonizare din Occident spre Orient, fenomen înlesnit de crearea unor „state”, acestea fiind rezultatul direct al politicii de cucerire întreprinse de cruciaţi.¹ Timp de două sute de ani, noi şi noi imigranţi din Europa centrală şi occidentală (pelerini, negustori, războinici, cu familiile lor) au mărit numărul primilor veniţi.

O particularitate a regiunilor colonizate îl formează locul important pe care l-a deţinut, încă de la început, elementul francez, fapt explicabil avînd în vedere participarea masivă a francezilor la primele cruciade. În noile state limba oficială vorbită era franceză, dinastiile cîrmuitoare erau de asemenea franceze.² De aceea, cuvîntul „franc” a devenit sinonim cu străin sau occidental. Cu toată preponderenţa elementului francez, statele fondate au avut un caracter internaţional, ele fiind expresia „creştinătăţii”.³ Precizarea ce se impune este că această „creştinătate” orientală, proaspăt creată, nu era, subordonată, împăratului german — teoretic conducătorul creştinătăţii apusene — dat fiind că nu el organizase aceste expediţii, ci papalităţii. De aceea „Țara Sfîntă”, patrimoniul comun al tuturor credincioşilor, a fost considerată ca ţinînd direct de autoritatea de la Roma.⁴ După prima cruciadă, deşi biserica a admis formarea unui regat al Ierusalimului, lui Godeffroy de Bouillon i s-a impus să

¹ Regatul Ierusalimului, principatul Antiohiei, Galileii, marchizatul de Tyr, comitatele Tripoli, Edessa, Jaffa, Ascalon, senioriile Ramlah, Krak, Sidon, Beirut etc., formaţiuni politice eterogene, practic independente, teoretic ţinînd toate de regatul Ierusalimului.

² L. Bréhier, *L'église et l'Orient au moyen âge, Les croisades*, Paris 1928, p. 89—91.

³ Papa Grigore VII dăduse creştinătăţii un conţinut politic, ea voind să însemne unitatea tuturor ţărilor catolice sub hegemonia împăratului german şi a papei. (Dictatus papae, 1075).

⁴ L. Bréhier, *op. cit., ibidem*.

renunțe la titlul de rege și a guvernat ca reprezentant al papalității. Abia la moartea sa (1100), fratele său Balduin, speculând unele situații politice, s-a intitulat rege.⁵

Puterea politică în regatul Ierusalimului, la sfârșitul secolului XI și în secolul XII, a fost aceea a unui stat centralizat. Războaiele neîncetate reclamau o singură autoritate, puternică, eficace, un șef militar ascultat de toți. Soarta statului, dar și a individului depindea de starea de ordine ce trebuia respectată.⁶ Apoi era și o condiție obiectivă de altă natură. La prima cruciadă au participat prin excelență mici nobili, mulți dintre ei fiind vasali direcți ai lui Godeffroy de Bouillon, „Domus Godfridi” — cum spune cronica anonimă. Această origine modestă a nobilimii a determinat la început structura politică a regatului. Cavalerii nu erau în măsură, nici prin forța lor reală, nici prin tradiție sau fel de viață, să se opună principelui și să încerce să-și consolideze pozițiile personale în stat. Politica lui Godeffroy de Bouillon și a fratelui său, Balduin I, a fost autoritară și prudentă. În această vreme, fondul funciar al statului se confunda cu al regelui, iar primii conducători au evitat să distribuie nobililor teritorii sub forma unor servicii, după sistemul european, preferând mai degrabă să le acorde ca feud veniturile acestora. Era o măsură înțeleaptă, dar care era departe de „paradisul feudal” la care visaseră nobilii,⁷ fapt ce a făcut ca unii dintre ei — Tancred de Sicilia, Raymond de Saint-Gilles — să revină în Europa, dezamăgiți. Din secolul XII, regii au trebuit să cedeze presiunii nobililor și să procedeze la împărțirea pământurilor, dar și acum s-a avut grijă ca teritoriul cel mai mare să rămână în mîna regelui. El cuprindea: Ierusalimul, Bethleemul, Jericho, Naplus, Jaffa, Acra și Transiordania, fapt ce făcea ca senioriile create să nu poată manifesta tendințe centrifuge. Apariția lor era, în ultimă instanță, și o necesitate de guvernare, ele asigurînd statului organizarea militară și administrativă. Regele exercita mai departe prerogativele suzeranității, avînd încă drepturi juridice în teritoriul senioriei. Simpla prezență a regelui pe un domeniu transforma curtea seniorală de justiție într-o curte regală.⁸ Pentru a împiedica creșterea forței materiale a seniorilor, primii regi au elaborat o atare legislație încît cumulusul de pămînturi în mîna unui senior era imposibil. Legile successorale interziceau unui proprietar, care avea deja un domeniu, să mai moștenească altul dacă existau rude. Marele avantaj al regalității în această perioadă, în deținerea primului loc ca proprietar de bunuri, decurge din faptul că nobilii, abia sosiți, rareori își aveau asigurată descendența. În condițiile în care războiul nu se mai sfîrșea, mulți mureau chiar înainte de a fi întemeiat o familie, or, potrivit dreptului feudal, în caz de desherență pămîntul revenea suzeranului.

Desprinderea Antiohiei ca un principat de sine stătător a dat naștere la o situație similară. Principele, ca șef al piramidei feudale, era stăpînul tuturor pămînturilor, toți supușii deținînd direct sau indirect feuda de la el. Ca atare, jurămîntul de fidelitate prestat unui senior, implica serviciu și supunere

⁵ R. Grousset, *Histoire des Croisades*, vol. I, Paris 1934, p. 4.

⁶ J. Prawer, *Histoire du royaume Latin de Jérusalem*, t. I, Paris, 1969, p. 467—468.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 468—469.

suzeranului acestuia, adică principelui.⁹ Obiceiul îl găsim și în regatul Ierusalimului de la mijlocul secolului XII, când Amaury I promulgă în acest sens „*Assise sur la ligee*“.

Din secolul XIII situația se schimbă. Senișriile tind să devină tot mai mult unități militaro-administrative independente, după cum va fi scris în legea fării, *Assises de Jerusalem*, o culegere de norme juridice privind obligațiile și drepturile clasei feudale, despre care Engels spunea că ne-a transmis expresia clasică a ordinii feudale.¹⁰

Existența ordinelor călugărești-militare, a comunităților autohtone creștine și necreștine, ca formă de organizare în stat, menținerea unor oaze musulmane neocupate (Alep, Hamah, Damasc), neînțelegerile cu Imperiul bizantin în ceea ce privește statutul teritoriilor cucerite, au venit să mărească disensiunile într-o lume străină de loc care se cerea unită pentru a rezista adversarului. Din secolul XIII, se impune tot mai mult ca for conducător înalta Curte, sau *Cour des Liges*, o adunare a tuturor vasalilor și valvasalilor, care exercita un control permanent asupra autorității regale, luând hotărâri inclusiv privind succesiunea la tron.¹¹ Suveranitatea, astfel îngrădită, a lăsat cîmp liber afirmării principilor și a seniorilor de tot felul, certurilor dintre ei.

Dar consecința cea mai importantă a cruciadelor a rezultat din întâlnirea a două lumi depărtate pînă acum nu numai geografic, ci și sub raportul modului de viață și al mentalităților, două lumi ce păreau în mod obligatoriu să se excludă una pe cealaltă. Și totuși nu a fost așa. Între cele două societăți a existat o influență reciprocă. Nu numai occidentalii au preluat obiceiuri și forme de rafinament dintr-o lume mult mai veche decît cea occidentală și profund civilizată, dar și Orientul cucerit s-a lăsat atras, în timpul răgazurilor de pace și bună vecinătate, de manierele cuceritorilor pe care le-a imitat. S-a format o lume amestecată, bilingvă cu castelani franci, preoți de ambele confesiuni — creștină și musulmană — cu orășeni aparținînd mai multor neamuri.¹² Este drept că cruciații au făcut tot ce au putut pentru a marca o linie despărțitoare între ei și populația cucerită.

Mai întîi, în statele cruciate trăsătura esențială a poziției ce o avea individul în societate o constituia elementul religios. Această distincție dă nota de originalitate regimului instituit în Orientul Apropiat. Singura deosebire care împărțea societatea în două mari categorii, bine precizate, era aceea între învingători și învinși și se baza exclusiv pe apartenența religioasă: ¹³ învingătorii cunoscuți sub numele de *franci*, masa de autohtoni formînd marea categorie a *nefrancilor*.

Francii alcătuiau o societate închisă, trăind după propriile lor legi și obiceiuri, ei singuri dispuneau de întreaga proprietate funciară, de privilegiile economice și politice. Dar această populație nu forma un monolit. Ea era stratifi-

⁹ E. Perroy, *Les croisades* (1095—1204), Paris, f.an, p. 61.

¹⁰ Marx-Engels, *Scrisori alese*, (ed. rusă), 1953, p. 484. (Fr. Engels către Smith, 12 martie 1895).

¹¹ Pînă la sfîrșitul sec. XII tronul nu a fost ereditar. Dar și cînd devine ereditar contestările erau admise. Vezi L. Bréhier, *op. cit.*, p. 91 și E. Perroy, p. 74—79.

¹² N. Iorga, *Quelques observations sur les rapports entre le monde Oriental et les croisés*, (extrait de *Mélanges*, f. an, p. 259.

¹³ J. Prawer, *op. cit.*, p. 464.

cată conform legăturilor de vasalitate. Doar acestea creau o diversificare socială în sinul lumii france. Spre deosebire de Occident, în Orient nu a apărut nici o formă de asociere, economică sau politică, în afară de ierarhia feudală. Nu s-au constituit asociații urbane de tip comunal, sau organizații profesionale de genul breslelor sau gildelor.

Majoritatea populației france era concentrată în orașe, ca urmare a stării permanente de război și a nevoii de apărare. Orașele bine fortificate ofereau nobililor un adăpost sigur, precum și un anumit grad de confort. De aici a rezultat o lipsă de interes aproape totală a seniorilor față de sistemul de exploatare de pe propriile lor domenii, la care s-au adăugat, ca o consecință, și unele modificări de structură. Astfel, domeniul nu dispunea de „rezervă”, pământul destinat unei exploatare directe de către feudal. Tot ce-l interesa pe acesta din urmă era să-i parvină taxele de la țărani dependenți.

Dacă marea proprietate funciară avea o structură diferită de cea a feudului european, în schimb relațiile feudale pe care ea le genera au căpătat în Orient un caracter mai riguros decât în Occident, în sensul că ele au înregistrat o evoluție mult mai rapidă a strângerii legăturilor care uneau pe vasal de suzeranul său. De pildă, spre deosebire de continentul european, unde începând cu secolul X obligațiile militare ale vasalilor au fost reduse la 40 de zile pe an, în Orientul latin durata serviciului de oaste era nelimitată. Între 15 și 60 ani feudalul trebuia să răspundă la toate chemările suzeranului său.¹⁴ Se poate afirma că relațiile feudale aduse de nobilii apuseni au evoluat în Orient spre forme clasice, după cum cucerirea a avut drept urmare definitivarea procesului de feudalizare început în Orient.

Populația nefrancă alcătua marea masă a producătorilor direcți. Nobilii cruciați nu au adus cu ei, dincolo de mare, în țările noi cucerite, țărani. Așa dar, mîna de lucru de pe domenii nu putea fi decât locală,¹⁵ procedeu firesc, de altfel, dacă ne gândim că autohtonilor a trebuit să li se lase o posibilitate de a trăi. A avut loc doar o substituie de proprietari, fără ca cruciații să se schimbe în agricultori.¹⁶ Puținii țărani care s-au alăturat în procesul de colonizare au întemeiat sate de coloniști france alături de cele autohtone, fără să le desființeze. Acest gen de așezări au constituit însă o excepție. Practic nu s-a schimbat nimic în mediul rural; s-a produs doar o nivelare în condiția juridică a țăranilor, care au devenit toți dependenți, dar nu șerbi, obligațiile lor fiind mai ales de natură fiscală. De remarcat că cruciații, deși au tratat cu bunăvoință pe creștinii indigeni, nu le-au acordat un statut privilegiat față de musulmani. Localnicii — creștini sau musulmani — au fost deopotrivă asupriți.¹⁷ Rezultatul a fost că după trei generații îi aflăm luptînd alături împotriva stăpînilor străini, iar Nur-al-Din și sultanul Saladin au fost salutați ca niște eliberatori. Bisericele creștine autohtone (numeroase ca dogmă) s-au văzut concurate de biserica latină care a impus o ierarhie ecleziastică și a cerut comunităților creștine locale să o recunoască. Patriarh al Ierusalimului a fost numit un franc, multe biserici ortodoxe, împreună cu pămînturile lor, au fost încre-

¹⁴ E. Perroy, *op. cit.*, p. 61; 63.

¹⁵ N. Iorga, *La France de Terre Sainte*, Bucurest, 1934, p. 103.

¹⁶ R. Grousset, *Les croisades*, Paris 1964, p. 75.

¹⁷ J. Prawer, *op. cit.*, loc. cit.

dințate unor prelați catolici. Doar maroniții¹⁸ s-au bucurat de un tratament ceva mai bun, cu ei francii ajungând la o înțelegere în anul 1182, prin care s-a realizat o unitate de cult. Încercările similare cu alte secte (armeni, iacobiți, nestorieni) nu au dat nici un rezultat.

La țară cadrul de organizare feudală era satul (casella). Comunităților rurale dependente li s-a lăsat propria lor administrare, ele fiind reprezentate de un conducător numit *rais* sau *mukhtar* care răspundea în fața seniorului de perceperea taxelor, arbitra conflictele mai grave. Pentru pricinile mai ușoare, locuitorii erau judecați de către tribunalele comunității religioase din care făceau parte, practică extinsă, de altfel, și la franci.¹⁹ De fapt, pe seniori nu-i interesa desfășurarea proceselor sau natura lor, tot ceea ce doreau era să perceapă amenzile juridice care le parveneau prin intermediul mukhtarului.

Nici în comunitățile urbane nu s-au înregistrat schimbări. Meșteșugurile și comerțul au rămas mai departe să fie practicate de populația indigenă — sirieni, greci, armeni, musulmani, evrei — grupați în cartiere. La fel ca în Europa occidentală, era o populație liberă din punct de vedere juridic, independent de apartenența religioasă. Cu supravegherea ordinei în oraș era însărcinat un tribunal numit *Curia fondae*.

Ridicarea unui zid despărțitor între învingători și învinși, prin diferite măsuri impuse și privilegii acordate francilor, practic s-a dovedit a fi imposibil. Dacă în timp de război aveau loc distrugerii numeroase, uneori chiar masacre, în timp de pace cerințele economice au dus la apropieri între oameni. Mulți nobili veneau în aceste părți fără familii, încît căsătoriile mixte nu au putut fi împiedecate. Curînd a apărut în Orient un număr mare de metiși, cunoscuți în documente sub numele de *poulains*.²⁰ La cîțiva ani după fondarea regatului Ierusalim, Foucher de Chartres nota oarecum îngrijorat : „noi care am fost occidentali am devenit orientali... am ajuns să uităm locurile unde ne-am născut, iar mulți dintre noi (se referea la cei născuți acolo) nu cunosc aceste locuri decît după nume”.²¹ Un cărturar arab al vremurilor, Usama-Ibn-Munkiz, mărturisea că „mulți dintre franci s-au stabilit pe pămînturile noastre și s-au împrietenit cu musulmanii.” Prietenii musulmani și creștini se numeau între ei „frați” — ne spune Usama —, musulmanii erau primiți în casele creștinilor și ospătați cu toată cinstirea respectîndu-li-se obiceiurile, adică nu li se servea carne de porc sau băutură.²² Contactul de zi de zi dintre franci și nefrancii explică adoptarea de către occidentali a unor practici orientale, nu numai în formele de viață (îmbrăcăminte, fast, mobilier, băi) ci și în unele acte juridice. De pildă, în „Așezămintele Ierusalimului” se spune că în hotărnicirea proprietăților, ratificarea se făcea după sistemul „potatio”²³.

¹⁸ Sectă înființată de Ioan Maro (sec. V) ; situați în regiunile Sidon, Beirut, Tripoli, Antiohia ; foarte buni luptători arcași, francii au avut tot interesul să ajungă la o înțelegere cu ei.

¹⁹ J. Prawer, *op. cit.*, p. 465—466 ; 519 ; E. Perroy, *op. cit.*, pp. 66—73.

²⁰ R. Grousset, *Les croisades*, p. 76.

²¹ N. Iorga, *La France de Terre Sainte*, p. 99.

²² *Cartea Înțelepciunii*, în *Crestomatia istoriei evului mediu* de N. L. Grațianski și S. D. Scazkin vol. I, Moscova, 1949. trad. rom. p. 504.

²³ adică în prezența martorilor care închinau în cinstea noului proprietar o cană cu băutură.

Apropierea se explică prin faptul că, în fond nici nu erau două lumi chiar atât de deosebite. Formele de exploatare feudală de tip occidental s-au impus pe aceste meleaguri tocmai pentru că societatea orientală era pregătită să le primească prin însăși evoluția ei care tindea spre aceleași forme feudale. Între acestea, instituția cavaleriei a fost poate elementul cel mai eficace în stabilirea unor relații de prietenie între franci și nefrancii, deoarece și în lumea musulmană războinicul era înconjurat cu admirație și respect. Mentalitatea războinică comună ambelor societăți a creat o punte de legătură. Spiritul cavaleresc, vasalitatea și omagiul, însoțite de întreaga lor valoare morală s-au impus repede. Francii puteau fi numiți de musulmani sălbateci, impuri, imorali, cavalerul rămânea un războinic demn de a fi respectat.²⁴ Duelul judiciar, obicei occidental, a fost preluat din secolul XIII și de pătura conducătoare locală.²⁵ Formele politice care decurgeau din sistemul cavaleriei erau, de asemenea, apreciate, mai ales consiliul baronilor care sublinia independența nobililor cavaleri, libertatea în a decide, dat fiind că hotărârile lor nu puteau fi atacate de rege.

Sub raportul evoluției relațiilor feudale, cruciadele au marcat o cotitură și în ceea ce privește feudalismul occidental. Pericolul, depărtarea de cercul familial i-a obligat pe nobili să introducă norme obligatorii pentru toți cavalerii, care să le mărească sentimentul solidarității, astfel că nobilimea s-a constituit într-un *ordo*, conceput în mod figurat ca un lanț în care fiecare cavaler constituia o verigă.²⁶ Pentru a se înlesni feudalilor occidentali posibilitatea de deplasare pe țărmuri atât de depărtate, li s-a permis să dispună de proprietățile lor într-o măsură mult mai mare decât se obișnuise până la sfârșitul secolului XI și anume s-a dat dreptul de înstrăinare a feudelor prin vânzarea, zalogirea sau ipotecarea lor. Practica a apărut chiar de la începutul cruciadelor și a fost legalizată de papa Eugen III în anul 1145²⁷. Cruciadele au contribuit și la dezvoltarea dreptului feudal. S-a instituit o procedură mai rapidă pentruca cruciații implicați într-un proces să poată participa la expedițiile proiectate, după cum, ca un privilegiu suplimentar, alături de scutirea de unele obligații datorate suzeranului, s-a interzis ca feudalii să fie citați în fața unor curți de judecată aflate în afara diocesei lor.²⁸

Pentru țărânie, expedițiile în Orient au însemnat o sporire a dărilor. În toată această perioadă s-a perceput „dijma pentru cruciadă“, apoi creșterea exigențelor de trai și a nevoii de bani a feudalilor au făcut ca redevențele să crească. Dar „războiul sfânt“ a stimulat procesul de eliberare a țăranilor din șerbie. Doritori de bani, feudalii acceptau mai ușor răscumpărarea șerbilor. Aceeași nevoie de bani a făcut ca nobilii să cedeze presiunii orașelor de a-și răscumpăra libertatea.

²⁴ N. Iorga, *Quelques observations sur les rapports entre le monde Oriental et les croisés*, p. 263—264; 272.

²⁵ I. Grămadă, *Cruciadele*, București, Ed. științifică, 1961, p. 270.

²⁶ Christine de Pisane, *Le livre des faits et bonnes mœurs... în Nouvelle collection des memoires, pour servir a l'histoire de France, par Michaud et Poujoulat*, Paris 1836 t. II cap. 3, p. 7.

²⁷ J. Brundage, *Medieval canon law and the crusades*, London 1969, p. 175—176.

²⁸ *Ibidem*, p. 174—175.

Din punct de vedere politic, cruciadele au înlesnit în Europa apuseană procesul de centralizare a statelor și de întărire a monarhiei. Canalizând spre răsărit o parte din elementele cele mai turbulente ale nobilimii, suveranii au putut mai ușor să combată anarhia feudală deoarece expedițiile în Orient au slăbit baza materială a unor nobili, iar pe alții i-au ținut departe de țară. Unele taxe față de regalitate și-au avut originea în contribuția datorată de oamenii liberi pentru organizarea unor cruciade, care cu timpul s-au transformat în Franța și Anglia în adevărate impozite percepute de regalitate cu concursul bisericii.²⁹

Sub aspectul economic, trebuie spus că la început Orientul Apropiat a însemnat o deziluzie pentru cruciați. Cei mai mulți dintre participanți, în simplitatea lor, concepeau „țara sfântă” ca o lume cerească. Ei confundau Ierusalimul pământesc cu cel imaginar, ceresc, și s-au așteptat să găsească o cetate unde curgea lapte și miere și se călca pe aur. În realitate, provinciile ocupate de franci dincolo de mare nu erau bogate. Fertile erau doar unele regiuni (cîmpiile Esdraelon, Sharon, Yericho, Valea Bucaia, cîmpia Antiohiei). Dincolo de Iordan grîul trebuia importat.³⁰ Afară de unele excepții, cuceritorii au trebuit să se mulțumească cu profituri mai mici în comparație cu ceea ce își propuseseră cînd au plecat de acasă. Din fericire, produsele comercializate, deși puține, aveau o valoare mare. Cel mai mult au profitat negustorii italieni care au luat parte la cruciade. Veneția și Genova făceau comerț, prin porturile Siriei și Egiptului, au stabilit factorii la Caffa și Tana de unde își trimiteau mărfurile în Rusia și Polonia. În secolele XII și XIII se poate vorbi de o supremație maritimă și comercială a celor două orașe în Mediterană.³¹ Corăbiile aduceau din Europa sclavi, lemn, metal, călători, iar la întoarcere plecau încărcate cu produse locale. Printre acestea se numără în primul rînd zahărul, pe care europenii au învățat să-l extragă din trestia de zahăr și să-l prelucereze. Tot zahărul consumat în Europa în secolele XII și XIII a venit din aceste regiuni. Apoi, erau țesăturile orientale, foarte scumpe, ca mătasea, muslina, damascul, sticlăria produsă la Tyr și Antiohia. Prin porturile ocupate de cruciați (de pildă Acra) se făcea și un comerț de tranzit prin intermediul musulmanilor, ceea ce a făcut ca unele produse din Orientul îndepărtat (porțelanurile chinezești) să ajungă pînă în Italia și Franța. În sfîrșit, cruciații au cunoscut unele culturi noi pe care le-au aclimatizat în Europa (orezul, pepenele, caisul, lămîiul).

Cruciadele au însemnat, în același timp, influențe reciproce culturale. Artiști apuseni plecați în cruciadă, desigur, au fost puțini, iar țara cucerită avea tradiții artistice. Cu toate acestea, s-a creat un stil propriu răspunzînd gustului și nevoilor noilor stăpîni în care împrumuturile de o parte și de alta se fac simțite. Arta construcțiilor în piatră cunoștea aici o tehnică mai veche decît în Occident; ea a fost preluată, dar s-a păstrat stilul occidental al castelelor feudale mai avantajos pentru că erau mai bine fortificate și puteau fi apărate cu garnizoane mici. Castele ca Beaufort, Kerak, Blanchegarde, Ibelin, vădesc influențe bizantine în construcția turnurilor. Decorația bizantină se face remar-

²⁹ *Ibidem*, p. 177.

³⁰ St. Runciman, *A history of the crusades*, vol. III, Cambridge, 1966, p. 351—356.

³¹ *Ibidem*; vezi și I. Grămadă, *op. cit.*, p. 273.

cată mai ales în bisericile ridicate de cruciați — cum ar fi capela de pe Golgota — deși stilul folosit deseori amintește de catedralele gotice, în timp ce în artele minore (sculptură în fildeș, orfevrărie) se vedește măiestria meșterilor orientali.³² Negustorii italieni în drumurile lor nu s-au mulțumit numai cu transportarea mărfurilor, ei au adus în Europa modele și mijloace noi arhitectonice, astfel că arhitectura italiană în secolele XIII-XIV se resimte de influențe orientale.³³

Din punct de vedere al stimulării dezvoltării culturii în Europa occidentală, aportul cruciadelor a fost deosebit de însemnat. Ele au împins înainte cunoașterea și gândirea omenească. Orizontul geografic și politic al oamenilor s-a lărgit, ceea ce atunci echivala cu o descoperire a lumii; mai mult, în ciuda războaielor deosebit de crude, era prima colaborare dintre Orient și Occident. De fapt, epoca marilor descoperiri geografice se anunța prin cruciade.³⁴ De aici interesul pentru studiile de orientalistă. La sfârșitul secolului XIII, la îndemnul marelui cărturar Raymond Lulle, se deschid colegii la Roma, Paris, Cambridge, unde se studiau limbile arabă și ebraică. În „Cartea celor cinci înțelepți”, același Raymond Lulle aducea o schimbare în însăși concepția despre natura umană în care ura față de „necredincioși” dispărea, filozofie întâlnită și la Thomas d'Aquino. Apare ideea, contrară spiritului inițial de cruciadă, conform căreia numai faptul că un popor aparține altei credințe nu-ți dă dreptul să ucizi, idee plină de un spirit de umanitate. S-au scris mai multe istorii, cum este cea a Siriei datorată lui Guillaume de Tyr.

Literatura s-a îmbogățit și ea cu noi teme, acelea ale aventurii dusă pe alte meleaguri. Așa s-a născut în Franța și Germania un număr mare de poeme în care se cînta fie atracția depărtărilor, de pildă versurile lui Geoffroy Ludelle, Heinrich von Veldeke, Wolfram von Eschenbach, fie dorul de casă, de ființele dragi părăsite, cum întâlnim în cuvintele pline de tristețe și sensibilitate ale unui Conon Bethune.³⁵

Așa dar, din istoria cruciadelor istoria nu a păstrat doar amintirea tragică a unor întâmplări singeroase, ci și rezultatele decurgînd din interferența a două societăți, fapt ce a dus la dezvoltarea formelor de viață materială și spirituală, la apropierea dintre două lumi care se credeau destinate să se urască veșnic.

BIBLIOGRAFIE

- I. Grămadă, *Cruciadele*, București, Ed. Științifică, 1961; N. Iorga, *Brève histoire des croisades*, Paris, 1924; J. Prawer, *Histoire du royaume Latin de Jerusalem*, t. I, Paris, 1969; K. M. Setton, *A history of the crusades*, 2 vol. 1962, 1969.

³² St. Runciman, *op. cit.*, p. 367 și urm.

³³ I. Grămadă, *op. cit.*, p. 271.

³⁴ A. Alphandery, *La Chrétienté et l'idée de croisade*, texte établi par Al. Dupront, t. II, Paris, 1954.

³⁵ Vezi R. Grousset, *L'épopée des croisades*, Paris 1939, p. 344 și urm. și A. Haas, *Aspekte der Kreuzzüge*, în *Geschichte und Geistesleben*, în „Archiv für Kulturgeschichte”, 1964/2—3, p. 185—202.

FORMAREA IMPERIILOR COLONIALE PORTUGHEZ, SPANIOL ȘI OLANDEZ

RADU MANOLESCU

Una dintre cele mai însemnate consecințe ale marilor descoperiri geografice din a doua jumătate a secolului al XV-lea și din primele decenii ale secolului al XVI-lea o constituie formarea primelor imperii coloniale, întemeiate de portughezi, spanioli și olandezi. Împinși de dorința de a descoperi căi maritime directe spre țările bogate în mirodenii și metale prețioase, îndeosebi India și „insulele mirodeniilor“ (Indonezia), portughezii și spaniolii, iar apoi și olandezii au realizat importante descoperiri geografice și mari cuceriri coloniale.

Descoperirile portugheze.

Împinși de dorința de a realiza câștiguri tot mai mari din comerțul cu aur, fildeș și sclavi negri, portughezii au explorat treptat coasta de vest a Africii, de la nord spre sud, atingând Capul Bojadar (1434), Capul Branco (1441), gurile fluviului Senegal și Capul Verde (1445), insulele Capului Verde (1455), țărmurile golfului Guineii (1469—1474), gurile fluviului Zair sau Congo (1483) și ajungând în 1485 până la 22° latitudine sudică.

După ce, în 1488, navigatorul Bartolomeo Dias a atins Capul Bunei Speranțe, o nouă expediție, condusă de Vasco da Gama, pornită din Portugalia în 1497, a ajuns, prin circumnavigația Africii, pe coasta de vest a Indiei, la Calicut, în 1498, realizând astfel principalul obiectiv urmărit de iberici — găsirea căii maritime directe din Europa spre India.

Pe măsură ce explorau coastele de vest și est ale Africii, portughezii fundau acolo forturi și factorii comerciale, menite să le asigure dominația militară, navală și comercială în noile regiuni explorate.

Formarea imperiului colonial portughez.

Explorarea țărmurilor vestice și estice ale Africii și descoperirea căii maritime din Europa spre India deschideau Portugaliei vaste perspective în domeniile maritim, comercial și colonial. Pentru a le realiza și valorifica, Portugalia a trecut la ample acțiuni de dominație maritimă și comercială și de cuceriri coloniale. Profitând de superioritatea lor navală și militară, îndeosebi folosirea armelor de foc, portughezii au impus rajahilor de pe coasta de apus a Indiei, în cursul unor expediții efectuate în ultimii ani ai secolului al XV-lea și în primii ani ai secolului al XVI-lea, încheierea unor tratate politice și comerciale, prin care au obținut dreptul de a-și desfășura produsele în porturile de aici și monopolul exportului în Portugalia al mirodeniilor, pietrelor prețioase, țesăturilor și altor produse orientale de proveniență indiană sau aduse din China, Malaezia sau Indonezia. Negustorii arabi, care dețineau, până la venirea portughezilor, rolul de căpetenie în tranzitul și exportul acestor produse, au fost

înlăturați din acest negoț, mărfurile lor au fost confiscate, iar eorăbiile lor atacate și scufundate.

Sultanul Egiptului, sprijinit de venețieni și în alianță cu unii rajahi indieni, cu toții nemulțumiți de instaurarea monopolului comercial portughez, care aducea grele pagube negoțului indian, arab, egiptean și venețian și scăderea taxelor vamale percepute de rajahii indieni și de sultanul egiptean, au pornit lupta împotriva portughezilor, dar flota egipteană și indiană a fost înfrântă și distrusă de cea portugheză, în rada portului Diu, de pe coasta de nord-vest a Indiei (1509). În anul următor, portughezii au cucerit Goa, principalul port al statului indian Bidjapur.

După ce și-au impus supremația navală și militară și dominația politică și comercială pe țărmul de apus al Indiei, portughezii, sub conducerea „vice-regelui Indiilor”, Alfonso de Albuquerque, au organizat expediții de explorare, și cucerire în Orientul Îndepărtat, îndeosebi în peninsula Malacca și în Indonezia, pentru a lua în stăpânire „insulele mirodeniilor”, izvorul care alimenta comerțul cu prețioasele aromate. Ei au cucerit portul Malacca, principalul centru de tranzit și antrepozit al comerțului cu mirodenii din Asia de sud-est (1510) și au pătruns în „insulele mirodeniilor” — arhipelagul Moluce — în care au izbutit să se înstăpânească în cursul deceniului al treilea. Totodată, pentru a-și întări controlul naval, militar și comercial în Marea Roșie și Golful Persic, portughezii au ocupat insula Socotra (1506) și porturile cheie de aici, Aden (1513), Ormuz (1515) și Maskat (1520).

Astfel, ca urmare a expedițiilor lor de explorare și cucerire, desfășurate în decurs de aproape un secol, portughezii și-au întemeiat un imens imperiu colonial transoceanic, format îndeosebi din baze maritime și de aprovizionare, forturi și factorii comerciale, semănate de-a lungul țărmurilor Africii apusene (insulele Azore și Madeira, insulele Capului Verde, Fernando Po, coasta Guineii și Angolei) și răsăritene (Natal, Sofala, Mozambic, Mombasa, Melinda), la intrarea în Marea Roșie (Aden, insula Socotra) și în Golful Persic (Ormuz, Maskat), pe coasta apuseană a Indiei (Diu, Goa, Calicut), în peninsula Malacca, în insulele Moluce.

Încă din anul 1500 portughezii au început explorările și cuceririle coloniale și în America, pe coasta Braziliei.

Zonele de dominație maritimă și de stăpânire colonială și relațiile comerciale ale Portugaliei se întindeau astfel de pe țărmurile Braziliei și de pe coastele vestice și estice ale Africii pînă pe țărmurile peninsulei arabe, ale Indiei, peninsulei Malacca și Indoneziei.

Organizarea imperiului colonial portughez.

Dispersarea posesiunilor coloniale portugheze pe de o parte, resursele demografice, economice, maritime și militare limitate ale Portugaliei, care avea o populație de circa un milion și o economie slab dezvoltată, pe de altă parte, au imprimat imperiului colonial portughez un șir de trăsături distinctve. Menit să asigure dominația maritimă și comercială a Portugaliei în zonele sale de stăpânire și influență și exploatarea lor economică și, îndeosebi, comercială, imperiul colonial portughez era format din zone înguste de coastă sau insule, care gravitau economic în jurul unor factorii, și militar în jurul unor forturi. Structura sa era determinată totodată și de faptul că în unele țări asiatice, ca

India, Malacca, Indonezia, existau state feudale dens populate și relativ puternice, care nu puteau fi cucerite, astfel încît posesiunile portugheze erau limitate la fișii înguste sau puncte pe coastă.

Structura și funcțiile imperiului colonial portughez ca și resursele demografice limitate ale Portugaliei au determinat de aceea ca populația portugheză deplasată în colonii în această perioadă să fie redusă ca număr și alcătuită, în marea ei majoritate, din marinari, soldați, slujbași, negustori, personal de întreținere etc. și, cu excepția Braziliei, mai puțin din coloniști. De aceea, imperiul colonial portughez era o alcătuire lipsită de unitate și șubredă care, datorită mișcărilor populației locale și a atacurilor stăpînitorilor feudali locali, arabi, indieni, malaiezi, indonezieni precum și a intervenției rivalilor europeni ai Portugaliei, ca spaniolii, olandezii sau englezii, a început să se destrame în cursul secolului al XVII-lea.

Imperiul colonial portughez depindea direct de coroană, care își exercita un riguros monopol și control asupra explorărilor și dominației maritime, a cuceririlor și organizării coloniale, a activității comerciale transoceanice, prin mijlocirea unor organe centrale și locale, subordonate statului. Organul central suprem era *Casa da India*, o întreprindere maritimă, colonială, comercială și bancară de stat, cu sediul la Lisabona, care procura fondurile necesare activității maritime și comerciale, organiza escadrela de război și comerț, recruta marinari și trupe, numea pe funcționari, acorda licențe de comerț colonial, distribuia mărfurile de export și import, stabilea prețurile de desfacere, calcula beneficiile depunătorilor, în rîndul cărora principalul acționar era regele.

Conducerea coloniilor era exercitată de un vicerege al Indiilor, începînd cu 1504 și de guvernatori pentru posesiunile din Africa, India, Malaezia, Indonezia, Brazilia, ajutați de inspectori, comandanți de forturi, directori de factorii, feluriți funcționari judiciari, administrativi, vamali.

Descoperirile spaniole.

Spaniolii, cărora calea maritimă spre India în direcția sudică și estică le era închisă de către portughezi, și-au îndreptat eforturile spre vestul Oceanului Atlantic, pentru a ajunge în India mergînd către vest.

Pornită din Spania pentru a ajunge, navigînd spre vest, pe țărmurile răsăritene ale Asiei, expediția condusă de Cristofor Columb a ajuns însă, în octombrie 1492, în arhipelagul Bahamas din Marea Caraibilor. În urma celorlalte trei expediții ale lui Columb (1493—1504), spaniolii au explorat arhipelagurile din Marea Caraibilor, coasta de est a Americii Centrale și țărmurile de nord ale Americii de Sud.

Deși Columb nu și-a realizat scopul propus — el căutase drumul maritim către India spre vest, dar descoperise un nou continent, America — descoperirea sa a avut o uriașă însemnătate, ale cărei proporții pot fi evaluate numai în perspectiva istoriei și în funcție de multiplele ei consecințe, atît pentru Europa în genere și pentru Spania în special, cît și pentru America.

Formarea imperiului colonial spaniol.

Descoperirea și explorarea de către spanioli a arhipelagurilor din Marea Caraibilor au fost însoțite, încă din primii ani ai descoperirii, de acțiunea de cucerire, colonizare și exploatare a noilor ținuturi. Profitînd de superiori-

tatea lor militară, spaniolii au trecut imediat la luarea în stăpânire și la colonizarea insulelor Haiti (Espanola) și Cuba (Juana). Populația locală a fost supusă, iar cei care rezistau au fost luați în sclavie sau masacrați.

Încă de la sfârșitul secolului al XV-lea, paralel cu ultimele expediții ale lui Columb, iar apoi în primele două decenii ale secolului al XVI-lea, exploratori și aventurieri spanioli au organizat noi expediții de explorare a arhipelagurilor din Marea Caraibilor, a coastelor răsăritene ale Americii Centrale și ale golfului Mexic, descoperind peninsulele Yucatan și Florida, precum și a țărmurilor nordice ale Americii de Sud.

Aceste descoperiri și explorări au dat spaniolilor posibilitatea să cunoască mai bine America Centrală și țărmurile nordice ale Americii de Sud, creîndu-se astfel condiții favorabile pentru cucerirea și colonizarea regiunilor în care înfloreau civilizațiile aztecilor (Mexic), mayașilor (America Centrală) și incașilor (Peru).¹

Cucerirea regiunii de sud a Mexicului a fost realizată de către Hernan Cortes în decurs de numai doi ani și jumătate (1519—1521). Pornit în februarie 1519 din Cuba cu 500 de spanioli și 200 de indieni, îmbarcați pe 11 corăbii mici, Cortes a debarcat pe coasta răsăriteană a Mexicului. Deși avea la dispoziție forțe militare reduse, Cortes a profitat de superioritatea sa netă față de azteci în mijloace de luptă — arme de foc, arme albe de oțel, cuirase și coifuri, cavalerie — și în purtarea operațiilor militare, precum și de faptul că unele triburi supuse aztecilor, ca totonacii și tlaxcalanii, nemulțumite de dominația acestora, au trecut de partea spaniolilor, sprijinindu-i cu cete de războinici. Totodată, conducătorul aztecilor, Moctezuma, a căutat să obțină retragerea spaniolilor sau înțelegerea cu ei prin daruri și tratative, care nu au dus însă la nici un rezultat.

Intrați ca oaspeți în capitala aztecă, Tenochtitlan, în octombrie 1519, spanioli au luat ca ostatec pe Moctezuma și au început să conducă țara prin mijlocirea conducătorului aflat în puterea lor. Pe cînd Cortes, cu o parte din detașamentul său, era plecat din Tenochtitlan, aztecii s-au ridicat împotriva spaniolilor, în mai 1520. Revenit în Tenochtitlan în iunie, Cortes a găsit orașul în plină răscoală. Moctezuma a pierit în timpul răscoalei, în împrejurări insuficient de bine cunoscute, fiind ucis, potrivit versiunii spaniole, de către azteci, care îl considerau o unealtă a spaniolilor, sau, potrivit versiunii aztece, de către spanioli, care nu mai aveau nevoie de el. Siliți să se retragă, cu pierderi grele, din Tenochtitlan la sfârșitul lunii iunie, spaniolii, după ce au adunat noi forțe militare, au început asediul capitalei aztece în mai 1521. Aztecii au opus o rezistență îndârjită, spaniolii reușind să ocupe Tenochtitlanul numai în urma unor lupte grele și datorită superiorității lor în mijloace de luptă, în iunie 1521. Tenochtitlanul, ruinat datorită luptelor, a fost, în parte, reconstruit de către spanioli, prin munca forțată a aztecilor, fiindu-i totodată schimbat numele în Mexico. În anii următori, spaniolii au extins treptat, spre nord, spre vest și spre sud, hotarele noii colonii, care a primit numele de Noua Spanie.

Restul Americii Centrale — Guatemala, Honduras, Nicaragua, Costa Rica, Panama — a fost cucerit de spanioli în deceniile al doilea și al treilea al secolului al XVI-lea.

¹ Vezi S. Goldenberg, *Civilizațiile precolumbiene*, în „Studii și articole de istorie“, XXV, 1974, p. 5—16.

Cucerirea și colonizarea de către spanioli a Americii de Sud — cu excepția Braziliei, care intrase în stăpînirea portughezilor — a început în al treilea deceniu al secolului al XVI-lea.

Cucerirea de către spanioli a nord-vestului Americii de Sud — „țara Birú”, căreia cuceritorii i-au spus Peru — a fost ușurată de luptele interne purtate aici. După moartea marelui Inca Huayna Capac în 1527, au izbucnit lupte dinastice între fiii săi, Huascar și Atahualpa, care au durat pînă în 1532, terminîndu-se cu victoria lui Atahualpa. Auzind de bogăția „țării Birú”, doi aventurieri spanioli, Francisco Pizarro și Diego Almagro, după două încercări nereușite de a pătrunde în Peru, în 1524 și în 1526—1527, au organizat în 1532 o nouă expediție. Pizarro și Almagro, avînd 180 de oameni, din care 60 călări și cîteva bombarde, au debarcat în mai 1532 la Tumbez, pe coasta de nord-vest a Perului. Profitînd de superioritatea în mijloace militare și fiind sprijiniți și de partizanii lui Huascar, spaniolii au atacat, prin surprindere, în noiembrie 1532, la Cajamarca, pe războinicii peruani ai lui Atahualpa, i-au înfrînt și l-au luat în captivitate pe Atahualpa, pe care, după ce l-au silit să plătească o imensă cantitate de aur drept răscumpărare, l-au ucis în 1533. Pizarro a impus ca mare Inca pe fiul lui Huascar, Manco Capac, iar el și-a luat titlul de guvernator al Perului, instaurînd astfel aici stăpînirea spaniolă.

Almagro, după o încercare nereușită de a cuceri regiunea de sud-vest a Americii de Sud, Chile, în 1535—1537, a fost nevoit să se întoarcă în Peru. În timpul conflictelor izbucnite între spanioli în Peru pentru aur și putere, frații lui Pizarro l-au ucis pe Almagro în 1538, iar fiul acestuia l-a omorît pe Pizarro în 1541.

După cîteva ani, spaniolii au reluat încercările de a cuceri Chile. În 1540, Pedro de Valdivia a început cucerirea regiunii de coastă, dar în interior a înîmpinat rezistența îndrîjită a triburilor localnice, pe care nu le-a putut aduce la supunere.

În deceniile 4 și 5 ale secolului al XVI-lea, spaniolii au început să exploreze și țărmurile sud-estice ale Americii de Sud, pe teritoriul de astăzi al Argentinei, întemeind și unele așezări, printre care Buenos Aires.

Astfel, de la sfîrșitul secolului al XV-lea și pînă către mijlocul secolului al XVI-lea, spaniolii, profitînd de superioritatea lor materială și militară, politică și de organizare, urmare a stadiului lor de evoluție social-economică mult mai avansat decît al amerindienilor, ca și de dezbinarea sau luptele dintre triburile amerindiene, au luat în stăpînire arhipelagurile din Marea Caraibilor, America Centrală, Mexicul, Florida precum și regiunile din nordul, vestul și sud-estul Americii de Sud, punînd bazele uriașului imperiu colonial spaniol din Lumea Nouă.

În 1521 în componența imperiului colonial spaniol au intrat, ca urmare a expediției lui Magelan, și insulele Filipine.

Organizarea imperiului colonial spaniol.

Descoperirea și cucerirea de către spanioli a unor teritorii imense au fost urmate de un intens proces de colonizare, alimentat de o populație relativ numeroasă, Spania avînd în epoca marilor descoperiri geografice circa 7 milioane

locuitori. La cucerire și colonizare au participat elemente dornice de îmbogățire, provenite din pături sociale felurite, rolul conducător avîndu-l micii nobili săraci.

Colonizarea avînd ca scop primordial acapararea și exploatarea bogățiilor noilor colonii, îndeosebi a metalelor prețioase, populația amerindiană a fost depozată prin forță de pămînturile ei, redusă la servitute și supusă unui șir de obligații față de coloniști, stat și biserică. Spaniolii au suprapus structurilor sociale și rînduielilor populației amerindiene structuri și instituții feudale iberice, care au dat trăsături distinctive feudalismului hispano-american, caracterizat printr-o servitute apăsătoare, asemănătoare robiei și o crîncenă exploatare, impuse populației locale.

Pămînturile, considerate ca proprietate a coroanei, atît cele dobîndite direct de către coloniști prin depozdarea localnicilor, cît și cele acordate de către regalitate coloniștilor și bisericii, erau deținute de noii stăpînituri sub forma de concesiune funciară (*encomienda*), al cărei senior (*encomendero*) avea dreptul de a impune pe amerindienii de pe domeniu (*encomendados*) la redevențe în produse și prestații în muncă și de a-și exercita asupra lor autoritatea judiciară și administrativă.

Pentru asigurarea mîinii de lucru, populația localnică era obligată, pe baza unui sistem de repartizare (*repartimiento*), să presteze munci istovitoare pe domenii, în mine, la transporturi, primind în schimb adăpost, hrană și îmbrăcăminte. Paralel cu acest sistem, era folosită și munca unui mare număr de sclavi negri, aduși prin comerț din Africa, și amerindieni.

Imensele teritorii descoperite și intrate sub stăpînirea Spaniei și care depindeau direct de coroană, erau conduse de organe centrale, care rezidau în metropolă, și de organe locale, care funcționau în colonii. Organul central suprem era Consiliul Indiilor, creat în 1511, numit *Consejo de las Indias*² și reorganizat în 1524, sub numele de *Consejo real supremo de la Indias*, în a cărui competență intrau principalele probleme ale organizării și conducerii posesiunilor spaniole din America, ca elaborarea legislației și ordonanțelor, numirea slujbașilor, controlul activității administrative și judiciare. De Consiliul Indiilor depindea un organ specializat, *Casa de Contratación*, cu sediul la Sevilla, în a cărui competență intrau organizarea și supravegherea legăturilor maritime și comerciale dintre Spania și posesiunile sale transoceanice. Pentru facilitarea relațiilor comerciale externe ale Spaniei și pentru judecarea litigiilor comerciale, *Casa de Contratación* mai dispunea de un consulat la Sevilla și de un Tribunal al Indiilor la Cadiz.

Coloniile erau împărțite în două viceregate, unul cuprinzînd posesiunile din Mexic și America Centrală, altul pe cele din America de Sud, conduse de viceregi, numiți de suveran. Viceregii erau ajutați de tribunale și consilii administrative (*audiencias*), repartizate pe provincii și al căror număr a sporit treptat, pe măsura cuceririi și colonizării unor noi teritorii.

Organizarea orașelor era imitată după cea a municipalităților castillane, cu unele adaptări impuse de condițiile locale. Orașele și regiunea înconjurătoare

² Deși contemporanii și-au dat curînd seama că în urma călătoriilor lui Columb nu fusese descoperit drumul maritim spre vest către India, ci un nou continent, acestu a continuat să fie denumit, impropriu, Indii.

erau conduse de un consiliu municipal (*ayuntamiento*), cu un primar (*alcde*) și consilieri (*regidores, corregidores*).

Populația amerindiană trăia în zone distincte (*poblados*), și continua să-și aleagă organele proprii de cîrmuire locală, subordonate autorităților spaniole.

Luptele și represiunile din epoca cuceririi, înrobirea și munca forțată, îndeosebi în mine, abuzurile administrației spaniole, destrămarea violentă a structurilor sociale și a felului de viață tradițional, epidemiile provocate de bolile aduse din Europa, ca ciuma, rujeola sau gripa, au provocat un pronunțat și rapid regres demografic în rîndul triburilor amerindiene.³

Exploatarea crîncenă și tratamentul brutal la care erau supuși amerindienii și rapidul lor regres demografic au trezit unele reacții ale coloniștilor și ale autorităților din Spania, îngrijorate de scăderea potențialului uman din coloniile spaniole. Dintre cei care au protestat, un important rol a revenit călugărului dominican Bartolomeu Las Casas, autorul lucrării *Brevissima relación de la destrucción de las Indias* (1552), care a denunțat cu vehemență ororile comise de spanioli împotriva amerindienilor. În urma acestor acțiuni de protest, Carol Quintul a emis așa numitele „Legi noi” din 1542, prin care interzicea transformarea amerindienilor în sclavi și îngrădea sistemul encomiendelor. Dar efectul acestor legi a fost redus, deoarece aplicarea lor era paralizată de opoziția coloniștilor și de abuzurile și corupția autorităților coloniale. Interzicerea sclavajului amerindian a stimulat în schimb comerțul cu sclavi negri, al căror număr a început să sporească considerabil în coloniile spaniole din America, îndeosebi în America Centrală.

Formarea imperiului colonial olandez.

Triumful revoluției burgheze din Țările de Jos și constituirea Provinciilor Unite (Olanda) au creat condiții favorabile dezvoltării producției manufacturiere și activității comerciale și bancare, apariției relațiilor capitaliste și expansiunii maritime, comerciale și coloniale a Olandei. Încă de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, în Olanda s-au format mai multe companii comerciale pentru comerțul cu India și Indonezia, care în 1602 au fuzionat într-o Companie a Indiilor Orientale. Disponind de capitaluri imense, de flotă de comerț și de război și de armată proprie și obținînd de la stat monopolul comerțului olandez în Oceanul Indian și în Asia de sud-est, Compania Indiilor Orientale a inițiat acțiuni îndrăznețe și ample, menite să-i asigure preponderența maritimă și comercială în zona „insulelor mirodeniilor”. Profitînd de faptul că Olanda se afla în război cu Spania și că de la 1580 Portugalia, împreună cu coloniile sale, intrase în uniune dinastică cu Spania, olandezii au trecut la cucerirea treptată a imperiului colonial portughez din Asia de sud-est, realizată îndeosebi prin mijloacele maritime și militare ale Companiei Indiilor Orientale. Pentru a-și asigura comunicațiile cu Asia de sud-est, olandezii au ocupat insulele Mauriciu, la est de Madagascar (1598) și au fundat o bază de aprovizionare la Capul

³ Populația localnică a insulei Haiti (Espaniola), care se ridica la venirea spaniolilor, în 1492, la circa 100.000 locuitori, a ajuns în 1496 la o treime, iar în 1548 la numai 500 de persoane. Populația localnică a Mexicului, care se ridica înainte de cucerirea spaniolă la vreo 25 milioane de locuitori, s-a redus după un secol la circa un milion (S. Goldenberg, S. Belu, *Epoca marilor descoperiri geografice*, București, 1971, p. 226, 397).

Bunei Speranțe (1602). În anii următori, olandezii au început cucerirea treptată a coloniilor portugheze din Indonezia, ocupînd Molucele (1602), Iava (1610), unde au întemeiat în 1619 orașul Batavia (Djakarta), devenit centrul imperiului lor colonial, Sumatra, Borneo, Celebes, precum și sudul peninsulei Malacca (1641), care le asigura controlul traficului comercial în Asia de sud-est. Totodată ei au stabilit relații comerciale cu India, China și Japonia.

Astfel, în cursul primei jumătăți a secolului al XVII-lea, olandezii, profitînd de dezvoltarea lor economică și maritimă superioară celei a Portugaliei, au înlăturat dominația maritimă și comercială portugheză, punînd bazele imperiului colonial olandez și ale supremației maritime și comerciale a Olandei în Asia sud-estică.

Ca și imperiul colonial portughez, și cel olandez era format mai ales din porțiuni de coastă, avînd drept centre comerciale, administrative și militare orașe-porturi, factorii fortificate și forturi, locuite îndeosebi de agenți comerciali, slujbași, soldați și marinari ai companiilor comerciale.

Consecințele formării imperiilor coloniale portughez, spaniol și olandez.

Descoperirea Americii și a căii maritime spre India prin circumnavigația Africii și formarea imperiilor coloniale portughez, spaniol și olandez au avut ca urmare extinderea considerabilă a comerțului internațional. Dacă pînă la marile descoperiri geografice domeniile comerciale maritime ale Europei erau Marea Mediterană și Marea Nordului — Marea Baltică, iar comerțul extern european se limita îndeosebi la legăturile cu Orientul Apropiat și cu Africa de nord, după marile descoperiri geografice Europa și-a extins sfera relațiilor comerciale directe pe țărmurile apusene și răsăritene ale Africii, în Asia de sud-est și în America, impunîndu-și totodată și supremația maritimă și comercială în aceste zone.

Descoperirea căii maritime spre India prin circumnavigația Africii, formarea imperiului colonial portughez și instaurarea supremației maritime și comerciale a Portugaliei în bazinul Oceanului Indian au dat o grea lovitură comerțului de tranzit cu mirodenii și cu alte produse orientale efectuate pe ruta Indonezia—India—Iran—Orientul Apropiat—Marea Mediterană. Stăpîni pe „insulele mirodeniilor“, portughezii au preluat o parte însemnată a negoțului cu mirodenii, care erau transportate, direct de la sursă, pe ruta maritimă Indonezia—Oceanul Indian—Oceanul Atlantic—Portugalia. Cumpărate cu prețuri joase în „insulele mirodeniilor“ și scutite de lanțul de vămi și de intermediari de pe vechea rută continentală, condimentele puteau fi vîndute de portughezi la Lisabona cu prețuri mai scăzute decît ale celor aduse prin Orientul Apropiat și Marea Mediterană de negustorii arabi și venețieni și, în același timp, cu un cîștig mai mare pentru portughezi. Lisabona a devenit astfel unul din marile centre ale negoțului internațional al epocii.

Descoperirea Americii și fundarea imperiului colonial spaniol și portughez în America au pus, în același timp, bazele comerțului transoceanic dintre Peninsula iberică și Lumea Nouă.

Treptat, la comerțul cu Africa, cu Asia de sud-est și cu America au început să ia parte, în afară de Portugalia și Spania și alte țări din Europa de

apus, îndeosebi Anglia, Franța și Olanda. În aceste condiții, asigurînd realizarea comerțului transoceanic al Europei cu Africa, Asia de sud-est și America, Oceanul Atlantic a ajuns axa comercială a lumii, iar țările situate pe țărmurile sale europene — Portugalia, Spania, Olanda, Anglia, Franța — au devenit principalele puteri comerciale și maritime ale lumii.

În aceste condiții, s-a produs o depășire a activității comerciale din Marea Mediterană și din Marea Baltică de către cea din Oceanul Atlantic și din Marea Nordului. Deși comerțul cu mirodenii din Orientul Apropiat și din Marea Mediterană s-a resimțit de pe urma stăpînirii „insulelor mirodeniilor” de către Portugalia și a monopolului comercial instaurat de portughezi, mirodeniile și alte produse orientale din Indonezia, India, China au continuat totuși să sosească în porturile din Orientul Apropiat pe drumurile de uscat, pe care portughezii nu aveau posibilitatea să le intercepteze. Totodată, aria imensă pe care se desfășura acest comerț și condițiile de navigație ale epocii făceau ca portughezii să nu-și poată aplica pe deplin monopolul lor comercial nici pe ruta maritimă a mirodeniilor.

Astfel, ca urmare a marilor descoperiri geografice, a avut loc nu atît un declin al comerțului din Marea Mediterană, cît, mai ales, o depășire a lui de către cel desfășurat în Oceanul Atlantic, care a devenit preponderent.⁴

Dezvoltarea, în proporții necunoscute pînă atunci, a comerțului intercontinental a creat, în același timp, premisele formării pieții mondiale.

Ca urmare a sporirii însemnătății maritime și comerciale a țărilor europene situate pe țărmurile Atlanticului, s-a ridicat un șir de centre comerciale și bancare, ca Lisabona, Sevilla, Cadiz, Anvers, Amsterdam, Londra. Anvers a devenit din primele decenii ale secolului al XVI-lea și pînă spre sfîrșitul aceluiași secol unul dintre cele mai însemnate centre comerciale și bancare ale Europei, a cărui bursă, reorganizată în 1532, era „spre folosința negustorilor de orice neam și limbă”. Dezvoltarea comerțului și a băncilor a dus, în același timp, și la diversificarea și perfecționarea tehnicilor comerciale și bancare. Extinderea considerabilă a ariei comerțului mondial nu a fost însoțită însă de îmbunătățirea corespunzătoare a mijloacelor de transport maritim, care au rămas lente — o călătorie din Spania în America dura 1 1/2—3 luni, iar din Portugalia pînă în India sau Malacca, 5—6 luni — astfel încît circulația intercontinentală a negustorilor și a mărfurilor se desfășura cu încetineală.

Descoperirea și colonizarea de către spanioli și portughezi a Americii au fost urmate și de aclimatizarea reciprocă a unor plante și animale. Astfel, din Europa s-au introdus și aclimatizat în America un șir de plante, ca grîul, secara, meiul, orezul, vița de vie, măslinul, diverși pomi fructiferi, trestia de zahăr, precum și animale, ca boul, bivoulul, calul, măgarul, oaia, păsări de curte; favorizate de pășunile întinse americane, cirezile de bovine, hergheliile de cai și turmele de oi au devenit foarte numeroase. În schimb, din America s-au adus în Europa unele plante, ca porumbul, cartoful, morcovii, roșiile, ananasul, tutunul, iar dintre păsări, curcanul.

⁴ Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea — începutul secolului al XVII-lea, tonajul anual aproximativ al corăbiilor comerciale care navigau pe Oceanul Atlantic și pe Marea Nordului era de 600—700.000 tone, iar al aceloră de pe Marea Mediterană de 300—350.000 tone (F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, tom. I, Paris, 1966, p. 406—407).

Prădarea directă, în timpul cuceririi, de mari cantități de metal prețios acumulate de generații de către amerindieni și, mai ales, exploatarea intensă, începînd cu mijlocul secolului al XVI-lea, a bogatelor zăcăminte de aur și argint au avut ca urmare un aflux de metale prețioase din America în Europa, urmate de profunde consecințe economice și sociale.

Exploatarea minelor de aur și mai ales de argint s-a intensificat îndeosebi după descoperirea zăcămintelor de la Potosi (Peru), în 1545, și de la Zacatecas (Mexic), în 1546, și după introducerea tehnicii de reducere a argintului cu ajutorul mercurului, mai întîi în minele din Mexic, pe la 1555, iar apoi și în cele din Peru, la 1574. Mîna de lucru era asigurată de angajați albi, îndeosebi spanioli, care efectuau lucrările calificate și de supraveghere, de sclavi amerindieni și negri și de populația amerindiană supusă la muncă forțată.

În aceste condiții, producția de aur și mai ales de argint american și exportul lor în Spania au crescut considerabil.⁵

Afluxul de metale nobile din America în Spania, iar de aici, îndeosebi prin comerț, și în celelalte țări din Europa apuseană, a avut însemnate repercursiuni economice și sociale. Bogăția zăcămintelor de metale nobile americane, îndeosebi de argint și abundența și ieftinătatea forței de muncă, în marea ei majoritate formată din sclavi și populație localnică supusă la muncă forțată, au dus la scăderea valorii aurului și mai ales a argintului și deci la o creștere a prețurilor, cunoscută în istogriografie sub denumirea convențională de „revoluția prețurilor”. Astfel, de la începutul la sfîrșitul secolului al XVI-lea, prețurile au crescut în Andaluzia de 5 ori, în Castilia și Aragon de 3 1/2 ori, în Anglia de 5 ori; în Franța, prețurile din primul sfert al secolului al XVII-lea erau de 3 ori mai mari decît la începutul secolului al XVI-lea.

Deoarece creșterea salariilor sau a censurilor senioriale a avut loc mult mai încet decît creșterea costului vieții, „revoluția prețurilor” a favorizat pe producătorii îndeosebi mari de mărfuri — proprietari de domenii, de ferme, de manufacturi — pe negustori, pe bancheri și cămătari și a prejudiciat pe micii producători, care aveau puține prisoase de vîndut, pe salariați și pe nobili care primeau censuri stabilite prin cutumă, ceea ce a accelerat declinul unei părți a feudalității și a creat condiții prielnice formării relațiilor capitaliste în Europa apuseană.

Afluxul mai mare de argint decît de aur a dus, în același timp, la o modificare a raportului dintre aur și argint, care a evoluat de la 1 : 10,22 în perioada 1497—1536, la 1 : 15,45 în perioada 1643—1650.⁶

Marile descoperiri geografice și constituirea imperiilor coloniale portughez, spaniol și olandez au creat totodată condiții favorabile formării și dezvoltării relațiilor capitaliste — „descoperirea Americii, ocolirea Africii pe mare au deschis burgheziei în ascensiune un nou cîmp de acțiune. Piața Indiilor orientale și cea chineză, colonizarea Americii, schimbul cu coloniile, înmulțirea mijloacelor

⁵ Astfel, exportul înregistrat de metale nobile din America în Spania s-a ridicat între 1503 și 1660 la 181.333,800 kg, de aur și la 16.886.815,300 kg de argint; dacă se ia în considerare și contrabanda, se poate aprecia acest export la circa 300 tone de aur și la circa 25.000 tone de argint (S. Goldenberg, S. Belu, *op. cit.*, p. 410).

⁶ S. Goldenberg, S. Belu, *op. cit.*, p. 410.

de schimb și a mărfurilor în genere au dat negoțului, navigației, industriei un avânt necunoscut până atunci...⁷.

În același timp, marile descoperiri geografice au fost urmate de o luptă crescândă între statele Europei apusene pentru supremație maritimă și comercială și pentru colonii, „de războiul comercial al națiunilor europene, avînd globul întreg ca teatru de război“.⁸

Portugalia și Spania au încheiat, sub patronajul papii, tratatul de la Tordesillas (1494), prin care cele două țări își împărțeau, în exclusivitate, zonele de explorare geografică și de dominație maritimă, comercială și colonială în lume. Zona portugheză și cea spaniolă erau separate de o linie imaginară de demarcație, care trecea la 370 de leghe vest de insulele Capului Verde; zona portugheză se întindea la est de această linie, iar cea spaniolă, la vest. La antipodi, linia de demarcație, stabilită prin convenția încheiată între Spania și Portugalia la Zaragoza (1529), traversa Indonezia, adică zona „insulelor mirodeniilor“, care constituia regiunea cea mai rîvnită în competiția maritimă, comercială și colonială hispano-portugheză.

Pretențiile Portugaliei și Spaniei de a-și rezerva monopolul descoperirilor geografice și supremația maritimă și comercială au generat însă opoziția crescîndă a celorlalte puteri occidentale, care, pe măsura dezvoltării lor economice și maritime, au început lupta pentru dominația maritimă și comercială împotriva statelor iberice. Lupta s-a accentuat din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ducînd la războiul maritim hispano-englez, care a culminat cu înfrîngerea de către englezi a „Invincibilei Armada“, în 1588 și la războiul Olandei împotriva Spaniei și Portugaliei, care a dus, în cursul primei jumătăți a secolului al XVII-lea, la cucerirea de către olandezi a celei mai mari părți a imperiului colonial portughez din Asia de sud-est. Ulterior, lupta pentru supremația maritimă, comercială și colonială a dus la izbucnirea războiului naval dintre cele două mari puteri maritime în ascensiune, Anglia și Olanda, din al treilea sfert al secolului al XVII-lea, sfîrșit cu victoria Angliei.

Formarea imperiilor coloniale portughez, spaniol și olandez a avut ca urmare subjugarea, înrobirea sau chiar dispariția unor popoare din Africa, Asia de sud-est și America. Îndeosebi luarea în stăpînire de către portughezi a unor ținuturi din Africa a fost însoțită de înrobirea masivă a unor populații africane și de organizarea comerțului cu sclavi negri, avînd ca principală destinație coloniile portugheze și spaniole din America. Totodată, cucerirea de către iberici, îndeosebi de către spanioli, a Americii, a dus la subjugarea, înrobirea și chiar dispariția a numeroase popoare amerindiene, la dezagregarea structurilor lor sociale și a organizării lor prestatale și la distrugerea quasitotală a strălucitelor civilizații precolumbiene. Cuceririi i-a urmat etapa conviețuirii și a unor importante mutații demografice, rezultate din stabilirea unei populații de coloniști spanioli și portughezi, din aducerea a numeroși sclavi negri și din persistența unei părți a populației amerindiene precum și din amestecul etnic al acestor populații, în condițiile cărora s-au creat premisele formării popoarelor, iar apoi a națiunilor latino-americane.

⁷ K. Marx, Fr. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, București, Ed. Politică, 1962, p. 33.

⁸ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, București, Ed. Politică, 1960 p. 745.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

- Luis de Camões, *Lusiada* (în românește de Aurel Covaci, cu un cuvânt introductiv de Ovidiu Drimba), București, 1965.
- Garcilaso de la Vega „El Inca” *Regeștile cronici ale incașilor* (Traducere, prefață și note de Oana Busuiocanu), București, 1974, pp. 257—285.

Lucrări și studii

- P. Chaunu, *L'expansion européenne du XIIIe au XVe siècle*, Paris, 1969 („Nouvelle Clio”, nr. 26); Idem, *Conquête et exploitation des nouveaux mondes (XVIe siècle)*, Paris, 1969 („Nouvelle Clio”, nr. 26 bis); S. Columbeanu, R. Valentin, *Lupta pentru supremația mărilor*, București, 1973, pp. 5—45; S. Goldenberg, S. Belu, *Epoca marilor descoperiri geografice*, București, 1971; R. Kinjalov, A. Belov, *Pe urmele conchistadorilor*, București, 1962; I. P. Maghidovici, *Istoria descoperirilor geografice*, București, 1959, pp. 59—494; A. Oțetea, *Renașterea și Reforma*, București, 1968, pp. 76—105; M. Popa, „Revoluția prețurilor” în Europa, în „Studii și articole de istorie”, XII, 1968, pp. 151—168.

MEDALION ISTORIC : CONSTANTIN GIURESCU (1875—1918)

AUREL IORDĂNESCU

La începutul secolului al XX-lea istoriografia românească se angajase pe un teren pozitiv, acela al respectului față de document și al utilizării lui numai după o strictă verificare critică. Reprezentanții acestui nou curent, D. Onciul, I. Bogdan și N. Iorga, își fixaseră ca normă de conduită cercetarea numai pentru găsirea adevărului și scrisul numai pentru răspîndirea lui. Înțelegînd că pentru alcătuirea unor sinteze pe baze științifice erau necesare în prealabil cercetări critice de detaliu, ei au purces la o serie de cercetări monografice, mai cu deosebire asupra problemelor capitale, pentru ca în acest chip să se dea o temelie solidă viitoarei construcții a istoriei românești. Din aceste preocupări au ieșit *Originile Principatelor Române* ale lui D. Onciul, *Despre cnezii români* a lui Ion Bogdan, *Chilia și Cetatea Albă* a lui N. Iorga și atîtea alte cercetări de detaliu sau publicații documentare. Dar, în același timp, ei îi introduceau și pe elevii lor în tainele acestei riguroase metode, iar acel care luase în această privință primul loc, era D. Onciul. Dascăl neasemuit de metodă istorică, Onciul a format la școala lui istorici de seamă, între care se numără și Constantin Giurescu.

Născut în anul 1875, în comuna Chiojdul Mic — Buzău, după terminarea, în 1894, a studiilor secundare la liceul din Ploiești, se înscrie la Facultatea de Litere din București, secția istorică. Aici lucrează sub îndrumarea lui Grigore Tocilescu, Nicolae Iorga, Dimitrie Onciul și Ioan Bogdan, ultimii doi exercitînd asupra lui o influență hotărîtoare. Concomitent urma și cursurile Școlii Normale Superioare din București. După trecerea, în 1898, a examenului de licență, cu teza „Relațiile Țării Românești cu Ungaria pînă la urcarea pe tron a lui Mircea cel Bătrîn“, lucrată sub conducerea lui D. Onciul, Constantin Giurescu a funcționat cîțiva ani ca profesor de istorie la liceele din Focșani și Buzău. Între 1903 și 1906 a studiat la Viena, unde a avut ca profesor pe vestitul slavist C. Jirecek. Aici a găsit un bogat material documentar inedit referitor la stăpînirea austriacă în Oltenia (1716—1739) și, împreună cu N. Dobrescu, a adunat numeroase documente privind politica externă a lui Constantin Brîncoveanu. În 1909 și-a trecut doctoratul, la Facultatea de Litere din București, cu teza „Capitulațiile Moldovei cu Poarta Otomană“, fiind primul doctor în istorie al acestei facultăți; în același an, Academia Română l-a ales membru corespondent al secțiunii istorice. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1912, a fost numit conferențiar de istorie modernă a românilor din secolul al XVII-lea înainte, iar în 1914 a devenit membru activ al Academiei. În primăvara anului 1918 fusese delegat secretar general al Ministerului Instrucțiunii publice și urma să ocupe catedra, nou înființată, de Istorie modernă și contemporană a românilor, dar

în octombrie același an, el încetă din viață, victimă a epidemiei de gripă. Avea numai 43 de ani.

Prețuit încă de pe băncile facultății de către D. Onciul, Constantin Giurescu s-a arătat a avea multiple afinități cu maestrul său în ce privește rigoarea de metodă și tot ca și el avea convingerea că orice sinteză a istoriei românești trebuie să se sprijine pe numeroase cercetări de detaliu, convingere din care au ieșit remarcabilele lui cercetări monografice. Dar spre deosebire de dascălul său, care se ocupase aproape exclusiv de aspectul politic al istoriei, el și-a consacrat, fără îndoială, sub influența lui Ion Bogdan și a lui Constantin Jirecek, o bună parte a activității sale problemelor de critică a textelor și celor de istorie socială. De aceea, opera lui Constantin Giurescu, unitară în concepția ei, poate fi împărțită în patru categorii: lucrări de istorie politică, de critică de texte, de publicație de izvoare și de istorie socială.

Între studiile sale de istorie politică, locul cel mai important, atât prin însemnătatea subiectului, cât și prin noutatea concluziilor și a perspectivelor pe care le deschidea, îl ocupă acela asupra mobilelor politicii externe a lui Constantin Brîncoveanu, publicat în 1907 sub formă de introducere la volumul *Documente și regeste privitoare la Constantin Brîncoveanu*. Pornind de la observația că Domnul Țării Românești a dat dovadă de oarecare nehotărîre în ducerea tratatelor cu imperiul între anii 1688—1690 și că imperiul au încercat, prin toate mijloacele, inclusiv constrîngerea, să ajungă la o înfeudare a lui Brîncoveanu față de politica lor, C. Giurescu își propunea să lămurească de unde acest interes pentru imperiul și de ce această atitudine nehotărîtă a domnului român. Și într-un studiu de 50 de pagini, folosind alături de izvoarele pînă atunci cunoscute pe cele descoperite de el la Viena, C. Giurescu izbutește să dea acestor întrebări răspunsuri pe care cercetările ulterioare le-au confirmat: „Cu însușirile sale deosebite, el izbutește să se strecoare prin cele mai grele împrejurări, satisfăcînd interesele creștine și în special pe cele austriace, îndeplinind cererile Porții și asigurînd locuitorilor cea mai liniștită și cu deosebire cea mai dreaptă cîrmuire din cîte cunoscuse țara“ (p. 1).

Un an mai tîrziu, în 1908, el publică lucrarea *Capitulațiile Moldovei cu Poarta Otomană*, în care studiază geneza acestor „tractaturi“, arătînd totodată că prima „închinare“ a Moldovei nu avusese loc sub Bogdan cel Orb, ci ea se datora lui Petru Aron, în 1456.

Studiul *Tratatul lui Constantin Cantemir cu Austriacii* (1690), publicat în 1910, pe lîngă faptul că stabilea cu precizie data încheierii „tractatului“, aducea și dovada că el nu s-a aplicat niciodată: încheiat sub presiunea victoriilor cîștigate de imperiul, el deveni caduc îndată ce această presiune încetă, în urma succeselor turcești din iarna anului 1690, urmate de retragerea austriacilor din Țara Românească.

Studiile de istorie îi arătasera lui C. Giurescu că utilizarea *izvoarelor* fără o prealabilă critică internă a lor prejudiciază solidității concluziilor. Mai ales izvoarele narrative, cronicile prezentau astfel de dificultăți pentru cercetător, încît era necesară, în prealabil, o apreciere critică a lor pentru a putea fi utilizate fără riscuri. De aceea, el întreprinse o serie de cercetări critice asupra cronicilor românești și mai cu deosebire asupra celor moldovene, iar rezultatele la care a ajuns, cu mici modificări, fac și astăzi autoritate. Prima lucrare de acest fel a publicat-o în 1906 sub titlul *Contribuțiuni la studiul cronicilor muntene*.

și în ea se ocupă de cronică Bălenilor a cărei paternitate fusese atribuită lui Constantin Căpitanul. Cercetînd toate manuscrisele cunoscute la acea dată, el a ajuns la concluzia că nu Constantin Căpitanul este autorul *Istoriilor Domnilor Țării Românești*, ci Radu Popescu, în sprijinul paternității căruia a adus puternice argumente ; iar noutatea și varietatea dovezilor aduse în sprijinul noii atribuirii, neocolirea dificultăților, ingeniozitatea apropiierilor, puterea de înălțuire și eleganța demonstrației au sfîrșit prin a atrage adeviziunea aproape unanimă.

Începută pe terenul cronicilor muntene, activitatea critică a lui C. Giurescu s-a continuat pe acela al cronicilor Țării Moldovei. Aici domeniul era mult mai întins și problemele mult mai variate. În adevăr, cronicile moldovene s-au transmis în compilațiuni așa fel întocmite, încît problemele de paternitate, de compilare și de transcriere sînt adesea inextricabile, așa încît necesită o deosebită ingeniozitate pentru soluționare. Dar cum sagacitatea și ingeniozitatea constituiau două din calitățile lui, C. Giurescu s-a simțit atras spre acest labirint a cărui taină și-a propus să o dezvăluie. Primul lui studiu în legătură cu paternitatea acestor cronici, apărut în 1907, poartă numele de *Contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene* și în el analizează dacă letopisețul publicat de Kogălniceanu sub numele lui Nicolae Costin și mergînd de la 1661—1711 este în întregime al acestuia, ajungînd la concluzia, rămasă definitivă, că letopisețul de la 1661—1709 nu este opera lui Nicolae Costin, deoarece conținutul lui exprimă vederi cu totul contrarii sentimentelor personale, legăturilor familiale și carierei politice a cronicarului, căruia i se datorește numai partea cuprinzînd anii 1709—1711. Un an mai tîrziu, în 1908, în studiul *Noui contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene*, C. Giurescu atacă altă problemă de paternitate cronicărească : aceea a Cronicii lui Grigore Ureche și a interpolatorilor ei Simion Dascălușul și Misail Călugărușul. Supunînd unei critici foarte amănunțite manuscrisurile cronicii, el face cîteva constatări generale : 1. Toate aceste manuscrise sînt copii tîrzii, cel puțin de la începutul sec. al XVIII-lea ; 2. Interpolările variază după manuscrise ; acelea ale lui Simion Dascălușul trebuie să fie cele mai vechi, deoarece figurează în toate manuscrisele. Pornind de la aceste constatări și de la faptul că orice încercare de a delimita cu precizie interpolările lui Simion Dascălușul este cu neputință, fără să mai vorbim de faptul că o încercare de a scoate aceste interpolări, care fac corp cu restul cronicii, ar fi însemnat a o mutila, C. Giurescu conchide că cronică considerată pînă acum ca fiind a lui Ureche, „este în realitate cronică lui Simion Dascălușul. Ureche a fost numai unul dintre izvoarele interne, alături de letopisețul moldovenesc, de cel latin și de cel unguresc, astăzi toate pierdute. Compilația mai dezvoltată, la a cărei alcătuire contribuieră, le-a scos din uz și le-a făcut să dispară“ (p. 91). Concluzia cu totul nouă fiindcă ea tindea la nerecunoașterea paternității lui Ureche. Firește, nu toți cercetătorii au fost dispuși să recunoască temeinicia acestor concluzii, iar studiile ulterioare, mai ales ale lui Petre P. Panaitescu, dar și ale lui Ilie Minea și George Pascu au arătat că nu toate concluziile lui Constantin Giurescu se pot apăra ; dar de pe urma acestui studiu au rămas definitiv cîștigate pentru știință două concluzii : 1. În forma pe care o avem azi, cronică are o îndoită paternitate : Grigore Ureche și Simion Dascălușul. 2. necesitatea unei ediții critice a cronicii lui Grigore Ureche și Simion Dascălușul. De aceea, ca o încoronare a acestor studii a publicat, în 1916, o ediție critică a cronicii.

Ultimul studiu de această natură ieșit din pana lui a fost : *Pseudo-cronici : Enachi Kogălniceanu*, publicat în 1916. Mihail Kogălniceanu publicase *Cronica Țării Moldovei de la 1733—1774*, care continua pe cea tradusă în grecește de Amiras, sub numele lui Enachi Kogălniceanu pe care-l socotea autor al cronicii, atribuire acceptată de toți cercetătorii. Constatând însă că manuscrisul, pe care M. Kogălniceanu îl considerase ca fiind chiar originalul cronicii, era în realitate o copie, C. Giurescu, după o minuțioasă analiză a lui, ajunge la concluzia că nu Enachi Kogălniceanu este autorul, așa încît el „trebuie scos dintre cronicarii moldoveni între care pe nedrept a figurat pînă acum”, deoarece „este neîndoielnic că altul a scris cronica publicată sub numele lui” (p. 43).

Cercetarea unui așa de mare număr de manuscrise îi dăduse lui C. Giurescu posibilitatea de a-și face o idee despre felul cu totul arbitrar în care fuseseră publicate pînă atunci cronicile românești. În adevăr, cu excepția publicațiilor lui Ion Bogdan, majoritatea edițiilor de cronici de pînă atunci erau aproape cu desăvîrșire inutilizabile pentru un studiu științific, fie din pricina lipsei de pregătire a celor ce le întreprinsese, fie din pricina necunoașterii principiilor criticii textuale. Și atunci, C. Giurescu, dîndu-și seama cîte greșeli s-ar putea evita dacă edițiile ar fi pregătite într-un chip mai puțin empiric, începu editarea unora dintre cronicile moldovene, a căror paternitate o stabilise în studiile anterioare sau a căror însemnătate scăpase pînă atunci atenției cercetătorilor. Cea dintîi apărău în 1913, sub patronajul Comisiei istorice, sub titlul *Letopisețul Țării Moldovei de la Istratie Dabija pînă la domnia a doua a lui Antioh Cantemir* (1661—1705). Introducerea, de o amploare puțin obișnuită — 50 de pagini pentru un letopiseț de numai 47 — stabilește că acest letopiseț, considerat multă vreme ca o compilație după cronica racovițeană atribuită lui Nicolae Muste și după a lui Nicolae Costin, este în realitate izvorul lor, o lucrare originală de mare însemnătate pentru cunoașterea evenimentelor din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Odată acestea stabilite, C. Giurescu trece la arătarea chipului în care s-a făcut recenziunea textului și tehnica ediției. Partea aceasta a introducerii era o exemplificare *in concreto* a principiilor pe care le formulase *in abstracto*, cu un an mai înainte, colegul său D. Russo în studiul *Critica textelor și tehnica edițiilor*.

Al doilea text critic editat a fost scrierea lui Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, publicată în 1914. Și aici pune o amplă introducere în care discută toate problemele pe care le ridică lucrarea. Pornind de la constatarea că *De neamul moldovenilor* reprezintă prima redacțiune a Letopisețului de la primul descălecat pînă în vremea lui, pe care Miron Costin intenționa să-l scrie, dar pe care împrejurările l-au împiedecat a o face, C. Giurescu arată că avem a face cu „începutul unei opere mai întinse, rămasă în stare de urzeală, pe care el, în așteptarea timpului cînd va putea să o revadă și să o continue, n-o socotise încă vrednică de dat la lumină” (p. X). Iar ediția textului, cu aparat simplu și clar, cu citarea tuturor testimoniilor, cu transcrierea pasajelor din Toppeltin care stătuseră la baza redacțiunii lui Miron și cu delimitarea precisă a interpolațiunilor, constituia un model de critică de text și un mijloc de cercetare științifică de prim ordin. Ultima ediție critică de cronică a fost aceea a lui Grigore Ureche și Simion Dascălul, *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă*, apărută în 1916. Din pricina împrejurărilor tulburi, provocate de războiul care începuse, a fost editat numai textul, fără introducerea ce urma

să se publice ulterior : dar moartea autorului a făcut ca ea să nu mai apară niciodată.

În același timp, C. Giurescu pregătea o ediție cu bogate comentarii a lucrării lui Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, pe care însă nu a mai avut timpul să o desăvârșească ; dar din cursul ținut la Facultatea de Litere asupra acestei chestiuni, curs care s-a litografiat, se poate vedea ce lucrare interesantă ar fi dat.

Ultima parte a vieții sale, C. Giurescu și-a consacrat-o studiului *istoriei vechilor noastre clase sociale* : teren aproape cu desăvârșire nedestelenit dacă ținem seama că, exceptând studiile lui N. Bălcescu, Radu Rosetti și N. Iorga, nimeni nu se ocupase de atari probleme în mod special. Primele rezultate ale cercetărilor sale le publică în 1915, sub forma unei comunicări la Academia Română, cu titlul : *Vechimea rumâniei în Țara Românească și legătura lui Mihai Viteazul*. Sprijinindu-și cercetările pe un bogat material inedit și pe o atentă statistică a datelor documentare, el stabili că rumânia exista în Țara Românească încă înaintea formării statului feudal ; cât privește „legătura“ lui Mihai el o considera ca o măsură provocată de fuga de pe moșii a rumânilor cu ocazia expediției lui Sinan Pașa și de nevoile de bani ale domniei. Deoarece dreptul boierilor de a-și relua rumânii fugiți, oricând i-ar fi găsit, avea să provoace de aici înainte „o necurmată strămutare de locuitori de la un sat la altul, strămutare care nu se putea împăca cîtuși de puțin cu organizarea fiscală de atunci, bazată pe principiul răspunderii colective“, Mihai a luat dreptul foștilor stăpîni de a-și reclama rumânii fugiți cu această ocazie, consacînd starea de fapt prin faimoasa formulă : „care pe unde va fi, acela să fie rumân vecinic unde se va afla“. Această interpretare a „legăturii“ a fost și este contestată, soluția cea mai probabilă rămînînd și pînă azi cea întrevăzută de N. Bălcescu, potrivit căreia „legătura“ lui Mihai a introdus legarea de glie a rumânilor (care pînă atunci se bucuraseră, între anumite limite, de dreptul de strămutare).

După ce studiasse vechimea rumâniei, era necesară precizarea naturii ei și atunci C. Giurescu a căutat să lămurească această problemă într-o nouă comunicare la Academia Română, din 1916, intitulată *Despre rumâni*. Cercetînd esența rumâniei, el o definește ca fiind „însușirea rumânului de om neliber, de om cu stăpîn“, deci o legătură care îi încătușează libertatea și care „nu se mărginește numai la persoana lui, ci se transmite ca o pată indelebilă tuturor urmașilor săi în linie bărbătească“ și aceasta la nesfîrșit, întrucît „rumânia nu era supusă prescripției“ (p. 200). În același timp, el stabilește în chip detaliat obligațiile rumânului față de stăpîn, urmărind evoluția rumâniei pînă la reforma lui C. Mavrocordat din 1746. Cercetările ulterioare au stabilit mai precis și mai nuanțat atît esența rumâniei, cît și obligațiile rumânilor : dar, în linii mari, concluziile lui Giurescu, sprijinite pe un bogat material documentar, își păstrează și astăzi în bună parte valabilitatea.

Ultimii ani ai vieții și i-a închinat cercetării clasei boierești. Cercetările erau aproape încheiate și manuscriptul redactat, cînd moartea i-a curmat firul activității. Rezultatele îndelungatelor lui cercetări au văzut lumina zilei prin grija fiului său, Constantin C. Giurescu, care le publică în 1920 sub titlul *Despre boieri*. Deși de întindere nu prea mare, ultima lucrare a lui C. Giurescu atacă problemele ridicate de situația clasei boierești pînă în cele mai mici amănunte, aducînd și aici preciziuni de mare însemnătate. În special în domeniul

terminologiei aplicate clasei boierești și al variațiunilor suferite de această terminologie, ca rezultat al schimbării stărilor de fapt, contribuția lui este remarcabilă.

Opera de istorie socială a lui C. Giurescu rămîne, fără îndoială, una dintre cele mai importante din cele ce s-au publicat în acest domeniu în istoriografia românească : mai întîi prin bogăția de material inedit pe care l-a folosit și l-a pus în circulație ; apoi prin soluțiile pe care le-a dat, aproape întotdeauna noi și sugestive, în fine prin metoda riguroasă pe care a întrebuițat-o, metodă care i-a îngăduit să înlăture în mare măsură aproximativul.

Deși în cuprinsul lucrărilor sale nu face decît rareori observațiuni de metodă, se pot desprinde, totuși, din opera lui Constantin Giurescu elemente care să ajute la reconstituirea concepției lui istorice. Ceea ce izbește de la început în opera lui, este atitudinea strict critică. Pretutindeni în lucrările sale, fie că se ocupă de paternitate de cronici, de evenimente istorice sau de situații social-juridice, critica lui se exercită, implacabilă, sub toate aspectele : autenticitate, integritate, proveniență, cronologie, coherență a faptelor sau a afirmațiilor, stil, etc. ; nimic nu este neglijat. Deși metoda comparativă constituie unul din procedeele lui favorite — și e destul să amintim în această privință că primele lui succese științifice se datoresc aplicării acestei metode la studiul manuscriselor de cronici în vederea stabilirii paternității — el recomandă, totuși, o mare prudență în folosirea ei, mai ales cînd e vorba de stări sociale. E preferabilă, în acest caz, socotește C. Giurescu, cercetarea atentă și fără idei preconcepțute a documentelor care se referă la chestiune, a cît mai multor documente : de aici și strădania lui de a utiliza, pe cît cu putință, tot materialul accesibil. Dar aceasta nu înseamnă că știința rezidă în reproducerea documentelor sau în parafrazarea lor : pentru el știința rezidă în capacitatea de înțelegere a sensului documentelor, a sensului pe care termenii documentului îl aveau pentru contemporani ; în luciditatea spiritului istoricului și în calmul și stringența logică a raționamentelor lui ; dar mai presus de toate în simțul istoric, adică în acea facultate a spiritului care îngăduie observarea trecutului fără a introduce în ea idei sau sentimente ale cercetătorului.

Fără îndoială, concepția istorică a lui C. Giurescu își are limitele ei, determinate de concepția idealistă care domina știința istorică românească de atunci ; așa se explică faptul că, deși analiza condițiile economice ale rumânilor, el nu a văzut în ele adevărata cauză a instabilității mîinii de lucru pe moșiile boierești, ci a atribuit-o mai ales factorilor externi. Și tot din această cauză, cu toată analiza adîncită pe care o face, interdependența dialectică a faptelor apare numai atunci cînd ea este impusă de evidența faptelor.

Fără a fi volume de mari proporții, lucrările lui Constantin Giurescu rămîn modele de cercetare critică, bogate în rezultate noi, precise și, în unele cazuri, definitive. În chip firesc, cercetările ulterioare au modificat unele din concluziile lui, dar aceasta nu micșorează valoarea operei sale, care-l așează printre cei mai de seamă istorici ai noștri de la începutul secolului al XX-lea.

Istorie locală

CONTRIBUȚIA MASELOR DIN NORDUL MOLDOVEI, SUB CONDUCEREA P.C.R., LA LUPȚA PENTRU INSTAURAREA ȘI CONSOLIDAREA REGIMULUI DEMOCRAT-POPULAR

PETRU RUȘȘINDILAR

Odată cu victoria insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, pe arena istoriei s-au impus cu impetuozitate masele largi populare, prin lupta cărora s-a produs o continuă modificare a raportului de forțe, în așa fel încât clasa muncitoare, țărănimea și celelalte păături de oameni ai muncii au devenit factorul hotărâtor al evoluției progresiste a României.

Cu toate că forțele reacționare primiseră o puternică lovitură prin răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, în guvernul instaurat la 23 August 1944, cât și în cele două guverne ce au urmat pînă la 6 martie 1945, burghezia și moșierimea dețineau poziții preponderente.

În aceste împrejurări istorice complexe, masele din Nordul Moldovei, mobilizate de Partidul Comunist Român, au adus „o contribuție însemnată la lupta întregului popor pentru răsturnarea guvernelor predominante de elementele reacționare și aducerea la cîrma țării a unui guvern democratic”¹. Încă în toamna anului 1944, în județele Botoșani, Baia, Rădăuți, Dorohoi, Cîmpulung-Moldovenesc și Suceava, au avut loc numeroase acțiuni pentru cucerirea puterii locale de stat, democratizarea organelor administrației și instalarea în fruntea acestora a unor elemente cinstite, desemnate de masele populare. Astfel, în perioada 2—29 octombrie 1944, în majoritatea comunelor din județul Rădăuți au fost înlocuiți primarii reacționari². La 4 octombrie 1944, prin voința maselor a fost ales și instalat ca prefect al județului Dorohoi învățătorul Alexandru Faliboga, primul prefect comunist din Nordul Moldovei³.

Partidul Comunist Român a luat poziție fermă împotriva încercărilor reacțiunii din guvern de a reinstala în Nordul Moldovei primarii și prefecții reacționari. Și masele protestau vehement împotriva întoarcerii elementelor reacționare din vechiul aparat de stat. În mișcarea votată la mitingul care a avut loc la Botoșani, în 10 octombrie 1944, de pildă, manifestanții au cerut guvernului: recunoașterea noii administrații a cărei muncă și abnegație au salvat regiunea de la ruina în care o aruncaseră funcționarii lui Antonescu. Gardienii și jandarmii care s-au reîntors la Suceava, Botoșani, Dorohoi, Fălticeni⁴ etc. au fost dezarmați și supuși unei verificări. Această acțiune a avut o importanță deosebită deoarece reacțiunea a fost împiedicată să folosească aparatul de presiune împotriva maselor.

¹ Conferința organizației regionale Moldova a P.C.R., 19—21 august 1945, Ed. „Lupta Moldovei”, Iași, 1945, p. 16.

² Arh. st. Suceava, fond. Prefectura Rădăuți, dos. 23, f. 8—9.

³ „Scînteia” din 1 noiembrie 1944.

⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9273, fila 75.

Din inițiativa și sub conducerea comitetelor județene ale P.C.R. au avut loc, în cursul lunilor octombrie-noiembrie 1944, consfătuiri județene ale comitetelor țărănești și organizațiilor Frontului Plugarilor la care s-a analizat situația economică și politică din comune și s-au preluat prevederile platformei-program a F.N.D. Aceste consfătuiri au generalizat experiența pozitivă din activitatea comitetelor țărănești, au pregătit și dezbătut măsurile în vederea înfăptuirii reformei agrare. Astfel, la consfătuirea din județul Rădăuți, care a avut loc la 1 noiembrie 1944, după ce s-a explicat conținutul platformei-program a F.N.D., unul dintre țărani participanți sintetiza în mod plastic situația grea a țărănimii: „Sîntem plugari dar n-avem pluguri, sîntem țărani dar n-avem pămînt”⁵. În încheiere, participanții la consfătuire au subliniat că țărănimia a fost la fel de asuprită de moșieri „indiferent de ce limbă vorbeau și de aceea trebuie să ne unim în lupta pentru drepturile noastre”.⁶

La chemarea P.C.R., ritmul și amploarea bătăliei date de forțele populare pentru cucerirea puterii politice s-au intensificat în Nordul Moldovei.⁷ În luna decembrie 1944, în județele Baia și Suceava au loc acțiuni care vizau înlocuirea primarilor reacționari în Horodnicieni și Boroaia și ocuparea și însămînțarea pămîntului de la moșierii fugiți (Forăști etc.).

Acțiunile maselor pentru alungarea elementelor reacționare din conducerea prefecturilor și primăriilor se succed cu repeziciune la începutul anului 1945. Astfel, la 16 februarie 1945, peste 4.000 de cetățeni din orașul și județul Botoșani, la chemarea organizației județene P.C.R., se întrunesc la un mare miting cerînd instaurarea unui guvern democratic. După adunare, manifestații s-au încolonat și au parcurs străzile din centrul orașului purtînd placarde cu următoarele inscripții: „Jos Rădescu“, „Jos prefectul liberal Arapu“, „Vrem democratizarea armatei“. Apoi, manifestații pătrunzînd în localul prefecturii alungă pe prefectul Arapu, instalat de generalul Rădescu, și declară ca prefect pe Vieru.⁸

Imediat după aceasta este înlocuit primarul din Dorohoi, cu toate că era păzit permanent de un pluton de jandarmi înarmați.⁹

În județul Baia își desfășura activitatea reacționară prefectul Spiridon, membru al P.N.T. La 18 februarie 1945, organizația județeană P.C.R. Baia a chemat populația orașului Fălticeni și a județului Baia la un mare miting la care au participat peste 5.000 de cetățeni.¹⁰ Prefectul, cunoscînd adversitatea maselor față de el, a încercat, în înțelegere cu comandantul garnizoanei și al legiunii de jandarmi, să zădărnicească adunarea, împînzind orașul cu armată.

⁵ „Clopotul“ din 23 noiembrie 1944.

⁶ *Ibidem*.

⁷ I. Scurtu (în articolul *Poziția P.C.R. față de partidele istorice în timpul guvernării Rădescu*, publicat în „Analele Universității București“, seria Științe social-istorice, 15, 1966), afirmă că după formarea guvernului Rădescu, „a urmat o perioadă relativ liniștită cînd F.N.D. și-a concentrat atenția spre impunerea unor măsuri democratice în sinul guvernului... Era ceea ce se numea atunci a fi un „armistițiu“ între partidele coaliției guvernamentale“. Acțiunile maselor din Nordul Moldovei vin să argumenteze că această caracterizare nu poate fi generalizată asupra întregului teritoriu al țării.

⁸ Arhiva Comit. jud. P.C.R., Iași, fond 1, dos. 2, f. 32; „Scînteia“ din 16 februarie 1945.

⁹ Arhiva Comit. jud. P.C.R. Iași, fond 1, dos. 2, f. 105.

¹⁰ *Ibidem*, dos. 43, f. 1.

Cu toate acestea, masele au protestat vehement împotriva prefectului Spiridon, tercînd la înlocuirea lui. La apariția demonstranților, Spiridon a ordonat ostașilor să tragă în mulțime, dar soldații au refuzat executarea ordinului și au fraternizat cu masele¹¹. Astfel, acestea au ocupat prefectura și au instalat ca prefect pe învățătorul Ștefan Focșa, reprezentant al P.S.D.¹²

Pe măsura dezvoltării revoluției și a izolării de mase a partidelor burghezo-moșierești (P.N.T. și P.N.L.), are loc un pronunțat proces de dezagregare a acestor partide. Organizații locale întregi se desprind din aceste partide și aderă la F.N.D. În februarie 1945 organizațiile P.N.T., și ale P.N.L. din Botoșani au aderat la programul de guvernare al F.N.D.¹³. Tot în cursul lunii februarie 1945, mulți membri din organizația P.N.L. Dorohoi „luînd cunoștință de atitudinea fruntașilor acestui partid, care se opun revendicărilor maselor, au început să-și prezinte demisiile în mod colectiv¹⁴. De asemenea, organizația P.N.L. din județul Cîmpulung Moldovenesc, în urma adunărilor ținute a hotărît să adere la programul de guvernare al F.N.D.¹⁵

Ofensiva neîntreruptă a forțelor revoluționare, contopită într-un torent unic, ce nu putea fi stăvilit de nici o forță represivă, a adus majoritatea reacționară a guvernului în fața iminentei prăbușiri.

În lupta pentru instaurationa unui guvern democratic, masele din Nordul Moldovei „au stat în prima linie“¹⁶. Alături de întregul nostru popor, condus de P.C.R., ele și-au văzut lupta încununată de succes. „Victoria de la 6 martie — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — nu a venit de la sine și nici nu a fost adusă din afară; ea a fost cîștigată prin luptă, prin jertfe grele date de forțele revoluționare și democratice din România“¹⁷.

După venirea la putere a primului guvern revoluționar-democrat, cursul revoluției în țara noastră a intrat într-o nouă fază, în care clasa muncitoare și aliații săi aveau să folosească puterea de stat pentru zdrobirea definitivă a reacțiunii, pentru apărarea și lărgirea drepturilor și libertăților cucerite, desăvîrșind transformările economice și sociale cu caracter burghezo-democratic și pregătind condițiile trecerii la etapa revoluției socialiste.

În lunile aprilie și mai 1945, organizațiile P.C.R. din Nordul Moldovei au dezbătut sarcinile pentru întărirea autorității guvernului — care în acea perioadă ocupa locul central în organizarea statală — consolidarea legăturilor dintre organele aparatului de stat și mase, aplicarea justă a legii reformei agrare, refacerea economiei, democratizarea aparatului de stat¹⁸ și altele. Astfel, la ședința activului P.C.R. din județul Cîmpulung-Moldovenesc (7 mai 1945), la

¹¹ „Scînteia“ din 20 februarie 1945.

¹² Vezi și: *România în anii revoluției democrat-populare*, Editura politică, București, 1971, p. 115.

¹³ Muzeul Rădăuți, fondul documentar, dos. 60.

¹⁴ „Frontul Plugarilor“ din 18 februarie 1945.

¹⁵ „Scînteia“ din 19 februarie 1945.

¹⁶ Arhiva Instit. de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Cota A XXIX, Inv. 1936.

¹⁷ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Adunarea festivă cu prilejul celei de a 25-a aniversări a instaurării guvernului democratic de la 6 martie 1945*, Ed. politică, București, 1970, p. 27.

¹⁸ Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond 8, dos. 1/1945, f. 7—8; Arh. st. Suceava, fond prefectura jud. Suceava, dos. 10/1945, f. 2.

care a participat din partea C.C. al P.C.R. tovarășul Emil Bodnaraș, s-a arătat necesitatea de a se respecta de către toate organizațiile de partid și de stat a legilor și dispozițiilor date de guvern, de a întări și îmbunătăți activitatea organelor locale ale puterii de stat, în așa fel, ca prin rezolvarea operativă a problemelor ce intră în atribuțiile lor să câștige simpatia și sprijinul direct al maselor¹⁹.

Pentru adâncirea conținutului democratic al activității organelor locale ale puterii de stat și pentru dezvoltarea legăturii lor cu masele, guvernul dr. Petru Groza a hotărât în aprilie 1945, constituirea pe lângă prefecturi a unor consilii politice formate din reprezentanții partidelor și organizațiilor ce colaborau în guvernul instaurat la 6 martie 1945.

Crearea consiliilor politice județene a fost în mod obiectiv necesară deoarece numai prin mobilizarea tuturor forțelor creatoare ale partidelor și organizațiilor revoluționare și democratice se putea face față cu succes marilor probleme de ordin economic și politic care se ridicau atunci²⁰.

În zilele de 27 și 28 mai 1945, au fost constituite consiliile politice pe lângă prefecturile județelor Suceava și Baia. „Rostul acestui consiliu — sublinia tovarășul Emil Bodnaraș la constituirea consiliului politic din județul Baia — este, în primul rând, de a da prefectului un organ cu care să se consulte, acesta fiind în strânsă legătură cu poporul prin organele respective, să-i poată sugera cum se pot rezolva nevoile poporului. În al doilea rând, scopul consiliului este de a asigura prefectului o legătură permanentă cu populația județului, în spiritul unei linii politice juste. O măsură pe care prefectul o ia, sau o dispoziție pe care o primește spre executare, să pătrundă pînă la ultima verigă care funcționează în raza județului, pentru ca fiecare cetățean s-o înțeleagă și s-o susțină“²¹.

Prin activitatea vastă și multiplă a organizațiilor P.C.R. de unire și mobilizare a tuturor forțelor democratice și patriotice, în vederea aplicării în practică a programului guvernului instaurat la 6 martie 1945, Moldova a constituit „un sprijin efectiv, o bază sigură a guvernului de largă concentrare democratică“²². Succesele obținute la scara întregii țări, cît și în fiecare localitate în lupta pentru consolidarea regimului democrat-popular, au fost posibile datorită existenței și întăririi F.U.M.

În urma plenarei Comitetului Central din ianuarie 1946, care a stabilit tactica generală a partidului în alegerile parlamentare, au fost adoptate unele măsuri pentru întărirea muncii de partid în campania electorală, printre care și constituirea la 17 februarie 1946 a regionalei P.C.R. Moldova de Nord, cu sediul la Suceava, și care îndruma activitatea comitetelor județene Suceava, Cîmpulung Moldovenesc, Baia, Rădăuți, Botoșani și Dorohoi. Secretar al regionalei P.C.R. Moldova de Nord a fost numit tovarășul Pavel Babuci, membru de partid cu stagiu din ilegalitate.

În campania alegerilor parlamentare, care au prilejuit confruntarea directă a forțelor democratice și a forțelor reacționare, organizațiile P.C.R. din Nordul

¹⁹ Arhiva Comit. jud. al P.C.R. Suceava, fond 8, dos. 1, f. 8.

²⁰ Arh. st. Buc., fond. MAI, Dir. administr. de stat, dos. 22, f. 4, 148.

²¹ Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond. 6, dos. 1/1945, f. 22.

²² *Conferința organizației regionale Moldova a P.C.R., 19—21 august 1945*, Editura „Lupta Moldovei“, Iași, 1945, p. 22.

Moldovei au reușit să mobilizeze aproape totalitatea muncitorilor, țăranilor, intelectualilor și o mare parte a celorlalte categorii de cetățeni.

La adunările comitetelor județene P.C.R. Suceava și Cîmpulung-Moldovenesc s-a remarcat faptul că „baza de plecare în alegeri este întărirea celulelor de partid și a organizațiilor de masă”²³, că „odată organizată și consolidată celula de partid, întreaga populație a comunei simte un sprijin și un ajutor. Celula de partid într-o comună trebuie să fie elementul conducător, exponentul înaintat al comunei”²⁴.

Popularizarea în mase a Platformei-program a B.P.D. a avut o mare importanță în opera de activizare a maselor și de atragere a lor pe făgașul luptei împotriva reacțiunii. Comitetul județean P.C.R. Rădăuți, arăta la 29 mai 1946, că „Platforma B.P.D. a fost primită cu entuziasm de populație”²⁵. Și în celelalte județe din Nordul Moldovei, forțele democratice aveau o influență puternică în rîndul maselor. „Priza în masele populare a programului B.P.D. — se arăta într-un raport adresat Prefecturii județului Baia, la 1 octombrie 1946 — este destul de puternică și în orice caz mai tare ca a opoziției... Priza opoziției (reacțiunii n.n.) în masele populare este din ce în ce mai slabă, căci populația a început să vadă că aceste partide de opoziție nu merg în pas cu vremea, nu merg pe drumul real al progresului. Programele afișate de opoziție... nu mai au răsunet în sînul populației”²⁶.

Lupta dintre vechi și nou, manifestată din plin în desfășurarea procesului revoluționar, lupta dintre tînăra democrație și reacțiune continua luînd forme cînd ascunse, cînd fățișe, pe toate fronturile — în timpul campaniei electorale.

Folosind diverse mijloace, elementele reacționare încitau pe muncitori la acțiuni greviste, pentru ridicarea salariilor²⁷, într-un moment cînd politica P.C.R. și guvernul democratic urmăreau ridicarea producției. În acele condiții, greva ar fi servit reacțiunii, acțiunilor sale îndreptate spre agravarea dificultăților economice. Caracteristic este însă faptul că în majoritatea întreprinderilor din Nordul Moldovei, datorită muncii politice desfășurate de organizațiile P.C.R., au fost preîntîmpinate grevele agitate de reacțiune.

Comitetele județene ale P.C.R. folosind multiple forme ale muncii politice au organizat conferințe și au lansat apeluri către diferite categorii de cetățeni pentru a se prezenta uniți în fața urnelor. În apelul Comitetului județean P.C.R. Baia către plugarii din județ, se arăta : „9.968 hectare au arat cu voi ciocoi Sturza, Iamandi, Cihoschi, Basarabeanu și alții, înjugîndu-vă la plugul robiei... 9.968 hectare a luat guvernul Groza acestor trîntori și vi le-a dat vouă, plugari din județul Baia, ca să vă bucurați voi și copiii voștri de pămîntul românesc. În spatele lui Hudiță stau la pîndă moșierii care vor să vă ia pămîntul înapoi. Apărați-l votînd lista nr. 1 cu semnul „Soarele”²⁸. De asemenea, în apelul Comitetului județean al P.C.R. Rădăuți se spunea : „Guvernul dr. Petru Groza a

²³ Arh. comit. jud. P.C.R. Suceava, fond. 6, dos. 8, f. 99—100.

²⁴ *Ibidem*, dos. 4, fond 17, f. 8.

²⁵ *Ibidem*, fond 17, dos. 1/1946, f. 18—19; *Ibidem*, dos. 3, f. 32.

²⁶ Arhiva Cons. pop. al orașului Fălticeni, fond Prefectura jud. Baia, dos. 32/1946, nepaginat.

²⁷ Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond 1, dos. 5/1946, f. 13—14; Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 168, f. 57.

²⁸ Arhiva I.S.I.S.P. Cutia nr. 120, afișul nr. 6255.

împroprietărit în județul Rădăuți 2.000 de țărani... Susțineți pe cei care v-au dat pământ, votați lista nr. 1 cu semnul „Soarele“ al B.P.D.”²⁹.

Învățătorii din județul Baia, membri ai P.C.R. și ai P.S.D. au luat inițiativa de a se trimite scrisori către toți părinții școlarilor: „... Noi învățătorii din județul Baia, care am fost alături de dumneavoastră în toate timpurile cu munca, cu sfatul și devotamentul nostru, se arăta în aceste scrisori — vă adresăm următorul apel... Spre a asigura viața noastră a tuturor, pentru a avea liniștea necesară să ne refacem căminele, școlile, pentru a tămădui toate relele războiului... să facem în așa fel ca partidele ciocoiești care ne-au împins spre dictatură și război să-și dea seama că poporul iubitor de pace și progres le-a aruncat pentru totdeauna din viața acestui neam... În ziua de 19 noiembrie votați cu încredere B.P.D. cu semnul „Soarele“, împlinindu-vă astfel cea mai înaltă datorie pe care o aveți pentru a ctitori viitorul luminos al patriei noastre”³⁰.

Ca rezultat al muncii politice desfășurate de forțele democratice, conduse de P.C.R., masele largi de oameni ai muncii din cele mai diferite categorii sociale adoptau o atitudine hotărâtă de combatere a acțiunilor întreprinse de reacțiune. În timpul campaniei electorale, membrii de rînd ai partidelor reacționare, dîndu-și seama că au fost înșelați, au părăsit P.N.Ț. — sau P.N.L. — și s-au încadrat în organizațiile din Blocul Partidelor Democratice³¹.

După ce întreaga organizație P.N.Ț. din comuna Dolhasca a părăsit partidul manist, aderînd la acțiunea B.P.D., organizația din comuna Rotopănești în frunte cu președintele ei, Constantin Nuțu, a demisionat din P.N.Ț. adresînd conducerii Partidului Național-Țărănesc, următoarea scrisoare: „Demisionez din partidul lui Maniu, împreună cu întreaga organizație, deoarece m-am convins că a sprijini acțiunea P.N.Ț. de sub conducerea lui Maniu, înseamnă a lupta împotriva intereselor țării și poporului nostru”³². Șeful organizației P.N.L. din Cîmpulung-Moldovenesc și-a prezentat demisia din postul de președinte și din partid, adresînd o chemare tuturor organizațiilor din județ de a vota alături de forțele democratice ale poporului nostru, pentru B.P.D.³³.

Un moment important în desfășurarea campaniei electorale l-a constituit popularizarea candidaților B.P.D. în rîndurile cărora erau prezenți muncitori, țărani, intelectuali înaintați, comuniști și membri ai altor organizații și partide democratice. Dintre candidații B.P.D. făceau parte, de asemenea, cadre de conducere ale partidului comunist și ale celorlalte organizații democratice.

În Nordul Moldovei, din partea B.P.D. au candidat tovarășii Emil Bodnaraș la Cîmpulung-Moldovenesc, Miron Nicolescu și Pavel Babuci — la Suceava, Alexandru Bîrlădeanu și Vasile Ciurea la Fălticeni, George Enăscu și Alexandru Faliboga la Dorohoi, George Călinescu la Botoșani, Dumitru Juravlea la Rădăuți și alții.

²⁹ *Ibidem*, Cutia nr. 106, afișul nr. 187.

³⁰ *Ibidem*, Cutia 202, afișul 6263 (Scrisorile erau semnate de Ștefan Focșa, C. Onofrei, C. Cardaș, Alexandru Arșinel, Teodor Nicoară, Dumitru Balan, V. Ciurea, C. Nemețanu și alții).

³¹ „Scînteia“ din 26 octombrie 1946.

³² „Lupta poporului“ din 7 noiembrie 1946.

³³ *Idem*, din 18 noiembrie 1946.

Întîlnirile dintre conducătorii partidelor și grupărilor politice care au aderat la B.P.D. cu marea masă de alegători au contribuit la popularizarea politicii guvernului democratic, au jucat un rol important în consolidarea coaliției forțelor revoluționare și democratice conduse de P.C.R. Astfel, cuvîntul unor reprezentanți ai partidului comunist, partidului social-democrat și ai celorlalte organizații democratice ca Emil Bodnaraș, Lotar Rădăceanu, Petre Constantinescu-Iași, Miron Nicolescu, Andrei Oțetea, C. Balmuș și alții, la mitingurile organizate în județele din Nordul Moldovei, la care au participat zeci de mii de oameni, „a lăsat urme adînci în masele largi populare, argumentele au fost însușite de toți membrii B.P.D., iar reacțiunea a început să-și piardă din elanul ei propagandistic...”³⁴.

Liderii partidelor burghezo-moșierești apăreau tot mai rar în fața publicului, iar cînd aveau loc adunări, de la ele lipseau masele care altădată urmau aceste partide. Este semnificativă aprecierea făcută de prefectura județului Baia asupra activității depuse de partidele „istorice” în octombrie 1946: „Partidele de opoziție nu au ținut nici un fel de întruniri sau vorbiri publice, propaganda lor făcîndu-se în ultimele luni numai de la om la om prin agenți care cutreieră satele județului”³⁵. Cu prilejul turneului electoral al lui Ion Mihalache și Hu-diță în județele Baia și Suceava, aceștia au ținut numai „ședințe intime cu șefii de sectoare și au luat contact cu diferite persoane din teritoriul rural chemate prin curieri speciali”³⁶. Chiar întrunirea organizată la Suceava de către Ion Mihalache a fost transformată într-o manifestare democratică, conducătorii organizației P.N.Ț. fiind nevoiți să părăsească localul³⁷.

În tot timpul campaniei electorale, organizațiile P.N.Ț. au întreprins acțiuni pentru a imprima acestuia un caracter terorist. În lunile septembrie și octombrie 1946, echipe ale P.N.Ț. formate din 5—6 oameni s-au deplasat în unele comune din județul Baia săvîrșind atacuri împotriva conducerilor organizațiilor democratice și scriind pe pereții clădirilor lozinci cu caracter anticomunist³⁸. În comuna Tudora, un fost legionar, membru al P.N.Ț. a ucis cu lovituri de topor pe secretarul organizației Frontului Plugarilor — Vasile D. Antonie³⁹.

Prin lupta maselor conduse de Partidul Comunist Român, toate acțiunile și planurile reacțiunii au fost dejucate. Desfășurarea campaniei electorale a dus, astfel, la consolidarea regimului democratic, clasa muncitoare afirmîndu-se și de data aceasta ca forță conducătoare a societății românești.

Expresie clară și categorică a voinței naționale, alegerile au confirmat hotărîrea poporului român de a apăra și de a dezvolta cuceririle sale, precum și de a asigura neabătut înaintarea țării pe calea democrației și progresului.

Masele din Nordul Moldovei sub conducerea P.C.R. au adus o contribuție importantă la victoria forțelor democratice în alegerile parlamentare. Astfel, în județul Cîmpulung-Moldovenesc din cei 47.655 cetățeni care s-au prezentat în

³⁴ Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond 17, dos. 3/1946, f. 50; *Ibidem*, dos. 2, f. 17.

³⁵ Arhiva Cons. pop. al orașului Fălticeni, fond Prefectura jud. Baia, dos. 32/1946, nepaginat; Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond 17, dos. 2/1946, f. 34.

³⁶ *Ibidem*, dos. 32/1946, nepaginat.

³⁷ Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond 1, dos. 3/1946, f. 14.

³⁸ *Ibidem*, fond 17, dos. 2/1946, f. 29.

³⁹ „Lupta poporului” din 6 septembrie 1946.

fața urnelor, 35.566 au votat pentru B.P.D., în județul Suceava din 53.068 votanți, 43.782 au votat pentru B.P.D.; în județul Baia din 63.334 votanți, 42.336 și-au dat votul pentru B.P.D.; în județul Dorohoi din 85.976 votanți, 62.126 au votat pentru B.P.D.; iar în județul Rădăuți din 44.737 votanți, 27.536 și-au dat votul pentru B.P.D.⁴⁰

În urma alegerilor de la 19 noiembrie 1946 — influența P.C.R. a crescut și mai mult. Aceasta — se arăta într-un raport al Comitetului județean P.C.R. Rădăuți, datorită atitudinii hotărâte a membrilor de partid care s-au pus în fruntea luptei maselor, câștigând în acest fel încrederea oamenilor⁴¹.

Victoria Blocului Partidelor Democratice în alegerile parlamentare — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — „a creat pentru noi, comuniștii, condiții de muncă noi, pe care nu le-am avut înainte de alegeri. Această victorie a consolidat pozițiile partidului nostru, pozițiile democrației române în general. Din alegeri partidul nostru a ieșit întărit, consolidându-și poziția în rîndurile clasei muncitoare, ale întregului popor; el și-a sporit, de asemenea, rolul de conducător în stat, ceea ce a avut o importanță deosebită”⁴².

Folosind pozițiile deținute în guvern și parlament, partidul comunist a inițiat după alegeri noi măsuri economice și politice care au contribuit direct la întărirea pozițiilor clasei muncitoare și a maselor de oameni ai muncii în toate domeniile de activitate. În urma alegerilor de la 19 noiembrie 1946 și a măsurilor luate de partid privind combaterea speculei și asigurarea aprovizionării — informau organizațiile P.C.R. din Nordul Moldovei — „partidul și-a câștigat o mare influență, cuvîntul lui este tot mai mult ascultat”⁴³.

În anul 1947, în toate județele au luat ființă din inițiativa organizațiilor P.C.R. comandamente unice de refacere a județelor; asemenea comandamente existau și la nivelul fiecărei plăși. Ele au adoptat planuri de muncă concrete, cuprinzînd lucrări generale pentru orașe și comune, cît și lucrări cu caracter special.

Compromise și izolate de mase, Partidul Național-Țărănesc și Partidul Național-Liberal au fost eliminate din viața politică; ele s-au transformat în grupări care au trecut la diversiune și acțiuni subversive. Știrea descoperirii la 14 iulie 1947 a unui grup de conducători ai P.N.Ț. care au încercat să fugă peste graniță pentru a constitui un guvern în emigrație, în scopuri antinaționale, a provocat indignarea în rîndul maselor populare. Dînd curs voinței oamenilor muncii, guvernul a propus, iar parlamentul a aprobat, dizolvarea P.N.Ț. și anularea mandatelor deputaților săi.

Comitetul județean P.C.R. Rădăuți raporta în septembrie 1947, că la mitingurile și adunările care au avut loc „nu a fost nici o luare de poziție în apărarea lui Maniu, ci dimpotrivă, se cere aspra pedepsire a conducerii P.N.Ț.”⁴⁴. În moțiunea trimisă parlamentului, muncitorii forestieri din Falcău,

⁴⁰ „Scînteia” din 23 noiembrie 1946.

⁴¹ Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond. 17, dos. 3/1947, f. 86.

⁴² Arhiva Comit. jud. P.C.R. Timiș, fond 1, dos. 1/1947, f. 72.

⁴³ Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond 17, dos. 2/1947, f. 3.

⁴⁴ *Ibidem*, dos. 1/1947, f. 66, 69, 91; *Ibidem*, fond 6, dos. 2, f. 81.

manifestându-și satisfacția pentru înlăturarea definitivă din viața politică a P.N.Ț., cereau aspra pedepsire a conducerii acestuia⁴⁵.

În toate județele din Nordul Moldovei „proclamarea R.P.R. a prilejuit manifestații grandioase cum rar s-au mai văzut în localitățile de aici”⁴⁶. După mitingurile care au avut loc în Suceava, Rădăuți, Cîmpulung-Moldovenesc, Fălticeni, Dorohoi, etc., în care proclamarea R.P.R. a fost primită cu explozie de entuziasm, s-au încins hore⁴⁷. Și în orașul Botoșani, după mitingul consacrat proclamării R.P.R. s-a încins o horă în care soldați, muncitori, bătrîni, femei și tineri, băteau cu putere în caldarîm parcă pentru a strivi ultima amintire a unui regim putred⁴⁸.

În concluzie, în lumina celor arătate mai sus, se poate aprecia că lupta eroică a maselor din Nordul Moldovei, învățămintele și experiența acumulată în această perioadă, face parte integrantă din lupta întregului popor desfășurată sub conducerea Partidului Comunist Român pentru instaurarea și consolidarea regimului democrat-popular în țara noastră.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar 3, f. 190.

⁴⁶ *Ibidem*, fond. 2, dos. 1/1947, f. 31.

⁴⁷ *Ibidem*, fond 17, dos. 2, f. 3.

⁴⁸ „Clopotul” din 12 ianuarie 1948.

Istoria învățămîntului

EUDOXIU HURMUZAKI ȘI PROMOVAREA ȘCOLII ROMÂNEȘTI DIN BUCOVINA

IONEL DIRDALĂ

Eudoxiu Hurmuzaki a intrat în istoria culturii românești ca pionier al istoriografiei și ca fondator al celui mai valoros tezaur de izvoare istorice cuprins în Colecția Hurmuzaki. Dar eruditul cărturar și om politic a avut preocupări diverse. Aproape două decenii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea viața românilor bucovineni, supuși monarhiei austriece, a fost dominată de personalitatea sa.

S-a născut la 29 septembrie 1812 dintr-o familie cu rădăcini adânci în viața politică și culturală românească. Tatăl său, Doxachi Hurmuzaki, era descendent din Manolachi Hurmuzaki, dregător în divanul domnesc al Moldovei pe vremea domnitorului Nicolae Mavrocordat, iar mama sa, Ileana, era fiica marelui stolnic Iordachi Murguleț înrudit cu Ion Neculce, cronicarul Moldovei. De altfel, prima copie completă a cronicii lui Neculce ne-a rămas de la Alexandru Hurmuzaki, vâstar al familiei, colecționar de izvoare istorice pe la 1766.

Eudoxiu Hurmuzaki era o fire meditativă, înclinată spre studiu. După primele cunoștințe primite în casa părintească cu profesorul Porfir Dimitrovici, a urmat cursurile liceului din Cernăuți și apoi ale facultății de drept de la Universitatea din Viena. Între anii 1838 și 1841 și-a trecut examenele de doctorat. În timpul facultății, a studiat în particular istoria, literatura germană și artele frumoase. Îl pasionau științele umaniste, fără să negligeze pe cele tehnice. În anul universitar 1846—1847, la vârsta de 36 ani, audia cursurile Institutului Politehnic din Viena, întrerupte din cauza evenimentelor politice. A fost un admirator al culturii iluministe. Știa mii de versuri din operele marilor poeți germani și în special din *Messiada* lui Klopstock, o epopee în versuri, care sub aparențe biblice propaga spiritul liberalismului burghez. Klopstock, ca și Herder și Schiller, glorifica idealurile de libertate răspândite de revoluția burgheză din Franța.

Ca om politic, Eudoxiu Hurmuzaki, format la școala liberalismului iluminist, a devenit un democrat burghez, dar cu un rol de necontestat în mișcarea de redeșteptare națională a românilor bucovineni prin școală și cultură. În timpul celor doisprezece ani de guvernare și chiar înainte de a deține funcții politice, eruditul cărturar a militat pentru așezarea școlii la baza progresului social.

După înăbușirea revoluției din 1848 în monarhia austriacă și restabilirea absolutismului, Eudoxiu Hurmuzaki împreună cu întreaga sa familie s-a hotărât să slujească națiunii române prin „cultură și perseverență”, așa cum mărturisea

lui Gheorghe Bariț într-o scrisoare din 17 octombrie 1851.¹ Pentru ca nația românească să devină un factor de seamă — scria în vara anului 1852 — trebuie să i se ofere „ocazia și posibilitatea unui progres spiritual și material“. Dar dacă „de bună stare materială“ — era convins el — se îngrijește fiecare român în parte, de progresul spiritual trebuie să se îngrijească anumiți oameni de cultură, așa cum a fost el.²

Rolul său în promovarea și modernizarea școlii românești din Bucovina nu este reliefat în literatura noastră pedagogică. Meritele sînt atribuite lui Alexandru Hurmuzaki, fratele său, lui Aron Pumnul³ și Silvestru Andrievici-Morariu, ultimul definit ca „părinte al literaturii didactice“. ⁴ Nu este în intenția noastră să diminuăm cu nimic meritele acestor cititori, vrem numai să dovedim aportul lui Eudoxiu Hurmuzaki pe acest tărîm. Este foarte adevărat că acest om de cultură n-a făcut propagandă, n-a îndeplinit misiunea de dascăl la catedră, n-a elaborat nici un manual didactic sau tratat de pedagogie, așa cum au făcut ceilalți, dar transformările și progresele de structură pe care le-a suferit școala bucovineană în timpul activității lui sînt dovezi că a înțeles, cu formația sa intelectuală și spiritul practic confirmat de istorie, că în conjunctura marilor prefaceri social-economice, școala trebuie să devină un sistem organizat, menit să servească întregii societăți în scopuri utilitare.

În afara multipelilor sale preocupări politice, naționale și de neobosit cercetător al arhivelor, Eudoxiu Hurmuzaki a susținut și apreciat nu numai rolul școlii în afirmarea naționalității române din Bucovina, dar și pe slujitorii ei. În ședința omagială a dietei din 29 ianuarie 1866 prezenta pe Aron Pumnul, cu prilejul încetării din viață a acestuia, ca pe un excelent „învățător și pedagog“ care „cu un zel și circumspecțiune rară a sporit esențial cultura științifică și morală a poporului“, omul care „a știut să ridice, să întărească, să curețe și să înnoibeleze conștiința umană și națională“. ⁵

În perioada anilor 1852—1858, Eudoxiu Hurmuzaki se ocupa intens, la Viena, de stringerea neprețuitului său tezaur de documente privitoare la istoria românilor. În decembrie 1852 intervine și pe lângă Nicaki Mavrocordat, ginerele domnului Moldovei, Grigore Al. Ghica, în vederea publicării lor la Iași. În timp ce își pregătea însă pentru tipar bogăția de izvoare istorice, se gîndea și la cultura poporului prin școală. În Bucovina funcționau puține școli și în nici una nu se mai învăța românește. Toate erau străine de „limba și legea noastră“. Manualele, destul de rare, erau toate în limba germană, ca și cărțile de metodică și pedagogie pentru folosința învățătorilor. După revoluția de la 1848, în viața școlii bucovinene intervenise o schimbare firească. De la 23 februarie 1850, școlile au trecut de sub tutela Consistoriului episcopal catolic din Liov, sub autoritatea Consistoriului ortodox din Bucovina. În noua situație, Eudoxiu Hurmuzaki putea interveni cu mai multă facilitare. Pretenții mari nu

¹ N. Bănescu, *Correspondența familiei Hurmuzaki cu Gheorghe Bariț*, Vălenii de Munte, 1911, p. 89—91.

² T. Bălan, *Eudoxiu Hurmuzaki și colecția lui de documente*, Sibiu, 1944, p. 29—30.

³ Titu Georgescu, Emil Băldescu, *Cititori de școală românească*, 1971, p. XXIII.

⁴ *Din istoria pedagogiei românești*, București, 1967, p. 204.

⁵ I. G. Sbiera, Aron Pumnul, *Voci asupra vieții și însemnătății lui*, Cernăuți, 1889, p. 20—21.

mai erau posibile după revoluție. Absolutismul în monarhia austriacă se restaurase cu scopul de a înăbuși tendințele de afirmare națională a popoarelor supuse. Eudoxiu Hurmuzaki, excelent diplomat, a înțeles că trebuie acționat legal și cu subtilitate. N-a intervenit pe lângă membrii guvernului unde avea și prieteni, în favoarea școlii, a obținut doar în cadrul Ministerului Instrucțiunii Publice din Viena controlul asupra manualelor școlare pentru toate școlile din monarhia austriacă.

Între fruntașii culturii românești din toate provinciile locuite de români, luptători pentru unitatea națională, legăturile se încheaseră încă înainte de revoluția din 1848. Din rîndurile acestora făcea parte și Eudoxiu Hurmuzaki. Influent la Viena, în Ministerul Instrucțiunii Publice, avea de îndeplinit misiunea încredințată unanim, de a susține și promova școala românească în provinciile românești supuse monarhiei, pe cît posibil la nivelul celorlalte provincii românești libere. Cărturarul român se afla în permanentă legătură cu fratele său de la Iași, Constantin Hurmuzaki, și la Viena cu A. T. Laurian, Ion Maiorescu, Gh. Bariț și Aron Florian. În 1852 traduce în limba română, împreună cu Maiorescu și Florian, Foia imperială de legislație, atât pentru Transilvania cît și pentru Bucovina.⁶ În strînsă legătură se afla și cu Mihail Kogălniceanu. În 1851, Kogălniceanu împreună cu V. Alecsandri, Laurian, C. Hurmuzaki, D. Rallet, L. Rosetti, alcătuiau la Iași „Așezămîntul pentru reorganizarea învățămîntului public în Principatul Moldovei”. Se prevedea aici să se înființeze școli primare în fiecare oraș, cît mai multe școli la sate, 3 școli reale și școli de meșteșugari. Se pare că acest „Așezămînt” a stat la baza întregului program de dezvoltare a învățămîntului bucovinean urmărit de Eudoxiu Hurmuzaki.

După această dată, și mai ales după 1862 și 1864, cînd Eudoxiu Hurmuzaki a ocupat în Bucovina funcția de vice guvernator și apoi de guvernator, școlile populare — scria Constantin Morariu, un istoric bucovinean —, „au prins a se înmulți prin sate văzînd cu ochii”. În anul 1861, numai 7% din copiii de vîrstă școlară frecventau cursurile, situație unică, comparativ cu toate celelalte provincii din monarhia austriacă,⁷ cauza principală constituind-o lipsa de școli, dar pînă în anul 1870 numărul lor a crescut la 108. În decurs de 9 ani s-au înființat în Bucovina de trei ori mai multe școli decît în ultimii 64 de ani.⁸ Din anul 1864 s-a instituit un sistem unitar de administrație a lor, prin epitropiile școlare, și de control asupra gestiunii financiare.⁹ Cînd numărul școlilor populare a sporit, au luat ființă și instituțiile pregătitoare de personal didactic. În anul 1871 s-a deschis o preparandie pentru învățători, în 1872 alta pentru învățătoare, iar din anul 1873 a început să funcționeze o școală pregătitoare pentru cei care voiau să meargă la aceste preparandii.¹⁰ A luat ființă învățămîntul liceal. Din anul 1861 și-a deschis cursurile liceul din Suceava, iar în anul 1872 a intrat în funcțiune cel din Rădăuți, care și astăzi îi poartă numele. Eruditului cărturar nu i-au scăpat din vedere nici cultivarea pămîntului nici

⁶ Teodor Bălan, *Eudoxiu Hurmuzaki și colecția lui de documente*, p. 27—28.

⁷ Arh. Protopop. Cîmpulung-Moldova, *loc. cit.*, f. 106—107.

⁸ Constantin Morariu, *Părți din istoria românilor bucovineni*, Cernăuți, 1892, p. 104—106.

⁹ Arh. Protopop. Cîmpulung-Moldova, *loc. cit.*, f. 133—135.

¹⁰ Constantin Morariu, *op. cit.*, p. 113—114.

meșteșugurile. În anul 1871 a intrat în funcțiune o școală agronomică iar în 1873 prima școală de meserii din ținut. În anul 1875 a luat ființă și Universitatea din Cernăuți. Eudoxiu Hurmuzaki decedase de mai mult de un an. Nici un izvor istoric nu vorbește de rolul său în înființarea acestei universități. Informațiile existente menționează că propunerea fusese făcută, încă din anul 1872, de deputatul Constantin Tomașciuc în ședința dietei din 23 noiembrie și înaintată apoi de guvernământ consiliului școlar pentru demersurile necesare.¹¹ Dar ședința dietei era prezidată de Eudoxiu Hurmuzaki și tot el, în calitate de guvernator, a suspus-o consiliului pentru examinare și înaintare către guvernul imperial. Este cert că nici un deputat din ședința dietei nu era convins că ideea pornea de la C. Tomasciuc, și nici nu așteptau de la un neînsemnat consiliu rezolvarea ei. Înființarea universității n-a fost decât rodul stăruințelor lui Eudoxiu Hurmuzaki și al respectului de care se bucura în sânul guvernului cezaro-crăiesc din Viena. Ilustrul om de cultură, prin acest înalt for al științei, urmărea afirmarea poporului român din Bucovina și recunoașterea lui ca naționalitate egală cu toate celelalte naționalități din monarhie. La toate acestea se mai adaugă un element. Primul rector al universității a fost Ferdinand Zieglauer, profesor de istorie, specialist în istoria Austriei. În timpul războiului de independență a României, Zieglauer a acoperit față de autoritățile polițienești pe studenții români plecați pe front, iar câțiva ani mai târziu îndruma pe fostul său student, Dimitrie Onciul, cunoscutul istoric român, să elaboreze teza de doctorat „Despre începuturile statelor române”, ca să ne folosim numai de aceste exemple. Sintem convinși că Eudoxiu Hurmuzaki nu e străin de alegerea rectorului universității, istoric cu sentimente filo-române.

O problemă vitală o constituia limba. Școlile populare se înmulțeau, dar nici una nu era curat românească. Situația a continuat pînă în anul 1865, cînd Consistoriul episcopal, sesizat de guvernământ că în școlile din sate copiii nu învață în limba maternă, a ordonat inspectorilor școlari să ia măsuri severe ca în ținuturile cu populație românească învățătura să se facă numai în limba română. În spirit iluminist, Eudoxiu Hurmuzaki n-a interzis învățarea limbii germane pentru elevii care doreau să meargă la școli mai înalte, dar n-a admis-o decât din clasa a treia sau semestrul al doilea al clasei a doua.¹²

S-au schimbat și principiile de învățămînt și educație. În școala națională trebuia să se urmărească nu „numai o însușire searbădă a limbii române”, dar și „cunoașterea obiectivă și corectă a materiei prevăzute în manualele școlare”¹³ În limitele timpului și a stadiului de pregătire a slujitorilor școlii, s-a introdus un învățămînt sistematizat, atractiv și folositor pentru viață. Elevii trebuiau tratați ca „ființe raționale” și educați cu dragoste, fără diminuarea exigenței, în spiritul moralei, al ordinei și purtării cuviincioase.¹⁴ În școli se învăța de pe manualele traduse din limba germană de Silvestru Morariu-Andrievici, corectate și adnotate la Viena de Eudoxiu Hurmuzaki în perioada anilor 1852—1858, cînd funcționa în Ministerul Instrucțiunii Publice. Dacă generații întregi de școlari n-au fost silite să-și irosească eforturile chinuindu-se să învețe o limbă

¹¹ Teodor Bălan, *Procesul Arboreasei (1875—1878)*, Cernăuți, 1937, p. 8.

¹² Arh. Protopop. Cîmpulung-Moldova, *loc. cit.*, f. 150—151.

¹³ *Ibidem*, f. 107.

¹⁴ *Ibidem*, f. 34—41.

românească artificială, forțată, se datorește acestui erudit învățat. Prin corectările sale, Eudoxiu Hurmuzaki a suprimat toate „neroziiile“ latinizante din limba artificială a lui „Aruno Pumnul“, limbă în care traducea Silvestru Morariu.¹⁵ Cu intenția de a cultiva limba vorbită în popor, adeptul culturii moderne a înlocuit în manuale termenii și expresiile vulgare, iar pentru acomodarea învățăceilor cu terminologia producției industriale a introdus o serie de termeni din noua economie politică.

Școala își schimba misiunea. În forma veche încetase să mai fie în „raport direct cu dimensiunea, importanța și urgența problemei“. Autoritățile comunale și cele clericale au primit sarcina să-și intensifice preocupările pentru dezvoltarea școlii naționale, cunoscând că noile îndatoriri erau de primă necesitate.¹⁶ În noile condiții se impunea și o schimbare a metodelor de instrucție și educație. Învățătorii și profesorii au fost obligați să predea după cărțile austriece de metodică traduse de Silvestru Morariu-Andrieuici și corectate de Eudoxiu Hurmuzaki. La citire s-a introdus „Metodica silabisirii sau introducerea pentru învățarea primelor elemente cu folosirea a 12 table de perete“, iar la aritmetică „Metodica călcușăciunii din capu“ și „Metodica călcușăciunii cu cifre“, ambele publicate la Viena, prima în anul 1856, iar a doua în 1858. Din anul 1861 s-au mai dat în folosință o metodică pentru predarea materiilor la clasele inferioare și un fel de manual de pedagogie intitulat „Știința educației și învățămîntului“.¹⁷

În scopul unificării procedeelor de instrucție și educație și pentru perfecționarea metodică a învățătorilor și profesorilor, din anul 1864 s-au instituit și conferințele învățătoreshti. În principiu, așa cum au fost concepute, conferințele trebuiau să înlesnească un larg schimb de experiență și să urmărească uniformizarea metodelor din școală.¹⁸ Din anul 1865 au avut și sarcina să hotărască măsura în care urma să fie admisă limba germană în școlile românești. Pînă la reforma învățămîntului din 1869, cînd școala a fost eliberată de tutela bisericii și trecută sub controlul statului, conferințele s-au ținut în cadrul protopopiatelor. După această dată au intrat sub controlul consiliilor școlare ale ținuturilor lor, fiind conduse de un membru al Consiliului, de regulă, directorul unui gimnaziu, al unei școli mijlocii sau capitale, iar ceva mai tîrziu de inspectorul ținutului școlar. N-a fost neglijată nici organizarea profesională a corpului didactic. În anul 1872 a luat ființă „Societatea învățătorilor“ cu filialele la Suceava, Rădăuți, Cîmpulung și Gura Humorului.¹⁹ Asociația avea misiunea să îndrumeze învățătorii și profesorii în studiul pedagogiei teoretice și practice, să sprijine perfecționarea membrilor, să experimenteze și să extindă principiile raționale de instruire și educație. Din iulie 1873, s-a editat și o publicație a societății, „Foaia pedagogică bucovineană“, prima de acest fel în ținut.

¹⁵ T. Bălan, *Eudoxiu Hurmuzaki și colecția lui de documente*, Sibiu, 1944, p. 35.

¹⁶ Arh. Protopop. Cîmpulung-Mold., *loc. cit.*, doc. nr. 100 din 3/15 februarie 1861.

¹⁷ *Ibidem*, f. 106—107.

¹⁸ *Ibidem*, f. 135—136.

¹⁹ Emil Boca, *Bucowiner Landeslehrerverein (Asociația învățătorilor din Bucovina), 1872—1901, în 30 de ani de organizație românească a învățătorilor din Bucovina*, Cernăuți, 1935, p. 11—12.

S-a schimbat și concepția despre misiunea învățătorului și a modului de evaluare a activității la catedră. Într-o circulară din 25 aprilie 1862, Consistoriul episcopal atrăgea atenția diriguiților de școli că „Este o greșală să se considere învățător bun, acela care în 20 de ani de serviciu a pregătit 20 de elevi pentru admiterea în gimnaziu și a lăsat restul populației neștiutoare de carte. Vrednic este numai acela care în 20 de ani de activitate într-un sat, nu are nici un tânăr pînă la 30 de ani care să nu poată dovedi că știe să citească și să socotească în limba maternă”.²⁰ Textul este semnat de Dimitrie Procopovici, un slujbaş civil — asesor — al Consistoriului episcopal, dar ideea nu-i aparține. Eudoxiu Hurmuzaki a privit neconținut spre viața satului și a țaranului. Îmbunătățirea situației materiale și culturale a țăranimii însemna pentru el drumul spre afirmarea politică și națională, nu numai spre progres și civilizație. Principiul cuprins în circulara semnată de Procopovici era a doua premisă a unui raționament mai vechi al lui Eudoxiu Hurmuzaki. Prima se referea la starea materială a țăranului, în 1861, cînd avertiza tronul că sărăcia țăranului înseamnă sărăcia țării, iar sărăcia țării, slăbiciunea împăratului. „Pauvre paysan, pauvre pays, pauvre pays, pauvre roi”.²¹ Pentru toate acestea l-au prețuit țăranii. Cei din ocolul Cîmpulungului i-au ridicat și un monument din pămînt ca în vremurile legendare.

În timpul vieții și activității sale de om politic, învățămîntul din Bucovina s-a ridicat la un nivel înalt, și-a restructurat conținutul și metodologia în funcție de schimbările social-economice și politice ale timpului, de interesele naționale ale poporului. Înzestrat cu un excelent bun simț și o uimitoare modestie, a păstrat măsura în toate. N-a făcut exces de zel, nici paradă de înțelepciune și personalitate. Incontestabil, multe din ideile înnoitoare în viața școlii bucovinene au fost elaborate de fratele său, Alexandru Hurmuzaki, de Aron Pumnul și de alți pedagogi iluminiști germani, dar cu spiritul său intransigent n-a lăsat să se înfăptuiască nimic, în mica sa patrie, fără să fie trecut prin filtrul propriei sale rațiuni, avînd și posibilitatea să o facă în calitate de guvernator timp de 12 ani. Modul său de a privi școala în perspectiva dezvoltării social-economice naționale constituie un model pentru posteritate.

S-a scris destul de puțin despre Eudoxiu Hurmuzaki. L-au elogiat contemporanii care i-au cunoscut firea, l-au prețuit ca om politic și de cultură. L-a nedreptățit un timp posteritatea din sentimente de care nici Nicolae Iorga n-a fost ferit. S-a scris mai mult fiind prețuit la adevărata lui valoare cu prilejul comemorării centenarului morții sale. Cu toate acestea, Eudoxiu Hurmuzaki n-a fost descoperit în întregime. Cu o fire puțin comunicativă și prudentă, el nu s-a dezvăluit cu totul nici contemporanilor. Istoria îl poate înscrie printre precursorii unității naționale. Prin școală și cultură, Eudoxiu Hurmuzaki a pregătit, la vremea sa, unitatea politică a națiunii române.

²⁰ Arh. Protopop. Cîmpulung-Moldova, Protocolul poruncilor, tom. V., anii 1855—1911, p. 104—108.

²¹ Teodor Bălan, *Din istoricul Cîmpulungului-Moldovenesc*, București, 1960, p. 275.

Metodica predării istoriei

UNELE ASPECTE METODICE ALE UTILIZĂRII LUCRĂRILOR CLASICILOR MARXISM-LENINISMULUI ȘI DOCUMENTELOR P.C.R. ÎN PREDAREA ISTORIEI PATRIEI

IOAN CIMPEANU

Dacă toate disciplinele cuprinse în planul de învățământ contribuie la realizarea educației comuniste a tineretului, istoriei — obiect cu pondere sporită în procesul formativ-educativ — îi revin sarcini majore în pregătirea viitorilor cetățeni ai patriei noastre. Profesorul de istorie are o mare responsabilitate. Succesul lui este determinat de modul în care stăpânește obiectul ce-l predă, de găsirea celor mai adecvate căi și forme de muncă didactică. Dar, înainte de toate, trebuie să-și cunoască scopurile ce le urmărește prin predarea istoriei, gândindu-se apoi la partea lui de contribuție, în vederea realizării educației multilaterale a elevilor. Cu cât va înțelege mai amplu și mai clar scopul educativ al predării istoriei, cu atât va avea rezultate mai bune în activitatea sa instructiv-educativă. Profesorul trebuie să fie atent la particularitățile de vîrstă ale elevilor, să cunoască metodele și procedeele specifice predării acestui obiect, pentru a-și atinge pe deplin obiectivele propuse. Prin urmare, istoria are menirea să contribuie în cel mai înalt grad la formarea concepțiilor înaintate, a profilului moral-politic al tinereii generații.

Ținînd seama de importanța studierii operelor clasicilor marxism-leninismului și a documentelor de partid, pentru fundamentarea științifică în orice domeniu de cercetare, studierea și predarea istoriei nu poate fi concepută fără aprofundarea acestor lucrări de bază. Ele constituie o călăuză în pregătirea și în activitatea de predare a profesorului. Studiul sistematic și permanent al operelor clasicilor marxism-leninismului și al documentelor de partid constituie pentru profesor condiția hotărîtoare pentru a putea predă cu succes istoria. În operele clasicilor marxism-leninismului găsim referiri privitoare la cele mai importante evenimente istorice. Documentele P.C.R. aplică în mod creator această învățătură la specificul țării noastre, la particularitățile ei istorice. Iată de ce, în predarea istoriei nu trebuie să ne mărginim numai la studierea faptelor și fenomenelor, ci să lămurim cauzele apariției și dezvoltării lor, particularitățile, să-i facem pe elevi să înțeleagă legile dezvoltării fenomenelor istorice.

În cursul experimentării utilizării lucrărilor clasicilor marxism-leninismului și a documentelor de partid la anul IV de liceu, oră de oră, în ordine cronologică, în decursul a doi ani consecutiv, am apelat mereu la cunoștințele elevilor însușite la orele de socialism și filozofie, ceea ce a înlesnit mult studierea, dezbaterea și interpretarea unor teze din lucrările clasicilor marxism-leninismului și din documentele de partid. Elevii au înțeles valoarea documentară, științifică a acestor lucrări, recurgînd la conținutul tezelor, pasajelor, fragmentelor studiate, pentru

a-și argumenta răspunsurile date *. Din materialul selecționat și utilizat în experimentul aplicat, cuprinzând un volum bogat, pentru fiecare lecție în parte, ne limităm doar la prezentarea unor aspecte semnificative, fără a parcurge toate lecțiile în ordine cronologică.

Pentru obținerea unor rezultate bune, pe măsura eforturilor depuse, este necesară respectarea unor norme de ordin metodic :

— pasajele utilizate să fie în directă legătură cu conținutul lecției, să nu apară ca o parte suplimentară, ci să se contopească organic cu conținutul de idei expus ;

— lecția să nu fie supraîncărcată cu prea multe citate, fiind alese doar cele mai semnificative ;

— dacă fragmentul redă mai clar o idee, un argument științific, să fie citit, înlocuind o parte din expunere ;

— în utilizarea lui să se țină seama de obiectivele urmărite într-un moment sau altul al lecției ;

— să se ceară elevilor să facă mereu asocieri cu cunoștințele dobândite anterior, fără a neglija legătura cu actualitatea ;

— să nu se pretindă elevilor memorizarea unor fragmente, ci utilizarea conținutului lor, ca argument științific ;

— lucrările și documentele din care se citează să fie nemijlocit prezentate elevilor, intuite în fața clasei și recomandate pentru studiu ;

— citirea să se facă expresiv, clar, cu intonația, cadența și ritmul necesare concentrării atenției elevilor.

Lucrările classicilor marxism-leninismului, la care am apelat mai mult, sînt : Fr. Engels, *Rolul muncii în procesul de transformare a maimuței în om, Originea familiei, a proprietății private și a statului, Decăderea feudalismului și ridicarea burgheziei, Războiul țărănesc german* ; K. Marx, *Capitalul, Însemnări despre români* ; Marx-Engels, *Manifestul Partidului Comunist* ; V. I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului, Statul și revoluția, Lenin despre România, Despre stat*.

Dintre documentele P.C.R. am folosit următoarele : Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la marea adunare populară din Capitală — 150 de ani de la mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu*, 20 august 1971 ; *120 de ani de la Revoluția de la 1848 — Cuvîntare la adunarea populară din Capitală*, 29 iunie 1968 ; *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărăștilor, Cuvîntare la adunarea populară consacrată aniversării bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz*, 12 august 1967 ; *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România*, 23 noiembrie 1968 ; *Cuvîntare la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată celei de a XXV-a aniversări a eliberării patriei de sub jugul fascist* ; *Congresul al X-lea al P.C.R. ; Semicentenarul glorios al P.C.R. Expunere la adunarea solemnă din Capitală*, 7 mai 1971 ; *Expunere cu privire la Programul P.C.R. pentru îmbunătățirea activității ideologice, ridicarea nivelului general al cunoașterii și educației socialiste a maselor, pentru așezarea relațiilor*

* În funcție de particularitățile de vîrstă, de conținutul programelor analitice, lucrările classicilor marxism-leninismului și documentele de partid au fost utilizate și la alte clase, selectîndu-se materialul adecvat vârstei și puterii de înțelegere a elevilor.

în societatea noastră pe baza principiilor eticii și echității socialiste și comuniste, 3 noiembrie 1971 ; Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării semicentenarului Uniunii Tineretului Comunist, 1972 ; Raport la Conferința Națională a partidului din 19—21 iulie 1972 ; Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România, 30 martie 1973 ; Cuvîntările rostite la Adunările populare de la Iași, Blaj și București, consacrate aniversării a 125 de ani de la revoluția din 1848 (mai, iunie 1973) ; Hotărîrea plenarei C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973 cu privire la dezvoltarea și perfecționarea învățămîntului în Republica Socialistă România ; Cuvîntare la ședința comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, a Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale și a Consiliului de Miniștri, 13 iulie 1973. Cuvîntare la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată celei de a XXX-a aniversări a eliberării României de sub dominația fascistă, 22 august 1974 ; Directivele Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român cu privire la planul cincinal 1976—1980 și liniile directoare ale dezvoltării economico-sociale a României pentru perioada 1981—1990.

Materialul documentar prezentat se include în lecții de diferite tipuri (de dobîndire a noilor cunoștințe, de verificare, de recapitulare, de formarea priceperilor și deprinderilor) în care se utilizează felurite metode (expunere, conversația combinată, etc.) și procedee.

După locul în care se desfășoară și în funcție de care metodele și procedeele cunosc variate forme, activitățile la istorie se desfășoară : în clasă, în cabinetul de științe sociale și în afara clasei.

1. În clasă*, în cadrul lecției obișnuite, materialul documentar amintit poate servi ca punct de plecare în expunerea noilor cunoștințe în lecție, poate însoți expunerea profesorului, integrînd în lecție un pasaj pentru o argumentare științifică, oglindind o concluzie finală, trăsătura unei epoci, a unui fenomen social-istoric, poate fi folosit la fixarea cunoștințelor și mai poate servi, în cadrul lecțiilor de recapitulare, ca element nou care să lărgască orizontul de cunoștințe al elevilor, să îmbogățească conținutul de idei recapitulat.

a) Ca punct de plecare în prezentarea unei epoci, în cadrul lecției „Țările române în prima jumătate a secolului al XVIII-lea”, servind la caracterizarea domniilor fanariote s-a folosit pasajul : „Cîrmuirea fanarioților a fost totdeauna dezastruoasă Principatelor. Darurile prin care domnul dobîndea ridicarea în scaun trebuiau acoperite prin taxe stoarse de la supușii săi. Suferințele acestora erau înfățișate Divanului și Divanul își avea, în vremea aceea de corupție și de decădere, motivele sale să se arate totdeauna dispus a le acorda ușurarea pe care le-o procura o schimbare de domnie”¹. Cu ajutorul elevilor s-au sistematizat, apoi, trăsăturile caracteristice ale acestei epoci : obligațiile țării față de Poartă, instabilitatea domniilor, suferințele maselor, etc. Nu s-a omis contribuția unor domnitori care, prin reformele aplicate, — ca urmare a cerințelor etapei istorice, a luptei maselor — au favorizat dezvoltarea economică și socială a țării.

* Este vorba de folosirea vechii săli de clasă, amenajată pe baza unor elemente ale indicațiilor metodice pentru Cabinet, unde acesta lipsește.

¹ K. Marx, *Insemnări despre români*, Edit. Academiei, București, 1964, p. 173, 115—116 ; 171—172.

rilor române. Plecînd de la o argumentare științifică, s-au putut sistematiza cu elevii elementele de bază ale acestei etape, eliminînd datele neesențiale și supraîncărcarea. Același procedeu s-a aplicat și la „Problema continuității daco-romane“, atunci cînd li s-a prezentat elevilor organizarea social-economică în timpul migrațiunii popoarelor. Predarea a început cu un pasaj din „Capitalul“ lui K. Marx², care redă foarte plastic modul de organizare a obștilor teritoriale, formă predominantă în care trăia populația agricolă și păstorească din stînga Dunării. „Așa stăteau lucrurile în provinciile românești. Modul lor de producție inițial era bazat pe proprietatea comună, dar nu proprietatea comună în forma ei slavă, și cu atît mai puțin în cea hindusă. O parte a pămîntului era cultivat ca proprietate privată liberă, de către membrii obștei pe cont propriu, altă parte a lui — ager publicus — era cultivată de toți împreună. Produsele acestei munci în comun serveau în parte ca fond de rezervă pentru anii cu recoltă proastă sau alte întîmplări neprevăzute, în parte ca tezaur public pentru acoperirea cheltuielilor războiului și ale cultului, precum și a altor cheltuieli ale comunei“. Elevii au înțeles sensul modului de producție inițial, bazat pe proprietatea comună, deosebită de forma proprietății comune slave sau hindusă. Procedoul poate fi aplicat și la alte lecții.

b) În cele mai multe cazuri, citatele semnificative însoțesc expunerea profesorului, integrîndu-se organic în lecție. Dar și în acest caz sînt posibile două procedee : citirea și comentarea citatului cu elevii, primul procedeu ; multiplicarea fragmentului (citatului) pus la îndemîna fiecărui elev —, solicitîndu-i apoi pe ei să interpreteze și să distingă ideile esențiale din conținutul lui, ajungînd la sistematizarea elementelor caracteristice, prin „descoperire“ — al doilea procedeu. Acesta din urmă a suscitat mult interes în rîndul elevilor, a devenit antrenant. Primul procedeu, folosit la mai multe lecții, s-a concretizat prin următoarele :

La lecția „Formarea și dezvoltarea voievodatului Transilvaniei“, în ultima parte tratînd problema invaziei tătare și consecințele ei, s-a inclus în expunere următorul pasaj : „...a prăda li se pare mai ușor, chiar mai onorabil decît a dobîndi prin muncă. Războiul care înainte se purta numai pentru a răzbuna năvălirile sau pentru mărirea teritoriului devenit 'insuficient se poartă acum numai în vederea prăzii și expedițiile de pradă devin o îndeletnicire permanentă“³. Citatul caracterizează elocvent expedițiile de pradă care au frînat procesul de dezvoltare a societății pe teritoriul patriei noastre. La lecția intitulată „Dezvoltarea culturii în secolele XVII și XVIII“ referitor la Transilvania, vorbind despre ideea unității poporului român, s-au redat afirmațiile lui Marx „...în timp ce limba română era înăbușită în Principate, românii din Transilvania păstrau cu fidelitate graiul străbunilor... Printre reprezentanții școlii românești din Transilvania cei mai însemnați sînt : Iorgovici (în special gramatic), Tichindeal (fabulist), Petru Maior (despre originea românilor), Șincai și Samuel Clain. Transilvania a deschis calea scriitorilor Moldo-Valahiei“⁴. Concluzia este

² K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. 2, p. 253.

³ Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în Marx și Engels, *Opere*, vol. 16, p. I p. 140.

⁴ K. Marx, *Însemnări despre români*, loc. cit.

elocventă. Comentînd pasajul dat, elevii au înțeles contribuția școlii românești din Transilvania la deșteptarea conștiinței naționale.

Dorind să sublinieze cu mai multă convingere rolul maselor în revoluție, am introdus, în cadrul lecției „Revoluția din 1848 în Țara Românească, un pasaj din Lenin : „Revoluțiile sînt sărbătoarea celor subjugăți și exploatați. Nicio dată masa poporului nu este în stare să fie un făuritor atît de activ al unor noi rînduiri sociale ca în timpul revoluției. În astfel de vremuri poporul este în stare să facă minuni”⁵. La lecția „România între 1900—1914”, am citit un fragment din Lenin, cu aprecieri pozitive la adresa guvernului român, care a acordat azil politic marinarilor de pe vasul „Potemkin”, în anul 1905 : „Cît privește guvernul român, el a procedat just ignorînd cererea de a considera pe matrozii răsculați drept delincvenți de drept comun. Ceea ce, de altfel, era și de așteptat de la guvernul unei națiuni care se respectă. Guvernul român a dat dispoziții să nu se dea vasului „Potemkin” nici provizii, nici cărbuni, dar totodată a adus la cunoștința celor 700 de matrozi ai vasului că, dacă vor debarca pe țărmul românesc, vor fi considerați doar ca dezertori străini”⁶. Procedul s-a aplicat și la alte lecții.

În lecția „Participarea României la primul război mondial”, apreciind eroismul ostașilor români în luptele purtate, recunoștința întregului popor pentru sacrificiile aduse, s-a continuat cu citirea fragmentului : „Ne plecăm cu venerație în fața eroilor națiunii, în fața celor care nu și-au precupețit viața pentru a asigura libertatea și progresul poporului român, care au pus, la timpul lor, o piatră la temelia mărețului edificiu pe care îl înălțăm astăzi pe meleagurile României socialiste. Fie ca memoria celor ce au căzut la Mărăști, Mărășești și Oituz, oprind cu pieptul lor armatele imperialismului german, să trăiască veșnic în conștiința poporului, îmbărbătîndu-l întotdeauna în lupta pentru binele și prosperitatea Republicii Socialiste România”⁷.

Cel de al doilea procedeu a fost nou pentru elevi. Deoarece ei nu dispuneau de materialul documentar, acesta a fost multiplicat și împărțit elevilor, înainte de expunerea lecției noi. După cîteva minute de studiu individual, la întrebările puse, elevii au recitat frazele cu ideile solicitate, care au fost notate pe tablă. Așa s-a procedat la predarea lecției „Războaiele balcanice”, stabilind cu exactitate caracterul lor, atitudinea burgheziei și a proletariatului din Peninsula Balcanică față de război, urmările lui, etc.⁸ S-a manifestat o participare vie și activă din partea elevilor.

c) Unele citate din lucrările clasicilor marxism-leninismului și din documentele P.C.R. sintetizează caracteristicile unei epoci, ale unui fenomen istoric, înlocuind cu mult succes concluziile pe care le-ar trage profesorul. De aceea, în momentul fixării cunoștințelor, se utilizează în numeroase lecții. Astfel, caracterizînd ultimul val al popoarelor migratoare și jaful tătarilor, s-a subliniat starea de înapoiere a acestora prin citatul „orice cotropire de către un popor mai

⁵ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 9, Buc. ESPLP, 1955, pag. 97.

⁶ Lenin despre România, Ed. pol. București, pag. 8—9, 16—17.

⁷ Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor, Cuvîntare la adunarea populară consacrată aniversării bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz*, 12 august 1967, în *România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste*, vol. II, Edit. politică, București, 1968, pag. 465—466.

⁸ Lenin despre România, p. 16—17.

înapoiat stînjenește, se înțelege, dezvoltarea economică și nimicește numeroase forțe de producție”⁹. Ia fel s-a procedat la lecția „Răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan”, încheind aprecierile cu privire la personalitatea lui Horia astfel : „Horia a devenit eroul povestirilor populare și simbolul renașterii Daciei”¹⁰. Făcînd o permanentă legătură cu prezentul, concluziile privitoare la „Anul revoluționar 1848 în țările române” s-au încheiat cu citatul : „În epoca orînduirii socialiste s-a înfăptuit principiul domniei poporului în stat, s-a realizat profeția atît de îndrăzneată a lui Nicolae Bălcescu, care visa la o vreme cînd poporul să nu mai aibă stăpîni pe cap. Astăzi, toți cei ce muncesc de la orașe și sate, cu brațele și cu mintea, sînt adevărați stăpîni ai avuției naționale, ai tuturor bunurilor pe care le creează prin efortul lor constructiv”¹¹.

d) La lecțiile de recapitulare organizate la sfîrșit de capitol, trimestru sau la cele de generalizare și sistematizare, de la sfîrșitul anului școlar, lucrările clasicilor marxism-leninismului și documentele P.C.R. sînt de un real folos pentru a aduce elementul înnoitor, caracteristic acestor tipuri de lecții. În lecția intitulată „Politica externă a Moldovei de la întemeiere pînă la 1600”, s-a întocmit un tabel sinoptic care a cuprins : domnitorii, anii domniei, lupte, data, urmările. Vorbînd despre victoria de la Vaslui, obținută de oștirea condusă de Ștefan cel Mare, s-au citit elevilor aprecierile lui Marx în care este reliefat patriotismul acestei armate : „...armata moldovenească (compusă din 40.000 de oameni slab înarmați, țărani care fuseseră luați aproape direct de la plug, 5000 de soldați unguri... și 2000 de polonezi) deși mult mai slabă decît cea turcească, a zdrobit-o complet ; numai puțini turci au scăpat cu viață ; au fost omorîte patru pașale, au fost capturate 100 de steaguri”¹². Din acest citat, ca și din alte mărturii ale timpului, rezultă spiritul de jertfă și vitejia poporului, patriotismul de care erau cuprinse masele, în lupta împotriva cîmpirii otomane. La lecția de recapitulare „Răscoale țărănești pe teritoriul patriei noastre în orînduirea feudală”, pe baza unui tabel sinoptic, cuprinzînd : denumirea răscoalei, data, cauze, conducători, lupte, urmări, importanță, s-au îmbogățit cunoștințele elevilor cu unele precizări făcute de Engels¹³, privitoare la răscoala din 1514. Elementul nou în lecțiile de recapitulare, pe lîngă faptul că sporește elementele de cultură generală, suscită mult interes din partea elevilor, stîrnește, totodată, dorința de a parcurge singuri paginile lucrărilor recomandate.

2. Cabinetul de științe sociale oferă cadrul prielnic desfășurării lecțiilor, mai ales celor privitoare la epoca modernă și contemporană a României. Elevii au la dispoziție documentele de partid, într-un număr sporit de exemplare, precum și cele mai multe opere ale clasicilor marxism-leninismului, pe care le pot consulta imediat. Avantajul pentru profesor constă în faptul că nu se mai preocupă de multiplicarea materialului și nu este nevoit să restrîngă fragmentul,

⁹ Fr. Engels, *Anti-Dühring*, Buc., 1955, pag. 202.

¹⁰ K. Marx, *Însemnări despre români*, loc. cit.

¹¹ Nicolae Ceaușescu, „120 de ani de la revoluția de la 1848”, *Cuvîntare la adunarea populară din capitală*, 29 iunie 1968, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. III, București, Ed. politică, 1969, pag. 300.

¹² *Arhiva Marx-Engels*, vol. III pag. 203 ; apud *Istoria României*, vol. II, red. acad. A. Oțetea et al., Editura Academiei, 1962, p. 514.

¹³ Fr. Engels, *Războiul țărănesc german*, în Marx-Engels, *Opere*, vol. VII Edit. politică, 1960 pag. 399—400.

elevii avînd întreg documentul la dispoziție. Și în final, cabinetul oferă noi surse de documentare, de informare științifică : seturi de planșe, diagrame, date statistice, hărți, folosite în mare măsură și la lecțiile de filozofie, socialism științific și economie politică. În acest cadru, propice predării istoriei, se poate face apel la cunoștințele însușite de elevi la celelalte discipline din cadrul științelor sociale, făcîndu-se astfel, în mod fericit, corelarea între diferitele obiecte de învățămînt.

Printre lecțiile organizate în cabinetul de științe sociale, în care s-au folosit documentele de partid, menționăm următoarele : Industrializarea socialistă a țării, Transformarea socialistă a agriculturii, P.C.R. forța politică conducătoare a națiunii noastre, Congresul al X-lea al P.C.R.

La fiecare lecție în parte, cu ajutorul documentelor de partid, s-au subliniat ideile care călăuzesc mersul nostru înainte, pentru construirea societății socialiste multi-lateral dezvoltate. Elevii, cu documentul în față, au urmărit obiectivele și rezultatele planurilor cincinale, hotărîrile Plenarei C.C. al P.C.R. din 3—5 martie 1949, privind avantajele trecerii la munca în comun în agricultură, Raportul la cel de al X-lea Congres al P.C.R., Directivele Congresului al X-lea al P.C.R., Directivele Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român cu privire la planul cincinal 1976—1980 și liniile directoare ale dezvoltării economico-sociale a României pentru perioada 1981—1990. Materialul documentar, folosit în timpul expunerii, a fost completat cu planșe și diagrame privitoare la dezvoltarea economiei noastre în viitor. Bazate pe material științific concret, lecțiile au devenit convingătoare, elevii formîndu-și o imagine clară asupra perspectivelor de dezvoltare ale țării noastre în anii următori. Este de dorit, de altfel, ca toate lecțiile să se desfășoare în cabinetul de istorie sau științe sociale, acolo unde s-a amenajat un singur cabinet, comun. Eficiența lecțiilor este mult mai mare. Rezultatele constituie un motiv în plus, în sporirea interesului cadrelor didactice pentru amenajarea cabinetului, acolo unde încă lipsește.

Utilizarea lucrărilor clasiceilor marxism-leninismului și a documentelor P.C.R. constituie o necesitate, în predarea istoriei, cu atît mai mult cu cît elevii se găsesc în clasele mai mari ale liceului.

Succesul, în această muncă de mare răspundere, depinde de conștiinciozitatea profesională, de nivelul ideologic și politic al profesorului. Este necesar ca profesorul să lucreze în perspectivă, să vizeze obiective precise și în funcție de acestea să-și organizeze munca, să-și procure materialul bibliografic și didactic, să asigure climatul favorabil desfășurării tuturor acțiunilor.

Se impune aplicarea unor variate metode și procedee în munca cu elevii, pentru a le trezi interesul și dragostea pentru studiu, a le asigura o educație corespunzătoare. Munca la clasă trebuie îmbinată cu activități în afara clasei, stimulînd preocupările individuale ale elevilor.

3. Activitatea în afara clasei, munca independentă a elevilor la istorie, include numeroase activități, din care nu lipsește nici parcurgerea în întregime sau parțială a unor lucrări ale clasiceilor marxism-leninismului și a documentelor P.C.R. Este un mijloc eficace de îmbogățire a cunoștințelor și, mai ales de realizare a laturii educativ politice, care contribuie la formarea profilului politic-moral al cetățeanului de mîine. În munca independentă la istorie, limitîndu-ne

în acest caz numi la utilizarea materialului documentar amintit, sînt folosite mai multe procedee :

a) Unul dintre acestea vizează parcurgerea prealabilă de către elevi a unor lucrări și documente, pentru a facilita posibilitățile de înțelegere și aprofundare a unor aspecte economice, sociale și politice ale fenomenului istoric. Astfel, înainte de a trece la lecția „Începuturile mișcării muncitorești în țara noastră” s-a recomandat elevilor să citească (sau să recitească) lucrarea lui Marx și Engels „Manifestul Partidului Comunist”. Majoritatea elevilor au parcurs-o în întregime, alții numai primele două capitole intitulate „Burgezi și proletari” și „Proletari și comuniști”. De altfel, tocmai aceste capitole erau necesare pentru o clarificare ideologică, legată de apariția relațiilor capitaliste, procesul de formare a proletariatului, formele luptei de clasă în capitalism, necesitatea organizării proletariatului, rolul comuniștilor, etc. Elevii au putut aplica învățămintele din această lucrare de căpății a marxismului la condițiile concret istorice ale apariției și organizării proletariatului în România, a misiunii sale istorice. În utilizarea termenilor noi, ei au operat cu multă ușurință, înțelegînd pe deplin sensul lozincii lansate de Marx și Engels „Proletari din toate țările, uniți-vă”.

Pentru pregătirea lecției „Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944” s-a recomandat elevilor să citească Cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată celei de a XXX-a aniversări a eliberării patriei de sub dominația fascistă. Elevii au cunoscut, în prealabil, condițiile interne și internaționale ale pregătirii actului de la 23 August, rolul P.C.R. în organizarea acestui moment hotărîtor din istoria poporului nostru, contribuția maselor la desăvîrșirea acestui act etc. Parcurgerea documentului menționat a înlesnit mult predarea și înțelegerea evenimentelor de către elevi, a contribuit la însușirea temeinică a conținutului lecției încă din timpul predării.

b) În alte situații, elevilor li se cere să conspecteze un capitol, un document, sau să-și întocmească fișe, pe care să le poată utiliza în lecție la clasă. Acest procedeu asigură o înțelegere și o însușire mai temeinică a materialului, pentru o durată mai lungă de timp. El a fost folosit la lecția „Unirea Transilvaniei cu România. Încheierea procesului de formare a statului național român”. În acest caz, elevii au avut de conspectat „Expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România” — 23 noiembrie 1968. În timpul predării, s-a apelat la cunoștințele lor, dîndu-li-se posibilitatea de a folosi conspectele, și precizînd caracterul participării României la război, lupta maselor pentru unire, atitudinea marilor puteri, rezoluția Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 etc. Materialul conspectat sau fișat le este de folos elevilor la unele lecții de recapitulare, la pregătirea lor pentru bacalaureat etc.

c) Pentru a nu lăsa impresia caracterului obligatoriu de parcurs a prea multor lucrări, capitole, fragmente prin munca independentă acasă, uneori s-a aplicat și un alt procedeu : în anumite lecții s-au utilizat în clasă numai părți dintr-un material, motivîndu-se aceasta cu necesitatea încadrării în timp. Pentru a reuși să desprindă și alte idei importante din material, s-au precizat capitolele, paginile, în care pot găsi conținutul care îi interesează. Elevii și-au notat bibliografia, au continuat studierea ei acasă, confirmînd, în ora următoare, parcurgerea

paginilor respective. Așa s-a procedat la lecția „P.C.R. — forța politică conducătoare a națiunii noastre“, tratînd „Conferința Națională a P.C.R.“ din iulie 1972. Elevilor li s-au citit părți din lucrare, insistîndu-se asupra capitolului „Orientările și direcțiile dezvoltării economico-sociale a României în deceniile următoare“¹⁴, din care s-a citit numai partea introductivă. S-a insistat asupra necesității aprofundării ulterioare a acestui capitol, care le va asigura o imagine clară asupra evoluției economico-sociale a României pînă în anul 1990. Acum, informarea lor poate fi lărgită, întregită prin folosirea unor documente noi de o covârșitoare însemnătate.

Utilizarea documentelor Congresului al XI-lea al P.C.R., a *Programului Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, de care dispunem astăzi, constituie o necesitate și, totodată, o călăuză, în activitatea fiecărui profesor de istorie.

d) Alteori, obligîndu-i la o muncă independentă, s-au formulat cîteva întrebări în clasă, la care să se răspundă în scris. Natural că răspunsurile nu puteau fi date decît parcurgînd un anumit material bibliografic pentru care le-am precizat paginile. S-a evitat supraîncărcarea elevilor cu bibliografie prea vastă. De asemenea, în perioade de mare solicitare (lucrări trimestriale, concursuri școlare, etc.) li s-a recomandat un număr restrîns de pagini din bibliografie.

e) Deosebit de educative sînt simpozioanele, ocazionate de sărbătorirea anumitor evenimente. Caracterul lor festiv, afirmarea unor elevi prin comunicări, crearea posibilității de a-și valorifica preocupările personale în fața colegilor, profesorilor și părinților, stimulează interesul pentru studiu și cercetare.

În primul rînd, cercul de istorie oferă numeroase posibilități în acest sens. Astfel, aniversarea semicentenarului Uniunii Tineretului Comunist, a creării P.C.R., au fost realizate în cadrul cercului de elevi. Pentru comunicările prezentate, elevii au prelucrat bibliografia recomandată în timp util, cuprinzînd documente de partid corespunzătoare temelor.^{15, 16}

Simpozionul închinat anului revoluționar 1848 a dat prilej manifestării muncii independente a elevilor, comunicările lor avînd o ținută științifică corespunzătoare, întemeindu-se pe parcurgerea unei bogate bibliografii, care a contribuit, pe lîngă îmbogățirea cunoștințelor, la educarea lor patriotică.

Folosirea lucrărilor clasiceilor marxism-leninismului și a documentelor de partid în lecțiile de istorie, pe lîngă faptul că lărgesc orizontul de cunoștințe al elevilor, asigură realizarea laturii educative a acestor lecții, contribuie la formarea conștiinței socialiste, la fundamentarea concepției materialiste despre lume și viață, sădește în sufletul elevilor elemente ale patriotismului socialist, dragostea pentru muncă, pentru poporul muncitor și pentru realizările lui.

¹⁴ Nicolae Ceaușescu, Raport la Conferința Națională a P.C.R., 19—21 iulie 1972, pag. 37—43.

¹⁵ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării semicentenarului U.T.C.*, Ed. pol., Buc. 1972.

¹⁶ Nicolae Ceaușescu, *Semicentenarul glorios al P.C.R. Expunere la adunarea solemnă din capitală*, 7 mai 1971, Ed. pol. Buc. 1971.

MODALITĂȚI DE REALIZARE A UNOR LECȚII MODERNE DE ISTORIE

NICOLAE MARCEL

În documentele de partid, în literatura de specialitate, se vorbește tot mai mult de faptul că școala contemporană nu-și mai poate realiza integral rolul prin lecția tradițională. Astfel, în Hotărârea Plenarei C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973 se indică extinderea utilizării metodelor moderne, active, care dezvoltă gândirea, capacitatea de investigare a elevilor și care presupun participarea lor la dobândirea cunoștințelor printr-o muncă independentă.¹

Procesul de modernizare impune obligația de a orienta elevii în cunoașterea realității, înarmându-i cu metode și tehnici de învățare prin acțiune. Modernizarea presupune adaptarea lecțiilor la noile sarcini, prin scop și conținut, prin metode și mijloace didactice, prin tipologie și structură. Pentru ca școala să-și deplinească rolul de forță de propulsie socială, scopul lecției se elaborează și se realizează în funcție de rolul și sarcina școlii în etapa dată.

Reușita unei lecții de istorie presupune o îmbinare măiestrită a metodelor și procedeele clasice cu cele moderne. Mijloacele moderne de lucru nu sînt altceva decît un ansamblu de forme de învățare adaptat la cerințele epocii contemporane, vizînd în primul rînd aspectul formativ al transmiterii cunoștințelor, acela de a crea la elevi deprinderea de a învăța.²

Accentul trebuie să cadă pe înțelegerea fenomenelor istorice de către elevi și mai puțin pe volumul de date, nume, care constituie elemente ajutătoare în formarea ideilor și din care nu trebuie să ne facem un scop. Cîtă mulțumire produce în sufletul profesorului elevul care rezolvă argumentat o situație-problemă, mijloc important în aprecierea cunoștințelor.

Se știe că diafilmul, asupra căruia o să ne oprim în cele ce urmează, constituie unul din mijloacele tehnice moderne aflate la dispoziția majorității profesorilor. El dă posibilitatea profesorului de a întregi evenimentul predat cu imaginea concretă a faptelor în desfășurare, de a comenta succesiv fiecare fază cronologică, de a corela momentele și de a le explica interdependența cauzală.

Integrarea acestor procedee în predare este o problemă care ține de măiestria didactică a propunătorului, întrucît orice model experimentat de noi sau de alții nu poate fi luat drept rețetă. Unele păreri prezentate cu această ocazie pot să constituie subiecte de discuție și, în același timp, un schimb util de experiență.

¹ Hotărârea Plenarei C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973, în „Scînteia“, nr. 9563 din 8 iulie 1973.

² Vezi și Florea Stănculescu, *Clasic și modern în predarea istoriei*, în „Studii și articole de istorie“, XXII, 1973, p. 129—145.

Ni se pare util să prezentăm detaliat modul în care se poate desfășura lecția de istoria României, anul IV, cu tema : „Epopoea românească sub conducerea lui Ștefan cel Mare“.

În pregătirea acestei lecții din istoria medievală a Moldovei am avut în vedere că domnia lui Ștefan, de aproape o jumătate de veac, este cel mai frumos timp din istoria Moldovei. Niciodată țara nu a fost mai întinsă, mai bogată și mai respectată. Întocmai cum vechii greci au avut epoca lui Pericle, noi am avut momentul „Ștefan cel Mare“, considerat „epoca de aur“ din istoria medievală românească, concretizat prin lupta pentru dezvoltarea economică internă, pentru consolidarea domniei, a autorității domnești, pentru apărarea independenței și dezvoltarea culturii medievale.³

Tema se predă conform programei, în două lecții :

1. Lupta pentru consolidarea domniei și a țării.

2. Războaiele de apărare duse de moldoveni sub conducerea lui Ștefan cel Mare.

Predarea cunoștințelor noi s-a făcut în cabinetul de istorie, bazată pe folosirea diafilmului, îmbinată cu izvorul istoric. Pentru prima lecție am acordat prioritate diafilmului „Ștefan cel Mare“, partea I-a, *în timpul expunerii*. Un alt lucru de care a trebuit să ținem seama a fost că diafilmele existente sînt ediții mai vechi și nu respectă succesiunea faptelor conform manualului, ediția 1974, fapt ce ne-a determinat să punem de acord ordinea momentelor lecției din manual cu secvențele din diafilm pentru ușurarea desfășurării lecției.

Planul a fost următorul :

1. Situația internațională

— am folosit dialogul sprijinit pe cunoștințele anterioare ale elevilor și harta, ca material didactic.

2. Împrejurările în care Ștefan ajunge domn al Moldovei

— am folosit expunerea pe baza materialului bibliografic studiat, harta patriei, portretul domnitorului și tabloul înscăunării la „Direptate“ (din cabinetul de istorie). Totodată, am prezentat și portretul literar al lui Ștefan, de Mihail Sadoveanu : „Vodă Ștefan, călcînd atunci în al 40-lea an al vîrstei, avea obrazul ars proaspăt de vîntul de primăvară. Se purta ras, cu mustața ușor cărunțită. Avea o puternică strîngere a buzelor și o privire verde, tăioasă. Deși scund de statură, cei dinaintea sa, opriți la zece pași, păreau că se uită la el de jos în sus“⁴

3. Politica internă a lui Ștefan cel Mare

Am pornit de la citatul din „Letopiseșul Țării Moldovei“, de Gr. Ureche, care, preocupat mai mult de luptele domnitorului, scria sub impresia celor 36 de bătălii „...Ștefan Vodă, gătindu-să de mai mari lucruri să facă, nu cerca să așeze țara, ci de război să gătea, că au împărțit oștii sale steaguri și au pus hotnogi și căpitani, carile toate cu noroc i-au venit.“⁵

³ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, București, Edit. Albatros, 1973, p. 307.

⁴ M. Sadoveanu, „Frații Jderi“, Edit. Minerva, București, 1975, p. 27.

⁵ Gr. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, E.S.P.L.A., 1955, p. 83.

Am atras atenția elevilor că în spiritul acestui document istoriografia burgheză a tratat domnia lui Ștefan mai mult prin prisma faptelor sale de arme. Slujindu-ne, în continuare, de diafilm am subliniat ideea că la baza succeselor sale a stat o politică înțeleaptă de organizare internă a statului.

a) *Viața economică și socială.* S-au purtat discuții asupra domeniilor vieții economice din Moldova: agricultura — ilustrată de secvențele 5 (unelte), 7 (aratul); creșterea vitelor — secvența 8; meșteșugurile — secv. 9; comerțul intern — secv. 10 — (harta cu orașele-tîrguri); 11 (monede), 12 (poduri), 14 (corăbii comerciale); comerțul extern a fost ilustrat prin secvențele nr. 15 (acțul privilegiilor comerciale acordate negustorilor brașoveni și lioveni) și nr. 16 (harta drumurilor comerciale interne și ale comerțului de tranzit). În secvențele 17—24 sînt prezentate orașele cu care Moldova întreținea relații comerciale. Aspectul social l-am ilustrat prin secvența 26 care reprezintă acte emise de cancelaria domnească pentru stăvilirea anarhiei feudale.

În acest moment al lecției am introdus o situație-problemă referitoare la baza socială a politicii interne a lui Ștefan cel Mare punînd întrebarea: „Cum se explică faptul că Ștefan cel Mare, reprezentantul marilor feudali, ia măsuri în favoarea maselor populare, atrăgîndu-le de partea sa?”

b) *Măsuri de consolidare a domniei.* Întărirea sistemului defensiv a fost ilustrat prin secvențele nr. 30, 31, 32 reprezentînd cetățile Suceava, Neamț și Baia.

— Preocuparea domnitorului pentru organizarea armatei.

După ce elevii au prezentat unitățile care compun oastea țării, cu ajutorul secvențelor 37—49 am ilustrat armamentul folosit de pedestrași, cavaleri, husari, mercenari, etc.

c) *Lupta pentru consolidarea domniei.* Cu ajutorul elevilor scoatem în evidență faptul că întărirea Moldovei pe plan intern este stînjinită de prezența unei garnizoane a regelui Ungariei, la Chilia (cetate indispensabilă pentru menținerea sistemului defensiv din sud), de politica Țării Românești, de unelirile lui Petru Aron din Polonia și apoi din Transilvania, precum și de atacurile tătarilor. Cu această ocazie, se amintește și de tratatul de la Overchelăuți (1458), creîndu-se o altă situație problemă: Cum se explică faptul că Ștefan, gloriosul domn, acceptă suzeranitatea regelui Poloniei? Aici elevii vor trebui să facă apel, printre altele, și la cunoștințele lor anterioare în legătură cu formele rigide ale ceremonialului tradițional și conținutul nou pe care Ștefan l-a dat relațiilor cu Polonia, refuzînd multă vreme să depună personal jurămîntul de credință. De asemenea, faptul că așezarea geografică a Moldovei a imprimat un anumit specific acestei țări, a obligat pe Ștefan să urmărească grupările și regroupările dintre state pentru a menține stabilitatea statului său. Ștefan și-a dat seama că Moldova nu poate supraviețui ca stat decît avînd în vedere ansamblul relațiilor externe; de aceea el a acceptat la început suzeranitatea Poloniei, pentru ca atunci cînd s-a ivit o nouă posibilitate, să o înlăture, cum a fost cazul în urma luptei împotriva lui Ioan Albert, din Codrii Cosminului.

Momentele au fost ilustrate apoi prin secvențele nr. 6 (atacul asupra Chilieii), 7, 8, 9, (înfîrîngerea lui Matei Corvin la Baia, cu planul bătăliei), 12, 13 (alungarea tătarilor din Lipnic), din diafilmul „Ștefan cel Mare“, partea II-a. Aici am folosit și un citat din scrisoarea lui Ștefan către regele Poloniei, din ianuarie 1468, prin care vestea că: „...în ziua de cincisprezece decembrie ... am

poruncit tuturor călăreților noștri și întregii oști să descalece, de la mic pînă la mare, și am pornit pe jos și am năvălit asupra lor și a început lupta între noi, de seară pînă în zori... Și astfel au căzut de sabie multe capete ale demnitarilor... Și chiar pe regele Ungariei l-am rănit cu trei răni mortale... Și altă oaste a fost tăiată cu sabia... Și pe rege l-au pus pe o targă și au fugit cu el peste munți... Și carele și corturile și diferite bombarde, mașini și tunuri mari și mici pe toate le-am luat”⁶

4. **Concluzii.** Întreaga politică de consolidare internă a Moldovei cît și politica sa externă au determinat conflictul cu turcii.

La lecția a doua — **Războaiele de apărare duse de moldoveni sub conducerea lui Ștefan cel Mare** — accentul a căzut pe cuvîntul profesorului cu folosirea izvoarelor istorice. În acest caz, diafilmul ne-a ajutat să consolidăm, să fixăm cunoștințele din lecție numai prin cîteva secvențe: nr. 15, 16, 17 (pentru bătălia de la Vaslui); nr. 25, 26, 28 (pentru bătălia de la Valea Albă) și nr. 32, 33, 34, 35 (pentru Codrii Cosminului), *toate folosite în partea finală a lecției.*

Am considerat că utilizarea diafilmului în timpul expunerii, ca în prima parte, i-ar fi lipsit pe elevi de multe informații științifice, fapt ce ne-a determinat să acordăm prioritate izvoarelor istorice aflate la îndemîna fiecărui profesor în „Crestomație. File din cronici” (editată de Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, 1973).

Am punctat unele momente ale lecției, după cum urmează:

Bătălia de la Vaslui (10 ianuarie 1475), cu un citat din Gr. Ureche „...i-au biruit Ștefan vodă, nu atîta cu vitejia, cum cu meșteșugul... tocmise puțini oameni despre lunca Bîrladului, ca să-i amăgească cu buciume și cu trîmbițe. Atuncea oastea turcească, întorcîndu-se la glasul buciurilor și împiedicîndu-i apa și lunca, și negura acoperindu-i... iară dindărăt Ștefan vodă cu oastea tocmită i-au lovit gioi, ghinarie 10 dzile”. (Vezi „Letopisețul Țării Moldovei”, în „Crestomație”, p. 49). Această imagine a luptei a fost completată cu citatul din cronicarul polon Długosz care se referă la prada luată de Ștefan și dezastrul ce le-a pricinuit turcilor în retragere: „Toată oastea lui s-a îmbogățit din prada luată de la turci: aur, argint, purpură, cai și scule scumpe... Pe mai mulți țărani îi făcu boieri. Foarte puțini turci au putut scăpa cu fuga. Pentru că, cei care o luară la fugă și se îndreptară spre Dunăre, fură tăiați de moldoveni care aveau cai mai buni, sau fură luați de valuri și înecați. (Crestomație, p. 50).

Această biruință a contribuit la creșterea prestigiului Moldovei și a domnitorului ei atît de mult, încît, numele țării era cunoscut în lumea întreagă, Moldova devenind o adevărată „poartă a creștinătății”. În sprijinul acestei afirmații, subliniată de profesor, aducem drept argumente noi aprecieri din cronicarul Długosz, folosind citatul foarte semnificativ: „O, bărbat demn de admirat, întru nimic inferior ducilor eroici, care cel dintîi dintre principii lumii a repurtat în zilele noastre o victorie atît de strălucită contra turcilor... După părerea mea, este cel mai vrednic să i se încredințeze conducerea și stăpînirea lumii și mai ales funcțiunea de comandant și conducător contra turcilor”.⁷

⁶ *Crestomație. File din cronici*, Editura militară, 1973, p. 44.

⁷ *Ibidem*, p. 69.

Expediția turcească din anul 1476, soldată în final cu înfrângerea turcilor, poate fi ilustrată folosind citatul din Giovanni Angiolello, martor ocular al evenimentelor, iar pentru victoria din Codrîi Cosminului se poate folosi un alt citat din Gr. Ureche, „Letopisețul Țării Moldovei”, profesorul avînd libertatea de a alege citatul cel mai potrivit din textele găsite tot în „Crestomație.”

Procedînd în acest fel, s-a reușit să se dea lecției un temei științific, garanția de autenticitate, lecția nefiind redusă nici în acest caz la o simplă povestire, explicația cauzală fiind și acum modalitatea ce face înțeleasă lecția de istorie de elevi⁸. Folosind în final diafilmul, s-a contribuit la ușurarea înțelegerii evenimentelor, scoțîndu-se în evidență culoarea locală, specificul timpului. Evenimentele astfel prezentate capătă noi dimensiuni, crează la elevi convingeri și încredere în veridicitatea celor prezentate.

În același mod s-au predat și alte lecții din istoria patriei, fără a absolutiza metoda, fără a fixa definitiv momentul utilizării mijloacelor tehnice într-o anumită etapă a lecției.

Iată și un exemplu din istoria universală modernă unde procedeele sînt asemănătoare : *Revoluția burgheză din Franța (1789—1794)* — lecție care se predă în două ore.

1. Prima fază a revoluției : marea burghezie la putere

2. A doua fază a revoluției : dictatura iacobină.

Predarea noilor cunoștințe se bazează pe o lectură prealabilă a principalelor probleme în cadrul grupelor de elevi, așa încît cu ajutorul lor, folosind concomitent ca mijloace moderne diafilmul „Revoluția burgheză din Franța”, partea I și a II-a și izvorul istoric din *Culegerea de texte pentru istorie universală*, vol. 1 (E.D.P., 1973), s-au urmărit și subliniat :

1. Cauzele revoluției

— criza economiei feudale, anacronismul dintre sistemul politic și situația celor trei stări generale.

S-au întărit cele afirmate de elevi cu cîteva secvențe din prima parte a diafilmului amintit : secvența nr. 2 — o alegorie semnificativă reprezentînd cele trei stări generale ; nr. 3, 4, 5, 6 — stările privilegiate ; nr. 7, 8, 9, — reprezentînd starea a treia. Elevii au tras concluzia că aceasta din urmă suporta toate obligațiile și că nu mai era dispusă să le accepte în continuare. În acest moment dăm citire și celor trei întrebări ale abatelui E. J. Sieyès din „Ce este starea a treia...”: „Ce este starea a treia ? Totul. Ce a fost ea pînă în prezent în ordinea politică ? Nimic. Ce dorește ea ? Să devină ceva”.⁹

Prin secvențele 10—17 s-a scos în evidență pregătirea ideologică a revoluției. Prezentînd portretele lui Turgot (secv. 19), Necker (secv. 20), se ajunge la concluzia că epoca reformelor „gen Ludovic al XIV-lea” a trecut și că numai revoluția putea rezolva criza societății franceze.

⁸ Vezi și Aurel Iordănescu, *Folosirea izvoarelor istorice — mijloc de întemeiere științifică a lecției*, în „Studii și articole de istorie”, XVIII, 1972, p. 81—87.

⁹ E. J. Sieyès, *Ce este starea a treia ? Culegere de texte*, București, 1973, p. 137.

2. Începutul revoluției : 14 iulie 1789

— diafilmul ne prezintă un caiet de doleanțe (secv. 24). Aici am introdus și un citat din caietul de doleanțe al orașului Nancy.¹⁰

Secvențele 25—37 trec în revistă alte momente principale ale începutului revoluției, inclusiv atacul asupra Bastiliei. Aici s-a folosit și un citat din *Jurământul* din „Sala jocului cu mingea“, prin care se stabilește precis scopul Adunării Naționale : „Jurăm să nu ne separăm, ca Adunare Națională, și să ne întâlnim oriunde și oricând împrejurările o vor cere, pînă cînd vom fi redactat constituția regatului și o vom fi așezat pe temelii solide.“¹¹

3. Desființarea privilegiilor feudale

— secvența 38 ilustrează „La Grande peur“.

— secvențele 40 și 41 se referă la desființarea privilegiilor feudale din 4 august 1789.

— prin secvențele 43 și 44 subliniem un moment esențial al revoluției, adoptarea de către Adunarea Constituantă, la 26 august 1789, a *Declarației drepturilor omului și ale cetățeanului* — actul de deces al vechii orînduiri și enunțarea principiilor juridico-politice ale noii orînduiri burgheze. Acest moment îl punctăm și prin prezentarea citorva din drepturile cetățeanului enunțate în Declarație :

I. „Oamenii se nasc și rămîn liberi și egali în drepturi, deosebirile sociale nu pot fi bazate decît pe utilitatea publică.

II. ...Drepturile naturale și imprescriptibile ale omului sînt libertatea, proprietatea și rezistența la opresiune.

III. Națiunea este sursa esențială a principiului oricărei suveranități.

VI. Legea este expresia voinței generale.“¹²

După ce se comentează cu elevii, se trage concluzia că Declarația reprezintă o sinteză a gîndirii înaintate a omenirii pînă la acea dată ; este bine să se comenteze și Petiția drepturilor, Muștrarea cea Mare, Declarația de independență a statelor americane.

Prin secvența 52 ilustrăm Constituția din 1791.

4. Izbucnirea războiului

— S-a început cu secvența 53 care prezintă organizarea intervenției armatei străine.

— un moment educativ, mobilizator al lecției este declararea „patriei în primejdie“, marcat de noi prin folosirea secvențelor 8—10 din partea a II-a a diafilmului, precum și a discului „Marsilieza“, imn care descătușează și mobilizează forțe sociale de nebănuț.

¹⁰ *Culegere de texte pentru istoria universală*, vol. 1, București, 1973, p. 138—141.

¹¹ *Ibidem*, p. 143.

¹² Vezi „Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului“, în *Culegere de texte pentru istorie universală*, vol. 1, București, 1973, p. 146—148.

5. Insurecția din 10 august 1792 și proclamarea Republicii se ilustrează cu secvențele 11—16.

În același mod se tratează și a doua fază a revoluției burgheze din Franța : Dictatura iacobină.

Din cele prezentate de noi, putem trage concluzia că integrarea mijloacelor audio-vizuale se poate face în orice moment al lecției, în moduri diferite, urmărind diverse scopuri. Considerăm o eficiență mai sporită a lor la transmiterea afectivă a cunoștințelor. Nu ne-am propus să tragem concluzii definitive. Scopim însă un bun câștigat preocuparea noastră de a ancora lecțiile la noile tehnici pedagogice și că vom putea aduce o modestă contribuție la perfecționarea diferitelor modalități de realizare a unor lecții moderne de istorie.

„CERERILE NORODULUI RUMĂNESC” ȘI FORȚELE SOCIAL-POLITICE LA 1821

LOUIS ROMAN

Revoluția de eliberare națională și socială condusă de Tudor se numără, de peste un veac, printre marile evenimente aflate în centrul atenției istoricilor, necurmat apărînd contribuții la o mai corectă și mai multilaterală — deci mai nuanțată și mai profundă — înțelegere a evenimentelor. Se constată însă că o serie de izvoare, luate în considerare în unele cercetări, sînt încă insuficient studiate, punîndu-se chiar semne de întrebare asupra veridicității cîtorva dintre ele (acordul ce-ar fi fost încheiat între Vladimirescu și Iordachi Olimpiotul la 27 decembrie 1820¹, convenția presupusă a se fi realizat între sluger, Iordachi și Ioan Farmachi în prima jumătate a lunii ianuarie 1821², etc.).

Adesea publicate³, rezumate și comentate, *Cererile norodului rumănesc din Valahia (Ponturile)*, cum mai sînt ele numite) ridică totuși și ele nu puține probleme. Socotite cîteodată drept „programul minimal și autentic al revendicărilor revoluției”⁴ sau chiar „actul fundamental” al acestora⁵, alteori la acest loc este ridicată prima *Proclamație* a Vladimirescului către țară.⁶ Uneori s-a accentuat asupra limitelor *Ponturilor*⁷; s-a ajuns chiar ca — studiîndu-se în ex-

¹ N. Adăniloae, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, Buc., 1956, p. 74—77. Toate datele se utilizează după stilul vechi.

² V. Maciu, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, Craiova, „Scrisul românesc”, 1973, p. 33.

³ Sînt cunoscute pînă acum trei exemplare: în limba română — prescurtat (20 de articole; *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, red. acad. A. Oțetea et al., I, Edit. Academiei, 1959, p. 272—274, nr. 166 — ulterior *Doc. 1821*; se notează și cele trei ediții anterioare ale aceluiași act; cf. și E. Vîrtosu, *Despre Tudor Vladimirescu și revoluția de la 1821*, „Casa școalelor”, 1947, p. 67, n.) și integral (34 de ponturi; N. Gr. Stețcu, I. Vataman, *Un manuscris necunoscut al ponturilor lui Tudor Vladimirescu*, în „Revista arhivelor”, XLVII, vol. XXXII, 2, 1970, p. 601—603); precum și în limba germană — integral (E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XX/1, ed. I. I. Nistor, 1940, p. 592—594, nr. DCLX, Anexa I — ulterior Hurmuzaki; *Doc. 1821*, I, p. 274—281, nr. 166). În realitate, avem de-a face numai cu două variante, căci exemplarul ultim este o traducere din epocă a unui text, similar celui românesc cunoscut azi în 34 de puncte.

⁴ E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 6.

⁵ N. Isar, *Un moment ideologic important în lupta poporului român pentru dreptate socială și libertate națională...*, în „Revista de filosofie”, 18, 5, 1971, p. 654, 655.

⁶ *Introducere la Doc. 1821*, I, p. 11; D. Berindei, *Programul mișcării revoluționare din 1821*, *ibid*, 18, 6, 1971, p. 793; idem, *L'année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains*, trad. M. Costescu — R. Crețeanu, Buc., Ed. de l'Académie, 1973, p. 137—143.

⁷ N. Iorga, *Istoria românilor*, VIII, Buc., 1938, p. 264, 266 (n. 3); acad. A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările românești. 1821—1822*, Buc., 1945, p. 275; idem, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, Buc., Edit. științifică, 1971, p. 390—391; etc.

tenso programul mișcării și acordându-se cuvenita atenție amintitei *Proclamații*, precum și altor documente ale revoluției, analizei fiindu-i proprii și o sumă de observații pătrunzătoare — *Cereri* totuși nici să nu se amintească⁸; se pune chiar o întrebare deconcertantă („de ce a fost lăsată aproape cu totul în suspensie problema reorganizării sociale și politice de după încheierea revoluției?“⁹) și se încearcă un răspuns, când lucrurile ar fi luat evident altă înfățișare prin abordarea actului menționat.

Unele comentarii nu i-au relevat îndeștul valoarea revoluționară în *etapa dată*, iar altele i-au pus în seamă prevederi înaintate pe care de fapt nu le conține („confiscarea și împărțirea averilor boierilor asupritori“; „ideea secularizării averilor mănăstirești“; „instituția scutelnicilor să se desființeze“ etc.).

Datarea s-a făcut în modalități diferite, admițându-se că *Cereri* le subsistă de la mijlocul lunii aprilie 1821¹⁰, din februarie¹¹ sau dinainte de 16 ale acelei luni¹². S-a presupus chiar că ele ar fi un răspuns la un proiect similar al lui Al. Ipsilanti¹³, când lucrurile stau tocmai invers.

Sînt tot atâtea motive ca analiza actului să fie reluată, căutîndu-se răspunsuri la întrebările descifrate în nedumeririle relevate.

Document programatic revoluționar

Se prevede¹⁴ consolidarea autonomiei statale: noul domn nu va mai putea aduce în țară decît patru demnitari greci, iar mitropolitul, cei trei episcopi munteni, stareții mănăstirilor și zapcii vor fi numai dintre pămînteni. Se urmărește consolidarea autorității șefului statului: calești poleite cu aur și argint și ișlice din cele mari nu vor mai putea fi utilizate decît de familia domnului. Reală semnificație a acestor cereri se evidențiază dacă se are în vedere faptul că domniile fanariote au constituit forma cea mai gravă a dominației otomane în Principatele românești extracarpătice, străvechea autonomie a țării fiind încălcată mai mult decît oricînd. Poziția nesigură a vîrfului ierarhiei sociale făcea puțin probabilă orice ameliorări în țară¹⁵, iar criza declanșată în posesiunile de la Dunăre ale Imperiului la cumpăna veacurilor XVIII—XIX, avînd grave urmări pentru ținuturile de la nord de fluviu¹⁶, a determinat unii domni să

⁸ P. Cornea, *Originile romantismului românesc...*, Buc., „Minerva“, 1972, p. 162—170.

⁹ *Ibid.*, p. 169.

¹⁰ Acad. A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă...*, p. 273, 274 (n. 2); *idem*, în *Istoria României*, III, Buc., Edit. Academiei, 1964, p. 894 (și n. 2); *idem*, *Tudor Vladimirescu și revoluția...*, p. 389 (n. 57).

¹¹ E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 64.

¹² *Doc. 1821*, I, p. 272, nr. 166; N. Gr. Stețcu, I. Vataman, *op. cit.*, p. 601; etc.

¹³ S. I. Gîrleanu, *Tudor Vladimirescu. Viața și fapta sa*, Buc., E.E.R., 1971, p. 154—155.

¹⁴ În cele ce urmează, se utilizează varianta românească integrală a *Cererilor*. Pentru simplificare, pontul citat se notează în text.

¹⁵ T. I. Hope, *Rapoartele lui Sir William Sidney Smith asupra stării Principatelor Moldova și Țara Românească în anul 1792*, în „Studii“, 26, 4, 1973, p. 721—722.

¹⁶ V. P. Mutaftchieva, Al. Vianu, *Frământările feudale din Bulgaria de Nord la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea și ecoul lor în Țara Românească*, în *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII—XIX)*. Studii, I, Buc., Edit. Academiei, 1971, p. 187—251.

folosească întreaga lor influență la Poartă pentru a fi maziliți, făcând chiar anumite plăți în scopul arătat¹⁷. Toate acestea s-au răsfrânt negativ asupra dezvoltării noastre economico-sociale: domnii și suitele lor strângeau mari averi, pe care le duceau dincolo de hotare¹⁸; de pe urma rechizițiilor în folosul Imperiului otoman și a diferenței dintre prețul impus și prețul pieței la produsele furnizate Porții, Principatele suportau însemnate pagube (s-a apreciat că, numai în anii 1812—1819, Țara Românească a pierdut astfel peste 21 mln. de piaștri, iar Moldova — peste 12 mln.¹⁹) ; etc.

Cererile exprimă necesitatea unor însemnate schimbări ale regimului fiscal, administrativ și judecătoresc. Se va ușura povara dăziilor asupra birnicilor, precum și asupra contribuabililor privilegiați. Se vor lichida abuzurile aparatului de stat. Se vor desființa scutelnicii supușilor străini și poslușnicii. Se vor anula lefurile acordate unor străini. Se va stabili regimul fiscal, un nou așezământ nemaiputându-se introduce mai des de o dată la 12 ani, „precum să urmează și la neamurile cele luminate“ (pnt. 4), căci dese înovații în materie determină jefuirea țării. Importanța cerințelor amintite se reliefează deîndată ce se iau în considerare cel puțin câteva fapte: numărul privilegiatilor necontribuabili s-a apreciat a fi fost în epocă egal cu cel al dajnicilor²⁰; renta feudală, centralizată de stat de la țărani dependenți, era de 3—4 ori mai mare decât renta percepută nemijlocit de stăpîni de moșii²¹, fără a mai socoti dările indirecte și extorcărilor de toate soiurile ale coruptului și abuzivului aparat de stat de atunci (s-a apreciat că, numai în anii 1812—1820, domnii Țării Românești și Moldovei au ridicat ilegal din Principate 68 mln. de piaștri²²).

Dacă solicitarea lichidării perceperii plăților pentru obținerea dregătoriilor de orice treaptă (cu expresă subliniere a interzicerii simoniei la hirotonirea preoților, la aceasta urmînd a se ridica „numai care va fi destoinic și unde va fi trebuință“) se prezintă doar ca o preocupare „ca să poată lipsi jafurile cu totul“ (pnt. 7), o cerință apropiată vizează un obiectiv mai înalt. Se subliniază anume că boierirea nu se va mai realiza nici „cu bani, ... nici după neam, ci numai după slujbă“ (= după merit; pnt. 8), ceea ce constituie un evident atac împotriva privilegiilor politice ale feudalității. Se prevede și desființarea unor organe de stat (spătăria cea mare cu toți dregătorii și slujitorii ei, hătmănia divanului, vornicia de politie) și crearea unei oștiri a țării (4000 de panduri și 200 de arnăuți, „scuțiți de toate dările țării(i) și cu leafă ușoară“, plătită din

¹⁷ D. Fotino, *Istoria generală a Daciei...*, trad. G. Sion, Buc., II, 1859, p. 195; N. Iorga, *Istoria românilor*, VIII, Buc., 1938, p. 133.

¹⁸ Général Comte de Langeron, în Hurmuzaki, Supl., 1/3, 1889, p. 72—73; T. I. Hope, op. cit., p. 722; etc.

¹⁹ Hurmuzaki, XVIII, ed. N. Hodoș, 1916, p. 459, nr. LIII. Vide și: Al. Vianu, *Negocierile ruso-turce cu privire la Principatele Române* (noiembrie 1820—martie 1821), în „Analele rom.-sov.“, S. III. Istorie, XVII, 2 (42), 1963, p. 105—117; Idem, *Pierderile suferite de Moldova în anii 1812—1816 la furniturile către Poartă după datele consulatului Rusiei din Iași*, în „Romanoslavica“, XI, 1965, p. 323—332.

²⁰ Acad. A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, Buc., Edit. științifică, 1971, p. 76.

²¹ S. Columbeanu, *Caracterul exploatarei feudale a țărănimii în deceniile anterioare răscoalei lui Tudor Vladimirescu (1800—1820)*, în „Studii“, XIV, 3, 1961, p. 585—586.

²² D. Bodin, *Tudor Vladimirescu în lumina izvoarelor italiene*, în „Revista ist. rom.“, XI—XII, 1941—1942, p. 53.

„vistiiriile mănăstirilor“ — pnt. 13), ceea ce — surpînd esențialmente aparatul de represiune feudal — dă măsura reală a amintitului atac împotriva dominației de clasă a boierimii.

Se adaugă și sancțiuni nominalizate. Cîțiva boieri români și greci vor fi scoși din slujbe sub acuzație de prădăciuni și de însușire silnică a unor moșii. Familia și oamenii lui Alexandru Suțu — ultimul domn fanariot în Țara Românească, mort la mijlocul lunii ianuarie 1821 — va trebui să plece din țară, iar actualul mitropolit (Dionisie Lupu) va fi înlocuit și ostracizat (pnt. 18, 23) pentru că, deși român, a sancționat toate măsurile luate de domnul fanariot pentru împilarea norodului²³; cererile vizează evident și înlesnirea unei eventuale lichidări a domniilor fanariote.

Se arată trebuința solitudinii și față de alte nevoi ale orașenilor și țăranilor. Se vor înlătura vămile interne, „precum să o(bi)cinuște și la țările cele luminate“ și se va micșora vama percepută la hotare, „fiind că, dintru această pricină a greutății havaeturilor și a vămilor, neguțătorii au încetat cu totul, ajungînd țara în cea desăvîrșită lipsă a banilor ...“ (pnt. 6); se intenționează astfel înlăturarea unei importante stavile în calea rapidei prosperări a pieții provinciale și continuiei dezvoltări a celei naționale.²⁴ Se va înlesni și ieftini aprovizionarea orașelor. Se va ușura regimul fiscal al celor băjeniiți și definitiv stabiliți pe teritoriul muntean (este vorba mai ales de transilvăneni²⁵, dar și de bulgari și alți suddunăreni²⁶), precum și situația celor așezați vremelnice în calitate de păstori, meșteri, calfe, slugi etc.²⁷. Legiuirea lui Caragea (1818) se va înlocui cu *Pravilniceasca condică* (1780), ceea ce urma a slăbi și povara asupra clăcașilor. Cea dintîi interzicea încheierea în viitor de învoieli pentru mai puțin de 12 zile de clacă pe an, ce se puteau converti în 12 taleri, pe cînd la 1780 — statuîndu-se claca la 12 zile pe an — se lăsa stăpînului libertatea de a încheia învoieli și pentru mai puțin, de toate cele 12 zile țăranul dependent putîndu-se achita numai cu 0,75 taler. Față de *Pravilniceasca condică*, la 1818 se mai adăugase o zi de arătură și transportarea unui car de lemne pe an, se interziseseră clăcașului a face curătură nouă fără autorizația stăpînului, se obligaseră săteanul la transportarea gratuită la conacul stăpînului a produsele datorate ca dijmă.²⁸ Dreptul de a se arenda cu precădere moșia de către clăcași (dreptul de „protimis“), întărit la 1780, îngrădit în 1791 și 1816, a fost oficial desființat la 1818, ceea ce constituia o victorie a marilor arendași asupra clăcașilor.²⁹ Ponturile 32

²³ Doc. 1821, I, p. 208—209, nr. 111.

²⁴ Cf. și D. Bodin, 1821, în „Caiet metodic de istorie“, (2), 1971, p. 15 (Insp. școlar municip. Buc.).

²⁵ L. Roman, *Așezarea statornică a românilor transilvăneni în Țara Românească (1739—1831)*, în „Studii“, 24, 5, 1971, p. 899—929.

²⁶ C. N. Velichi, *La contribution de l'émigration bulgare de Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare (1762—1850)*, Buc., Ed. de l'Académie, 1970, p. 17—39.

²⁷ L. Roman, *Les Transylvains en Valachie (XVIII-e siècle-début du XIX-e siècle)*, în „Revue Roum. d'Hist.“, XI, 5, 1972, p. 773—799.

²⁸ I. Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Edit. Academiei, 1969, p. 13—35.

²⁹ V. A. Urechîă, *Istoria românilor*, IV, Buc., 1892, p. 139—143 (n.); X/B, 1902, p. 200—201 (n.); Ioana Constantinescu, ... *Arendarea pe baza dreptului de protimis în Țara Românească*, în „Studii“, 18, 5, 1965, p. 1039—1056; I. Corfus, *op. cit.*, p. 24—25.

și 33 au o însemnătate aparte. Se dă o înaltă apreciere conducătorului forțelor revoluționare, „carele de cătră noi, tot norodul Țării Românești, ca pă un iubitori de patrie s-au arădicat și s-au orînduit ca să ne fie mai mare și chivernisitor la toată adunărea pentru folosul a toată opștea...“; se cere ca unitățile militare aflate sub comanda lui Tudor — „de <s>lujesc norodului și patrii...“, folosului de obște“ (pnt. 32) — să fie asigurate cu toate cele necesare de către vistieria țării. Se urmărește, evident, consacrarea autorității slugerului și a forțelor revoluționare.

Pontul 34 obligă la întărirea documentului printr-un „hrisov cu mare jurămînt obștesc“, întărit prin hatt-i-șerif și aprobat de țar (statutul de accentuată autonomie a Principatelor Române extracarpatiche era limitat în vremea dată de rolul de „putere suzerană“ al Porții și de „putere protectoare“ al Curții de la Petersburg. „...La fieșcare domnie nooă să fie datori boieri<i> și arhieriei<i> țării<i> ca să iasă cu aceste ponturi înaintea domnului la marginea Dunării<i> și domnul să fie datori a le iscăli cum că le va păzi întocmai...“. Analizate în lumina întregului conținut al *Cererilor*, prevederile finale relevă intenția netă de a le transforma într-o constituție a țării, ceea ce s-a observat încă în acea vreme³⁰.

O interesantă cerere — mitropolia, episcopiile și marile mînăstiri să țină școli pe cheltuială proprie pentru copii românilor de toate stările —, aflată chiar la începutul documentului (pnt. 2!), arată însemnătatea acordată învățării poporului. Cerința — căreia i se alătură reiterata subliniere a preluării realizărilor obținute de „țărăle (neamurile) cele luminate“ — subliniază via dorință de a lichida decalajul față de statele cele mai dezvoltate ale epocii³¹, decalaj determinat mai ales de perpetuarea rînduielilor feudale și a dominației străine în țările române.³²

Atrage atenția și faptul că titlul documentului vorbește despre „norodul rumânesc din Valahia“, sensul cărei formule merită a fi deslușit. În 1816, ducîndu-se la Herculanee pentru a-și căuta de sănătate, Tudor stă și prin Mehadia, cînd, pentru a avea ce citi la băi, solicită printre altele și *Istoria rumânească*³³, sub care denumire se poate identifica lucrarea — pe atunci de curînd apărută — a lui P. Maior (*Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812). Cunoscuta scrisoare din 5 aprilie 1821 a Vladimirescului către mitropolit și vel vistierul muntean cere a se stabili legături cu boierii moldoveni „ca uni<i> ce sîntem de un neam, de o lege...“, ca, fiind la un gînd și într-un glas cu Moldova, să putem cîștiga deopotrivă dreptățile acestor Prințipaturi, ajutorîndu-ne unii pe alții“³⁴. În acest context, este permis a înțelege că titlul

³⁰ Hurmuzaki, S. N., II, ed. acad. A. Oțetea-D. Berindei, 1967, p. 686—687, nr. 647; C. Șerban, *Ecoul mișcării revoluționare din 1821 în presa europeană, în 150 de ani de la mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu*, Drobeta Turnu Severin, 1973, p. 127—128.

³¹ Ideea apare tot mai frecvent în epocă: la moldoveanul N. Rosetti-Roznovanu în 1819 (N. Isar, *Condillac și ideologia franceză în preocupările lui Nicolae Rosetti-Roznovanu*, în „Revista de filosofie“, 19, 5, 1972, p. 673), la munteanul D. Goleșcu în 1826 (*Insemnare a călătoriei mele...*, ed. G. Pienescu, Edit. Tineretului, (1963) pass).

³² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate...*, vol. 8, Buc., Edit. politică, 1973, p. 254—255.

³³ N. Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, ed. D. Mioc, Buc., Edit. Academiei, 1969, p. 304.

³⁴ *Doc. 1821*, II, 1959, p. 33, nr. 16.

Cererilor pornește de la conștiința unității poporului, locuitor în Țara Românească, Moldova, Transilvania, Banat etc., revendicările fiind formulate în numele uneia din părțile lui componente — aceea din „Valahiia“ (= Țara Românească).

Dacă la o sumă de idei ale ponturilor (atacul viguros împotriva dominației de clasă a feudalității, cu solicitarea expresă a ridicării pe treptele sociale după merit; afirmarea caracterului reprezentativ popular al conducerii mișcării, eforturile ei avînd drept țel suprem binele întregii națiuni; conștiința necesității de a culturaliza poporul și de a prelua realizările țărilor celor mai dezvoltate ale vremii; înțelegerea militantă a unității românilor din toate ținuturile; intenția de a elabora o constituție) se adaugă și idei din prima *Proclamație* către popor, precum și din alte documente ale mișcării („a întâmpina răul cu rău!“, „trebuie să facem bine. Iar acesta nu se face pînă nu să strică răul!“³⁵, ceea ce constituie justificarea mișcării prin dreptul de rezistență la opresiune³⁶ etc.), vom avea o clară conturare nu numai a gradului de pătrundere a ideilor luminismului francez la noi, dar mai ales a specificului preluării lor de către forțele înaintate din zona carpato-dunăreană în epocă: acele idei devin în tot mai mare măsură steagul luptei revoluționare nu numai pentru lichidarea feudalismului, dar și pentru independența și unirea țărilor române.

Toate cele de mai sus arată că *Cererile* constituie un important document programatic revoluționar. Nu i se pot trece însă cu vederea severe limite, care desigur nu-i alterează semnificația, ci i-o circumscriu precis atît la gradul de maturizare a forțelor revoluționare din societatea românească a vremii, cît și la condițiile complexe în care erau ele silite să acționeze (dacă rațiuni de ordin politic limitau programul, reformele preconizate de acesta erau radicalizate în procesul aplicării lor de către țărani). Astfel, urmărind consolidarea autonomiei statale, ponturile admit suzeranitatea și, respectiv, protecția celor două puteri limitrofe. Avîndu-se în vedere înlesnirea unei eventuale înlăturări a fanarioților și consolidarea autorității șefului statului — la care demnitate este sugerată promovarea Vladimirescului —, se lasă totuși deschisă posibilitatea menținerii unui domn grec. Săvîrșindu-se un atac violent împotriva privilegiilor politice ale boierimii, se acceptă însă menținerea lor. Dorindu-se realizarea unor însemnate schimbări ale regimului fiscal, nu se înlătură cu toate acestea existența a trei mari grupări fiscale: birnicii (cu cea mai grea povară), contribuabilii privilegiați (obligați la un cuantum mai redus al dajdiilor) și scutiții de orice dări. Intenționîndu-se ușurarea situației clăcașilor, stăpînirea asupra moșiilor rămîne totuși intangibilă. Preconizîndu-se importante măsuri în vederea stimulării dezvoltării comerțului intern și extern, precum și a prosperării orașelor, nu se avansează însă nici o propunere concretă cu referire la stimularea dezvoltării producției manufacturiere, meșteșugărești și miniere.

³⁵ *Ibid.*, I, p. 207—208, nr. 110.

³⁶ Acad. A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția...*, p. 204—205. Pentru comentariul în acest spirit al ideilor *Proclamației*, vide P. Cornea, *Originile roman-tismului românesc...*, București, „Minerva“, 1972, p. 163—166.

Datarea ponturilor

Într-o scrisoare către C. Samurçaș, Tudor scrie : „Trimisei și *cererile norodului*...” (subl. L.R.)³⁷. Că aici într-adevăr se indică documentul nostru ne-o relatează și un memorialist al vremii : ajuns la Craiova, lui Samurçaș i se solicită de către sluger desființarea vinăriciului și văcăritului, micșorarea birului, sancțiuni împotriva unor boieri jăcmănitivi ș.a., apelându-se și la prevederile tratatului de la Kûçûk Kaynarca³⁸, ceea ce constituie enumerarea evidentă a unor formulări ale actului în discuție³⁹. În acel moment așadar, *Cererile* existau.

Scrisoarea amintită, nedată, este presupusă de către editori a fi din 15 februarie 1821⁴⁰. Este oare bine stabilită ziua ? Vladimirescu îl amintește acolo pe Pavel Macedonschi, venit la el cu corespondență. Se cunoaște că emisarul boierilor otciîrmuitori a venit la 14 februarie la Tudor, aflat la mănăstirea Motru⁴¹, dar el mai plecase din București spre conducătorul mișcării la 3 februarie, fiind înapoi în Capitală cel mai târziu în ziua de 9 a acelei luni⁴². Se crezuse de aceea că scrisoarea, căreia știm că i se anexau *Cererile*, ar fi fost înmînată de Tudor lui P. Macedonschi cu ocazia vizitei din prima decadă a lunii februarie.⁴³ Dar scrisoarea fusese adresată de sluger lui C. Samurçaș⁴⁴, însărcinat de către Divan cu o misiune la Craiova de-abia la 11 februarie⁴⁵, de unde rezultă că pomenita atestare a *Cererilor* datează într-adevăr din 15 ale lunii.

Pînă la mijlocul lui februarie, ele fuseseră adesea folosite prin județe de către crainicii „Adunării norodului”⁴⁶ și, în textul izvorului în discuție, există un detaliu, util pentru încă o deplasare a unui *terminus ante quem* necesar. În ambele variante (pnt. 28 și 18)⁴⁷, se cere izgonirea din țară a căminarului Ștefan Bibescu și a stolnicului Barbu Vișoreanu pentru că „au ucis norodul cu arme de moarte, fără a-i întreba ce le este cererea”. Așa cum s-a conchis,⁴⁸ referirea se face la lupta (desfășurată în decurs de cîteva zile, cu începere de la 2 februarie) de la mănăstirea Motru, unde cei doi ispravnici de Mehedinți — baricadați cu oamenii lor între zidurile lăcașului — ordonă a se trage în

³⁷ *Doc. 1821*, I, p. 268, nr. 163.

³⁸ I. P. Lîprandi, în *Doc. 1821*, V, 1962, p. 175, 274—275. Kûçûk Kaynarca (cit. Kiuciuk Kainargea) este oiconimul turcesc corect ; „Kainargi” este o formă coruptă, care — deși obișnuit folosită în diferite limbi — este de abandonat.

³⁹ Faptul este relatat și de Ilie Fotino (*Tudor Vladimirescu și Alexandru Ipsilante în revoluțiunea din anul 1821...*, trad. P. M. Georgescu, ed. A. I. Fotino, Buc., 1874, p. 30—31), care reproduce „Propunerile lui Tudor”, cuprinzînd — cu deformări — idei din *Cererile*.

⁴⁰ *Doc. 1821*, I, p. 268, nr. 163.

⁴¹ *Ibid.*, p. 312 (n. 4).

⁴² *Ibid.*, p. 225, nr. 123 (și n.) ; p. 247, nr. 145.

⁴³ N. Iorga, *Noi scrisori ale lui Tudor Vladimirescu*, în „Revista istorică”, XIX, 4—6, 1933, p. 162.

⁴⁴ *Doc. 1821*, I, p. 269 (nota lui G. Macescu).

⁴⁵ *Ibid.*, p. 259—260, nr. 152.

⁴⁶ I. P. Lîprandi, în *Doc. 1821*, V, p. 175, 274—275.

⁴⁷ La compararea — aici și în alte locuri — a textelor celor două variante, în cazul cînd o idee se referă la formulări existente în ambele cazuri, se notează întîi pontul variantei integrale, apoi al celei prescurtate. Dacă o prevedere lipsește din varianta de pe urmă, se indică numai articolul celei integrale.

⁴⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 161.

insurgenții asediatori, din rîndurile cărora cad cîțiva.⁴⁹ Se poate deci deduce că pontul respectiv a fost redactat chiar în zilele asediului, ceea ce se confirmă și printr-o scrisoare din 4 februarie a lui Tudor către Divanul muntean⁵⁰: ispravnicii închiși în mănăstire, cu vreo 40 de oameni, „fără nici un cuvînt al dreptății au pornit bătaie cu arme dă moarte asupra norodului“, drept pentru care acesta a închis mănăstirea și a hotărît să-i dea foc, iar după ce-i va prinde pe asediați, să-i execute. „Și cînd și de acum înainte — continuă slugerul — dregătorii și oțîrmuitorii locului să vor purta tot asemenea și nu vor îngădui pã norod a-și cere împărăteasca milă pentru lipsirea jafurilor și a tiraniilor, ei sînt hotărîți ca pe cîți vor putea prinde, pe toți să-i jărtfească...“

Se poate observa, pe de-o parte, utilizarea aceluiași limbaj în ambele locuri („au ucis norodul cu arme de moarte“, „au pornit bătaie cu arme dă moarte asupra norodului“). Scrisoarea, pe de altă parte, arată clar starea de spirit a oștirii și conducătorului ei în zilele asediului; le va apare deci necesar a se include în cereri unele sancțiuni nominalizate pentru înspăimîntarea elementelor reacționare, în vederea paralizării eventualelor acțiuni viitoare împotrivoare.

Varianța integrală a *Cererilor* este de fapt compusă din patru părți: 1) pnt. 1—27 (cereri ce urmăresc schimbarea situației diferitelor clase și pături sociale); 2) pnt. 28—31 (împotriva unor elemente dușmănos caracterizate se solicită sancțiuni, ce se adaugă celor inserate mult anterior cu referire la familia fostului domn și la mitropolit); pnt. 32—33 (privitoare la „Adunarea norodului“ și la Tudor); 4) pnt. 34 (se cere instituționalizarea prevederilor documentului). Se observă deci că art. 28 — referitor la Bibescu și Vișoreanu — este primul din grupul celor ce solicită compact sancțiuni și, în puterea celor de mai sus, se impune concluzia că toate punctele 28—31 au fost redactate în aceleași zile de la începutul lunii februarie.

Paragrafele 32—33 nu se puteau elabora decît după constituirea oștirii revoluționare și, cunoscînd obiceiurile redactării și copierii manuscriselor vremii, se poate lesne deduce că în general ponturile 32—34 au fost scrise ulterior numerelor 28—31.

Cererile existau ca document distinct la 4 februarie — aceasta este concluzia ce pare a se impune și din analiza scrisorii din ziua amintită, a lui Tudor către Divan, căci în ea se află o formulare caracteristică („să vã învoiți cu norodu la cererile ce fac“ — subl. L.R.), iar în frazele ulterioare „cer“ mai revine de cîteva ori.⁵¹ Se desprinde atunci încheierea că prima parte a documentului (pnt. 1—27) este anterioară lui 4 februarie. Nu cumva la aceasta se referă data de 17 ianuarie, aflată în capul celui mai complet text integral cunoscut al sursei?⁵²

Memorialistul arată a ști că — înainte de a pleca cu un grup de oameni din București, spre a ridica poporul de dincolo de Olt — Tudor, în compania

⁴⁹ D. Berindei, Tr. Mutașcu, *Aspecte militare ale mișcării revoluționare din 1821*, ed. a II-a, Edit. Militară, 1973, p. 60—61.

⁵⁰ *Doc. 1821*, I, p. 229—230, nr. 128.

⁵¹ *Ibid.*, p. 230, nr. 128. O formulă asemănătoare apare și în scrisoarea din 11 februarie a Vladimirescului către N. Văcărescu (*ibid.*, p. 258, nr. 151).

⁵² N. G. R. Stețcu, I. Vătaaman, *Un manuscris necunoscut al ponturilor lui Tudor Vladimirescu*, în „Revista arhivelor“, XLVII, vol. XXXII, 2, 1970, p. 601.

altor cîțiva, a redactat „proclamațiile către panduri și către toată țara și înștiințările către turci“, ⁵³ „a întocmit... o proclamație și alte acte...“ ⁵⁴. Este, poate, vorba nu numai de prima *Proclamație* către țară și de arzul către Poartă ⁵⁵ dar și de *Cererile norodului rumânesc*, în sprijinul cărei ipoteze subsistă câteva argumente.

Proclamația, despre care se știe că a avut un mare răsunet în mase, n-a fost un act înșăilat în grabă, ci redactat pe îndelete, ca urmare a unei îndelungi cumpăniri, ceea ce se vede și din evoluția textului manuscris ⁵⁶, dar și din îndemînarea cu care a fost el conceput, corespunzînd pe deplin stării de spirit a maselor. ⁵⁷ Împreună cu o seamă de oameni, duminică 23 ianuarie 1821, Tudor cobora de la m-reă Tismana în sat la Padeș, unde — în fața pandurilor din plaiul Cloșanilor, adunați de un om de încredere — dădea glăsuire primei *Proclamații* către norod. ⁵⁸ La 23 ianuarie era însă redactat, poate, nu numai textul acestui document, ci și cel al *Cererilor*, după cum pare a rezulta din cuprinsul arzului din acea zi, adresat Porții. Aici se întâlnește nu numai o expresie a *Proclamației* („boierii noștri, atît cei bisăricești, cît și cei politicești...“) ⁵⁹, dar și una a *Cererilor* („noi, tot norodul rumânesc din Valahia...“) ⁶⁰, alături de acuzații directe (ce amintesc de ponturi) la adresa boierilor „greci și români“, a domnilor din trecut și mai ales a lui Al. vodă Suțu și a mitropolitului ⁶¹.

Ghenadie protosinghelu, ce ne-a lăsat copia textului rumânesc integral al *Cererilor*, notează de-altminteri că acestea sînt „ponturile care le-au scos Theodor Vladimirescu, cu care ponturi s-au ajutat la începutul rebeliei“, că le arăta norodului...“ ⁶². Fără a se cunoaște încă o bună parte din cele ce știm azi despre actul discutat, în urmă cu mulți ani s-a emis opinia justă că el constituie o primă formă a ideilor Vladimirescului. ⁶³ Și ar fi oare posibil ca *Proclamația* și *Cererile*, documentele programatice fundamentale ale revoluției din 1821, să nu fi fost îndelung chibzuite ⁶⁴ de omul care pregătise din vreme mișcarea și-și afirmase de-aftăa ori — înainte și în timpul ei — ura neîmpăcată împotriva

⁵³ Naum Rîmniceanu, *Scrisoarea munteanului ca răspuns la scrisoarea moldovanului*, ed. C. Erbiceanu, în „Biserica ort. rom.“ XIII, 6, 1889—1890, p. 278; 7, p. 337.

⁵⁴ I. P. Liprandi, în *Doc. 1821*, V, p. 169, 269. Vide și: D. Bodin, *Tudor Vladimirescu și Constantin Samurcaș*, în *În amintirea lui Constantin Giurescu...*, Buc., 1944, p. 160—161; acad. Șt. Pascu, *Mișcarea revoluționară din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu*, în „Anuarul Institut. ist. arh.“, Cluj, XIV, 1971, p. 16.

⁵⁵ E. Vîrtosu, *Despre Tudor Vladimirescu și revoluția de la 1821*, „Casa școalelor“, 1947, p. 20 (și n. 2.).

⁵⁶ *Ibid.*, p. 22, 55—56 (nr. 7); foto. 5—6 (între p. 34—35).

⁵⁷ I. P. Liprandi, în *Doc. 1821*, V, p. 170, 270 (și n. 2); P. Cornea, *Originile romantismului rumânesc...*, Buc., „Minerva“, 1972, p. 164—165.

⁵⁸ I. Dîrceanu, în *Doc. 1821*, V, p. 21—22.

⁵⁹ *Doc. 1821*, I, p. 210, nr. 111.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 208. Aceași formulă și în scrisoarea din 26 ianuarie 1821 către împăratul Austriei (El. Moisuc, *În legătură cu cel dintîi arz înaintat Porții de către Tudor Vladimirescu*, în „Revista arhivelor“, XLIX, vol. XXXIV, I, 1972, p. 88, nr. 1).

⁶¹ *Doc. 1821*, I, p. 208—209 (și p. 210 — Anexa).

⁶² N. Gr. Stețcu, I. Vataman, *op. cit.*, p. 601.

⁶³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 160.

⁶⁴ D. Berindei, *Cu privire la caracterul mișcării revoluționare din 1821*, în „Studii art. ist.“, XX, 1972, p. 98: programul fusese elaborat cu mult înainte.

boierimii, a domniilor fanariote, a dominației otomane? ⁶⁵ Ar fi oare posibil să nu se fi pregătit el și din acest punct de vedere, când de către oameni — cei mai mulți fiind foarte departe de pregătirile ce el le făcea cu înfrigurare în vederea marii ridicări populare — se afirma în ajunul ei nădejdea la schimbări în viitor ⁶⁶ și se prevedea posibilitatea unei apropiate revoluții în Principate ⁶⁷, iar după aceea se declara că mișcarea apăruse ca absolut firească? ⁶⁸

Concluziile ce se impun sînt deci acestea: ponturile 1—27 ale *Cererilor* au fost redactate în primele 10 zile ale revoluției (sau, poate, au fost chibzuite și scrise chiar înainte de declanșarea mișcării, concomitent cu prima *Proclamație* și arzul); nr. 28—31 au fost elaborate în jurul zilei de 4 februarie 1821; articolele 32—34 au fost întocmite în intervalul dintre această dată și ziua în care traducerea germană a variantei integrale a documentului se anexează la un raport diplomatic (26 martie). ⁶⁹

Apare necesară și o comparație între cele două variante ale *Cererilor*. Neglijînd deosebirile dintre ele, ce pot fi considerate drept secundare în condițiile desfășurării mișcării, merită de subliniat că textul prescurtat nu mai revendică scoaterea mitropolitului din țară (pnt. 18 și 15), desființarea hătmăniei divanului (pnt. 16) și a vorniciei de politie (pnt. 22), înlăturarea boieririi „după neam“ (pnt. 8 și 7), aplicarea de sancțiuni unor boieri (pnt. 30 și 31 din varianta integrală), micșorarea veniturilor unor dregători (pnt. 19 și 16; pnt. 20; pnt. 21). Or, textul prescurtat a fost desigur văzut de către sluger, căci îi adaugă *manu propria* un al 20-lea pont (sancțiuni împotriva lui Iovan Rogobete și Ghiță Hoțul cu ceata) ⁷⁰, ceea ce constituie de fapt o detaliere a celor referitoare la anturajul lui hagi Ienuș (pnt. 29 și 19) ⁷¹. Rezultă deci că Tudor a încuviințat schimbări în textul unui document programatic fundamental al mișcării și sensul acestei hotărîri nu poate fi decît acceptarea de către conducerea forțelor revoluționare populare a unor concesiuni față de unele grupări ale boierimii pămîntene; se speră, desigur, că aceasta va înlesni acțiuni comune ale forțelor sociale diferite ce și desfășoară potențele.

Cînd a fost elaborată varianta prescurtată? Scrisoarea lui Tudor către C. Samurcaș, databilă la 15 februarie 1821, are o notă ulterioară: „Acest pitac al slugerului Theodor... s-au fost însoțit și cu ponturile cele din partea norodului, care ponturi *însfîrșit* numai este scris cu condeiu (1) răposatului sluger“ (subl.

⁶⁵ Cîteva mărturii strînse la acad. A. Oțetea, *op. cit.*, p. 133—134, 136—137, 392—394, 409.

⁶⁶ G. Bogdan-Duică, G. Popa-Lisseanu, *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, Buc., 1924, p. 23—24 (Gh. Lazăr la 1819); Zilot Românud, *Înainte de Tudor Vladimirescu. 1800—1821...*, ed. B. P. Hasdeu, Buc., 1884, p. 111.

⁶⁷ Hurmuzaki, XVI, ed. N. Hodoș, 1912, p. 1010, nr. MCMLII (Formont la 1816); W. Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie (1820)*, trad. (Dez de la Roquette), Paris, 1821, p. 112.

⁶⁸ F. R(ecordon), *Lettres sur la Valachie ou observations sur cette province et ses habitants...*, Paris, Lecoq et Durey, 1821, p. 139—140; C. Șerban, *Ecoul mișcării revoluționare din 1821, în presa europeană, în 150 de ani de la mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu*, Drobeta Turnu-Severin, 1973, p. 133.

⁶⁹ Hurmuzaki, XX/1, ed. I. I. Nistor, 1940, p. 592—594 nr. DCLX, Anexa I.

⁷⁰ E. Vîrtosu, *Despre Tudor Vladimirescu...*, foto nr. 8 (între p. 34—35). Afirmația (*Doc. 1821*, I, p. 274, n. 1), după care și art. 19 ar fi fost scris personal de sluger, nu se verifică.

⁷¹ *Vide* comentariul la N. Gr. Stețcu, I. Vataman, *op. cit.*, p. 600.

L.R.)⁷² Se cunoaște însă un asemenea exemplar al *Cererilor*, la care ultimul pont este scris chiar de Vladimirescu — varianta prescurtată. Se poate conjectura deci că la acea dată se comunica tocmai acest exemplar. Cum el nu conține însă art. 32—34 din varianta integrală (referitoare la autoritatea „Adunării norodului” și căpeteniei ei, precum și la transformarea *Ponturilor* într-o constituție), iar analiza anterioară a relevat că acele prevederi au putut fi întocmite între 4 februarie și 26 martie, rămâne neclarificat încă în ce moment vor fi fost ele redactate. Se poate emite numai ipoteza că datează din preajma intrării oștirii revoluționare în București, când Tudor făcea cunoscutele eforturi de a-și impune autoritatea asupra boierilor rămași în Capitală.

Atunci deci când se aduc dovezi în sprijinul lansării *Cererilor* la mijlocul lunii aprilie 1821 (în realitate, varianta lor integrală este anexată la raportul diplomatic din 26 martie), este de precizat că n-au fost acum concepute. Dovezi în acest sens ar fi poate de socotit și unele contradicții dintre *Ponturi* și acțiunile din acest moment ale conducătorului revoluționar. Se stipulează înlăturarea mitropolitului Dionisie Lupu și scoaterea lui din țară (pnt. 18), dar Tudor îi face — lui și velișilor boieri — cereri continue pentru „Adunarea norodului” și-i va ține apoi sub pază la Belvedere spre a nu fugi peste hotare.⁷³ Se prevede izgonirea marelui neguțător craiovean hagi Ienuș (pnt. 29), dar la 8 martie slugerul împrumutase de la el 5000 de taleri cu dobândă, pe care la 22 aprilie solicita a i se achita.⁷⁴ Probele cele mai concludente au fost însă aduse prin discuția anterioară asupra datării.

La 27 aprilie 1821, Fleischhackl raporta totuși din Sibiu lui Metternich că, de Paști, Tudor a lansat o proclamație, simultan cu un document similar al lui Al. Ipsilanti⁷⁵, iar într-o corespondență din 8 mai, publicația engleză „The Public Ledger” afirma că slugerul ar fi declarat că „a redactat o constituție conținând 48 de articole”.⁷⁶ Dacă această ultimă informație este reală, atunci avem de-a face cu un document — pînă acum încă nesemnlat⁷⁷ —, altul decît varianta integrală a *Cererilor*, așa cum o cunoaștem azi (cu 34 de puncte). Cum proclamația lui Al. Ipsilanti este din 19 aprilie⁷⁸, iar Paștile cădeau în acel an la 10 ale lunii⁷⁹, ar rezulta că actul a fost lansat într-adevăr la mijlocul lui aprilie. Să avem oare de-a face cu o variantă extinsă a *Ponturilor*?

„Proclamația” și „Cererile” — două ipostaze ale programului fundamental al revoluției

Documente de mare importanță în revoluția din 1821, întocmite și difuzate practic simultan, comparația lor este interesantă și pentru că permite justa

⁷² *Doc. 1821*, I, p. 269, nr. 163.

⁷³ Acad. A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția...*, p. 379 sqq.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 381 (n. 28).

⁷⁵ Hurmuzaki, S.N., II, p. 686—687, nr. 647.

⁷⁶ Acad. A. Oțetea, *op. cit.*, p. 389—390 (n. 57).

⁷⁷ Cf. și N. Adăniloae, *Mișcarea revoluționară din 1821 reflectată în rapoartele consulare austriece*, în *150 de ani...*, p. 71.

⁷⁸ *Doc. 1821*, II, p. 83—84, nr. 52.

⁷⁹ Acad. A. Oțetea, *op. cit.*, p. 390 (n. 57).

apreciere a orientărilor politice-tactice ulterioare ale conducerii forțelor revoluționare⁸⁰, dar și pentru că relevă o serie de alte elemente însemnate.

*Proclamația*⁸¹ cheamă la luptă pe toți locuitorii, „veri de ce neam veți fi“. Dușmanii sînt „bălaurii care ne înghit de vii, căpeteniile noastre, zic, atît cele bisericești, cît și cele politicești“. Bunurile neguțătorilor și ale altor locuitori vor fi apărute, „numai binele și averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri să se jertfească... pentru folosul de obște“. Se fac însă și unele concesii (boierii ce vor sprijini mișcarea își vor păstra averile; se va accepta suzeranitatea otomană), concesii care — în raport cu cele 34 de ponturi — sînt mult mai reduse. În schimb cererile revoluționare sînt net radicalizate, ajungîndu-se la demascarea fățișă a dominației feudalilor și cerîndu-se surparea puterii ei economice. Pe această bază, se poate aprecia că avem de-a face cu un document programatic ce reprezintă interesele forțelor revoluționare populare (țărănimea, sărăcimea orașelor, burghezia în formare, boiernașii)⁸², conduse de Tudor, abilele concesii enumerate fiindu-le necesare pentru consolidarea pozițiilor. Aceasta exprimă una dintre trăsăturile specifice ale raportului forțelor de clasă în ajunul și în timpul mișcării: caracterul larg de masă al acesteia, conducătorii reprezentînd literalmente întregul popor (ceea ce se înscrie atît în *Proclamație* și *Cereri* — pnt. 32, cît și în numeroase alte documente ale revoluției⁸³), în fața acesteia punîndu-se cu limpezime țeluri hotărîte antif feudale (al căror sens este clar receptat în epocă).⁸⁴

În anumită măsură, *Cereri* detaliază prevederile *Proclamației*. Ele indică plafonul revendicărilor acesteia, solicitate în folosul poporului și îndreptate împotriva boierimii. Stabilesc cuantumul concesiilor făcute acesteia. Concretizează oarecum asemenea formule contradictorii conținute în *Proclamație* ca „ceia ce vă va povățui mai marii Adunării, aceia să urmați...“ și „să se aleagă din

⁸⁰ Se susține pe bună dreptate, îmbinarea organică a țelurilor sociale și naționale ale mișcării, pe tot parcursul ei [D. Bodin, *Tudor Vladimirescu în București*, în „Revista ist. rom.“, XIII, 2, 1943, p. 21—23 (și p. 23, n. 4); V. Maciu, *Cuvînt introductiv* (1971), în *150 de ani de la mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu*, Drobeta Turnu-Severin, 1973, p. 7—9; D. Berindei, *Cu privire la caracterul mișcării revoluționare din 1821*, în „Studii art. ist.“, XX, 1972, p. 95—98; N. Adăniloae, *Mișcarea revoluționară din 1821 și programul ei*, în „Historica“ (Acad. de șt. soc. și polit., Centrul Craiova), III, 1974, p. 121—127)]. Apare însă necesar ca această orientare politică de ordin strategic să fie examinată în înfățișările sale tactice din fiecare perioadă a revoluției.

⁸¹ *Doc. 1821*, I, p. 207—208, nr. 110. Un comentariu asupra caracterului și forțelor motrice ale revoluției, așa cum se oglindesc ele în acest document, la I. Șendrulescu, *Proclamația de la Padeș*, în „Studii art. ist.“, XXIII, 1973, p. 95—97.

⁸² Acad. Șt. P. Pascu, *Mișcarea revoluționară din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu*, în „Anuarul Instit. ist. arh.“, Cluj, XIV, 1971, p. 16 (se face interesanta observație a asemănării *Proclamației*, în punctele sale esențiale, cu programul răscoalei din 1784). *Vide* și Șt. Voicu, *116 ani de la revoluția lui Tudor Vladimirescu*, în *Din gîndirea materialist-istorică românească (1921—1944)*, ed. P. Teodor, Buc., Edit. științifică, 1972, p. 200; în istoria democrației românești, 1821 este piatră de hotar pentru Principatele extracarpate, iar 1784 — pentru Ardeal.

⁸³ *Doc. 1821*, I, nr. 112, 128, 151 etc.

⁸⁴ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, VIII, 1906, p. 131, 133, 134; *Doc. 1821*, IV, 1960, p. 123, 296; Hurmuzaki, S.N., III, ed. acad. A. Oțetea, 1967, nr. 79, 121, 182; V. Papacostea, *Știri din presa rusă cu privire la tulburările revoluționare din 1821*, în „Revista ist. rom.“, XI—XII, 1941—1942, p. 309; C. Șerban, *Ecoul mișcării revoluționare din 1821 în presa europeană*, în *150 de ani...*, p. 129.

căpeteniile noastre (feudale — L.R.) cei care pot să fie buni... și cu noi dimpreună vor lucra binele...”.

Ponturilor nu le este însă propriu tonul direct antifeudal al *Proclamației*. În general, ele puteau fi deci acceptabile și unor grupări ale boierimii pămîntene reformatoare care, în anii precedenți, formulaseră de altminteri anumite cereri similare.⁸⁵ Or, o altă trăsătură specifică a situației din ajunul revoluției rezidă în coincidența momentană a unor interese ale tuturor claselor și păturilor sociale muntene⁸⁶, atunci realizîndu-se de altminteri și acordul politic dintre Tudor și unii boieri, precum și între sluger și reprezentanți ai conducerii Eteriei.⁸⁷ Și în timpul mișcării, Vladimirescu va declara, de exemplu: „norodul nu cere altcevași decît numai o dreptate ce poate fi folositoare și tagmei boierești”, iar „eu nici asupra aceștii tagme nu sînt voitor de rău, ci încă mai vîrtos le voiesc întregimea și întărirea privilegiurilor”.⁸⁸ Se poate de aceea conchide că *Cererile* constituie documentul programatic ce exprimă elementele, care puteau fi atunci comune acțiunii forțelor revoluționare populare și unor grupări ale boierimii pămîntene. Varianta prescurtată a ponturilor, realizînd o nouă rundă de concesii față de acestea, se străduia să mențină unitatea de acțiune a unor forțe social-politice diferite, unitate minată de inexorabile contradicții de clasă.

Descifrarea simultaneității elaborării celor două documente discutate demonstrează faptul că ele constituie nu două programe distincte, ci programul inițial și fundamental al revoluției⁸⁹, exprimat în două ipostaze: *Proclamația* (adresată maselor celor mai largi) pune accentul pe interesele forțelor revoluționare populare, pe cînd *Cererile* (detaliind documentul anterior amintit în vederea tratativelor cu boierimea pămînteană, precum și în alte țeluri) evidențiază în special elementele ce puteau fi comune acțiunii unor forțe social-politice diverse. Ca urmare, în mod obiectiv, fiecare din cele două acte tinde să exprime în plan ideologic interesele unei anumite coaliții a forțelor de clasă.

Cum se explică această situație specifică? K. Marx exprima esența unui proces istoric de mare anvergură printr-o asemenea propoziție: „secretul istoriei”

⁸⁵ Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines. 1769—1830. Répertoire et textes inédits*, trad. R. Crețeanu, Buc., 1970, p. 15—17 (și anexele aici citate).

⁸⁶ *Introducere*, la *Doc. 1821*, I, p. 13; acad. A. Oțetea, în *Istoria României*, III, Buc., Edit. Academiei, 1964, p. 853—861; idem, Caracterul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu: răscoală sau revoluție?, în „Studii”, 20, 4, 1967, p. 679; idem, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, Buc., Edit. științifică, 1971, p. 102—112, G.h. Platon, *Programul național al revoluției de la 1821...*, în „Analele șt. Univ. „Al. I. Cuza””, Iași, S. N., Sect. III, Ist., XVII, 1, 1971, p. 21—22.

⁸⁷ Pentru caracterul înțelegerii, survenite între Tudor și Eterie (colaborare, iar nu subordonare față de ea), vide: N. Adăniloiaie, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, București, 1956, p. 76—78; acad. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 16; V. Maciu, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, Craiova, „Scrisul românesc”, 1973, p. 24, 34 (lucrare din 1971); D. Bodin, 1821, în „Caiet metodic de istorie”, (2), 1971, p. 19—20; D. Berindei, *L'année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains*, Buc., Ed. de l'Académie, 1973, p. 107—110.

⁸⁸ *Doc. 1821*, I, p. 258, nr. 151. Afirmații asemănătoare și cu alte ocazii (*ibid.*, p. 211—212, nr. 112; p. 230, nr. 128; etc.).

⁸⁹ G.h. Platon, *Programul național al revoluției de la 1821...*, în „Analele științ. Univ. „Al. I. Cuza””, Iași, S.N., Sect. III, Istorie, XVII, 1, 1971, p. 22: *Proclamația și Cererile* sînt documentele principale cu caracter programatic ale revoluției.

Republicii române „îl constituie istoria proprietății funciare“. ⁹⁰ Parafrazându-i expresia metaforică (dar schimbînd, desigur, ceea ce-i de schimbat), se va putea spune că „secretul istoriei“ revoluției din 1821 rezidă în faptul că — pe fondul coincidenței momentane a unor interese ale tuturor claselor și păturilor sociale muntene, în cadrul amplei înfruntări a forțelor social-politice — se duce lupta pentru rolul conducător între burghezia în formare, boiernași, pe de o parte, și grupări ale marii boierimi pămîntene, pe de alta. În plan ideologic, aceasta se exprimă atît în conținutul fiecăruia din cele două documente analizate (ca și al altor acte ale mișcării), precum și în dihotomia programului fundamental al revoluției, cît și în contrapunerea față de el a programelor boierești de reforme.

Lucrurile apar, de asemenea, în acțiunea politică. Înlăturîndu-se unele interpretări necorespunzătoare, s-a demonstrat că Tudor rămîne pe poziții revoluționare în tot cursul mișcării, inclusiv în timpul cîrmuirii la București. ⁹¹ El subordonează aici puterea boierimii, impunîndu-i linia de conduită și suspecînd-o mereu, feudalii rămași în Capitală fiind siliți sub imperiul forței să acționeze în sensul ce li se indică ⁹², ceea ce constituie de fapt o formă specifică a alianței de clasă între burghezie, boiernași și cercuri ale boierimii.

La rolul conducător aspirau însă și unii feudali, dornici să înlătore domniile fanariote, să consolideze autonomia țării și să promoveze o serie de reforme, menite a rezolva problemele acute ale societății românești a vremii (în condițiile întăririi pozițiilor boierimii ⁹³). Este sensul pe care-l acordau acțiunii marii feudali, participanți la îndelungi consfătuiri cu Vladimirescu înaintea insurecției, numiți apoi de acesta „făgăduiți“. ⁹⁴

Peste ani, Iordache Golescu va relata străduința sa, a lui Dinicu Golescu, Nicolae Văcărescu și C. Bălăceanu — în zilele, următoare declanșării mișcării — de a face o oștire „supt o bună stăpînire, cu cheltuiala țării...; și însuși Todor să fie supus aceștii stăpîniri, cu cîți ostași va fi adunat, ca cu toții într-o glăsuire să șă chipzuiască cele dă folosul țării, spre scăpare din cumplicarea tiranilor și nelegiuților fanarioți“; în cazul în care slugerul va refuza, „atunci să șă bată cu iel, pînă îl va supune la stăpînire“; acesta este mandatul dat de Divan lui N. Vă-

⁹⁰ K. Marx, Fr. Engels. *Opere*, vol. 23, Buc., Edit. politică, 1966, p. 96 (n).

⁹¹ I. Șendrulescu, *Cîrmuirea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu*, în „Analele Univ. Buc.“, XX, 2, 1971, p. 65—73 (se citează păreri similare și la antecesorii: C. D. Aricescu, V. A. Urechia, A. D. Xenopol, N. A. Constantinescu, D. Bodin, acad. A. Oțetea, V. Maciu — p. 68, n. 17); N. Adăniloaie, *op. cit.*, p. 112, 115, 116; acad. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 17.

⁹² D. Bodin, *Tudor Vladimirescu*, în *Figuri revoluționare române. Cinci conferințe ale Universității libere*, București, „Cartea românească“, 1937, p. 65—67; idem, *Tudor Vladimirescu în București*, în „Revista ist. rom.“, XIII, 2, 1943, p. 26—27; N. Adăniloaie, *op. cit.*, p. 112—115; M. Radu, *Răscoala din 1821 și logica istoriei*, în „Romanoslavica“, X, 1964, p. 250; D. Berindei, *Mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu — moment de seamă în istoria României*, în „Lupta de clasă“, s. V., LI, 2, 1971, p. 87—88; N. Isar, *Un moment ideologic important în lupta poporului român pentru dreptate socială și libertate națională...*, în „Revista de filosofie“, 18, 5, 1971, p. 649—653.

⁹³ I. P. Liprandi, în *Doc. 1821*, V, p. 168, 268.

⁹⁴ D. Bodin, *Tudor Vladimirescu în București*, p. 19—20: izvoare și lucrări referitoare la aceste conciliabule prerevoluționare.

cărescu, numit căpetenia oștirii alcătuite, dar neputincios a-și îndeplini sarcina primită.⁹⁵

Apoi boierii trimit în locu-i pe C. Samurcaș. Acesta cere — și Divanul îi pune deîndată la dispoziție — o mare sumă de bani, sub pretextul încercării de a-i folosi pentru uciderea Vladimirescului. S-a probat însă că nu poate fi vorba, de așa ceva⁹⁶ și se susține că mersul acțiunilor lui N. Văcărescu și Samurcaș se explică prin eforturile boierilor munteni aflați în legături cu Eteria, precum și ale consulului rus Pini, de a sprijini în toate chipurile mișcarea pornită de sluger.⁹⁷ Analiza corespondenței acestuia cu cei doi boieri și cu Divanul demonstrează însă că, în afara unei asemenea orientări a evenimentelor, subsistă și o reală confruntare de poziții politice.⁹⁸

Grupările feudale, care — în condițiile stabilirii rolului conducător al boierimii — erau inițial aliate sau gata a coaliza cu forțele populare, se însălmintă de faptul că acestea depășesc cu mult limitele de acțiune, pe care marii boieri vroiseră a le impune. Când se produce dezavuarea țaristă și se conturează pericolul intervenției otomane, mulți boieri fug peste hotare. La București rămân însă unii dintre ei „cu nădejdea că vor putea ajuta ceva țării..., să înduplece” pe Tudor.⁹⁹ În timpul cîrmuirii revoluționare a acestuia, feudalii nu numai că se împotrivesc orientării lui, dar se străduiesc chiar a aplica propria lor linie de conduită. Lucrurile se complică încă mai mult prin faptul că — în locul colaborării inițiale între mișcarea munteană și Eterie — apar divergențe și apoi un tragic conflict între Al. Ipsilanti și Tudor. Reprezentanții exploataților apelează și la sprijinul străin pentru reprimarea mișcării.

Forța hotărîtoare în revoluția din 1821 se dovedește țărănimea, un rol deosebit revenind detașamentului de luptă cel mai organizat — pandurii; conducerea este asigurată de reprezentanți ai micii boierimi, ai burgheziei în formare, pe atunci clasa cea mai înaintată a societății.¹⁰⁰ Apelînd la mase, ea urmărește crearea bazei populare a mișcării, a forței armate, necesare îndeplinirii sarcinilor interne și externe ale mișcării. Angajamentul jertfirii averilor „rău agonisite ale tiranilor boieri” corespunde nevoilor dezvoltării sociale, este argumentul fundamental pentru ridicarea maselor, dar și pentru menținerea boierimii sub permanentă amenințare. Acțiunea de întărire a autonomiei țării

⁹⁵ Iordache Goleșcu, la E. Vîrtosu, *Iordache Goleșcu și întâmplările anului 1821*, în „Viața românească”, XXII, 9—10, 1930, p. 255, 257; cf. și N. Adăniloae, *op. cit.*, p. 95—96.

⁹⁶ Acad. A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția...*, p. 242—244 (n. 58).

⁹⁷ *Ibid.*, p. 231—245.

⁹⁸ Nu-i de neglijat nici mențiunea lui Ilie Fotino (*Tudor Vladimirescu și Alecsandru Ipsilanti în revoluțiunea din anul 1821...*) trad. P. M. Georgescu, ed. A. I. Fotino, Buc., 1874, p. 25—26) că Divanul i-a pus banii la dispoziție lui C. Samurcaș pentru a-i „întrebuința după împrejurări, sau dîndu-i lui Tudor, sau de nu lui — altora, iar lui să-i fîgăduiască onori și posturi...”. Nu apare oare aici și intenția subordonării prin mituire?

⁹⁹ Iordache Goleșcu, la E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 262. Aceeași idee și la Naum Rîmniceanu, *Scrisoarea munteanului ca răspuns la scrisoarea moldovanului*, ed. C. Erbiceanu, în „Biserica ort. rom.”, XIII, 7, 1889—1890, p. 352.

¹⁰⁰ Șt. Voicu, *op. cit.*, p. 194—195; L. Pătrășcanu, *Un veac de frămîntări sociale. 1821—1907*, București, Edit. politică, 1969, p. 65, 82—83, 87—88; acad. C. C. Giurescu, *Contribuții la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă la 1848*, Buc., Edit. științifică, 1972, p. 243—244 et pass.

(cu perspectiva ulterioară a cuceririi independenței) — corespunzând, de asemenea, necesității sociale — este un alt argument important pentru ridicarea maselor, dar și pentru realizarea și menținerea alianței politice cu grupări ale boierimii pămîntene, ceea ce se poate înfăptui pentru că există o serie de interese comune ale tuturor claselor și păturilor sociale muntene în momentul dat. Fiecare clasă socială urmărește însă interese proprii și acționează pentru o rezolvare specifică a problemelor.

În acest context, Tudor Vladimirescu ne apare în adevăratul lui rol de personalitate istorică, înțelegînd în esență necesitatea dezvoltării sociale și stabilind scopurile și acțiunile revoluționare în conformitate cu ea.¹⁰¹

Desfășurîndu-se într-o complexă situație internațională, revoluția din 1821 are un mare răsunet în celelalte ținuturi românești și peste hotare. În general — în Principatele românești extracarpătice, în anii '20—'40 ai secolului al XIX-lea —, la rolul de conducător în mișcarea eliberatoare aspirau grupări ale boierimii, clasa cea mai bogată a societății, ce deținea puterea politică și avea în rîndurile sale o mare parte a intelectualilor pămînteni ai vremii; rolul îi era însă disputat de reprezentanți ai burgheziei în formare, ai boiernașilor, ce reușeau chiar să conducă diverse acțiuni în epocă.¹⁰² Nu este deci de mirare că puternicele înfruntări de forțe social-politice, petrecute în condițiile crizei de sistem a feudalismului în țările române, au avut apoi o amplă rezonanță în zbuciumata noastră istorie.

Mecanismul contradicțiilor de clasă — în revoluția din 1821 și, în general, în țările române, în anii '20—'40 ai secolului al XIX-lea — nu se reduce, desigur, la lupta pentru rolul conducător în mișcarea eliberatoare, ideilor și acțiunii țărănimii și sărăcimii orașelor urmînd a li se acorda, de asemenea, atenția meritată. Problemele structurii de clasă și luptei social-politice în epocă, abordate și pînă acum de o serie de cercetători, vor atrage cu siguranță atenția, și în viitor, contribuții ulterioare urmînd a da posibilitatea exprimării tot mai adecvate a realității.

¹⁰¹ M. Radu, *op. cit.*, p. 272; Miron Constantinescu, la V. Stan, *Sesiunea științifică consacrată aniversării a 150 de ani de la mișcarea revoluționară din 1821*, în „Studii“, 24, 4, 1971, p. 822.

¹⁰² L. Roman, *Populația în raport cu societatea și cu mediul natural*, în *Populația și mediul înconjurător*, coord. Al. Ionescu, Deva, 1974, p. 43—49: structura socială — exprimată și prin cuantificare, precum și prin grafice — în Țara Românească, Transilvania și Moldova, în anii '20—'30 ai secolului al XIX-lea; tendințele pe plan economic și social-politic în acțiunea fiecărei clase sociale.

MATERIALE AUXILIARE INFORMATIVE ȘI ORIENTATIVE

Izvoare istorice comentate

TESTAMENTUL POLITIC AL LUI AUGUSTUS

(*Res gestae divi Augusti*)

(Istoricul Suetonius relatează — în *Viața lui Augustus*, cap. 101 — că, după moartea împăratului, întâmplată la 19 august anul 14 e.n., „testamentul său a fost adus <în senat> de vestale, care-l primiseră în păstrare împreună cu trei suluri sigilate. Toate au fost deschise și citite în senat“. Unul din cele trei suluri sigilate cuprindea un *Breviar al acțiunilor pe care le săvârșise* (*Index rerum a se gestarum*), care urma să fie gravat pe table de bronz și expus în fața mauzoleului său. În același timp, copii de pe el au fost gravate pe pereții mai multor temple din Asia Mică, între altele din *Ancyra* (azi Ankara), în Galatia și din *Antiochia*, în Pisidia. Dacă exemplarul original din Roma a dispărut, copiile din Ancyra și din Antiochia s-au păstrat: cea din Ancyra — cunoscută sub numele de *Monumentum Ancyranum* — s-a păstrat atît în textul latin, cît și cu o traducere în limba greacă, fapt care a ajutat la reconstituirea părților latine deteriorate; iar cea din Antiochia, numai în limba latină, a ajutat la precizarea conținutului latin al unor termeni *esențiali*, păstrați la Ancyra numai în traducerea greacă. Descoperit încă din anul 1555, de solii trimiși de împăratul Ferdinand I al Germaniei la Soliman cel Măreț, el a fost publicat pentru prima oară în chip științific și cu un întins comentariu istoric de Theodor Mommsen, sub numele de *Res gestae divi Augusti*, în 1865 și apoi, într-o ediție mult îmbunătățită, în 1883. Textul ce urmează, referitor la *geneza și esența* „principatului“ lui Augustus și la cuceririle și luptele din spațiul danubian, urmează ediția lui Jean Gagé: *Res gestae divi Augusti*, text greco-latin și comentariu, Paris, 1935).

Textul ¹

§ 34. În al șaselea și al șaptelea consulat al meu ² după ce pusesem capăt luptelor civile ³, am remis în mâinile senatului și poporului roman conducerea treburilor publice ⁴. Drept răsplată, printr-un senatus-consult, am fost denumit *Augustus* ⁵. Din acest moment, am depășit pe toți în autoritate, ⁶ dar n-am avut niciodată mai multă putere decît cei ce mi-au fost colegi în vreuna din magistraturi. ⁷

§ 29. I-am silit pe parți să-mi restituie prăzile de război și stindardele a trei oștiri romane ⁸ și să ceară cu umilință prietenia poporului roman. Toate aceste stindarde le-am depus în templul lui *Marte răzbunătorul*. ⁹

§ 30. Am supus stăpînirii poporului roman neamurile pannonienilor¹⁰ și am extins hotarele Illyricului pînă la țărmul fluviului Dunărea.¹¹ O oștire a dacilor,¹² care trecuse peste aceste hotare a fost înfrîntă și pusă pe fugă, iar mai apoi oastea mea, trecînd Dunărea¹³, a silit neamurile dacilor să recunoască supremația poporului roman.¹⁴

(Jean Gagé, *Res gestae divi Augusti*, Paris, 1935, p. 134—136, 142—146, traducere nouă)

Comentariu istoric

1. Descoperită în 1555 de Augier de Busbecq (1522—1592), diplomat flamand în slujba împăratului Ferdinand I, inscripția din Ancyra — „regina inscripțiilor latine“, cum a numit-o Mommsen — a fost gravată în primii ani ai domniei lui Tiberius pe pereții exteriori ai templului ridicat aici în cinstea lui Augustus. Ea reprezintă „o scriere apologetică, destinată să perpetueze o imagine ideală a lui Augustus și a operei sale“ (Gagé). Redactată în mai multe etape, ea a fost încheiată cu un an înainte de moartea împăratului și depusă în păstrarea vestalelor. În forma ei definitivă, ea cuprinde trei părți: prima, cuprinzînd paragrafele 1—14, înfățișează funcțiunile îndeplinite și onorurile civile sau religioase primite; a doua, paragrafele 15—24, cuprinde un tablou al cheltuielilor făcute în folosul statului și poporului, iar a treia, paragrafele 25—35, acțiunile politice și militare prin care a consolidat statul roman. Deși denumirea de „testament politic“ nu acoperă în întregime conținutul inscripției, ea este comodă și, avînd în vedere că ea conține, în chip indiscutabil, o expunere avînd drept scop justificarea operei lui Augustus, ea poate fi menținută ca atare.

2. Consulatul al șaselea avusese loc în anul 28 î.e.n., iar al șaptelea în 27 î.e.n. Augustus, menționîndu-le împreună, vrea să marcheze cele două etape prin care s-a ajuns la „restaurarea republicii“; în anul 28 î.e.n., a anulat în chip treptat măsurile ilegale luate în perioada triumviratului, pentru ca în ziua de 13 ianuarie 27 î.e.n., într-o memorabilă sedință a senatului, el să declare în chip solemn că remite în mîinile senatului și ale poporului roman întreaga conducere a statului, renunțînd la puterile excepționale cu care fusese învestit în perioada luptelor civile.

3. Începute odată cu asasinarea lui Caesar în anul 44 î.e.n., luptele civile se continuaseră pînă în anul 30 î.e.n.: în lunile martie—aprilie 43, lupta senatului împotriva lui M. Antonius (așa numitul „război de la Mutina“); în noiembrie 42, lupta triumvirilor M. Antonius și C. Octavius împotriva conducătorilor conspirației anticezariene, Brutus și Cassius, sfîrșită cu înfrîngerea acestora la Philippi, în Macedonia; în 41, lupta lui C. Octavius împotriva lui L. Antonius, fratele triumvirului, la Perusia, sfîrșită cu pacea de la Brundisium între C. Octavius și M. Antonius; lupta lui C. Octavius împotriva lui Sextus Pompeius, între 39 și 36 î.e.n., încheiată cu înfrîngerea acestuia la Naulochos, de către Agrippa, urmată de uciderea lui Sextus de către M. Antonius; în 36 î.e.n. rebeliunea triumvirului M. Aemilius Lepidus, urmată de depunerea lui din triumvirat; în fine, războiul civil dintre C. Octavius și M. Antonius, încheiat cu lupta navală de la Actium (2 septembrie 31 î.e.n.), moartea lui Antonius, ocuparea Alexandriei și moartea Cleopatrei (30 î.e.n.).

4. Prin această expresie, Augustus încearcă să acrediteze afirmația că în ședința senatului de la 13 ianuarie 27 î.e.n., el ar fi restabilit constituția republicană, renunțând la toate puterile excepționale ce-i fuseseră atribuite în timpul războaielor civile. În realitate, la această dată a avut loc o „legalizare” a puterii lui Augustus : preocupat de a da o formă constituțională — deci legală — poziției sale în statul roman, el s-a străduit să apară de acum înainte ca *simply delegat* al senatului și poporului roman, de la care deține puterea în baza unei *investituri legale*. De aceea, renunțând la puterea triumvirală și la comandamentul militar extraordinar ce-i fusese acordat în 31 î.e.n., Octavius păstrează *consulatul* (pe care-l va exercita 5 ani, între 27 și 23 î.e.n.), dar exercitând un *imperium consulare* asupra întregului teritoriu roman, inclusiv provinciile senatoriale ; mai păstrează titlul de *imperator* și *puterea tribuniciană*. Iată de ce s-a spus cu drept cuvânt că „ceea ce actul din 27 a conferit în chip expres lui Augustus, — chiar dacă pe un timp limitat — n-a fost numai guvernământul peste un număr de provincii, ci dreptul de a vorbi în numele poporului roman, de a comanda armatele, de a trata în numele său”. (A. Piganiol, *Rome*, p. 216). Dar în felul acesta nu mai poate fi vorba de o restaurare a republicii în vechiul ei conținut.

5. Contemporanii au fost unanimi în a recunoaște meritul lui Octavius în efortul de a se pune capăt războaielor civile și de a restaura ordinea și legalitatea. Velleius Paterculus rezumă sentimentul general de ușurare spunând : „După douăzeci de ani, s-a pus capăt războaielor civile, s-au încheiat războaiele externe și pacea a revenit ; pretutindeni furia războinică s-a potolit, legile și-au redobândit puterea, hotărârile judecătorești autoritatea, senatul prestigiul ; magistraturile și-au recăpătat puterile din trecut ; statul a fost restaurat în forma veche a strămoșilor. Câmpiile au fost redatelor culturii ; religiei i s-a redat respectul și oamenilor siguranța”. (*Historia Romana*, II, 89). De aceea, în ședința senatului de la 16 ianuarie 27 î.e.n., la propunerea lui Munatius Plancus i s-a acordat apelativul de *Augustus*, după ce un număr de senatori propuseseră pe cel de Romulus, care l-ar fi consacrat ca pe un nou întemeietor al Romei.

6. Pînă la descoperirea exemplarului din Antiochia, textul era întregit : „am depășit pe toți în *demnitate*” (dignitate), dar exemplarul antiochian conține termenul „*auctoritate*”, noțiune specific romană, fără corespondent în limba greacă. Aici găsim unul din elementele esențiale ale *Principatului* : Augustus își definește poziția în statul roman, arătând că el a fost *Princeps* (primul dintre cetățeni) nu prin *puterea* pe care a avut-o, ci prin *autoritatea* de care se bucura, autoritate izvorită din liniștea și legalitatea pe care le redase poporului roman. Numai că această *auctoritas* a lui Augustus îmbracă o formă care o face să se deosebească fundamental de cea existentă pînă atunci în concepția politică a Romei republicane : ea nu exprima numai o superioritate morală și politică, ci desemna poziția predominantă a omului care întruchipa puterea deplină în stat, concretizată într-un ansamblu de prerogative ce-i fuseseră acordate în chip legal de senatul și de poporul roman. Și, deoarece un asemenea conținut avea numai autoritatea lui Augustus, este ușor de înțeles de ce el, deși cu vădită tendință de a ascunde adevăratul lui caracter, îl menționează ca element care să-i definească poziția excepțională pe care o deținea în stat.

7. Și aici este vizibilă încercarea lui Augustus de a da „Principatului” caracterul unei magistraturi ale cărei puteri nu se deosebeau de acelea ale celor-

alte magistraturi. Realitatea arată, însă, că, atât prin *originile* sale, cât și prin *conținutul* său, Principatul nu poate fi considerat ca o continuare a regimului republican. În adevăr, *Princeps* nu este un magistrat de tip republican, deoarece puterile lui nu se încadrează în sistemul magistraturilor obișnuite : în sistemul republican puterile erau atribut al unei magistraturi și nu se puteau exercita *decît* în calitate de magistrat în funcțiune. Or, Augustus *avea* puterea tribuniciană *fără să fie* tribun (nici n-ar fi putut să fie, deoarece tribunatul nu era accesibil *decît* plebeilor, iar el era patrician), *puterea fiind desprinsă de magistratura care o genera* ; la fel *avea* puterea proconsulară *independentă* atât de consulat, cât și de proconsulat. Iată de ce, concluzia celor mai recente cercetări cu privire la *esența și poziția constituțională* a „Principatului“ este că el reprezintă *un organ nou și permanent suprapus vechii constituții, întruchipînd un regim monarhic suprapus pe cale revoluționară (dar legalizat subsecvent) instituțiilor republicane menținute în chip formal, dar trecute în poziție subordonată* (P. de Francisci).

8. Augustus menționează aici unul dintre cele mai mari succese diplomatice din viața lui : restituirea de către pați a prăzilor de război și a stindardelor romane pe care le capturaseră de la trei armate romane : în 53 î.e.n., cînd *M. Licinius Crassus* fusese înfrînt la *Carrhae* și ucis ; la începutul anului 40 î.e.n., cînd *L. Decidius Saxa*, numit de *M. Antonius* guvernator al Siriei, fusese învins între Antiochia și Apameea și în 36 î.e.n. cînd *M. Antonius*, triumvirul, făcuse o expediție nereușită împotriva paților, iar în timpul unei retrageri penibile pierduse stindardele. Regele paților *Phraates* al IV-lea, a cărui stăpînire era încă neconsolidată, a trimis o solie la Roma oferind restituirea stindardelor și a prizonierilor, în schimbul înapoierii fiului său, aflat ca ostatec la romani. După oarecare tergiversări, el restituie — în anul 20 î.e.n. — stindardele și prizonierii, fapt considerat de opinia publică romană ca o strălucită revanșă, cu atât mai mult cu cît ea avusese loc fără vărsare de sînge. De aceea, evenimentul a fost celebrat în poezia și în arta timpului : *Vergilius*, *Horatius* și *Propertius* au proslăvit-o în poeziile lor, iar scena restituirii se găsește gravată pe cuirasa statuii lui Augustus găsită la Prima Poartă (azi la Muzeul Vaticanului), unde este reprezentat un part îngenunchiat, întinzînd un stindard.

9. Cu ocazia luptei de la *Philippi*, din anul 42 î.e.n., *Octavius* făgăduise construirea unui templu în cinstea zeului care *răzbunase* moartea lui *Caesar*. Dar cum acest templu, împreună cu forul care-l înconjură (constituind împreună *Forum Augusti*) nu a fost terminat și inaugurat decît la 1 august anul 2 î.e.n., la data restituirii lor, stindardele au fost depuse, provizoriu, într-o capelă de formă rotundă, ridicată pe *Capitolium* în acest scop lui *Mars Ultor*. Templul lui *Mars Ultor* a devenit mai tîrziu locul unde au fost depuse toate stindardele recuperate.

10. Supunerea triburilor panonice a cerut un mare efort militar ; ea fusese hotărîtă în anul 12 î.e.n. și trebuia să se desfășoare sub conducerea principalului colaborator al lui Augustus, *M. Vipsanius Agrippa* ; moartea acestuia în timpul pregătirilor (martie, anul 12 î.e.n.), l-a obligat pe împărat să încredințeze conducerea lui *Tiberius*, viitorul împărat, care în decurs de trei ani (12—9 î.e.n.) a supus triburile panonice, împingînd frontiera imperiului pînă la Dunăre. Dar supunerea lor definitivă a avut loc abia în anul 9 e.n., după

înăbușirea tot de către Tiberius, ajutat de nepotul său Germanicus, a marii răscoale a dalmaților și pannonilor dintre anii 6—9 e.n.

11. La începutul stăpînirii lui Augustus, imperiul roman nu atinsese încă linia Dunării. De aceea, pentru a da Italiei o frontieră naturală care să îi garanteze securitatea, el s-a hotărît să facă din Dunăre frontiera nordică a imperiului; așa cum Caesar făcuse cu Rinul. Aceasta presupunea, însă, ocuparea mai întîi a regiunilor dintre Alpi și cursul superior și mijlociu al Dunării și apoi pe acelea dintre Balcani și Dunărea de Jos. Augustus a început cu acelea care asigurau liniștea Italiei, constituind treptat provinciile Raetia, Noricum și Pannonia, care se întindeau de la izvoarele Dunării pînă la confluența ei cu Sava. Hotarele Illyricului, menționat în acest pasaj, sînt foarte bine delimitate de către Suetonius care, în *Viața lui Tiberius*, îl arată ca întinzîndu-se „între Italia și Noricum, Tracia și Macedonia și între fluviul Dunărea și golful Mării Adriatice“ (cap. XVII).

12. Este evident că aici Augustus se referă la totalitatea conflictelor pe care le avusese cu dacii (și este semnificativ că *nu întreprinde decît acest apelativ*, cel de *geți*, neapărînd *niciodată*, deși cele mai multe dintre ciocniri avuseseră loc cu geții), începînd cu campaniile lui Licinius Crassus din 29—28 î.e.n și sfîrșind cu expediția lui Cn. Cornelius Lentulus din jurul anilor 9—11 e.n.

13. Acest pasaj se referă, fără îndoială, la campaniile romanilor împotriva dacilor de la începutul sec. I e.n. De cînd teritoriile dintre Dunăre și Balcani intraseră în sfera de influență a statului roman, geții din cîmpia munteană și din sudul Moldovei săvîrșeau neconținut incursiuni de pradă în aceste regiuni, mai ales în timpul marii răscoale a dalmaților și pannonilor din anii 6—9 e.n. De aceea, după înăbușirea acestei răscoale, Cn. Cornelius Lentulus a înfrînt o armată a geților, care năvăliseră în sudul Dunării și a impus sarmaților obligația de a se menține departe de gurile fluviului. Cam în același timp (anii 9—11 e.n.), Sextus Aelius Catus a trecut peste Dunăre în cîmpia munteană, a înfrînt și ucis trei regi locali, a incendiat principalele așezări întărite getice din apropierea fluviului și a strămutat în *Ripa Thraciae* (viitoarea provincie Moesia Inferior) 50 000 de geți, pe care i-a colonizat acolo. Această acțiune energică (pe care datele arheologice o confirmă) a slăbit confederația tribală a geților din cîmpia munteană și sudul Moldovei, asigurînd liniștea regiunilor din sudul Dunării.

14. Expresia latină: „*imperium populi Romani perferre*“ este în mod voit ambiguă, ea putînd fi interpretată de neștiutori în sensul cel mai favorabil împăratului, acela de întindere a stăpînirii romane asupra dacilor. De fapt, la această dată, nu este vorba de așa ceva, ci numai de slăbirea confederației getice din cîmpia munteană, care a trebuit să accepte o poziție de subordonare față de statul roman.

Indicații metodice

Paragrafele textului au fost alese în așa fel încît să poată fi folosite la mai multe lecții, iar mica lor întindere îngăduie folosirea lor împreună cu altele referitoare la aceeași temă. Paragraful 34, cuprinzînd instaurarea și definirea principatului, va fi utilizat atît la lecția nr. 45 de la cl. V „Principatul lui Octavian August“, cît și la cea de la anul II, secția umanistă, privind instau-

rarea și dezvoltarea Principatului. La clasa a V-a lectura comentată a textului va urmări precizarea *datei* instaurării Principatului; stabilirea *împrejurărilor* care au făcut cu putință această instaurare și *conținutul* noii forme de guvernământ.

Dimpotrivă, la anul II centrul de greutate al comentariului va cădea asupra precizării *esenței* Principatului, ca instituție ce introduce o formă monarhică și asupra preocupării lui Augustus de a estompa cât mai mult caracterul *nou* al Principatului și artificialitatea fațadei republicane pe care s-a străduit să o păstreze.

Paragraful 29 va îngădui, pe de o parte, o recapitulare a încercărilor făcute pînă atunci de romani de a rezolva *problema parthecă* (toate fără succes), iar pe de alta sublinierea politicii *pacifice* inițiate de Augustus *în afară*, în concordanță cu cea de pacificare interioară.

Paragraful 30 va fi folosit *în special* la anul II, unde va fi explicat pe baza hărții extensiunii imperiului roman de la p. 75, unde atingerea liniei Dunării pe vremea lui Augustus este foarte bine marcată. Partea referitoare la relațiile cu Dacii va fi folosită *numai* la anul IV pentru a ilustra relațiile daco-romane *înainte* de cucerirea Daciei și *mai ales* începutul pătrunderii influenței romane în nordul Dunării.

BIBLIOGRAFIE

1. Jean Gagé, *Res gestae divi Augusti*, Paris, 1935, text latin și grec, cu un comentariu întins și precis, care ne-a fost de mare ajutor; 2. André Piganiol, *Rome*, coll. „Clio”, Paris, 1946, p. 215—218 (remarcabilă caracterizare a poziției lui Augustus în statul roman); 3. Pietro de Francisci, *Genesi e struttura del principato Augusteo*, Roma, 1941 (Atti della Reale Accademia d'Italia, Serie VII, vol. II, fasc. 1), p. 26—65 (cea mai adîncită analiză a caracterului principatului; definiția din comentariul nostru se găsește la p. 64—65); 4. Léon Homo, *Auguste*, Paris, 1935, p. 137—161 (Augustus, conducătorul apărării statului roman); 5. Radu Vulpe, *Romanii la Dunărea de Jos (Din istoria Dobrogei, vol. II)*, București, 1968, p. 40—46.

AUREL IORDĂNESCU

EDICTUL DIN NANTES (1598) ȘI REVOCAREA LUI (1685)

Prefacerile sociale determinate de apariția relațiilor capitaliste, abuzurile clerului catolic au făcut ca și în Franța să se răspândească Reforma, ca o manifestare ideologică ce reflecta schimbările survenite în mentalitatea vremii, o mentalitate care lăsa tot mai mult loc spiritului rațional, înlăturând superstițiile de veacuri.

Era rezultatul firesc al culturii umaniste care în Franța, la fel ca și în Germania lui Luther, prinsese rădăcini adânci, dar, spre deosebire de Germania și Anglia, Reforma în Franța s-a transformat într-o platformă ideologică a acelor păături sociale nemulțumite de consecințele instaurării monarhiei absolute, categorii și grupări sociale dornice să mențină o Franță feudală fărâmițată, în general a nobilimii refractare centralizării și progresului.

Forțele noi s-au grupat în jurul regalității; aceasta, datorită politicii energice a unor suverani ca Filip IV, Ludovic XI, Francisc I, reușise să facă din biserica catolică, de factură universală, o biserică galicană, de stat, o instituție în stare să sprijine monarhia absolută, formă de guvernământ necesară în acele vremuri de cumpănă, în timp ce protestanții (hughenoții) s-au refugiat în sudul Franței, centrul lor aflându-se în Navarra de unde au și pornit ofensiva.

Odată două tabere constituite, conflictul dintre ele, cunoscut sub numele de războaie religioase (1562—1594) a devenit inerent. Au fost două partide politice în luptă, dovadă ușurința cu care participanții treceau dintr-o tabără în alta, convingerile religioase contînd mai puțin.

Acestei situații a căutat să-i pună capăt Henric IV (1589—1610) prin edictul din Nantes, dat în 1598, act ce a rămas în vigoare pînă în anul 1685, cînd a fost revocat din ordinul lui Ludovic XIV.

Textul edictului din Nantes

„— Poruncim ca religia romano-catolică și apostolică să fie repusă în drepturi în toate bisericile din regatul nostru...

— Pentru a nu da nimănui prilej de tulburări și certuri între supușii noștri, am poruncit și poruncim ca toți cei care împărtășesc așa-numita religie reformată să trăiască și să locuiască în toate orașele și locurile din regatul nostru și din ținuturile supuse nouă, fără a fi prigoniți, asupriți sau siliți ca, în ceea ce privește religia, să facă ceva împotriva conștiinței lor; sub acest temei ei nu vor putea fi puși sub urmărire în casele și locurile unde doresc să trăiască...

— Oprim de asemenea orice manifestare a numitei religii la curtea noastră, în suita noastră și tot astfel în pămînturile și provinciile noastre de lîngă Alpi, precum și în orașul nostru Paris și în împrejurimi pînă la o depăr-

tare de 5 mile de Paris. Totuși, cei care aparțin numitei religii și trăiesc în pomenitele pământuri și provincii de lângă Alpi, în orașul nostru Paris și în împrejurimile sale pînă la 5 mile, nu vor putea fi puși sub urmărire în casele lor, nici siliți să facă ceva împotriva conștiinței, cu privire la religia lor...

Pentru a împăca mai bine cererile supușilor noștri cu dorința noastră și a înlătura pe viitor orice plîngeră, hotărîm ca toți cei care împărtășesc sau vor împărtăși așa-numita religie reformată să aibă dreptul de a ocupa și exercita orice fel de funcții publice — regale, senioriale sau orășenești — în regatul nostru, în provinciile, pământurile și senioriile de sub stăpînire noastră, fără a ține seamă de nici un legămînt potrivit, și vor putea fi primiți și îngăduiți în fața noastră, fără nici o deosebire“.

(Fr. Pall, C. Mureșan, *Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu*, E.D.P., București 1961, p. 239)

Revocarea edictului din Nantes

„— Interzicem tuturor supușilor noștri aparținînd religiei pretinsă reformată să se adune în vreun loc sau casă particulară pentru a exercita cultul zisei religii, ori care ar fi pretextul...

— Impunem tuturor preoților numitei religii pretinsă reformată, care nu vor voi să se convertească, să plece din regatul și de pe pămîntul aflat în stăpînire noastră, în decurs de 15 zile de la publicarea edictului nostru prezent.

— Interzicem funcționarea școlilor particulare care instruiesc copiiii ținînd de religia pretinsă reformată.

— În ce privește copiiii care se vor naște din părinți ce țin de religia pretinsă reformată, noi vrem ca ei să fie botezați de către preoții din parohii... iar apoi să fie crescuți în religia catolică apostolică și română.

Atragem atenția în mod expres și cu toată severitatea că interzicem tuturor celor ce țin de religia pretinsă reformată, ca ei, femeile și copiiii lor, să plece din numitul nostru regat, din țara și pămînturile ce le stăpînim și nici să scoată din regat bunurile și averea lor, sub pedeapsa muncii la galere pentru bărbați și a sechestrării bunurilor și persoanei, pentru femei“.

(*Documents d'histoire vivante de l'antiquité à nos jours*, t. IV, Paris, f.a., f. 14).

Comentariu istoric

Edictul din Nantes, promulgat de regele Henric IV, este primul act în istoria Europei apusene prin care se acorda libertatea religioasă unei alte credințe decît cea oficială a statului respectiv. El însă nu avea la bază recunoașterea libertății de conștiință, deși așa pare, dat fiind că se insistă ca protestanții să nu fie obligați „să facă ceva împotriva conștiinței lor“. Sensul exact al cuvintelor este acela de a nu face ceva pentru a provoca pe protestanți. În secolul XVI, nu apăruse încă ideea libertății de conștiință. Scopul unic al edictului din Nantes a fost acela de a se găsi un *modus vivendi*, menajîndu-i pe protestanți, apărîndu-i pe catolici, pentru a se curma vărsarea de sînge cu urmările ei dezastruoase din punct de vedere economic, social precum și politic prin

sciziunea creată în stat și amenințarea unei intervenții din partea Spaniei catolice. De aici grija cu care se sublinia că parizienii, atât de profund atașați religiei catolice, nu vor fi tulburați sau ofenșați de protestanți.

Intențiile regelui și calitățile sale de mare om politic se văd din cuvintele rostite în fața membrilor parlamentului din Paris pentru a-i determina să înregistreze edictul : „nu trebuie să se facă deosebire între catolici și hughenoti (protestanți) ; trebuie ca *toți să fie buni francezi*” — spunea el. Dar Henric IV rămânea mai departe susținătorul religiei catolice „care nu se putea menține decât prin pace”, îi asigura el pe membrii parlamentului. Era obligat s-o facă. Însăși alegerea lui ca rege fusese condiționată de păstrarea religiei catolice. Era o problemă de securitate a statului pe care Henric trebuia s-o rezolve. Pentru a dezarma pe catolici, Henric de Navarra își abjurase credința în fața porților Parisului ; pentru a liniști pe protestanți a proclamat edictul din Nantes. Ceea ce pare o libertate de conștiință nu este, de fapt, decât o hotărâre care făcea din protestantism o confesiune religioasă dezavantajată, iar din protestanți un corp social și politic privilegiat, deoarece, pe de o parte, li se refuza hughenotilor oficierea publică a cultului la Paris și în localitățile unde se afla. Curtea, pe de alta, li se permitea să dispună de două locuri întărite în fiecare baillage și să țină adunări nu numai cu caracter religios ci și politic. Această măsură se explică prin necesitatea de a se înlătura neliniștea protestanților și a li se da posibilitatea să se apere singuri în caz că regele nu ar fi putut-o face. Privilegiul, însă, era incompatibil cu unitatea națională și cu ordinea publică. Se constituia un corp politic înarmat în interiorul statului, de aceea edictul, în mod inevitabil, trebuia să dispară.

Indicații metodice

Cele două fragmente de document pot fi folosite în cadrul capitolului „Dezvoltarea social-economică și politică a țărilor din Europa apuseană în secolul al XVI-lea” (politica internă a Franței în vremea lui Henric IV). Se vor arăta implicațiile edictului, riposta bisericii catolice dată prin intermediul ordinului iezuiților care, după cum mărturisesc documentele, n-a fost străin de comploturile organizate împotriva regelui. Se va menționa procesul intentat de regalitate iezuiților și alungarea lor din Franța (1594—1595). Sfârșitul tragic al lui Henric IV a fost rezultatul neînțelegerii arătată de contemporani față de politica sa.

În ce privește revocarea edictului, se va arăta că ea a provocat o reacție, de data aceasta din partea protestanților, care considerau edictul inviolabil, irevocabil, un tratat perpetuu între catolici și protestanți, o lege fundamentală a statului ce nu putea fi revocată de nici o autoritate, fie el regele. A fost un prilej de a fi atacat însuși principiul de bază al monarhiei absolute conform căruia regalitatea, puterea supremă în stat, prin grația lui Dumnezeu, putea decide orice. Să se sublinieze că revocarea edictului a fost impusă de considerații politice ce nu puteau fi ocolite, dar urmările acestui act nu au fost în totalitatea lor pozitive. Caracterul sever al edictului de revocare a făcut ca protestanții, punând mai presus interesele religioase decât cele naționale, să emigreze în Germania. Urmarea a fost că din punct de vedere economic Franța

și-a pierdut un număr considerabil de brațe de muncă calificate, majoritatea protestanților emigranți fiind meșteșugari pricepuți.

Se vor face referiri la luptele religioase din Irlanda începute în 1668 și care continuă și acum, pentru a se arăta cum fanatismul religios constituie un mijloc de manifestare a pasiunilor politice.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

Histoire Universelle, publiée sous la direction de R. Grousset et E. Leonard, t. III, Paris, 1958.

J. M a d a u l e, *Istoria Franței*, vol. I, Ed. politică, București, 1973.

A. R a m b a u d, *Histoire de la civilisation française*, Paris, 1924.

FLORENTINA CAZAN

„ACTUL OSĂBIT PENTRU PRINȚIPATURILE MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ“ AL TRATATULUI DE LA ADRIANOPOLE (2/14 septembrie 1829)

Se cunosc cauzele și desfășurarea războiului ruso-turc din anul 1828—1829. El a fost efectul agravării Problemei orientale redeschisă de mișcarea de eliberare și independență a poporului grec. Ostilitățile începute prin lupta navală de la Navarin (8 oct. 1827), când flota turco-egipteană a fost înfrântă de escadrele engleze, franceze și ruse, au continuat cu războiul dintre Rusia și Turcia, pe cele două fronturi : Caucaz și Dunăre. De reținut că, în sectorul oltean al Dunării, în luptele de la Cioroiu și Calafat, au luat parte și detașamente de panduri români comandate de Gheorghe Magheru și colonelul Solomon, obținând frumoase victorii, care anticipau colaborarea româno-rusă din războiul de independență.

Turcia, fiind înfrântă, este silită să semneze pacea de la Adrianopole (2/14 sept. 1829). Tratatul cuprinde 16 articole, prin care Rusia obține țărmul caucazian al Mării Negre și gurile Dunării pînă la vărsarea Prutului. Navigația a fost declarată liberă pe Dunăre și Marea Neagră, iar strîmtorile Bosfor și Dardanele erau deschise vaselor comerciale rusești.

Articolul V din tratat se referă la Moldova și Țara Românească și este dezvoltat în „Actul osăbit” ce face parte integrantă din tratat. El precizează că cele două principate vor fi „așezate sub suzeranitatea sublimiei Porți și Rusia va garanta prosperitatea lor, bineînțeles, păstrînd privilegiile și imunitățile ce le-au fost acordate fie prin capitulații, fie prin tratate încheiate între cele două imperii, sau prin hătișerifuri emenate în diverse timpuri. În consecință, ele se vor bucura de exercițiu liber al cultului, de o siguranță perfectă, de o administrare națională independentă și de o deplină libertate a comerțului”.

Textul

„...Cele două înalte puteri contractante, confirmînd tot ce a fost stipulat prin actul separat al Convenției de la Akkerman¹, relativ la modul de alegere a domnilor în Moldova și Valahia, au recunoscut necesitatea de a da administrației celor două provincii o temelie mai statornică și mai potrivită cu adevăratele interese ale celor două țări. În acest scop s-a convenit și regulat definitiv ca durata guvernării domnilor să nu mai fie mărginită la șapte ani, ca în trecut, ci ei să fie investiți, de-acum înainte, cu această demnitate, *pe viață*, în afară de cazurile de renunțare voluntară sau destituire pentru delictе, prevăzute în zisul act separat.

Domnii vor orîndui în mod liber toate afacerile interioare ale provinciilor lor, consultînd divanurile² lor respective, fără a putea totuși aduce vreo atingere drepturilor garantate celor două țări prin hătișerifuri, și nu vor fi tulburați în administrația lor internă prin nici un ordin contra acestor drepturi.

Orașele turcești situate pe țărmul stîng al Dunării vor fi restituite Valahiei împreună cu teritoriile lor [raialele] ³ pentru a fi de aici înainte reunite la acest Principat, iar fortificațiile aflătoare de mai înainte pe acest țărm nu vor mai putea fi refăcute niciodată. Musulmanii care posedă imobile neuzurpate de la particulari, fie chiar în aceste orașe, fie în oricare alt punct al țărmului stîng al Dunării, vor trebui să le vîndă indigenilor în curs de optsprezece luni de zile.

Gubernul celor două Principate, bucurîndu-se de toate privilegiile unei administrații interne independente, va putea institui *în mod liber cordoane sanitare* ⁴ și *carantine de-a lungul Dunării* și în altă parte a țării, unde li se va simți trebuința, fără ca străinii ce ajung acolo, atît musulmani, cît și creștini, să poată fi dispensați de observarea întocmai a regulamentelor sanitare. Pentru serviciul carantinelor, precum și pentru a veghea la siguranța frontierelor, la menținerea ordinei în orașe și la țară și pentru a executa legile și regulamentele, guvernul fiecărui Principat va putea întreține un număr de *gărzii armate* ⁵, strict necesar acestor diverse funcțiuni. Numărul și întreținerea acestei miliții vor fi regulate de către domni, în înțelegere cu divanurile lor respective, bazîndu-se pe vechile exemple.

Sublima Poartă, animată de dorința sinceră de a procura celor două Principate toată bunăstarea de care ele se pot bucura și informată despre abuzurile și vexațiunile ce se comit în ele cu ocazia diverselor *furnituri* cerute pentru consumația Constantinopolului, pentru aprovizionarea fortărețelor așezate pe Dunăre și pentru trebuințele arsenalului, *abandonează în întregime dreptul său în această privință*. În consecință, *Valahia și Moldova vor fi pentru totdeauna scutite de-a furniza grîul și alte alimente, oile și lemnul de construcție, pe care erau obligate a le livra anterior...* ⁶

În cauza abolirii furniturilor mai sus specificate, *locuitorii Principatelor se vor bucura de o deplină libertate de comerț pentru toate produsele solului și industriei lor* (stipulată prin actul separat din convenția de la Akkerman), *fără nici o restricție*, în afară de cele ce vor fi găsite indispensabile de stabilit de către domni, în înțelegere cu divanurile respective, pentru a asigura aprovizionarea țării. *Ei vor putea naviga în mod liber pe Dunăre cu propriile lor vase*, prevăzute cu pașapoarte din partea stăpînirii lor, și *vor putea merge să negustorească în celelalte orașe sau porturi ale Sublimei Porți*, fără a fi molestați de percepții haraciului și fără a fi expuși oricărei alte vexațiuni [...] ⁷

(*Acte și documente relative la nașterea României*, vol. I, p. 326—328).

Comentariu istoric

1. Convenția de la Akkerman (Cetatea Albă), încheiată la 25 sept./7 oct. 1826, prevedea: alegerea de către divan a domnilor pămînteni pe 7 ani, cu asentimentul Rusiei și Turciei; scutirea Principatelor de plata tributului pe 2 ani și fixarea lui conform hațișerifului din 1802; libertatea comerțului sub rezerva asigurării aprovizionării Porții cu grîu; instituirea unor comisii care să propună măsuri de reforme necesare îmbunătățirii stării Principatelor.

2. Conceptul de *divan*, în înțelesul de adunare reprezentativă, este folosit, după cum se vede, încă din anul 1829.

3. După cum se știe, Giurgiu și Turnu din 1417 și Brăila din 1540 deveniseră raiale turcești, iar acum erau libere și reveneau Țării Românești.

4. În timpul războiului, soldații din armatele beligerante se îmbolnăviseră de diferite molime și era necesar să se ia unele măsuri sanitare.

5. Pentru paza și ordinea în țară se aproba ca fiecare Principat să aibă armata sa proprie ; astfel se pun bazele miliției naționale.

6. Se pune capăt, astfel, obligațiilor în *natură* și în *muncă*, ce apăsaseră foarte mult, începând din secolul al XVI-lea, țările române.

7. „Actul osăbit“ se încheie cu precizarea că locuitorii celor două țări vor fi scutiți de plata impozitelor pe timp de 2 ani, din momentul evacuării trupelor rusești, și cele două imperii se angajau să confirme regulamentele administrative ce se vor elabora.

Indicații metodice

Textul actului va fi folosit, în principal, la lecția „Țările române în prima jumătate a secolului al XIX-lea“, atât la clasa a VIII-a cît și la anul IV, dar se pot face referiri la el și cînd se va preda regimul economic al dominației otomane.

Este indicat ca, după citirea textului de către profesor, comentariile, dirijate de acesta, să fie făcute de elevi. Astfel, elevii trebuie să reamintească datele și condițiile în care orașele de pe Dunăre au devenit raiale și care era regimul lor ; în ce au constat obligațiile în natură și muncă și cît de apăsătoare fuseseră în timpul lui Ion Vodă cel Viteaz și Mihai Viteazul etc.

De asemenea, elevii trebuie să desprindă semnificația libertății „pentru toate produsele solului și industriei lor“. Numai în felul acesta se va putea realiza ceea ce se numește, în mod obișnuit, învățarea prin „descoperire“ sau metoda cercetării personale, preconizată de J. Piaget și H. Aebli.

BIBLIOGRAFIE

Acte și documente relative la istoria renașterii (sic) României, publicate de D. A. Sturza și C. Colescu-Vartic, vol. I, p. II, Buc., 1900, p. 318—325 (textul în l. franceză) ; I. Lupaș, *Lecturi din izvoarele istoriei României*, Buc., 1928, p. 249—252 (textul în l. română).

FLOREA STĂNCULESCU

LEGILE DIETEI DE LA SIBIU (1863—1865)

Imprejurări istorice

Neoabsolutismul¹ se vădise, după numai un deceniu de la inaugurarea sa în 1849, a nu mai fi un element de siguranță pentru statul imperial austriac. Centralismul, birocratismul, militarismul, catolicismul și germanismul, principiile de bază ale sistemului neoabsolutist de guvernare nu mai puteau fi folosite în noile condiții de după 1859, fără a se pune sub semnul întrebării existența statului habsburgic multinațional.

Intensificarea mișcărilor naționale ale popoarelor subjugate², adâncirea și extinderea frământărilor de natură socială, în condițiile unei situații dificile pe plan extern pentru imperiu, în urma înfringerii acestuia în războiul cu Franța și Piemontul, au convins pe imperiali că formula de guvernare centralizată era nu numai depășită dar și primejdioasă pentru ei.

Noua situație a impus deci părăsirea neoabsolutismului și înlocuirea lui cu sistemul constituțional de guvernare. Începea astfel, în 1860, o nouă etapă în istoria politică a imperiului și implicit a Transilvaniei. Promotorul noii orientări de liberalizare a vieții politice era un nobil din Galiția, contele Goluchowski.

Regimul liberal (1860—1867) a însemnat revenirea la autonomia provinciilor constituite conform individualităților istorico-politice anterioare anului 1848, ignorându-se configurația etnică.³

Diploma imperială din 20 octombrie 1860, redactată în urma dezbaterilor din Senatul imperial întărit, convocat în martie 1860⁴ la Viena, anunța, deci, introducerea regimului liberal de guvernare. În provinciile imperiului, inclusiv

¹ Se deosebea de absolutismul anterior anului 1848 prin aceea că noul sistem de guvernare se sprijinea nu numai pe nobilime ci și pe burghezie. Noul ministru de Interne von Bach, cu tot numele său aristocratic, era un burghez.

² Realizarea statului unitar național român a dat un imbold mișcării naționale românești din provinciile românești aflate în imperiu. Noul stat se arăta preocupat de viitorul acestora conform năzuințelor naționale, lucru ce se reflecta în semnarea în mai 1859 a două convenții între A. I. Cuza și generalul Klapka, trimisul emigrației revoluționare maghiare.

³ Românii revendicaseră încă din 1849 constituirea unui stat românesc (ducat în granițele imperiului, al cărui mare duce trebuia să fie împăratul, în condițiile în care ideea de unitate națională a tuturor românilor nu putea fi împlinită încă. Organizarea acestui stat românesc prin unirea Banatului, Transilvaniei și Bucovinei pe baza principiilor revoluționare de la 1848 ar fi apropiat ziua desăvârșirii unității naționale.

⁴ Participaseră la el, pe lângă prelații și oamenii de încredere ai împăratului și 38 reprezentanți ai provinciilor din imperiu, în calitate de „consilieri extraordinari”. Pentru Transilvania fuseseră chemați 3, pentru Banat 2 și pentru Bucovina 1. Din partea românilor au participat la ședințele senatului imperial întărit și aflat sub președenția arhiducelui Rainer, Andrei Șaguna, Andrei Mocioni și Nicolae Petrino. Vezi G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, III, p. 8.

în Transilvania, trebuiau reînviat organele de conducere proprie, guberniul (guvernul), dieta, cancelaria aulică a Transilvaniei (de la Viena), comitatele și scaunele.⁵

În ce privește dietele și guvernele provinciale, acestora li se încredința dreptul de a se pronunța în problemele de interes local cu privire la administrație, justiție, învățământ, etc. Politica externă, cea financiară și problemele armatei erau atribuții ale organismelor centrale de la Viena. Autonomia, pe care imperialii consimțiseră să o acorde vechilor provincii istorice era deci limitată.

Prin patenta din 20 octombrie 1860, imperialii recunoșteau drepturile istorice ale popoarelor, angajându-se, în același timp, să respecte hotărârile luate de instituțiile lor reprezentative. Erau proclamate principiile egalității tuturor în fața legilor, obligativității serviciului militar și a plății impozitelor, promovării în funcții publice a celor capabili, indiferent de apartenența națională și socială, garantarea libertății religioase, etc.

Se încerca pe această cale o împăcare a ideii de stat dinastic cu cerințele de libertate afirmate și susținute permanent de popoarele oprimate. Se lăsa astfel impresia, nejustificată de realitatea concretă, a unor adânci prefaceri pe o linie liberală. Că liberalismul era acceptat doar ca o soluție de moment s-a văzut și din tergiversarea convocării dietei Transilvaniei. Atitudinea de opoziție a croaților, cehilor și maghiarilor față de limitarea autonomiei acordate provinciilor, tendința mai ales a nobilimii maghiare de impunere a anexării Transilvaniei⁶ la Ungaria, într-un moment în care imperialii n-aveau interes să întărească această țară, precum și izbucnirea mișcării revoluționare polone din 1863, au determinat până la urmă convocarea dietei Transilvaniei.

În ce-i privește pe români, ei își exprimă poziția și năzuințele cu prilejul conferinței naționale de la 1/13—2/14 ianuarie 1861 și a congresului național de la 8/20—12/24 aprilie 1862. Ele au reafirmat principiile revoluționare de la 1848 în abordarea problemei naționale românești. Potrivit declarației adoptate de conferință, națiunea română se considera independentă în raporturile cu celelalte națiuni. Se revendica, ca urmare, ca aceasta să se reflecte și în actele constituționale pe care noua dietă trebuia să le adopte.

Dieta Transilvaniei, convocată pe baza decretului imperial din 21 octombrie 1863, la Sibiu, era compusă din 48 deputați români, 44 deputați maghiari și 32 sași. Alături de ei trebuiau să activeze în calitate de regaliști (numiți direct de împărat) 11 români, 12 maghiari și 10 sași.⁷

⁵ În ce privește Banatul, el este alipit Ungariei la 15/27 decembrie 1860, în ciuda protestelor românilor care constituiau majoritatea populației.

⁶ La conferința naționalităților și confesiunilor din Transilvania, convocată la 11 februarie 1861 la Alba Iulia, la care participau 24 maghiari, 8 români și 8 sași, episcopul Hayhald a susținut, în numele maghiarilor prezenți, anexarea Transilvaniei la Ungaria, respingând ideea convocării dietei.

⁷ Legea electorală acorda dreptul de vot persoanelor în vîrstă de minimum 24 de ani care plăteau un impozit de 8 fl., preoților, liberilor profesioniști, inginerilor, profesorilor și învățătorilor. Ca urmare a acestui cens ridicat, care a dezavantajat pe români, cei 44 deputați maghiari reprezentau o populație de 568.172 locuitori, cei 32 deputați sași, 104.041 locuitori, în timp ce românii erau trimiși a 1.300.913 locuitori, în majoritate țărani. Românii aveau deci, în raport cu numărul populației, de două ori mai puțini deputați ca maghiarii și de 5 ori mai puțini decît sașii. (Vezi V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională 1848—1881*, Edit. științifică, București, 1974, p. 220).

Dieta și-a deschis lucrările la 15 iunie 1863 în hotelul „Împăratul românilor“ din Sibiu, în prezența contelui Ludovic Folliot de Crenneville, președintele guvernului Transilvaniei.

Dieta, ale cărei lucrări au fost părăsite de cei 44 deputați maghiari și 7 regaliști care s-au pronunțat din nou pentru anexarea Transilvaniei la Ungaria, trebuia să dezbată proiecte de legi privitoare la : efectuarea egalei îndreptățiri politice a națiunii române și a confesiunilor ei, reglementarea folosirii limbilor oficiale ale Transilvaniei, definitivarea sistemului electoral pe baza unei legi speciale, reglementarea modului de reprezentare a Transilvaniei în organele imperiale centrale, reorganizarea administrației și justiției, reglementarea regimului proprietății prin introducerea cărților funduare, înființarea unei bănci ipotecare, modificarea patentei din 1854 care decretase desființarea iobăgiei.

La 7 septembrie 1863, în urma unei dezbateri de 13 zile, a fost votat în unanimitate proiectul de lege cu privire la egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor ei.

A urmat apoi, la 27 septembrie, după alte 13 zile de discuții, votarea proiectului de lege referitor la stabilirea limbilor oficiale în Transilvania.

Textul :

*Articol de lege despre efectuarea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei*⁸.

1. Națiunea română, religiunea gr. catolică, ca atare și religiunea gr. orientală, se recunosc prin lege întru înțelesu constituțiunii transilvane, întocmai ca și celelalte 3 națiuni și 4 confesiuni recunoscute ale Transilvaniei.

2. Biserica greco-catolică ca atare și biserica greco-orientală au tot aceea pozițiune de drept, de sine stătătoare în stat și tot aceea libertate de a se organiza în afacerile lor interne pe care le ocupau celelalte biserici ale țării recunoscute prin lege și recepte⁹ după dreptul de stat...“ „...Pe lângă rezervarea dreptului de suprainspecție al coroanei determinat prin legile marelui Principat al Transilvaniei ce îi compete a-l exercita în înțelesul constituțiunii — sînt așadar toate aceste biserici îndreptățite a-și regula, administra și conduce toate afacerile lor eclesiastice, precum și fundațiunile, fundurile și institutele lor, întru înțelesul așezămintelor lor economice independent de oricăre influență a vreunei altei biserici.

3. Națiunile recunoscute prin lege, adică națiunea maghiarilor, săcuilor, sașilor și românilor față una cu alta sînt pe deplin egal îndreptățite și ca atari se folosesc în sensul constituțiunii transilvane de asemenea drepturi politice : liberul exercițiu religios, cum și egalitatea de drept cetățenesc și politic a tuturor locuitorilor țării nu suferă prin aceasta nici o restrîngere.

4. Numirile diferite ale părților țării nu întemeiază și nu dau pe seama națiunilor singuratece nici un fel de drepturi politice.

⁸ „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, nr. 24, 24 august 1863, p. 174.

⁹ În Transilvania biserica greco-catolică și greco-ortodoxă erau într-o situație de inferioritate față de cea catolică, protestantă etc. Biserica ortodoxă românească, nefiind recunoscută prin lege ca egală cu celelalte, era subordonată mitropoliei de la Karlowitz. Cea greco-catolică, cu centrul la Blaj, subordonată, pînă în 1850, episcopiei de la Strigoni, deveni de la această dată mitropolie.

5. În marca ¹⁰ marelui Principat al Transilvaniei ¹¹ să va suscepe ¹² o emblemă proprie pentru națiunea română.

6. Toate legile țării, privilegii, patente ¹³, rescripte ¹⁴, ordinațiuni și alte măsuri administrative cari stau în contradicere cu determinațiunile legii acesteia sînt desființate și fără putere de lege.

7. Puterea obligatorie a legii acesteia intră în activitate fără amîinare".
Articol de lege privitor la întrebuițarea celor trei limbi ale țării în comunicațiunea publică oficioasă.

I. „Cele trei limbi ale țării, adică limba ungară, germană și română, sînt egal îndreptățite în comunicațiunea publică oficioasă.

II. Părților le stă în voie a întrebuița în toate esibitele ¹⁵ de orice soi cum și în toate pertractările oficioase ¹⁶, orișicare din cele trei limbi ale țării.

III. Cererile verbale ale părților cum și fasiunile acelor mai încolo ale martorilor și pricepătorilor de lucru ¹⁷, se vor lua la protocol într-una din cele trei limbi ale țării, și anume în cea pe care o va numi partea, martorul sau pricepătorul de lucru care e de ascultat.

IV. La pertractările judecătorești în și afară de cauze controversate cînd participă mai multe părți, îi stă în voie fiecăreia părți a întrebuița orișicare din cele trei limbi ale țării.

V. Esibitele părților și cererile lor, date la protocol, trebuie rezolvate în aceeași limbă în care a fost făcută petițiunea sau cererea luată de protocol.

VI. În cazurile acelea, cînd participă mai multe părți, se va expedia deciziunile judecătorești, cum și motivele în limba aceea în care a fost compusă petițiunea sau incusa, respectiv întîiul esebit sau întîia cerere verbală. Celorlalte părți li se vor expedia la cererea lor și traduceri din deciziune, în cea limbă în care au luat parte la pertractare.

VII. Pertractarea finală verbală, publicarea și expedierea sentinței se va face în cea din cele trei limbi ale țării, care e limba maternă a acuzatului. Totuși are acuzatul voie liberă a-și alege pentru aceasta alta din cele trei limbi ale țării, pe care el însă trebuie să o priceapă.

VIII. Deciziunile oficiilor și judecătoriilor mai înalte se vor expedia asemenea în limba aceea în care trebuie date părților aceste deciziuni, după dispozițiunilor paragrafelor 5, 6 și 7.

IX. Fiecare poate întrebuița în pertractările publice orișicare din cele trei limbi ale țării.

X. În comunele cetățenești și satești defige ¹⁸ limba afacerilor interne, în trei comunale, reprezentanța comunei.

¹⁰ stemă, emblemă.

¹¹ Transilvania care fusese înglobată în Imperiul habsburgic după pacea de la Karlowitz (1699), a fost recunoscută în 1765 ca mare principat.

¹² se va dispune.

¹³ patentele sînt diplome imperiale.

¹⁴ rescriptele sînt răspunsurile împăratului sau organelor centrale la problemele administrative ridicate de provincii.

¹⁵ esebit = cerere, întîmpinare, mărturie, etc.

¹⁶ dezbaterile.

¹⁷ juriștilor.

¹⁸ hotărăște.

XI. În municipiu defige limba pentru afacerile municipale, reprezentanța respectivului municipiu.

XII. Determinațiunile paragrafelor 10 și 11 vor avea valoare totdeauna numai pe cât va ținea activitatea reprezentantei municipale ori comunale. După decursul acestei activități se va putea face o concluziune nouă în privința defigierii limbii de afaceri a comunei ori a municipiului.

XIII. Toate împărțirile, extrădările, ordinațiunile, mandatele și altele asemenea, se vor emite de către autoritățile superordinate către aceste municipii, comunități și către oficiile¹⁹ și judecătoriale lor, sau către corporațiunile bisericești și de alt soi, în aceea dintre cele trei limbi ale țării, care e limba oficioasă de afaceri interne în trebile lor municipale și comunale sau în aceea de care se folosește corporațiunea sau institutul fie eclesiastic ori de alt soi.

XIV. Comunele și municipiile, oficiile și judecătoriale lor, precum și corporațiunile bisericești, ori de alt fel și judecătoriale eclesiastice, în comunicațiunea reciprocă și cu oficiile lor superioare vor întrebuința limba lor proprie, internă, de afaceri.

XV. În comunicațiunile cu oficiile cez. reg. militare se vor folosi comunele de limba lor proprie, iar municipiile și oficiile lor, după puțință de limba germană.

XVI. Limba oficioasă internă a oficiilor municipale și a judecătoriilor municipale e aceea care e și a municipiului respectiv. În comunicațiunea presidială de serviciu a tuturor autorităților și oficiilor, se concede a se folosi fiecare dintre cele trei limbi ale țării fără restrângere.

XVII. Limba oficioasă internă a celorlalte oficii și curți judecătorești, cum și a comunicațiunii acestor oficii și a curții judecătorești între sine, și cu oficiile ce se află în afară de marele Principat al Transilvaniei, se determină pe calea ordinațiunilor.

XVIII. Limba de învățămînt în școalele poporale și medii, apoi în institutele superioare de învățămînt, o defige aceea care au de a îngriji pentru susținerea școalelor respective și a institutelor superioare de învățămînt.

XIX. Matriculele eclesiastice²⁰ se vor purta într-una din cele trei limbi, care sînt declarate în paragraful 1 de egal îndreptățite. Altmintrelea le stă în voie confesiunilor singulare a determina spre acest scop în coînțelegere cu regescul guvern și o altă limbă.

XX. Toate legile țării, care stau în contrazicere cu aceste determinațiuni sînt desființate și scoase din activitate.

XXI. Puterea obligativă a acestei legi intră în activitate fără amîinare.²¹

Comentariu istoric

Votarea celor două legi, care trebuiau puse imediat în aplicare, a constituit o victorie a luptei naționale românești dusă cu abnegație și sacrificii. Ele au fost nu numai rezultatul împrejurărilor istorice ci mai ales urmarea firească a luptei și hotărîrii de care dăduseră dovadă românii în susținerea năzuințelor naționale.

¹⁹ birourile.

²⁰ Registrele bisericești.

²¹ „Concordia“, III (1863), nr. 81 (228), 26 septembrie/8 octombrie.

Prima lege, în elaborarea căreia Gh. Barițiu a avut un merit deosebit, avea la bază principiile revoluționare înscrise în *Petiția națională* din 4/16 mai 1848.

Cu prețul a mari jertfe, românii impuseseră atunci în condițiile luptei revoluționare cu arma în mână, recunoașterea de imperiali prin Constituția din 20 februarie/4 martie 1849 și de dieta maghiară din 16/28 iulie din același an, a dreptului la existență națională.

Garantarea acestui drept, conform programului revoluționar românesc de la 1848, trebuia să se facă prin prezența românească în toate sferile de activitate ale Transilvaniei în proporția numărului pe care îl reprezentau românii.

În condițiile înăbușirii revoluției de la 1848—1849, acest deziderat de transformare a Transilvaniei într-un stat democratic românesc n-a mai putut fi împlinit.

Legea de egală îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor sale, era prima lege din istoria Transilvaniei prin care românii, scoși prin revoluție din starea de „tolerați“, erau repuși în drepturi. Pentru prima dată se scria despre națiunea română ca element politic egal în drepturi, recunoscut prin constituție alături de celelalte 3, cea săsească, maghiară și secuiască.

Paragraful al 3-lea al primei legi întărea această idee, subliniind că cele 4 națiuni ale Transilvaniei aveau aceleași drepturi politice conform constituției transilvănene.

Decretîndu-se egala îndreptățire a națiunii române, care constituia marea majoritate a populației țării, era firesc ca legea să consemneze în paragraful 4, anularea vechilor privilegii de natură teritorială, recunoscute sașilor, maghiarilor sau secuilor în vechea constituție. Nu se mai admiteau privilegii de natură politică comitatelor din centrul și nordul Transilvaniei, așa zisul „pămînt unguresc“, sau scaunelor săsești cunoscute sub denumirea improprie de „pămînt săsesc“.

Noua situație impunea o rectificare și în ce privea însemnele Transilvaniei. Egalizarea națiunii române trebuia să fie reflectată și în stema țării, în marca Transilvaniei trebuind — potrivit primei legi — să se introducă o emblemă românească. (paragr. 5)

Legea intrată imediat în vigoare, conform ultimului său articol, prevedea, de asemenea, abrogarea legislației vechi care venea în contradicție cu noile principii. (paragr. 6)

Votarea legii a fost considerată de Francisc Tranchenfels, reprezentant saș în dieta de la Sibiu și raportor al proiectului de lege, ca un act de dreptate față de români, necesar pentru edificarea țării, pentru realizarea înțelegerii între locuitorii săi.²²

A doua lege, cuprinzînd 21 articole reglementa cu precizie, egala îndreptățire, egala folosire a limbii materne sau a limbii pe care o preferau locuitorii Transilvaniei, în toate aspectele activității lor. Cetățeanul putea astfel să folosească limba pe care o voia în justiție și administrație (paragrafele II-IX; XII-XIV, XVI).

În comune și municipii reprezentanța comunei era investită cu dreptul de a hotărî, numai pe timpul cît era în activitate, limba folosită în rezolvarea treburilor comunale (paragr. X-XIV). Comunele aveau, de asemenea, dreptul de a folosi limba lor proprie în corespondența sau legătura cu oficialitățile mili-

²² V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881)*, Edit. științifică, București, 1974, p. 266.

tare, doar municipiilor cerându-li-se să uzeze „după putință“, însă, în această direcție de limba germană. Se făcea această concesie în ce privește folosirea limbii germane, în rezolvarea obligațiilor de natură militară ce reveneau municipalităților, pentru că aceasta era limba de comandă în armata imperiului (paragraful XV).

În ce privește învățământul, indiferent de trepte, legea stabilea că limba de predare era hotărâtă de acei care susțineau instituțiile școlare (XVIII).

Chiar și registrele bisericești, inclusiv cele care consemnau starea civilă a populației, erau scrise, lucru foarte important, în una din cele trei limbi, conform hotărârii stabilite de instituția bisericească respectivă. Hotărîrea aceasta avea menirea să împiedice încercările abuzive de deznaționalizare a numelor de familie (paragr. XIX).

Cele două legi au astfel un profund și larg conținut democratic. Una din caracteristicile lor importante este dată de faptul că legile nu numai că enunță principiile democratice care trebuiau să fie puse la baza reglementării vieții interne a Transilvaniei ci garantează transpunerea în practică a acestora, realizarea lor, prin precizia articolelor. Legile din 1863 nu sînt doar permissive, iată marea lor calitate.

Dietă de la Sibiu, care s-a preocupat și de alte probleme legate de noua situație a Transilvaniei, a rămas în istorie mai ales pentru votarea acestor legi.

Lucrările dietei, întrerupte în două rînduri (13 octombrie 1863—15 februarie 1864 și după 29 octombrie 1864) în timpul convocării Senatului de la Viena, n-au mai fost reluate după 29 octombrie 1864.

La 1 septembrie 1865 printr-un rescript imperial se hotăra dizolvarea Dietei de la Sibiu și convocarea unei noi Diete la Cluj pentru „revizuirea articolului de lege I din 1848 despre uniunea Ungariei și a Transilvaniei, cu privire la interesele comune ale ambelor țări“.²³

Alegerile pentru noua dietă s-au făcut pe baza legii din 1791 al cărei art. IX dădea posibilitate împăratului să numească un număr nelimitat de regaliști dintre nobili, pentru a asigura astfel majoritatea maghiară necesară votării anexării Transilvaniei. Ca urmare, din cei 298 membri ai Dietei doar 48 erau români.

Dizolvarea Dietei de la Sibiu evidenția tendința imperiului de apropiere și înțelegere cu nobilimea maghiară în condițiile adîncirii manifestărilor crizei sistemului de guvernare. Această criză izvoră din neputința și frica imperiului față de tendințele democratice ale popoarelor, față de intensificarea mișcărilor naționale și sociale. (În Galiția se introdusese, ca urmare, legea marțială).

Pentru a face față avîntului luptei naționale și sociale, imperiul a cointerestat nobilimea și burghezia maghiară cedînd în fața cererii acestora de anexare a Transilvaniei la Ungaria. Dietă de la Cluj, convocată cu acest scop, se pronunțase în acest sens în 6 decembrie 1865.

Numai înfrîngerea Austriei în fața Prusiei, în vara lui 1866, a impus însă finalizarea tratatelor între imperiali și clasele dominante maghiare și instaurarea în 1867 a sistemului reacționar de guvernare, dualismul austro-ungar.

Odată cu dizolvarea Dietei de la Sibiu și legile votate de ea care erau în vigoare, au fost abrogate.

²³ „Concordia“, V (1865), nr. 70 (429), 2/14 septembrie.

INDICAȚII METODICE

Complexitatea temei îl obligă pe profesor să-și fixeze câteva jaloane, în jurul cărora faptele să poată fi grupate în chip logic și demonstrativ. Aceste jaloane sînt : Dieta de la Sibiu din 1863, „Pronunciamentul” de la Blaj din 1868 (al cărui conținut se leagă strîns de hotărîrile dietei de la Sibiu), programul P.N.R. din 1881 și Memorandum-ul din 1892. De aici rezultă și locul pe care dieta de la Sibiu îl are în economia lecției : acela de a marca o etapă nouă în lupta pentru afirmarea politică a românilor din Transilvania. De aceea profesorul va trebui să sublinieze cu ocazia lecturii comentate a textului, mai ales acele revendicări care au fost reluate în celelalte trei acțiuni următoare, pentru a se putea urmări consecvența politică a conducătorilor români, ca și tenacitatea lor în urmărirea obținerii revendicărilor. Analizînd conținutul hotărîrilor dietei, profesorul va scoate în relief trei aspecte : 1. moderația acestor hotărîri ; 2. respectarea de către români a drepturilor celorlalte naționalități conlocuitoare și 3. solida argumentare a îndreptățirii măsurilor luate. În fine, nu se va neglija observația că refuzul deputaților maghiari de a participa la ședințele dietei a constituit exemplul pentru politica „pasivistă” de după dualism.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE.

V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională* (1848—1881), Editura științifică, București 1974.

MARIA TOTU

DECRET ASUPRA PĂCII (1917)

„Războiul din 1914—1918 — primul război mondial imperialist — a avut la origine lupta statelor imperialiste pentru împărțirea lumii, pentru acapararea unor noi sfere de influență, pentru lărgirea pieței de desfacere și a surselor de materii prime, pentru redistribuirea imperiilor coloniale. Acest război a fost condamnat de forțele înaintate, revoluționare din toate țările : clasa muncitoare, mișcarea socialistă, numeroase personalități progresiste s-au ridicat împotriva războiului imperialist, arătând că țelurile lui contraveneau intereselor maselor largi populare, slujeau numai exploatatorilor, prevenind asupra suferințelor și pierderilor grave pe care avea să le aducă tuturor popoarelor, cauzei progresului și civilizației“.¹ V. I. Lenin scria că : „Elementul național din războiul austro-sârb are o însemnătate cu totul secundară și nu schimbă caracterul general imperialist al războiului“². Iar pentru a nu rămîne nici un dubiu asupra celor vinovați de dezlănțuirea lui, el adăuga : „Întreaga istorie economică și diplomatică a ultimelor decenii arată că ambele grupuri de națiuni beligerante au pregătit în mod sistematic tocmai un astfel de război“³.

O asemenea precizare a fost de o deosebită importanță teoretică și practică pentru organizarea luptei antirăzboinice, pentru o pace democratică, în condițiile în care ideologia naționalistă, sprijinită și de o serie de conducători social-democrați din Internaționala a II-a lăsase „...urme adînci în masa micii burgezii și în rîndurile unei părți a proletariatului“⁴.

Mișcarea muncitorească din țara noastră a militat cu hotărîre împotriva războiului imperialist, precum și împotriva participării României la acest război. Proletariatul, socialiștii s-au pronunțat, totodată, cu fermitate pentru unirea Transilvaniei cu România.

Desfășurarea războiului imperialist a impus sacrificii tot mai mari, umane și materiale, în primul rînd maselor populare. Mobilizările, rechizițiile, reducerea permanentă a rațiilor alimentare, lipsa acută a bunurilor de consum absolut necesare, pe de o parte, iar creșterea numărului profitorilor de pe urma războiului, pe de altă parte, au ascuțit la maximum contradicțiile interne din statele beligerante. Se acumulas treptat elementele crizei revoluționare ; în condițiile date, lupta pentru pace, pentru încetarea războiului se împletea tot mai mult cu lupta de eliberare socială și națională a multor popoare. Are pentru

¹ N. Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărașetilor, în România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. II, Ed. politică, București, 1968, p. 466.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Ed. P.M.R., București, 1952, p. 145.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

noi o deosebită valoare precizarea făcută în recentul program al Partidului Comunist Român, după care, istoria a demonstrat că „...formarea statului unitar român nu a fost rezultatul unui eveniment întâmplător, de conjunctură, al înțelegerilor intervenite la masa tratativelor; tratatul de pace n-a făcut decât să consfințească o situație de fapt, creată de lupta maselor populare”⁵.

Victoria Revoluției Socialiste din Octombrie 1917 — eveniment de însemnatate istorică în evoluția mondială — a marcat un moment de covârșitoare importanță în lupta generală pentru încetarea războiului și o pace democratică. Primul stat al muncitorilor și țăranilor, născut din furtuna revoluției, și-a afirmat încă din primele zile ale existenței sale dorința sa profundă de pace. Decretul asupra păcii⁶, adoptat de cel de al II-lea Congres general al sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților din Rusia, din 25—26 octombrie (7—8 noiembrie) 1917, se înscrie printre primele acte ale Puterii Sovietice.

Textul :

„Guvernul muncitoresc și țărănesc, care a fost creat de revoluția din 24—25 octombrie și care se sprijină pe Sovietele de deputați ai muncitorilor, soldaților și țăranilor, propune tuturor popoarelor beligerante și guvernelor lor¹ să înceapă imediat tratativele în vederea încheierii unei păci democratice drepte.

Guvernul consideră că pacea dreaptă sau democratică, dorită cu atâta ardoare în toate țările beligerante¹¹ de majoritatea covârșitoare a muncitorimii și a claselor de oameni ai muncii, istovite, chinuite și sleite de pe urma războiului, pace pe care, după doborârea monarhiei țariste, muncitorii și țăranii ruși au cerut-o stăruitor și cu toată hotărârea, este o pace imediată, fără ane-xiuni (adică fără cotopirea unor teritorii străine, fără alipirea cu forța a altor naționalități) și fără contribuții.¹¹¹

Guvernul Rusiei propune tuturor popoarelor beligerante încheierea imediată tocmai a unei asemenea păci, declarându-se gata să întreprindă imediat, fără cea mai mică întârziere, toate demersurile necesare pînă în momentul în care toate condițiile acestei păci vor fi fost definitiv ratificate de către adunările împuternicite ale reprezentanților poporului din toate țările și ai tuturor națiunilor.

Potrivit sentimentului de justiție, al democrației, în general, și al claselor de oameni ai muncii în special, prin anexarea și cotopirea de teritorii străine, guvernul înțelege orice alipire a unei naționalități mici sau slabe la un stat mare sau puternic fără consimțămîntul și dorința — exprimate precis, clar și de bună voie — ale acestei naționalități, indiferent cînd a fost săvîrșită această alipire forțată și indiferent de gradul de dezvoltare sau de înapoiere al națiunii alipite cu forța sau reținute cu forța în granițele statului respectiv. Și, în sfîrșit, indiferent dacă această națiune trăiește în Europa sau în depărtate țări de peste ocean.

Dacă o națiune oarecare este reținută cu forța în granițele statului respectiv, dacă în ciuda dorinței exprimate de ea — indiferent dacă este exprimată

⁵ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Ed. politică, București, 1975, p. 20.

⁶ V. I. Lenin, Raport asupra păcii, 26 octombrie (8 noiembrie), în *Opere complete*, vol. 35, Ed. politică, București, 1965, pp. 13—16.

prin presă, prin adunări populare, prin hotărâri ale partidelor sau prin revolte și insurecții împotriva asupraii naționale —, dacă acestei națiuni nu i se acordă dreptul ca, prin vot liber și în urma retragerii complete a trupelor națiunii anexante sau, în general, ale națiunii mai puternice, să rezolve fără cea mai mică constrângere problema formei de existență a ei ca stat, alipirea ei constituie o anexiune, adică o cotoptire și o silnicie.

Guvernul consideră drept cea mai mare crimă împotriva omenirii continuarea acestui război, purtat pentru împărțirea între națiunile puternice și bogate a națiunilor slabe cotoptite de ele, și declară solemn că este gata să semneze imediat clauzele unei păci care să pună capăt acestui război pe baza condițiilor mai sus arătate, deopotrivă de drepte pentru toate națiunile, fără excepție.

Totodată, guvernul declară că el nu consideră nicidecum condițiile de pace mai sus arătate ca fiind ultimative, cu alte cuvinte, el este de acord să examineze și orice alte condiții de pace, insistând doar ca ele să fie cât mai grabnic propuse de către oricare dintre țările beligerante și ca propunerile privitoare la condițiile de pace să fie făcute cât mai clar și absolut fără nici un echivoc sau secret.

Guvernul desființează diplomația secretă, declarând că, în ceea ce-l privește, are intenția neclintită de a duce toate tratativele în mod absolut deschis^{IV} în fața întregului popor, și de a da fără întârziere publicității textul complet al tratativelor secrete pe care guvernul moșierilor și capitaliștilor le-a ratificat sau le-a încheiat începând din februarie și pînă la 25 octombrie 1917. În măsura în care prin aceste tratate secrete se urmărește — așa cum este de cele mai multe ori cazul — asigurarea unor avantaje și privilegii pentru moșierii și capitaliștii ruși, menținerea sau extinderea anexiunilor velicorușilor, guvernul declară conținutul lor nul și neavenit, imediat și fără rezerve.

Propunînd guvernelor și popoarelor din toate țările să înceapă imediat și în mod deschis tratative pentru încheierea păcii, guvernul declară că, în ceea ce-l privește, este gata să ducă aceste tratative prin corespondență, prin telegraf, cît și pe calea unor discuții directe cu reprezentanții diferitelor țări sau într-o conferință a acestor reprezentanți. Pentru înlesnirea acestor tratative, guvernul numește un reprezentant plenipotențiar în țările neutre.

Guvernul propune tuturor guvernelor și popoarelor din toate țările beligerante încheierea imediată a unui armistițiu, considerînd că, în ceea ce-l privește, este de dorit ca acest armistițiu să fie încheiat pe cel puțin 3 luni, adică pe un termen în cadrul căruia să fie pe deplin posibilă atît terminarea tratativelor de pace duse cu participarea reprezentanților tuturor popoarelor sau națiunilor, fără excepție^V, atrase în război sau silite să ia parte la el, cît și convocarea unei adunări împuternicite ale reprezentanților poporului din toate țările în vederea ratificării definitive a condițiilor de pace.

Adresînd aceste propuneri de pace guvernelor și popoarelor tuturor țărilor beligerante, guvernul provizoriu muncitoresc și țărănesc al Rusiei se adresează de asemenea și, în special, muncitorilor conștienți ai celor trei națiuni, cele mai înaintate ale omenirii, și ai celor mai mari state care participă la actualul război : Anglia, Franța și Germania. Muncitorii acestor țări au adus cele mai mari servicii cauzei progresului și socialismului : exemplele mărețe ale mișcării cartiste din Anglia, revoluțiile de importanță istorică mondială săvîrșite de pro-

letariatul francez, în sfârșit, lupta eroică dusă împotriva legii excepționale din Germania^{VI}, precum și activitatea îndelungată, fermă, disciplinată, care poate servi drept model muncitorilor din lumea întreagă, în vederea creării organizațiilor proletare de masă în Germania. Toate aceste exemple de eroism proletar și de creație istorică sînt pentru noi o cheazășie că muncitorii din aceste țări vor înțelege că sarcina care le revine în momentul de față este de a izbăvi omenirea de ororile războiului și de consecințele lui, că acești muncitori, prin activitatea lor multilaterală, hotărîită, de o energie neprecupețită, ne vor ajuta să ducem la bun sfârșit cauza păcii și totodată, cauza eliberării maselor muncitoare și exploatate ale populației de orice robie și de orice exploatare^{VII}.

Comentariu istoric

I. Apelul la pace a fost adresat atît guvernelor cît și popoarelor, avîndu-se în vedere, pe de o parte, rolul politic al primelor, iar pe de altă parte, starea de efervescență revoluționară cît și marea dorință de pace existentă în rîndul maselor. Așa cum spunea Lenin : „Nu putem ignora guvernele, căci aceasta ar face să se amîne posibilitatea de a încheia pacea, iar unui guvern popular nu-i este îngăduit să facă un asemenea lucru ; dar n-avem dreptul să nu ne adresăm, în același timp, și popoarelor. Pretutindeni, guvernele și popoarele sînt în dezacord, și de aceea trebuie să ajutăm popoarele să intervină în problemele războiului și păcii“.⁷

II. Este vorba de țările participante la războiul imperialist mondial (1914—1918) : pe de o parte, blocul țărilor Antantei (Franța, Marea Britanie, Rusia, Italia și SUA, care li s-au alăturat precum și Belgia, Serbia, România, Japonia și China, iar pe de altă parte — așa zisa Cvadruplă alianță — Germania, Austro-Ungaria, Turcia și Bulgaria.

III. Lenin aprecia ca fiind de o deosebită importanță lămurirea maselor asupra caracterului real al războiului și necesitatea încheierii păcii. El s-a ridicat, totodată, cu fermitate, împotriva celor ce propovăduiau pacifismul și vorbeau despre pace în mod cu totul abstract. „Una din formele de prostire a clasei muncitoare, scria el încă în 1915, este pacifismul și propovăduirea abstractă a păcii.“⁸

IV Este știut faptul că a fost semnată o pace în care marile puteri învingătoare au avut cuvîntul hotărîtor ; ele și-au disputat și împărțit imense teritorii, fostele colonii germane, fostele posesiuni ale învinșilor pe teritoriul altor state ; au impus, de asemenea, imense contribuții de război, așa numitele „reparații“, statelor învinse care, nu numai că au dezorganizat economia acestor state, dar au schimbat un jug colonial cu altul și au apăsătoru greu asupra maselor muncitoare din statele învinse și, în primul rînd, din Germania. Pacea încheiată era chemată să consfințească noua reîmpărțire a lumii pe baza căreia 7/10 din omenire era pusă la dispoziția unui mic grup de țări imperialiste învingătoare. Apreciind această reîmpărțire imperialistă a lumii, V. I. Lenin arăta că ea „stă pe un vulcan“⁹.

⁷ *Ibidem*, p. 16.

⁸ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Ed. P.M.R., București, 1952, p. 148.

⁹ *Ibidem*, *Opere*, vol. 31, ESPLP, București, 1956, p. 309.

Guvernul sovietic s-a pronunțat cu fermitate pentru o politică deschisă, pentru denunțarea tratatelor secrete, pentru ducerea tratatelor deschise în fața popoarelor care să ia cunoștință despre conținutul tratatelor ce urmau a fi semnate. Aceasta reflectă caracterul democratic al modului de participare al opiniei publice la hotărârea viitoarei organizări a lumii. „Noi sîntem împotriva diplomației secrete și vom lucra deschis, în fața întregului popor“¹⁰), scria V. I. Lenin în 1917. Principiul a fost, de altfel, proclamat și de Wilson, președintele Statelor Unite, în cele 14 puncte expuse la 8 ianuarie 1918. Dar, același Wilson a propus ca principalele probleme ale Conferinței de pace, care a avut loc la Paris între ianuarie—iunie 1919, să fie rezolvate în cadrul restrîns al marilor puteri, în consfătuiri strict secrete, așa cum, de altfel, s-au și desfășurat lucrurile.

V. Principiul democratic al participării tuturor statelor, pe bază de egalitate, la Conferința de pace, așa cum rezulta din Decretul de pace, a fost departe de a fi respectat. Cînd Brătianu, reprezentantul României a susținut că statele mici nu participă la dezbaterile din Conferință ci sînt aduse ca niște învinuiți în fața unui tribunal, unul din reprezentanții celor patru mari puteri i-a replicat : „...dar crezi Dumneata că noi constituim în Consiliul suprem o Conferință ? Și noi sîntem aduși aici în fața unui arbitru care decide pentru toți“¹¹. Era vorba de Wilson, președintele S.U.A.

Statul Sovietic, care realizase profunde transformări revoluționare, ale cărui popoare dăduseră imense jertfe de sînge în primul război mondial, nu a fost invitat să participe la Conferința de pace. Aceasta exprima nu numai teama puterilor imperialiste de influența pe care o putea avea asupra dezbaterilor Conferinței, dar, mai ales, de semnificația prezenței lui care, după afirmația lui Orlando, reprezentantul Italiei, ar fi însemnat o recunoaștere, fie și numai formală, a primului stat proletar din lume.

VI. Legea excepțională împotriva socialiștilor a fost introdusă în Germania în 1878 de guvernul Bismarck, în vederea luptei împotriva muncitorilor și a mișcării socialiste. Prin această lege erau interzise toate organizațiile partidului social-democrat, organizațiile muncitorești de masă, presa muncitorească și erau confiscate publicațiile socialiste ; social-democrații erau prizonieri, expulzați. Ca urmare a continuării luptei hotărîte, legale și ilegale, de către oamenii muncii din Germania, în 1890 această lege a fost abrogată.

VII. Pe baza unei profunde analize a stării de spirit revoluționare existente în rîndul maselor muncitoare, armatelor de pe front, naționalităților și națiunilor asuprite, exprimată în numeroase greve, manifestații, refuz de a mai lupta, lupte de eliberare națională și socială, V. I. Lenin avea convingerea posibilității exercitării unei presiuni efective și puternice asupra propriilor lor guverne, în vederea terminării războiului și încheierii unei păci democratice. Evoluția evenimentelor a fost o confirmare, în cea mai mare parte, întemeiată ; ne referim la sfîrșitul războiului, la un an de la proclamarea Decretului asupra păcii, în primul rînd, nu ca urmare a neputinței de a-l continua de către guvernele imperialiste ci a puternicelor lupte revoluționare de eliberare socială și națională care au zguduit aproape întreaga lume.

¹⁰ Idem, *Opere complete*, vol. 35, E.P., București, 1965, p. 17.

¹¹ I. C. Brătianu, *Situația internațională a României*, Imprimeria „Independența“, București, 1919, p. 24.

Indicații metodice

Documentul poate fi utilizat în lecțiile ce privesc primul război mondial, atât pentru aspectele referitoare la dorința de pace exprimată în manifestațiile oamenilor muncii, în atitudinea soldaților de pe front, cât și în cele ce oglindesc modalitățile de rezolvare a problemelor păcii și organizării lumii postbelice. De asemenea, el poate fi folosit pentru a demonstra importanța și influența victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, nu numai asupra stării de spirit a maselor populare ci și în indicarea principiilor democratice de reorganizare a lumii după primul război mondial, principii de care nu au putut să nu țină seama, firește parțial, participanții la Conferința de pace de la Paris.

BIBLIOGRAFIE

1. V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 35, E.P., București, 1965, pp. 13—16.
2. Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee a Mărășeștilor*, în *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. II, Ed. politică, București, 1968, p. 446.
3. Acad. P. Constantinescu-Iași, Al. Vianu, N. Copoiu, Gh. Cazan, *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie*, Ed. politică, București, 1967, pp. 273—276.

EMA NASTOVICI

CONFERINȚA NAȚIONALĂ A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN DIN OCTOMBRIE 1945

Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944 a marcat începutul revoluției populare, a inaugurat o nouă etapă în dezvoltarea României. Răsturnarea dictaturii antonesciene a dat o puternică lovitură reacțiunii interne, orânduirii capitaliste în ansamblul său, a zdruncinat pozițiile claselor exploatoare. Intrînd pe „poarta cea mare a istoriei”, masele populare, conduse de P.C.R., au făcut ca balanța istoriei să încline tot mai mult în favoarea democrației și progresului.

La 6 martie 1945 a fost instaurat guvernul de largă concentrare democratică condus de dr. Petru Groza, în care clasa muncitoare avea rolul conducător. Din acel moment, P.C.R., forțele democratice puteau utiliza aparatul de stat în interesul revoluției.

Procesul revoluționar evidențiază creșterea rolului P.C.R. în întreaga viață social-politică a țării și, totodată, a răspunderii sale pentru destinele poporului român. În același timp, modificările survenite în țară după 23 August 1944, noua situație internațională, creată ca urmare a încheierii celui de al doilea război mondial, problemele noi și complexe ce stăteau în fața României, impuneau P.C.R. să întreprindă o analiză multilaterală a realităților românești, să elaboreze o linie strategică și tactică adecvată. În acest scop a fost convocată Conferința Națională a P.C.R., care și-a desfășurat lucrările în zilele de 16—21 octombrie 1945.

Pe baza raportului prezentat de Gh. Gheorghiu-Dej și a dezbaterilor ce au urmat, a fost adoptată *Rezoluția* Conferinței Naționale.

TEXTUL

/.../ Pentru a pune în valoare toate bogățiile pămîntului țării noastre, pentru a înzestra economia noastră agricolă cu mașini moderne, pentru a utiliza la maximum capacitatea industriei noastre, este, în primul rînd, necesară refacerea și dezvoltarea industriei grele, metalurgice și extractive.

Conferința constată că pentru reconstrucția și prosperitatea țării noastre se impune :

a) Grăbirea trecerii industriei de război la producția de pace, precum și creșterea producției industriale ;

b) Refacerea completă și dezvoltarea sistemului nostru de transporturi pe pămînt, pe apă și în aer ;

c) Desăvîrșirea reformei agrare, organizarea și dezvoltarea centrelor de închiriat mașini agricole, care vor forma baza pentru mărirea productivității și rentabilității agriculturii, industrializarea produselor agricole și buna lor valorificare ;

d) Dezvoltarea cooperativelor la orașe și la sate și asigurarea unei bune aprovizionări a populației;

e) Reorganizarea sistemului de credit, prin introducerea controlului statului în operațiunile bancare, în vederea asigurării mijloacelor financiare necesare marilor lucrări de investiție;

f) Reforma fiscală, care să asigure o mai dreaptă repartizare a sarcinilor. Refacerea țării va permite o nouă dezvoltare a economiei noastre, va deschide perspective spre noi progrese tehnice și economice pentru electrificarea țării (construirea centralelor hidro- și termoelectrice).

Bătălia reconstrucției este bătălia muncitorilor, țăranilor, tehnicienilor, inginerilor, intelectualilor, întreprinzătorilor, a tuturor acelor care voiesc să creeze o Românie mai fericită, o Românie liberă, puternică și independentă. Bătălia reconstrucției și consolidarea democrației în țara noastră sînt strîns legate de câștigarea bătăliei alegerilor, în fața căroră stăm în mod nemijlocit.

Victoria democrației în țara noastră a fost o urmare a unirii forțelor democratice. Consolidarea ei nu poate fi asigurată decît prin întărirea unității acestor forțe.

Alegerile generale în care poporul își va alege reprezentanții săi vor fi pentru prima dată în țara noastră libere și democratice.

/.../ Alegerile, care se vor ține sub semnul reconstrucției țării, trebuie să consacre definitiv înfrîngerea reacțiunii și victoria forțelor progresiste.

Unitatea clasei muncitoare a dus la înfrîngerea fascismului, unitatea clasei muncitoare trebuie să fie un pilon al democrației și păcii.

Conferința Națională a Partidului Comunist Român, în numele întregului nostru partid, cheamă în mod solemn pe tovarășii social-democrați la înfăptuirea unității politice a clasei muncitoare, printr-un mare partid unic muncitoresc.

Față de sarcinile importante care stau în fața poporului, muncitorimea, a cărei unitate de acțiune a constituit punctul de plecare al unirii tuturor forțelor democratice, are datoria de a întări și mai departe această unitate de acțiune și de a o desăvîrși prin înfăptuirea unității sale politice. Această unitate va da muncitorimii din România o forță, o capacitate de acțiune și de mobilizare mai mare. Realizarea partidului unic muncitoresc va spori în mod considerabil influența ei politică și va întări și mai mult unitatea tuturor forțelor democratice. Ea va deveni și mai mult un factor esențial și o cheazășie a unității noastre naționale.

Partidul Comunist Român concepe înfăptuirea partidului unic muncitoresc, nu ca pe o contopire mecanică între cele două partide existente, ci ca o unificare politică și organizatorică pe baze principiale, în urma unei acțiuni de lămurire ideologică și a înfăptuirii unei depline unități de acțiune. (...)

(„Scînteia“, XVI (1945), nr. 367 din 1 noiembrie, p. 1.)

Comentariu istoric

Rezoluția sintetiza principalele idei și concluzii ale Conferinței Naționale, avînd menirea de a orienta activitatea P.C.R. în perioada desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și a trecerii României în etapa construirii socialismului.

După ce făcea o apreciere asupra condițiilor internaționale în care a avut loc Conferința și a transformărilor revoluționare survenite în România după 23 August 1944, *Rezoluția* jalona principalele direcții de acțiune a P.C.R.

Problema centrală era *refacerea și dezvoltarea economică a țării*. Aplicând în mod creator învățătura marxist-leninistă la condițiile concret-istorice din România, Conferința Națională aprecia că dezvoltarea economică trebuia să se întemeieze pe mobilizarea intensă a tuturor posibilităților interne și pe maxima valorificare a resurselor naturale ale țării. Conferința a apreciat că *industrializarea* era cheia de boltă a progresului multilateral al patriei și a subliniat rolul primordial al industriei grele. Merită reținut faptul că încă din octombrie 1945 s-a conturat planul de *electrificare* menit să asigure progresul tehnic și economic al României. În același timp, Conferința a acordat o atenție deosebită agriculturii precum și celorlalte ramuri ale economiei naționale. Refacerea și dezvoltarea economiei naționale era socotită temelia sigură a *îmbunătățirii nivelului de trai* al poporului.

Din *Rezoluție* se degajă ideia *creșterii rolului statului*, căruia — încă înainte de cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare și de naționalizarea principalelor mijloace de producție — îi revenea misiunea să echilibreze și să armonizeze diferitele compartimente ale economiei naționale, să dirijeze viața economică în concordanță cu interesele revoluției.

În document se sublinia legătura dialectică între reconstrucția economică a țării și dezvoltarea democrației. În acest context, se aprecia că *principala sarcină politică* din acel moment era întărirea statului democrat, *sprijinirea guvernului dr. Petru Groza*. Regimul democrat era considerat ca rodul luptei unite a clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității progresiste, a oamenilor muncii români și de alte naționalități. De aceea, P.C.R. își propunea să acționeze și în viitor pentru *întărirea colaborării dintre forțele democratice*, exprimându-și deplina încredere în capacitatea maselor, a poporului de a-și făuri o viață nouă.

Rezoluția aprecia că apropiatele *alegeri parlamentare* erau o parte esențială a procesului revoluționar, ele prilejuind o amplă confruntare dintre forțele democratice și cele reacționare. Ca atare, P.C.R. își propunea să mobilizeze masele la lupta politică pentru înfrângerea definitivă a reacțiunii reprezentată de principalele partide burgheze — P.N.L. (Brătianu) și P.N.Ț. (Maniu).

Conferința Națională a ajuns la concluzia că desfășurarea cu succes a revoluției impunea *creșterea rolului conducător al clasei muncitoare*. Afirmând că unitatea clasei muncitoare trebuia să fie „un pilon al democrației și păcii”, *Rezoluția* accentua necesitatea realizării partidului unic muncitoresc. Acest partid era conceput nu ca o contopire mecanică între P.C.R. și P.S.D., ci ca rodul acțiunii comune a comuniștilor și social-democraților de clarificare ideologică și politică pe baze principale, marxist-leniniste.

Pe plan *extern*, Conferința Națională preconiza o politică de prietenie cu popoarele vecine, cu toate popoarele iubitoare de libertate.

Indicații metodice

Rezoluția Conferinței Naționale a P.C.R. din octombrie 1945 va fi utilizată la lecțiile privind istoria României în perioada 23 August 1944—30 decembrie 1947, precum și la cele privind țările de democrație populară din Europa după cel de al doilea război mondial.

Se va sublinia capacitatea P.C.R. de a realiza o analiză multilaterală a situației României, de a propune soluții originale, de a aplica în mod creator învățătura marxist-leninistă la realitățile specifice din țara noastră.

De asemenea, se va accentua ideea că viața a demonstrat justetea orientărilor date de Conferința Națională, că transpunerea în practică a *Rezoluției* din octombrie 1945 a asigurat desăvârșirea revoluției burghezo-democratice și înaintarea României pe drumul socialismului.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

1. *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, pp. 53—54.
2. *România în anii revoluției democrat populare. 1944—1947*, București, Edit. politică, 1971, pp. 172—187.

IOAN SCURTU

Planuri de lecții comentate

REPUBLICA ROMANĂ DUPĂ MARILE CUCERIRI

1. Situația statului roman la sfârșitul marilor cuceriri

- întinderea stăpînirii romane : provinciile
- acumularea de mari bogății în mîinile nobilimii romane ¹
- pătrunderea influenței grecești : decăderea vechilor moravuri ²

2. Transformările social-economice

a) Întărirea puterii nobilimii

- *nobilitatea*, marea profitoare a războaielor de cucerire ³
- baza puterii politice a nobilimii : ⁴
 1. magistraturile
 2. comandamentele militare
 3. guvernarea provinciilor
- baza puterii economice a nobilimii : *latifundurile* ⁵
- noua clientelă ⁶

b) Decăderea clasei micilor proprietari

- cauzele ⁷
 - rezultatele : — formarea plebei urbane ; comerțul voturilor ⁸
 - „Panem et Circenses !“ : distribuțiile gratuite ⁹
 - urmările : lipsa de ostași ¹⁰

c) Formarea clasei cavalerilor

- cauzele ¹¹
- categoriile : 1) publicani ; 2) negustori ; 3) bancheri
- *camăta*, caracteristica sistemului financiar roman ¹²
- influența cavalerilor în viața politică : războaiele de jaf ¹³

d) Creșterea numărului sclavilor

- cauzele ¹⁴
 - categoriile : 1) sclavii publici ; 2) sclavii domestici ; 3) sclavii agricoli ; 4) gladiatorii
 - libertății ¹⁵
 - viața grea a sclavilor

3. Începutul răscoalelor sclavilor

- cauzele răscoalelor
- prima răscoală a sclavilor din Sicilia ¹⁶
- a doua răscoală a sclavilor din Sicilia

4. Concluzie : Marile cuceriri mediteraneene, o răscruce a istoriei romane ¹⁷

Comentariu istoric

1. În jumătatea de secol scurs între sfârșitul celui de al doilea război punic și cucerirea Greciei (200—146 î.e.n.), războaiele care au dus la stabilirea supremației romane în bazinul Mării Mediterane au adus nobilimii romane câștiguri imense : Carthagina plătită ca despăgubire de război 10.000 de talanți ; Filip al V-lea al Macedoniei, în 197 î.e.n., 2.000 de talanți ; Antiochos al III-lea al Siriei, în 188 î.e.n., 15.000 de talanți. Pe lângă aceasta, prada de război luată de romani în același interval se cifrează la aproximativ două miliarde de sesterți. Or, principalii beneficiari ai ambelor categorii de venituri au fost nobilii. Totuși, este de amintit că după cel de al doilea război cu Macedonia, începând cu anul 167 î.e.n., cetățenii romani au fost scutiți de a mai plăti impozit.

2. Contactul cu civilizația greacă fusese la început un stimulent pentru romani : sub influența ei romanii își ridicaseră nivelul vieții materiale, fără să se moleșească și își creaseră o literatură care, folosind modelele și tiparele grecești, își păstra originalitatea. Dar marile cuceriri făcând din romani stăpînii Greciei, au dus la adoptarea moravurilor hellenistice, adică a moravurilor grecilor decadenti, puternic influențați de cultura orientală. Iată de ce în faimosul său vers „Grecia învinsă a cucerit pe vajnicul ei cuceritor“, Horatius accentuează asupra acestui aspect negativ al influenței grecești, care în locul puternicei organizații familiale, a vieții sobre și a muncii încordate, a introdus în societatea romană desfrul, luxul și lenea.

3. După sfârșitul luptei între patricii și plebei (287 î.e.n.), între marile familii patriciene și plebece se produsese o apropiere, iar ca rezultat al căsătoriilor mixte ele se contopiseră într-o aristocrație nouă, purtînd numele de nobilitas. Prin nobilitas se înțelegea în sec. II-I î.e.n. noua aristocrație patricio-plebeiană, a cărei caracteristică o constituia faptul de a fi formată *numai* din familiile ai căror membrii exercitaseră una din cele 3 mari magistraturi romane : questura, pretura sau consulatul. Cînd un om ce nu făcea parte din nobilitas ajungea să exercite una din aceste trei magistraturi, el era numit *homo novus* și considerat ca întemeietorul nobleței familiei sale. Cel mai vestit *homo novus* din această perioadă a fost Marcus Porcius Cato, supranumit Cato Censorul.

4. Baza puterii politice a nobilimii o constituia exercitarea magistraturilor : de aceea, se constată o tendință constantă de a păstra aceste magistraturi în mîinile reprezentanților unui mic număr de familii, ceea ce a dus la constituirea unei puternice oligarhii nobiliare. Dar cum, în perioada marilor cuceriri, comandanții militari erau numiți dintre consuli sau pretori, iar după sfârșitul cuceririlor guvernatorii provinciilor erau recrutați tot dintre foștii magistrați, apare evidentă legătura : trebuie să fi exercitat o magistratură pentru a deveni comandant militar și guvernator de provincie ; și trebuie să fi condus o expediție militară sau să fi guvernat o provincie pentru a face rost de banii necesari campaniei electorale cu care să te realegi într-o magistratură superioară.

5. Marile sume de bani care au intrat în mîinile nobilimii au fost investite de membrii ei cu precădere în cumpărarea de pămînturi în Italia. Folosindu-se de strîmtorarea micilor proprietari provocată de războaiele nesfîrșite, nobilii au cumpărat pămînturile acestora, mărindu-și suprafețele de pămînt. În același timp, ei luau cu arendă pe termen nelimitat din *ager publicus*, adică din teritoriul pe care Roma îl confiscase de la popoarele învinse și-l transformase în

proprietate de stat, întinse porțiuni pe care le lucrau cu munca sclavilor. Din aceste două categorii de pământuri s-au alcătuit *latifundiile*, domenii întinse pe care nobilimea le punea în valoare fie cu munca sclavilor, fie cu aceea a salariaților agricoli care, sub conducerea unui antreprenor se angajau în schimbul unui mic salariu în perioada strîngerii recoltei. Și, deoarece grîul care venea din provincii — Sicilia și Africa — făcea concurență grîului italian, nobilii preferau să cultive pe moșiile lor măslinul și vița de vie, care aducea un venit considerabil și să lase o mare parte a pămîntului pășunatului vitelor, îngrijite de un număr redus de sclavi. Iată de ce, odată cu formarea latifundiilor, agricultura italiană — cu excepția regiunilor periferice — a cunoscut o transformare hotărîtoare : grîul a cedat locul măslinului și viței.

6. Deoarece obținerea magistraturilor era condiționată de obținerea votului alegătorilor, cetățeni domiciliați în Roma, familiile nobile își recrutau din mijlocul plebei sărace un mare număr de clienți, cărora le asigurau întreținerea zilnică și accesul la spectacolele publice, în schimbul obligației de a le da votul cu ocazia alegerilor. În felul acesta a început un sistem de corupție electorală care a îngăduit nobilimii să-și păstreze supremația politică pînă la sfîrșitul republicii.

7. Decăderea treptată a clasei micilor proprietari a avut cauze multiple, între care cele mai de seamă au fost : *războaiele nesfîrșite*, în care pierderile cele mai mari le-a suferit această clasă care alcătua nucleul legiunilor ; *distrugerile provocate de al doilea război punic*, care au gonit pe mulți proprietari, făcîndu-i să se refugieze în Roma, de unde n-au mai plecat, vînzîndu-și pămînturile pîrjolite nobilimii ; *concurența grîului transmarin*, care făcînd agricultura neremuneratoare, i-a silit pe micii proprietari să-și vîndă pămînturile și să se ducă să îngroașe rîndurile plebei urbane ; *tendința de acaparare a nobilimii*, care, încercînd să-și rotunjească moșiile, făcea atîtea șicane micilor proprietari vecini, pînă îi hotărau să-și vîndă bucata de pămînt ; *atrakția orașului*, cu viața lui comodă și ușoară, care-i făcea pe mulți din cei ce-și petrecuseră mulți ani sub arme să nu se mai întoarcă la vechea lor ocupație de agricultori, ci să-și vîndă pămîntul și să se stabilească în oraș. Firește, clasa micilor proprietari nu a dispărut nici o dată complet, dar a scăzut în așa măsură, încît rolul ei social practic a încetat.

8. Dat fiind că toți micii proprietari erau cetățeni, instalîndu-se în oraș ei intrau în clientela nobilimii, doritoare ca în ziua alegerilor să aibă alături de ea cît mai mulți votanți. Și, deoarece potrivit sistemului roman, libertății obțineau și ei dreptul de cetățenie, plebea urbană cu drept de vot era un amestec de mici proprietari ruinați, de latini stabiliți în oraș și de liberti de toate neamurile, dar mai ales greci și orientali, care, aproape toți, trăiau de pe urma nobilimii în a cărei clientelă intraseră.

9. Pentru a-și atrage bunăvoința alegătorilor, candidații la diversele magistraturi organizau jocuri, mai ales jocuri de circ, cu ocazia diferitelor sărbători, precum și distribuirea gratuită de rații de carne, de vin, de ulei, de îmbrăcăminte și chiar de bani, purtînd numele de *congiaria*. Iar începînd cu anul 189 î.e.n. s-a introdus și obiceiul ospetelor publice : se puneau mese în for unde veneau să se ospăteze cetățenii săraci, care nu aveau să uite în ziua alegerilor pe cei care le organizaseră. De aceea, dorința de trai bun în lenevie a plebei

urbane era reflectată în celebra expresie : „Panem et circenses“ (după cum spune Juvenal în Satira X *), pîine și jocuri de circ !, bineînțeles gratuite.

10. Dispariția treptată a clasei micilor proprietari a avut drept rezultat micșorarea treptată a acelei categorii de cetățeni din rîndurile cărora se recrutau ostașii legiunilor. Lipsa aceasta s-a manifestat pentru întâia oară cu ocazia fărboaielor din Spania, cînd statul roman a întîmpinat mari greutăți în recrutarea de soldați pentru legiuni. Și răul a mers agravîndu-se, așa încît pentru a putea avea efectivele necesare pentru purtarea războiului cu *Jugurtha* în Africa și pentru a zdrobi cetele prădalnice ale *cimbrilor* și *teutonilor*, Marius a trebuit să facă apel la *proletarii*, adică la cetățenii care nu aveau nici o avere. Dar prin aceasta s-a făcut un pas revoluționar : armata de *cetățeni* a fost înlocuită cu o armată de *mercenari*, care nu luptă pentru patrie, ci pentru plată.

11. Marile războaie de cucerire din bazinul Mării Mediterane au pus statului roman probleme de dotare tehnică, de transport și de aprovizionare a oștirilor ce luptau pe teatre de operațiuni îndepărtate, pentru a căror rezolvare el nu dispunea de organe proprii. De aceea, pentru dotarea și aprovizionarea armatei a făcut apel la oameni de afaceri, care dispuneau de sumele de bani trebuitoare pentru a face față acestor cerințe. Cu timpul, statul roman concesiunea acestor oameni de afaceri grupăți în puternice asociații financiare toate lucrările publice (*publica*) : construirea drumurilor și a templelor ; construirea flotelor ; perceperea redevențelor de la cei ce ocupau parcele din *ager publicus* ; și mai ales încasarea impozitelor în provincii : vămi, dijme în natură sau contribuții în bani. De aici denumirea de *publicani* ce li s-a dat. Cum atît sumele pe care le primeau din partea statului, cît și impozitele încasate în provincii depășeau cu mult sumele investite de ei, publicanii s-au găsit în scurtă vreme deținătorii unor mari sume de numerar lichid pe care le-au investit atît în operații comerciale, cît și în operațiuni bancare. De aceea, publicanii se împărțeau în trei categorii : judecatori ai lucrărilor publice, negustori și bancheri (*argentarii*). Și deoarece situația lor materială îi clasa printre aceia care în timp de război făceau armata călare (*equites*), ei au luat și numele de *cavaleri*, deși în aproape toate cazurile erau scutiți de serviciul militar activ. Se constituia în felul acesta alături de *aristocrația de magistraturi* sau ordinul senatorial, o *aristocrație a banului* sau ordinul equestru.

12. Lipsa unei activități industriale care să necesite investiții mari a făcut ca singura formă de activitate financiară folosită la Roma să fie camăta. Bancherii împrumutau, în special provincialilor, sumele de care aceștia aveau nevoie pentru a-și plăti obligațiile față de Roma sau pentru construcții de utilitate publică, cu dobînz de-a dreptul uriașe, care nu odată îi ruinau pe debitori.

13. Dispunînd de mari sume de bani, cavalerii erau interesați ca dominația Romei să se întindă continuu pentru a deschide noi debușuri activității lor comerciale și financiare : de aceea ei au împins statul roman la o politică războinică și de cuceriri. Și cum o bună parte din senatori erau amestecați (de obicei prin persoane interpuse) în operațiunile financiare ale cavalerilor, presiunea financiarilor asupra vieții politice romane a devenit tot mai accentuată.

14. Izvoarele sclaviei în această perioadă sînt de căutat, înainte de toate, în războaiele neîncetate și în dezvoltarea pirateriei. După sfîrșitul războaielor, prizonierii erau vînduți unor negustori specializați, care-i „desfăceau“ apoi în

tîrgurile de sclavi. Cifrele pe care le oferă istoricii antici sînt de-a dreptul înspăimîntătoare : în 167 î.e.n. Paulus Aemilius a vîndut 150.000 de epiroți ; Scipio Aemilianus, după distrugerea Carthaginei, 50.000 de carthaginezi, iar în 177 î.e.n. numărul sclavilor sarzi a fost atît de mare, încît expresia „Sardi-venales“ (sarzi de vînzare) a devenit sinonimă cu „marfă ieftină“. În același timp, după dispariția flotelor grecești, feniciene și carthagineze (și mai ales, a celei a Rhodosului care decenii de-a rîndul făcuse poliția mărilor) pirateria a luat un mare avînt, aprovizionînd cu sclavi în special tîrgul din insula Delos, unde, după spusele geografului Strabo, în unele zile se vindeau pînă la 10.000 de capete. Cei mai mulți ajungeau, însă, în Italia, pe latifundiile nobilimii.

15. Liberările de sclavi au devenit mai numeroase în sec. II—I î.e.n. și deoarece libertății rămîneau într-un raport de dependență continuă față de foștii lor stăpîni (deveniți după eliberare patronii lor), ei au constituit o parte însemnată a clientelei, dat fiind că aveau dreptul de vot. Libertății jucau un rol de seamă în viața economică și socială, deoarece cea mai mare parte a meșteșugurilor era în mîinile lor. La fel și o bună parte din profesiunile libere : medici, arhitecți, librari, perceptori. În fine, să nu uităm că unii din scriitorii de frunte ai republicii romane ca : Livius Andronicus, Caecilius, Terentius au fost libertăți.

16. Primul război cu sclavii în Sicilia a izbucnit în anul 135 î.e.n. și a durat pînă în 132 cînd guvernatorul P. Rupilius a ocupat Tauromenium, prinzîndu-l pe șeful răsculaților, Eunous. Faptul că timp de mai bine de trei ani armatele romane fuseseră ținute în șah de armata sclavilor, arată cît de mare era numărul sclavilor și cu cîtă îndîrjire luptaseră. Reorganizarea provinciei Sicilia, făcută de Rupilius, a favorizat interesele ordinului equestru. Cît despre a doua răscoală a sclavilor sicilienii, desfășurată între 104 și 101 î.e.n., ea a avut drept cauză tocmai atitudinea cavalerilor față de o hotărîre a senatului. Deoarece, pentru a-și procura mîna de lucru necesară, cavalerii puseseră la cale razii care răpiseră oameni liberi din provincii și chiar din Italia pentru a-i transforma în sclavi, senatul hotărîse eliberarea lor. Dar sub presiunea cavalerilor, pretorul Siciliei, Licinius Nerva, nu a aplicat senatus-consultul și i-a restituit pe cei ce veniseră să-și reclame libertatea, stăpînilor lor. Atunci, sclavii din Syracusa s-au răscolat, iar exemplul lor a fost urmat de ceilalți. Sub conducerea a doi șefi, Athenion și Salvius, ei au rezistat în orașul Triocala pe care l-au întărit. Abia în anul 101 î.e.n. consulul M. Aquilius izbuti să înăbușe răscoala.

17. Transformările produse de războaiele de cucerire din prima jumătate a sec. II î.e.n. au provocat o criză a statului roman : în timp ce posibilitățile de recrutare pentru menținerea în formă a legiunilor scădeau continuu, la frontieră primejdia „barbarilor“ apărea sub forma triburilor germanice de cimbri și teutoni, iar în interior răscoalele sclavilor erau tot mai greu înăbușite. Pentru remedierea situației se impuneau reforme urgente, între care cea mai de seamă era aceea a refacerii clasei micilor proprietari pentru a restabili echilibrul social și pentru a ușura recrutarea. Acest lucru l-au înțeles frații Gracchi.

Indicații metodice

Deoarece marile cuceriri mediteraneene reprezintă o răscruce în istoria republicii romane, ele marcînd momentul de trecere de la perioada de echilibru constituțional, cuprinsă între sfîrșitul luptei între patricii și plebei (287 î.e.n.), și începutul crizei social-economice deslănțuite de reformele Gracchilor (133 î.e.n.),

lecția privind rezultatele lor este o *lecție-cheie*, întrucât ea explică noua orientare pe care o ia politica statului roman, orientare care va duce pînă la urmă la instaurarea monarhiei lui Augustus.

De aceea, tratarea ei cere din partea profesorului un efort susținut pentru a evidenția *conexiunile* și *intercon condiționările* deosebitelor aspecte care concură la transformarea societății romane.

Mai întîi trebuie bine reliefată legătura cauzală între *războaiele de cucerire* și transformările social-economice :

- *războaiele* determină creșterea uriașă a puterii economice și politice a nobilimii
- *războaiele* provoacă dispariția treptată a clasei micilor proprietari
- *războaiele* prilejuiesc apariția clasei cavalerilor, care favorizează o politică de noi cuceriri
- *războaiele* fac să crească nemăsurat numărul sclavilor, creînd noua primejdie internă a răscoalelor

În al doilea rînd, trebuie subliniate *repercusiunile* pe care fiecare proces istoric îl are asupra celorlalte :

— creșterea numărului sclavilor provoacă scăderea valorii mîinii de lucru libere, ducînd la vînzarea de către micii proprietari a loturilor lor, care merg să sporească latifundiile nobilimii și prin aceasta puterea ei ;

— politica agresivă a cavalerilor duce la noi războaie, care fac să crească numărul sclavilor și odată cu el și primejdia răscoalelor ;

— conflictul între nobilime și cavaleri favorizează apariția unei demagogii care întărește clientela, promovînd lenea și pretențiile plebei urbane. Dar, mai ales, trebuie subliniată dispariția clasei micilor proprietari din perspectiva decăderii treptate a *armatei tradiționale romane* : lipsa micilor proprietari a dus la formarea armatei de *proletarii*, legați nu de interesele statului, ci de generalul care-i conduceau. De aici încercările de reformă ale Gracchilor, al căror principal obiectiv a fost *refacerea armatei de cetățeni*.

Se cere pregnarea cîtorva noțiuni noi ca : *latifundiu*, *nobilime* (în accepțiunea specific romană), *cavaleri* (care nu au semnificație militară, ci economică mai întîi și social-politică mai apoi), *gladiatori* (subliniindu-se originea lor etruscă), *clientelă* (în noua accepțiune, spre deosebire de vechii clienți).

Poate fi folosit, în condițiile indicate, textul lui Appian publicat în „Studii și articole de istorie”, XXIV, 1973, p. 97—100. De corectat data 137 din manual, în 135 și, corespunzător, expresia de mai jos : „Au trecut *aproape* 30 de ani”, nu aproape, ci *chiar* 30 de ani, dat fiind că al doilea război cu sclavii a început în 104 î.e.n.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

1. *Istoria Universală*, vol. II, Buc., 1959, p. 326—334 ; 335—336 ; 343—346.
2. G. Bloch și J. Carcopino, *Histoire romaine*, T. II, Paris, 1940, cap. IV, p. 76—108 (remarcabil și complet).

AUREL IORDĂNESCU

FORMAREA MARELUI CNEZAT AL MOSCOVEI

(SECOLELE XII—XV)

(CLASA VI-A)

1. *Rusia în perioada fărâmițării feudale. (secolele XII—XV).*

— Principalele state rusești ; cnezatele Vladimir-Suzdal, Halici-Volînia, republica Novgorodului.

— Cucerirea Rusiei de către tătari și luptele de apărare ale poporului rus împotriva năvălitorilor. Formarea Hoardei de Aur. Urmările negative ale stăpînirii tătare în Rusia.

— Lupta poporului rus împotriva atacurilor germane și suedeze în ținuturile baltice.¹

— Viața economică. Economia agrară, meșteșugurile și comerțul. Orașul rus.²

— Situația socială în perioada feudalismului dezvoltat. Țărănimia dependentă. Țăranii liberi. Feudalii. Orașenii.³

2. *Formarea cnezatului Moscovei.*

— Începuturile cnezatului Moscovei.⁴

— Politica cneazului Ivan Kalita.⁵

— Întărirea cnezatului Moscovei în timpul domniei lui Dmitri Donskoi (1359—1389).

— Rolul cnezatului Moscovei în lupta de eliberare a Rusiei de sub stăpînirea tătară. Victoria rușilor în bătălia de la Kulikovo (1380).

3. *Formarea statului centralizat rus și eliberarea de sub stăpînirea tătară.*

— Premisele social-economice și politice ale formării statului centralizat rus.⁶

— Politica de unificare a lui Ivan al III-lea (1462—1505). Alipirea cnezatelor Iaroslavului, Rostovului, Tverului și a republicii Novgorodului.⁷

— Eliberarea Rusiei de sub stăpînirea tătară. Victoria rușilor în bătălia de pe râul Ugra (1480).⁸

— Politica externă a statului rus în timpul lui Ivan al III-lea.

4. *Situația social-economică a Rusiei în a II-a jumătate a secolului al XV-lea. Organizarea statului rus.*

— Transformări în situația diferitelor categorii sociale. Îngrădirea dreptului de strămutare a țăranilor prin „Sudebnik“-ul din 1497.⁹

— Organizarea statului rus în timpul domniei lui Ivan al III-lea. Întărirea puterii marelui cneaz al Moscovei.¹⁰

5. *Cultura rusă în secolele XII—XV.*

— Istoriografia, literatura, arhitectura, pictura.¹¹

6. *Concluzii ; Însemnătatea formării statului centralizat rus în istoria Rusiei și în istoria universală.*¹²

Comentariu istoric.

1. Intensificarea pătrunderii feudalilor germani și suedezi în țările baltice în prima jumătate a secolului al XIII-lea reprezintă o etapă a expansiunii germane spre răsărit și a suedezilor pe țărmurile răsăritene ale Mării Baltice. Precedați de negustori și misionari, feudații germani și suedezi urmăreau cucerirea acestor ținuturi și subjugarea populației localnice. Principala forță a germanilor era alcătuită din ordinele monaho-cavaleresti ale purtătorilor de spadă (gladi-feri) și teuton, unificate sub denumirea de ordinul livonian. Expansiunea germană și suedeză la mijlocul secolului al XIII-lea a fost ușurată de situația grea în care se aflau cnezatele rusești, datorită năvălirilor tătare. În lupta de apărare împotriva germanilor și suedezilor, un însemnat rol a jucat Novgorodul. Oștile Novgorodului, conduse de cneazul Alexandru Iaroslavici, au înfrânt pe suedezi pe râul Neva (iulie 1240), în urma căreia victorii el a primit denumirea de Alexandru Nevski, iar pe germani în bătălia de pe lacul Ciud (aprilie 1242). Datorită acestor victorii, expansiunea germană și suedeză a fost oprită.

2. Cu toate condițiile nefavorabile datorate năvălirilor și stăpînirii tătare și atacurilor germano-suedeze, economia Rusiei a înregistrat progrese în secolele XII—XV. În economia agrară a avut loc extinderea suprafețelor agricole prin defrișări și desțeleniri, îmbunătățirea tehnicii agricole, creșterea producției de cereale. Meșteșugurile s-au dezvoltat la sate și îndeosebi la orașe, mai ales pînă la cucerirea tătară, care a provocat pierderi grele economiei ruse.

Pe lângă comerțul intern, orașele rusești făceau negoț cu țările scandinave, Polonia, Germania, Imperiul bizantin. Datorită dezvoltării meșteșugurilor și comerțului, orașele rusești au cunoscut, în secolul al XII-lea și în prima jumătate a secolului al XIII-lea, o perioadă de înflorire, numărul orașelor și țărmurilor ajungînd la mijlocul secolului al XIII-lea la circa 250.

Năvălirile și stăpînirea tătară au dus la ruina și declinul multor orașe rusești, stînjîndu-le dezvoltarea constatată înainte de invazia tătară.

3. Din secolul al XII-lea, Rusia a intrat în perioada feudalismului dezvoltat, caracterizat prin accelerarea procesului de acaparare a pămînturilor obștilor satești și de aservire a țăranimii libere de către feudații laici (boieri) și bisericești, îndeosebi minăstiri, creșterea domeniului feudal și cristalizarea organizării lui precum și definitivarea formării celor două clase fundamentale ale societății feudale — țăranimea dependentă și feudații. Astfel, în primele decenii ale secolului al XIV-lea, cneazul Moscovei Ivan Kalita stăpînea 50 de sate.

Țăranii dependenți se aflau în variate grade de supunere feudală. Principala formă a rentei feudale o reprezenta renta în produse sau în natură, paralel cu care exista și forma rentei în muncă și bani. Cnezii locali și marii boieri dispuneau de cete (drujine) de oșteni formate din mici feudali vasali ai acestora.

Ca urmare a dezvoltării orașelor, populația orășenească, formată în principal din meșteșugari și negustori, a început să joace un rol tot mai important în viața economică și socială a Rusiei medievale.

4 Cnezatul Moscovei s-a format, începînd cu mijlocul secolului al XII-lea, în jurul orașului de la care își trage numele, atestat documentar în 1147. Moscova și cnezatul Moscovei au beneficiat de o poziție geografică prielnică, care le-au ferit de incursiunile dușmane (în special ale tătarilor). Totodată, prin așezarea sa la o încrucișare de drumuri comerciale însemnate, Moscova a devenit

un centru economic și politic important și un factor de o deosebită însemnătate în procesul de unificare economică și politică a Rusiei și de eliberare a țării de sub stăpânirea tătară. Cnezatul Moscovei s-a extins teritorial și a început să se întărească în timpul domniei cnezilor Daniil Aleksandrovici (1276—1303) și Iuri Danilovici (1303—1325). Vecine cnezatului Moscovei erau cnezatele Tverului, Reazanului, Rostovului și Vladimirului. Rivalitatea politică dintre cnezatele Moscovei și Tverului a întârziat procesul de unificare a cnezatelor rusești și de eliberare a țării de sub stăpânirea tătară.

5 Însemnătatea politică a Moscovei a sporit în timpul domniei cnezului Ivan Danilovici denumit, datorită bogățiilor sale, Ivan Kalita (sac cu bani). Printr-o politică abilă față de Hoarda de Aur, care își exercita dominația asupra Rusiei, Ivan Kalita a obținut de la tătari marea cnezie a Vladimirului și dreptul de a strânge tributul pentru Hoarda de Aur de la cnezii ruși din Rusia de nord-est.

Totodată, în timpul domniei sale, reședința mitropolitului Rusiei s-a strămutat la Moscova, ceea ce a contribuit la sporirea prestigiului cnezului Moscovei. Astfel, către mijlocul secolului al XIV-lea cnezatul Moscovei a devenit cel mai puternic și mai însemnat cnezat din Rusia, permițându-i să preia conducerea luptei pentru unificarea și eliberarea țării.

6 De la mijlocul secolului al XV-lea, Rusia a intrat într-o perioadă de avânt economic, caracterizat prin extinderea suprafețelor cultivate și creșterea producției agricole și animaliere, prin dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului, precum și prin sporirea însemnătății economice a orașelor. Progresul economic se oglindește totodată în întărirea schimburilor economice dintre diferitele regiuni rusești, în începutul unificării economice a Rusiei de nord-est, fapt care a pregătit și unificarea sa politică.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea, s-au afirmat tot mai mult forțe sociale interesate în sprijinirea procesului de unificare și de eliberare a țării. Mica boierime (dvorenii) era interesată în întărirea puterii centrale, pentru a-și asigura sprijinul acesteia, în vederea sporirii domeniilor sale și asigurării menținerii în supunere a țărănimii dependente. Orașenii, meșteșugari și negustori, erau de asemenea interesați în întărirea puterii centrale și în curmarea fărâmițării feudale, pentru a-și putea desfășura, în condiții de deplină siguranță, activitățile productive. Cu sprijinul dvorenilor și al orașenilor, care i-au procurat marelui cneaz al Moscovei importante mijloace militare și materiale, autoritatea centrală a putut aduce la supunere marea feudalitate și realiza unificarea și eliberarea țării. Unificarea Rusiei și întărirea autorității centrale erau, de asemenea, necesare pentru a stăvili incursiunile tătarilor din răsărit și politica expansionistă a marelui ducat al Lituaniei la hotarele apusene ale Rusiei. De asemenea, unificarea și centralizarea statului reprezentau o condiție necesară pentru ducerea cu succes a luptei de eliberare a țării de sub dominația tătară. În același timp, unificarea și eliberarea țării au fost ușurate de slăbirea Hoardei de Aur și dezmembrarea ei în prima jumătate a secolului al XV-lea în mai multe hanate tătare, care i-au redus capacitatea militară și posibilitatea de intervenție în Rusia.

7. Pasul decisiv în procesul de unificare a cnezatelor rusești în jurul Moscovei a fost realizat în timpul domniei lui Ivan al III-lea (1462—1505). Continuând politica de unificare a predecesorilor săi, el a alipit cnezatul Iaroslavului (1463), al Rostovului (1474), republica Novgorodului (1471—1478) și cnezatul

Tverului (1485). Sub urmașul său Vasile al II-lea, au fost alipite republica Pskov (1510) și cnezatul Reazanului (1521).

8 Extinderea teritorială a Rusiei realizată în vremea lui Ivan al III-lea a mărit resursele materiale și militare ale statului rus, ceea ce a dat posibilitatea desfășurării încununate de succes a luptei de eliberare a țării de sub dominația tătară. Deoarece întărirea cnezatului Moscovei nemulțumea Hoarda de Aur, hanul Ahmat a întreprins în 1480, în alianță cu Polonia și Lituania, o mare expediție împotriva marelui cnezat al Moscovei. Înfruntarea între forțele rusești și tătarăști a avut loc pe râul Ugra, în partea de apus a Rusiei, și s-a sfârșit, cu retragerea oștii tătarăști, ceea ce a marcat lichidarea dominației tătară asupra Rusiei. După această înfrângere, Hoarda de Aur a intrat într-un grabnic declin și a încetat să mai existe ca stat în 1502. Eliberarea Rusiei de sub dominația tătară, urmare a luptei seculare dusă de poporul rus, i-a asigurat Rusiei condiții prielnice de dezvoltare social-economică, politică și culturală, marcând, astfel, un act de o deosebită însemnătate în istoria sa.

9 Întărirea autorității centrale a atras după sine slăbirea puterii marii feudalități, creșterea însemnătății social-economice și politice a micii feudalități (dvorenii), pe care se sprijinea marele cneaz.

Pentru a asigura feudalilor forța de muncă necesară pe domeniile lor, în condițiile extinderii producției de cereale marfă, căreia i se creaseră condiții favorabile de dezvoltare, prin unificarea și centralizarea statală, și pentru a stăvili strămutarea țăranilor dependenți, Ivan al III-lea a stabilit prin Sudebnicul său din 1497, că strămutarea țăranilor putea avea loc numai cu o săptămână înainte și o săptămână după sărbătoarea Sf. Iurii de toamnă (26 noiembrie).

10 În conducerea statului, Ivan al III-lea s-a sprijinit îndeosebi pe dvorenii, cărora le acorda donații funciare condiționate de îndeplinirea unor slujbe militare și civile, știut fiind că aceștia alcătuiau forța militară principală a marelui cneaz. Aceste donații se numeau „pomestii“. De asemenea, Ivan al III-lea s-a sprijinit pe orășeni precum și pe biserică, căreia i-a confirmat vechile stăpîniri funciare și i-a acordat altele noi. Pentru cîrmuirea statului, Ivan al III-lea a reorganizat sistemul de conducere, folosind organe a căror acțiune se exercita în întreaga țară. Instituțiile centrale erau formate din *Duma* boierească, avînd funcția de organ consultativ permanent pe lângă marele cneaz și din *pricazuri*, organe în a căror competență intra rezolvarea diferitelor probleme ale statului ca: politica externă, averea personală a cneazului. De asemenea în timpul lui Ivan al III-lea s-a trecut la o unificare a legislației pe întreaga țară, principalul monument legislativ constituindu-l Sudebnicul din 1497.

Autoritatea crescîndă a marelui cneaz al Moscovei Ivan al III-lea se oglindește și în folosirea de către el, pentru prima dată, a titlului de „țar“, cu sensul de împărat, precum și a celui de autocrat (samoderjeț), precum și în adoptarea unui ceremonial deosebit la curte.

11. Cu toate condițiile politice neprielnice din secolele XIII—XV, în deosebi invaziile străine și stăpînirea tătară, s-au realizat totuși opere culturale și artistice importante, mai ales în ultima parte a acestei perioade. S-au scris lucrări cu caracter istoric și literar, care înfățișează îndeosebi lupta poporului

rus împotriva tătarilor, precum și alte evenimente istorice ca : „Povestire despre bătălia de la Kalka“, „Povestea despre căderea Țarigradului“, cronica novgorodeană „Sofiiski Vremennik (1432)“, „Povestea despre cucerirea Pskovului (1510) sau „Zadonșcina“. Începînd cu secolul al XV-lea au apărut și lucrări de ideologie politică, ca lucrarea călugărului Filofei, care susținea ideea independenței și unității statului rus. În domeniul arhitecturii, s-au ridicat construcții militare, cum este Kremlinul din Moscova, civile ca Palatul cu fațete din Moscova (Granovitaia Palata) și religioase. Din a doua jumătate a secolului al XV-lea, în arhitectura rusă, paralel cu vechile tradiții rusești, se face simțită și influența Renașterii, datorită prezenței în Rusia a unor arhitecți italieni, ca : Aristotel Fioravanti, Marco Ruffo, Pietro Antonio Solari. În pictură o figură reprezentativă o constituie Andrei Rubliov, autorul unor admirabile icoane și fresce din Moscova.

12. Concluzii. Realizarea unificării și centralizării statului rus în Europa răsăriteană se oglindește în formarea marelui cnezat al Moscovei unitar și independent la sfîrșitul secolului al XV-lea. Acest proces a reprezentat un act istoric progresist, care a creat condiții prielnice pentru dezvoltarea social-economică, politică și culturală a Rusiei și pentru afirmarea ei pe plan internațional, îndeosebi în Europa răsăriteană.

Indicații metodice

Lecția „Formarea marelui cnezat al Moscovei“ are o deosebită importanță pentru înțelegerea procesului de centralizare a statelor feudale atît în apusul Europei cît și în răsăritul Europei. La această lecție se va arăta ca o caracteristică cum lupta pentru centralizarea statului rus a fost îngreunată atît de anarhia feudală cît și de stăpînirea mongolă.

Pentru mai buna înțelegere a lecției predate se vor folosi metode ca : analogia, demonstrația, comunicarea, se vor face comparații între modul de centralizare a statelor din Europa apuseană și Rusia.

Pentru înțelegerea conținutului relațiilor dintre feudali și țărani ruși, se vor citi și analiza cu ajutorul elevilor fragmente din *Sudebnik* (în „Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu“ pag. 176.) Pentru a demonstra vitejia oștilor rusești în bătălia de pe lacul Ciud, în lupta de la Kulikovo, se vor citi și analiza fragmente care reliefează aspecte eroice (vezi „Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu“, pag. 173—176).

Pentru probleme de artă se vor folosi diapozitivele din setul : „Istoria Evului Mediu“, ed. II-a, 1974, privitoare la principalele monumente din Kremlin-Moscova. Se vor folosi, de asemeni, reproducerile la epidiascop din „Pictura rusă“ de V. Florea, pag. 71—92 și reproduceri din „Istoria artelor plastice“ de C. Suter, pag. 299—312 și din „Istoria Artei Europene, vol. I, epoca medie, pag. 584—611. Aceste reproduceri vor contribui la cunoașterea de către elevi a dezvoltării și frumuseții artei rusești. În predarea lecției se va folosi harta murală Europa în sec. X—XV și hărțile 49b, 52d, 65a, din „Atlas istoric“, Bucu-rești, 1971. Se pot alcătui cu elevii hărțile mărite după cele redată de „Atlasul Istoric“ și enumerate mai sus.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Friedrich Engels, *Despre decăderea feudalismului și apariția statelor naționale*, în K. Marx. Fr. Engels, *Opere*, vol. 21, Buc. Ed. politică, 1965, pp. 390—399;
2. M. Berza, R. Manolescu (coordonatori), V. Costăchel, Fl. Cazan, Gh. Zbucnea, *Istoria Evului Mediu*, vol. II, partea I, Buc., 1974, pp. 301—324; 450—457, 471;
3. *Istoria Universală*, vol. III, Buc., 1960, pp. 443—464, 589—601, 770—809;
4. *Istoria U.R.S.S.*, tom. II, Moscova, 1966, pp. i—142;
5. K. V. Bazi-levici, *Politica externă a statului centralizat rus*, Buc., 1952;
6. M. V. Alpatov, *Istoria artei*, vol. I, Buc., Ed. Meridiane, 1962, pp. 371—391;
7. V. Vătășianu, *Istoria artei europene*, vol. I, Epoca medie, Buc., 1967, pp. 584—611;
8. V. Florea, *Pictura rusă*, Buc., 1973, pp. 71—92;
9. F. Pall, C. Mureșan, *Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu*, Buc., 1961, pp. 173—176;
10. *Atlas Istoric*, Buc., 1971, hărțile: 49 b, 52 d, 65 a.

ELISABETA RADU

RAZBOIUL DE 30 DE ANI

(lecție de comunicare de noi cunoștințe, clasa a VI-a, una oră)

I. *Europa în preajma războiului de 30 de ani*

- a) Stadiul de dezvoltare, forma de organizare și scopurile statelor europene erau diferite :
 - Franța, Anglia, Spania, Rusia, monarhii feudale absolutiste ¹
 - Fărâmițarea politică a Italiei și a Germaniei ²
 - În centrul Europei creștea puterea Habsburgilor ³
 - Formarea primei republici burgheze din lume : Provinciile Unite. ⁴
 - Imperiul otoman, stat feudal militarist, continuă politica de expansiune, avînd teritorii în Europa, Asia, Africa, ⁵
 - Lupta de eliberare a popoarelor creștine de sub dominația otomană. ⁶

II. *Cauzele războiului*

- a) Decăderea economică a Germaniei. Înrautățirea situației țăranilor ⁷
- b) Întărirea puterii principilor protestanți. Tendința lor de a deveni independenți față de împărat ⁸
- c) Tendința împăraților din dinastia de Habsburg de a centraliza Germania sub egida lor.
- d) Formarea celor două tabere : Uniunea Evanghelică și Liga Catolică ⁹
- e) Războiul civil se transformă în război european ¹⁰

III. *Desfășurarea războiului. Caracterul său*

- a) Răscoala din Cehia, început al războiului. Intrarea nobilimii cehice în acțiune. Înfrîngerea de la Muntele Alb (1620). Cehia, provincie habsburgică. ¹¹ Politica lui Gabriel Bethlen. ¹²
- b) Intervenția daneză. Wallenstein. ¹³ Înfrîngerea armatelor principilor și a Danemarcei. Urmările înfrîngerii. ¹⁴
- c) Intervenția suedeză. Politica Franței. Richelieu. ¹⁵ Gustav Adolf. Înfrîngerea lui Wallenstein de la Lützen. Moartea lui Gustav Adolf. Urmările intervenției suedeze. ¹⁶
- d) Intervenția franceză. Victoriile armatelor franceze conduse de Condé și Turenne. Sfîrșitul războiului.
- e) Caracterul războiului. ¹⁷

IV. *Păcile din Westfalia (1648)*

- a) Hotărîrile păcilor din Westfalia
- b) Urmările păcilor ¹⁸

Comentariu istoric

1. Stadiul diferit de dezvoltare și organizare a țărilor Europei naște rivalități, generează războaie. Cele mai puternice state erau cele care reușiseră să devină monarhii centralizate: Anglia și Franța în secolul al XV-lea, în urma războiului de o sută de ani (1337—1453), Spania, în urma Reconquistei (sec. XV), Rusia în timpul lui Ivan al III-lea (1462—1505).

2. Condițiile istorice din Italia și Germania n-au fost favorabile unificării. În Italia se pot cita mai multe cauze esențiale: formarea unor state feudale puternice (regatul Neapolului, ducatele de Modena, Parma, Toscana, statul Papal); existența unor puternice republici orășenești (Veneția, Florența, Genova), aflate în conflict cu statele feudale și între ele; formarea unor partide politice în orașe; ambițiile de dominație ale papilor; conflictul dintre papi și împărați etc. În Germania, marii feudali și-au dezvoltat neconținut puterea, în dauna autorității imperiale. Orașele germane, constituite în Ligi, luptau pentru independență, împotriva feudalilor, dar erau interesate mai mult în comerțul extern și nu în crearea unei piețe interne.

3. Creșterea puterii Habsburgilor a fost generată de condițiile istorice în care s-a dezvoltat puterea acestei familii. Împăratul Germaniei având teritorii mai mici decât nobilii, domeniul imperial se limita la posesiunile dinastiei de Habsburg, dintre care cea mai importantă era Austria. Datorită posesiunilor lor ereditare, Habsburgii s-au putut menține, transformând coroana în moștenire ereditară.

4. În urma revoluției burgheze din Țările de Jos, deși revoluție nedesăvârșită, s-a constituit prima republică burgheză din lume, Provinciile Unite (1581). Acest fapt a înfrunat asupra raporturilor dintre Spania și Franța, dintre acestea și Habsburgi etc.

5, 6. Politica de expansiune și de cuceriri a Imperiului otoman, desfășurată între secolele XIV—XVI, ajunge în prima jumătate a secolului al XVII-lea la maxima ei manifestare. Dar expansiunea otomană constituind un permanent pericol pentru țăările Europei, inclusiv pentru Habsburgi, a determinat formarea unor coaliții, modificarea unor relații politice europene etc. Rolul principal în lupta antiotomană sud-est europeană a revenit însă țărilor române și în această perioadă, acțiunilor antiotomane conduse de Mihai Viteazul.

7. Principala cauză a decăderii trebuie căutată în interior, în sistemul feudal, în situația grea a țăranilor care, fiind șerbi, aveau de suportat numeroase obligații feudale, în fărâmițarea și anarhia feudală ce împiedica circulația mărfurilor dintr-o regiune într-alta. De asemenea, într-un factor extern ca acela al urmărilor marilor descoperiri geografice care, ridicând importanța orașelor de la Atlantic, contribuie la pierderea independenței economice și ruina orașelor germane, desființarea Hansei.

8. Izvorul întăririi economice a principilor protestanți a fost însușirea pământurilor bisericii catolice care s-au adăugat la vechile lor posesiuni. Fiind puternici din punct de vedere economic, dispunând de dreptul de imunitate feudală, ei nu se mai supun autorității imperiale.

9. În formarea celor două tabere, aspectele politice și religioase au mers mână în mână, contopindu-se într-un tot care va grăbi dezlănțuirea războiului. Este vorba despre „Liga catolică“, alcătuită din principii catolici și patronată

de împărat, și „Uniunea evanghelică“ a principilor protestanți din Germania. Războiul civil care izbucnește între aceste două tabere va exprima în esență lupta dintre politica de centralizare pe care o urmărea împăratul, susținută de principii catolici, din motive de oportunitate politică, și de menținere a fărâmițării feudale (principii protestanți). Astfel, deși pe plan religios reforma este un act progresist față de catolicism, pe plan politic principii protestanți loveau în politica de unificare a Germaniei.

10. Războiul civil s-a transformat inevitabil în război european, la bază fiind interesele monarhiilor care vor intra în luptă. Este semnificativ faptul că toate statele care intră în luptă, cu excepția Cehiei, indiferent de religia pe care o promovau, vor sprijini pe principii protestanți împotriva împăratului. Această demonstrează că nu cauzele religioase, ci cele politice primează. De exemplu, regele Danemarcei se temea să nu piardă posesiunile pe care le deținea în Germania în calitate de principe al imperiului, regele Suediei voia să împiedice crearea unei Germanii unificate, piedică în planurile de dominație ale Suediei asupra țărmurilor Mării Baltice; în numele Franței, Richelieu intuia că întărirea puterii imperiale germane ar fi prins Franța între două mari puteri: Spania și Germania (amândouă sub dominație habsburgică). Este deci un război politic, cu pretext religios.

11. Transformarea Cehiei într-o simplă provincie habsburgică a fost un nou pas în politica de centralizare dusă de împărat. Însăimântată de succesele împăratului, Liga Evanghelică a făcut apel la sprijinul monarhiilor protestante, determinând, în felul acesta, transformarea războiului în război european.

12. La războiul de 30 de ani a participat și principele protestant al Transilvaniei, Gabriel Bethlen. El a intuit pericolul pe care îl reprezenta întărirea habsburgilor pentru Transilvania.

13. Wallenstein apare în istoria războiului ca un rezultat al condițiilor social-politice ale vremii și clasei pe care o reprezenta. Fiind nobil de origine cehă, Wallenstein profită din plin de înăbușirea răscobilei cehilor și confiscarea bunurilor nobililor cehi. Dobândind o avere enormă, își formează o armată pe cheltuială proprie și intră în serviciul împăratului. Wallenstein va aduce servicii mari împăratului.

14. Înfrângerea armatei Uniunii evanghelice și a danezilor a avut importante urmări pe plan economic și politic. Ferdinand al II-lea de Habsburg dă un decret prin care hotără ca principii protestanți să restituie bisericilor catolice o parte din bunurile pe care le confiscaseră în urma Reformei, fapt ce însemna o puternică lovitură dată pozițiilor economice ale principilor. Pe plan politic, împăratul își restabilește prestigiul și se revine la posibilitatea centralizării imperiului și instaurării unei monarhii absolutiste într-o Germanie unificată. Ca o urmare directă și concretă, victoria împăratului este însă generatoare de noi conflicte pe plan intern și european.

15. Richelieu, unul din cei mai mari diplomați pe care i-a dat Franța, avea un spirit calculat, era un bun și fin cunoscător al procedeele diplomatice ale timpului pe care le-a folosit cu virtuozitate. În politica externă, a dovedit o perfectă înțelegere a relațiilor dintre state, a intuit planurile lor și a luat măsuri cu un ceas mai devreme pentru a le contracara. În perioada războiului de 30 de ani, pentru a împiedica întărirea împăratului german, a împins diferite

state în război împotriva Ligii catolice. În 1630, îl ajută pe regele Suediei, Gustav Adolf, să intre în luptă.

16. Urmările intervenției suedeze trebuie căutate pe mai multe planuri. Succesele militare ale armatei suedeze au însemnat, de fapt, victoria politicii diplomatice a lui Richelieu. Moartea lui Gustav Adolf va însemna, însă, pentru Suedia retragerea ei din război și va determina intrarea Franței în război. Înfrângerea lui Wallenstein de la Lützen va însemna începutul prăbușirii planurilor de centralizare ale împăratului și înfipirea unei contradicții între împărat și Wallenstein, soldată cu uciderea acestuia.

17. Războiul de 30 de ani a avut un caracter nedrept atât din partea celor două tabere care s-au înfruntat în războiul civil din Germania și care luptau pentru putere, cât și din partea statelor europene care au intervenit în război, deoarece acestea urmăreau menținerea fărâmițării Germaniei și anxietatea teritoriale.

18. Păcile din Westfalia încheiate la Münster și la Osnabrück au avut urmări complexe. Ele pot fi însă, în esență, încadrate în câteva direcții : a) înfrângerea împăratului și a politicii sale de centralizare ; b) întărirea puterii principilor protestanți ; c) menținerea fărâmițării Germaniei ; d) Germania fărâmițată politicește nu mai constituie o forță. Ca urmare a războiului, a scăzut potențialul ei uman și cel militar ; e) înfrângerea monarhiei de Habsburg a dus la stăvilirea expansiunii habsburgice înspre apus și concentrarea acesteia spre răsărit, lăzind direct și țările române ; f) Hegemonia Franței în Europa ; g) slăbirea, în ansamblu, a sistemului politic al statelor feudale ; h) Izbucnirea unor puternice mișcări revoluționare în Europa (începuse revoluția din Anglia, în 1642, Franța cunoaște frondele).

Indicații metodice

Temă foarte complexă, *Războiul de 30 de ani* este una din lecțiile destul de greu de realizat la clasă, mai ales la clasa a VI-a. Ea constituie, de fapt, o sinteză și posibilitatea pentru profesor a unei recapitulări din lecțiile privind Reforma, Războiul țărănesc din Germania, Statele feudale absolutiste din Europa, Revoluția burgheză din Țările de Jos. Într-o măsură mai mare sau mai mică, în temă sînt cuprinse elemente înfipite la lecțiile amintite. De aceea, profesorul are posibilitatea să folosească mult clasa, bazîndu-se pe cunoștințele anterioare ale elevilor, pentru a stabili cauzele care au determinat izbucnirea războiului de 30 de ani.

La partea privind desfășurarea războiului, expunerea este metoda cea mai indicată, deoarece trebuie aduse elevilor elemente noi, în special evenimente. Dar în tot timpul lecției trebuie folosită activ harta Europei (hartă tematică lucrată de profesor cu elevii privind desfășurarea războiului de 30 de ani). Lecția necesită multe localizări la hartă.

Tot în timpul expunerii, profesorul poate folosi ca material ilustrativ, „Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu” și anume : după ce vorbește despre răscoala din Cehia, citește fragmentul „Începutul răscoalei din Cehia” ; imediat ce a expus înfrângerea lui Wallenstein de la Lützen citește fragmentul „Lupta de la Lützen (16 noiembrie 1632)” ; cînd va vorbi despre păcile din Westfalia, caracterul și urmările războiului, poate citi fragmentul „Suferințele maselor populare din Germania, în timpul războiului de 30 de ani”, pentru a arăta că, de fapt,

dezastrele războiului s-au răsfrînt dureros în primul rînd asupra maselor populare. Nu trebuie citite textele în întregime, deoarece sînt grele pentru clasa a VI-a, ci vor fi alese cu grijă cîteva pasagii potrivite pentru nivelul și posibilitățile de înțelegere a acestei clase.

În selecționarea textului, profesorul se poate orienta în funcție de specificul clasei la care predă.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

- Francisc Pall, Camil Mureșan, *Lecturi din Izvoarele Istoriei evului mediu*, E.D.P., București, 1961, p. 267—271.
Ilie Grămadă, *Franța lui Richelieu și Mazarin*, București, 1971, p. 132—143 ; 207—238.

PETRU DEMETRU POPESCU

TRANSILVANIA DE LA 1849 PÎNĂ LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

(Clasa a VIII-a — 1 oră)

I. Perioada absolutismului austriac (1849—1867)

A. *Situația politică*

1. reintroducerea absolutismului ¹
2. divizarea românilor în unități administrative separate ²
3. apropierea dintre cercurile conducătoare austriece și maghiare
4. votarea de către magnații unguri a „unirii” Transilvaniei cu Ungaria (Cluj 1865) ³

B. *Situația socială*

1. țărănimea, patentele din 1853 și 1854 ⁴
2. moșierimea
3. începuturile formării muncitorimii
4. dezvoltarea burgheziei românești ⁵

C. *Dezvoltarea economică* ⁶

1. agricultura
2. industria și mineritul
3. comerțul

D. *Lupta românilor pentru libertate națională*

1. adunarea de la Sibiu (1861)
2. înființarea „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român” (ASTRA)
3. protestul românilor împotriva „unirii” — 1866

E. *Instaurarea dualismului austro-ungar* : cauze, conținut, caracter

II. Transilvania după încheierea dualismului austro-ungar (1867)

A. *Viața social-politică*

1. prigoana împotriva românilor
 - a. legea naționalităților — 1868
 - b. legea învățămîntului — 1868
2. lupta românilor împotriva politicii de deznaționalizare
3. protestul fruntașilor democrați maghiari

B. *Lupta împotriva încorporării Transilvaniei la Ungaria*

1. Pronunciamentul de la Blaj (1868)
2. întemeierea P.N.R. din Banat, Crișana și Maramureș și a P.N.R. din Transilvania
3. Memorandumul ⁷ : conținut, mișcarea memorandistă, procesul memorandumistilor.

C. Mișcarea muncitorească și țărănească

1. Asociația lucrătorilor — Timișoara, 1868
2. răscoala țăranilor din Aleșd (Bihor), 1904
3. Secția română a Partidului Social-Democrat din Ungaria. Congresul muncitorilor români — Lugoj, 1904⁸
4. legăturile permanente cu socialiștii din România

Comentariu istoric

1. Revocarea tuturor concesiilor, reintroducerea cenzurii, întărirea aparatului de constrângere, dezarmarea oștii revoluționare românești, întemnițarea capilor revoluției, obligativitatea limbii germane. La început teroarea a lovit în „rebelii” de toate naționalitățile.

2. Principatul Transilvaniei a devenit, imediat după instaurarea absolutismului, o provincie care depindea direct de Viena. Bucovina făcea parte din ducatul autonom al Bucovinei constituit în 1849 și depinzând de Viena; Banatul era provincie separată și depindea de Viena. „Părțile ungurene”, adică Maramureșul și Crișana constituiau o provincie separată, dar care depindea de Ungaria.

3. În 1861, cercurile conducătoare austriece trecuseră de la centralizarea excesivă la acordarea autonomiei provinciilor din imperiu, inclusiv Transilvaniei. Dar, dându-și seama că monarhia se clatină și tinde să se dezmembreze, austrieicii încep tratative cu clasele dominante din Ungaria pentru împărțirea puterii, în dauna intereselor claselor exploatate și a națiunilor asuprite. Cercurile politice maghiare au condiționat înțelegerea cu Austria de anexarea Transilvaniei la Ungaria.

4. După 1849, cercurile conducătoare austriece au încercat să restabilească vechea stare de lucruri și să încalce drepturile obținute de țărani prin luptă revoluționară. Izbucnesc numeroase și violente mișcări țărănești care tind să se generalizeze. Monarhia habsburgică se vede silită să dea cele două patente privind emanciparea țăranilor de servituțile feudale; ele consfințesc drepturi cîștigate prin luptă. Au un rol deosebit în impulsivitatea dezvoltării relațiilor capitaliste în agricultură.

5. Burghezia din Transilvania se dezvoltă acum mai liber dar, în cadrul ei, burghezia română deține un loc modest atît din punct de vedere numeric cît și economic; domeniul ei preponderent este comerțul în cadrul căruia dezvoltă legăturile economice cu Principatele apoi cu România.

6. Acum are loc în Transilvania un relativ progres economic frînat de dependența față de Austria și de rămășițele feudale din agricultură.

7. Textul memorandumului, ca și textele altor documente ale epocii, pot fi găsite mai ușor în lucrarea: Achim Valeriu și Aurel Socolan, *Dr. V. Lucaciu, luptător pentru drepturile românilor și Unirea Transilvaniei cu România*, Baia Mare, 1968.

8. Dezvoltarea economiei capitaliste a determinat creșterea numărului muncitorilor a căror viață era foarte grea, căci salariile erau mici; nu exista nici un fel de legislație a muncii, nu se luau măsuri pentru asigurarea securității muncii și asistenței medicale. În aceste condiții, muncitorii s-au organizat destul de repede și foarte bine spre a putea lupta împotriva exploatații.

Indicații metodice

Tema aceasta este deosebit de dificilă prin complexitatea și densitatea conținutului ei. Programa prevede o singură oră pentru ea ; ca să se poată înscrie în timp, profesorul trebuie să o esențializeze la maximum, păstrându-i totuși accesibilitatea, astfel încât elevilor să le rămână limpede, dar și durabil întipărite în minte coordonatele principale ale istoriei Transilvaniei în această perioadă: lupta românilor, aflați mai întâi sub dominație habsburgică iar apoi sub dominație austro-ungară, pentru libertate națională, pentru unirea lor cu țara.

Ca metode preponderente la această temă aș propune: *demonstrația* riguros științifică, argumentată, întemeiată pe documente, singura capabilă să formeze convingeri trainice, și *conversația*, condusă atent, cu tact, cu pricepere pedagogică, astfel încât elevii să ajungă la concluzii logice și legice, singurele în stare să reziste probei timpului și influențelor contradictorii.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

Nicolae Ceaușescu, *Cuvintare la a 30-a aniversare a Academiei „Ștefan Gheorghiu”*, în „Scnteia”, 29.III.1975, *Istoria României*, vol. IV, Buc., Ed. Acad., 1964, cap. IX și XV ; *Din istoria Transilvaniei*, vol. 2, Buc., Ed. Acad., 1961 ; V. Maciu, *România și pactul dualist austro-ungar din 1867*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, Buc., Ed. Acad., 1968, p. 287—314 ; *Memorandumul românilor din Transilvania și Ungaria către Maiestatea-Sa imperială și regală apostolică Francisc-Iosif I*, Sibiu, 1892 ; Ion Gheorghiu, *Mișcarea memorandistă din Transilvania — apogeu al luptei de eliberare națională*, în „Studii și articole de istorie”, nr. 24/1973, p. 128—137 ; Maria Totu, *Patentele imperiale din 28 martie 1853 și 21 iunie 1854 privind reglementarea raporturilor agrare în Banat și Transilvania*, în „Studii și articole de istorie”, 27—28/1974, p. 155—162 ; *Idem*, *Pronunciamentul de la Blaj (3/15 mai 1868)*, în „Studii și articole de istorie”, 24/1973, p. 110.—113. *Atlas istoric*, Buc., E.D.P., 1971, harta nr. 82 c.

O altă structurare a conținutului temei (anul IV)

TRANSILVANIA ÎNTRE 1849—1894

1. Regimul absolutist (1849—1859)

- menținerea separării între provinciile românești
- opoziția față de încercările moșierimii maghiare de a restabili vechile condiții
- arestarea și eliberarea lui Avram Iancu
- *Patentele* din 1853/1854 — împrăștierea
- relativ progres economic, dar resturi feudale în agricultură
- burghezia română cantonată în comerț
- 1859 : răsunetul Unirii

2. Perioada „liberală” (1860—1867)

- Diploma din octombrie 1860 ; încorporarea Banatului la Ungaria
- 1861 : autonomia provinciilor monarhiei, inclusiv Transilvania

- 1861 : *Astra* — Șaguna, Cipariu, Barițiu
- 1863 : *Dieta de la Sibiu* : egala îndreptățire + folosirea egală a celor 3 limbi
- 1865 : Dieta de la Cluj cu majoritate maghiară — încorporarea Transilvaniei
- anularea hotărârilor Dietei de la Sibiu

3. Perioada dualismului (1867—1894)

- înfrângerea Austriei în 1866 — Dualismul austro-ungar
- 8 iunie 1867 : sancționarea încorporării Transilvaniei
- 3/15 mai 1868 : *Pronunciamentul de la Blaj*
- 1868 : Legea naționalităților ; legea învățământului ; legea electorală
- 1869 : formarea celor două partide românești : cel din Banat, cel din Transilvania
- *cele două tactici* : activism și pasivism — *sensul* pasivismului
- lupta împotriva maghiarizării ; 1872 : Banca *Albina* și rolul ei politic
- 1877 : răsunetul războiului pentru independență
- 1879 : noua lege a învățământului — maghiarizarea prin școală
- 1881 : unificarea celor două partide = P.N.R. — *programul* lui
- 1884 : apariția «*Tribunei*» — Ion Slavici
- 1890 : *Formarea Ligii Culturale* la București — sprijinul luptei românilor transilvăneni
- 1892 : *Memorandum-ul*
- mai 1894 : Procesul de la Cluj — protestul opiniei publice europene
- condamnarea și amnestierea «*memorandiștilor*»
- însemnătatea acțiunii memorandiste și limitele ei

4. Concluzii : Rezultatele luptei naționale a românilor din Transilvania

VIORICA VAITEANU

INSURECȚIA NAȚIONALĂ ARMATĂ ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ DIN AUGUST 1944

(1 oră)

I Planul lecției

1. Pregătirea politică și militară a insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste

- Condițiile interne și externe în care s-a trecut la pregătirea insurecției ;¹
- Elaborarea de către P.C.R. a planului de răsturnare a dictaturii militară-fasciste și de întoarcere a armelor împotriva coteropitorilor hitleriști :
- întărirea conducerii de partid ;²)
- încheierea *Frontului Unic Muncitoresc* ;³)
- organizarea *Formațiunilor de luptă patriotice* ;⁴)
- realizarea colaborării cu cercurile palatului și cu ofițerii patrioți din Comandamentul Capitalei ;⁵)
- atragerea armatei ;⁶)
- formarea *Blocului Național Democrat* ;⁷)

2. Desfășurarea insurecției

- alegerea momentului dezlănțuirii insurecției — 23 August 1944 ;⁸)
- arestarea guvernului antonescian și formarea unui guvern al Blocului Național-Democrat în frunte cu Constantin Sănătescu ;⁹)
- desfășurarea insurecției în Capitală, 23—26 august 1944 ;¹⁰)
- desfășurarea insurecției în celelalte localități și regiuni din țară, 23—31 august ;¹¹)
- primirea entuziastă a trupelor sovietice în Capitală, 30 august.

3. Importanța internă și internațională a insurecției

— importanța internă :

- a pus capăt celei mai negre pagini din istoria patriei — dominației fasciste-antonesciene ;
- a scos țara din războiul nedrept antisovietic și a încadrat-o în coaliția antihitleristă ;
- constituie începutul revoluției democrat-populare ;
- ziua de 23 August e cea mai mare sărbătoare națională a poporului român.

— importanța internațională :

- Germania hitleristă a pierdut o puternică bază de aprovizionare, forțele militare și tehnice de luptă din România, armata română și pozițiile strategice pentru dominarea sud-estului Europei ;

- sistemul de dominație hitlerist din Balcani a primit o lovitură zdrobitoare ;
- alăturarea României Coaliției antihitleriste, cu toate forțele militare și economice, a înlesnit lupta de eliberare a popoarelor și a grăbit sfârșitul războiului.

II. Comentariu istoric

1. Situația economică și socială a României era deosebit de grea. Întreaga economie a țării era subordonată războiului fascist și Germaniei hitleriste. Fabricile au fost militarizate. Bunurile de consum și alimentele erau puse la dispoziția trupelor fasciste și masele populare nu mai puteau suporta lipsurile și foametea. Clasa muncitoare, țărănimea muncitoare, mica burghezie și o parte a marii burghezii se manifestau tot mai accentuat împotriva războiului fascist și doreau înlăturarea clictii fasciste antonesciene și a dominației hitleriste în România.

Rezistența crescîndă din țară s-a împletit cu înfrîngerile suferite pe front. Armata sovietică a dat lovituri zdrobitoare armatei hitleriste și sateliților acesteia. Guvernul fascist antonescian a intrat într-o criză acută. Încă din primăvara anului 1942 a încercat să tatoneze posibilitatea încheierii unei păci separate cu Puterile occidentale, însă încercările au eșuat.

2. Partidul Comunist Român și-a precizat poziția față de război încă de la începutul acestuia, prin *Circulara din 8 iulie* și *Platforma-program din 6 septembrie 1941*, chemînd, totodată, masele la luptă împotriva dictaturii militaro-fasciste antonesciene, pentru scoaterea țării din război și întoarcerea armelor împotriva cotropitorilor hitleriști. Analizînd situația internă și cea internațională, activul de bază al P.C.R. din lagăre, închisori sau din ilegalitate a elaborat, încă din vara anului 1943, o serie de măsuri pentru întărirea partidului, în vederea înlăturării dictaturii militare-fasciste și scoaterii României din război. Una dintre aceste importante măsuri a fost crearea unei noi conduceri a partidului și întărirea legăturilor partidului cu masele largi populare. Din conducerea provizorie a partidului, constituită la 4 aprilie 1944, făceau parte : Emil Bodnăraș, Constantin Pîrvulescu și Iosif Rangheț. Ea a avut sarcina de a uni forțele antihitleriste și a pregăti acțiunea de răsturnare a guvernului antonescian.

3. Încă de la înființarea sa, P.C.R. a militat pentru realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare. Acum era cu atît mai necesară, cu cît clasa muncitoare trebuia să formeze forța principală de luptă în jurul căreia trebuiau să se coalezeze celelalte forțe patriotice, pentru doborîrea dictaturii militaro-fasciste, înlăturarea dominației hitleriste și scoaterea țării din război. După eforturi susținute din partea P.C.R. și a aripilor de stînga din P.S.D., la sfîrșitul lunii aprilie 1944 s-a realizat *Frontul Unic Muncitoresc*. La 1 mai 1944 Frontul Unic Muncitoresc a lansat manifestul „Către întreaga clasă muncitoare ! Către poporul român !”, prin care chemă la luptă forțele patriotice din întreaga țară.

4. O acțiune însemnată din planul de pregătire a insurecției a fost organizarea muncitorilor în *Formațiuni de luptă patriotice* și în *gărzi patriotice*. Numai în Capitală au fost organizate 50 de formațiuni de luptă patriotice. Pe plan central, s-a organizat Comandamentul general al formațiunilor de luptă patriotice în frunte cu Emil Bodnăraș, iar în țară, comandamente regionale în Ol-

tenia, Banat, Dobrogea, Moldova, Țara Birsei și baze de aprovizionare cu armament.

5. Partidul Comunist Român a luat legătura cu cercurile palatului, care s-au desolidarizat tot mai mult de acțiunile guvernului fascist antonescian. În această acțiune au îndeplinit sarcini importante din partea P.C.R. : Lucrețiu Pătrășcanu și Emil Bodnăraș. Un moment important în pregătirea insurecției l-a constituit întâlnirea din noaptea de 13—14 iunie 1944 între reprezentanții P.C.R., un grup important de generali și ofițeri patrioți din Comandamentul militar al Capitalei și reprezentanții palatului. Participanții au acceptat planul insurecțional elaborat de P.C.R.

6. Partidul Comunist Român a desfășurat o activitate intensă pentru atragerea armatei, a soldaților și gradaților și a ofițerilor patrioți. Numeroase manifeste au fost adresate în mod special armatei pentru a lămuri militarii asupra caracterului nedrept al războiului antisovietic și al necesității trecerii de partea coaliției antihitleriste. Din Comandamentul militar al Capitalei a colaborat la acțiunea de pregătire militară a insurecției un grup de ofițeri patrioți, în frunte cu colonelul Dămăceanu. Pe teritoriul Uniunii Sovietice, din prizonierii români s-a constituit, încă din 1943, *Divizia de voluntari Tudor Vladimirescu* care s-a angajat să lupte cu arma în mână împotriva Germaniei hitleriste.

7. Folosind contradicțiile din rîndurile claselor dominante, Partidul Comunist Român a militat pentru colaborarea cu reprezentanții acestora, care se pronunțau pentru înlăturarea clictii fasciste antonesciene, înlăturarea dominației hitleriste și scoaterea țării din războiul fascist. Astfel, după multe tergiversări, liderii „partidelor istorice” au acceptat această colaborare și la 20 iunie 1944 s-a încheiat *Blocul Național Democrat* între P.C.R., P.S.D., P.N.T. și P.N.L. Iuliu Maniu a refuzat colaborarea și cu celelalte forțe din *Frontul Patriotic Antihitlerist*, constituit în 1943.

8. Partidul Comunist Român a ales momentul dezlănțuirii insurecției cînd criza dictaturii fasciste antonesciene a atins punctul culminant. La 20 august, trupele sovietice au declanșat ofensiva de la Iași-Chișinău. Antonescu intenționa să declare mobilizare generală și să organizeze o rezistență pe linia munților Orientali : Focșani-Nămăloasa-Galați. Partidul Comunist Român, care stabilise data de 26 august pentru începerea insurecției, a hotărît dezlănțuirea ei pe 23 august, înainte ca Antonescu să pună în aplicare planurile sale criminale.

9. În ziua de 23 August, s-a declanșat insurecția antifascistă armată. Fiind convocate la un consiliu la palat, de către rege, căpeteniile fasciste — în frunte cu primul ministru Ion Antonescu și vicepreședintele Consiliului de miniștri, Mihai Antonescu — au fost arestate de o echipă de militari și, conform planului insurecțional, au fost ridicate de o formațiune patriotică, condusă de Emil Bodnăraș, și transportate la o casă conspirativă a partidului din Vatra Luminoasă din Capitală. În locul guvernului antonescian s-a alcătuit un guvern al Blocului Național Democrat, în frunte cu generalul Constantin Sănătescu.

10. Formațiunile de luptă patriotice și unitățile armatei au ocupat punctele strategice și principalele obiective și instituții din Capitală : Președinția Consiliului de Miniștri, Ministerul de Interne, Palatul telefoanelor, Poșta, Stația de radioemisiune. Au avut loc lupte cu trupele hitleriste la sediul Misiunii germane pentru armata aerului (fosta prefectură a județului Ilfov, de pe Splaiul Independenței), Sediul Misiunii militare pentru armata de uscat (azi Academia mi-

litară), în jurul Capitalei, la Băneasa, Tunari, Otopeni, Pipera. Până la 26 august, grupurile hitleriste din jurul Capitalei au fost lichidate.

11. Lupte cu grupările hitleriste din țară s-au desfășurat pe valea Prahovei, la Turnu-Severin, Cernavoda, Giurgiu, Călărași, Timișoara, Arad, Brașov. Alte forțe au făcut acoperirea frontierei de sud-vest din podișul Transilvaniei pentru a împiedeca ocuparea trecătorilor munților de armatele hitleriste și hortiste. Până la 31 august, au fost lichidate toate grupările hitleriste. Forțele armatei române au fost îndreptate spre acoperirea frontierei de sud-vest a Transilvaniei.

III. Texte

Chemarea P.C.R. din 22 martie 1944 „Către comandanții de mari unități, către generali, ofițeri și soldații armatei noastre“

„Interesul suprem național cere ca România fără nici o întârziere să rupă alianța cu Hitler și să întoarcă armele împotriva nemților, dușmani comuni ai Națiunilor Unite și ai României. Numai astfel salvăm viitorul țării, al poporului, al armatei.

Armata e chemată să joace un rol de frunte. Antonescu trebuie doborât. Pentru aceasta armata trebuie să se unească cu toți patrioții... Armata și comandanții ei poartă o mare răspundere. Ei trebuie să-și îndeplinească imediat datoria patriotică... Împiedicați cu armele pustiirea țării de către nemți! Uniți-vă cu toți patrioții în luptă pentru salvarea țării: Trăiască România liberă și independentă!“

„Magazin istoric“, nr. 4, 1969, p. 10.

*
* *
*

Manifestul editat la 1 Mai 1944 de Frontul Unic Muncitoresc, constituit din P.C.R. și P.S.D.

„Muncitorimea își strânge astăzi rîndurile în Frontul Unic, la noi ca pretutindeni.

În ziua de 1 Mai, ziua ei de luptă și de speranță, muncitorimea organizată, unită de la comuniști pînă la social-democrați, cheamă întreaga clasă muncitoare, pe toți muncitorii organizați și neorganizați, întregul popor român, toate clasele și păturile sociale, toate partidele și organizațiile, indiferent de culoare politică, credință religioasă și apartenență socială la luptă hotărîită pentru

Pace imediată!

Răsturnarea guvernului Antonescu! Formarea unui guvern național din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste!

Izgonirea forțelor hitleriste din țară, sabotarea și distrugerea mașinii de război germane!“

„România liberă“, nr. 4 din 26 mai 1944

*
* *

Încheierea înțelegerii cu partidele liberal și național-țărănesc

„...La scurt timp, partidele comunist și social-democrat realizează un acord de colaborare cu partidele liberal și național-țărănesc în cadrul Blocului național-democrat, pe baza unei platforme de acțiune ce prevedea ieșirea României din coaliția fascistă, încetarea războiului împotriva Uniunii Sovietice, alungarea trupelor germane din țară, înlăturarea regimului dictatorial și înlocuirea lui cu un regim constituțional, democratic. Totodată, partidul comunist a stabilit legături cu monarhia și cercurile grupate în jurul palatului regal. O deosebită însemnătate au avut legăturile partidului comunist cu cadre de comandă ale armatei, cu ofițerii și generalii patrioți care au colaborat activ la pregătirea militară a insurecției. Răsturnarea guvernului dictaturii militaro-fasciste, ieșirea din războiul antisovietic apăreau astfel în fața maselor populare, a cercurilor largi ale opiniei publice ca o necesitate arzătoare, vitală pentru însăși existența națională, pentru salvarea intereselor supreme ale întregului popor, pentru dezvoltarea viitoare a societății noastre“.

Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naționale, consacrată celei de-a XXV-lea aniversări a eliberării patriei de sub jugul fascist*, 22 august 1969, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. IV, p. 369—375.

*
* *

Despre importanța insurecției naționale antifasciste armate din August 1944

„Memorabilul act de la 23 August 1944 a deschis poporului nostru calea cuceririi libertății sociale, a realizării celor mai înalte aspirații ale celor ce muncesc, a victoriei revoluției socialiste și trecerii la construirea noii orînduiri. Sub conducerea partidului comunist, steag neînfîcat al intereselor naționale, România a înlăturat pentru totdeauna jugul dominației imperialiste, și-a cîștigat deplina independență de stat; poporul român, luîndu-și destinele în propriile mîini, își făurește liber și neatîrnat viața nouă, așa cum dorește — viața socialistă“.

Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România*, 29 noiembrie 1968, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. III, Edit. politică, Buc., 1969, p. 721—722.

*
* *

„În urma propunerii de pace oferită de către Rusia Sovietică, România a ieșit din război [...].

Această ieșire din război a venit cu totul prin surprindere pentru comandamentul german, cu atât mai mult cu cât Antonescu, cu ocazia ultimei vizite făcute la cartierul lui Hitler, a declarat că România va lupta pînă la urmă și pînă la ultimul om. La rîndul lui, Hitler a promis că frontul din răsărit va fi stabilizat [...]“

Postul de radio Atlantic, 24 august 1944

*
* * *

„Ziarul «Pravda», în cronica evenimentelor internaționale, scrie că [...] ieșirea României din Axă are o importanță covârșitoare nu numai pentru această țară, ci pentru întreg Balcanul, deoarece prin această lovitură se prăbușește întregul sistem de dominație german din sud-estul Europei. Însemnătatea acestui din urmă fapt nu poate să fie subestimată [...]“

Postul de radio Moscova, 27 august 1944

*
* * *

„Întoarcerea armelor de către România constituie, fără îndoială, lovitură cea mai grea pe care Germania a primit-o în această regiune a Europei. Întîi pentru că aceasta o privează definitiv de ultimele rezerve de petrol pe care bombardamentele neîncetate le lăsase intacte. Apoi, pentru că, cu concursul României, accesul către cîmpia Ungariei devine mai ușor pentru armatele ruse și prin Cîmpia Ungară se pătrunde ușor în Austria... Chiar acum Germania a pierdut acea parte din această regiune a Europei pe care pretindea că o domină.“

„Le Figaro“, 30 august 1944

*
* * *

„Dezastrul german din România a pecetluit soarta armatelor Reichului din Balcani. Prin trecerea României de partea aliaților, Germania este amenințată din sud-est, iar Ungaria se află în pragul prăbușirii. Drumul din sud-est care duce la Budapesta, Praga și Viena este deschis căci germanii nu mai au în această direcție nici o apărare și nu mai pot concentra noi trupe. Este deci legitim ca poporul român să aibe în momentul de față un sentiment de satisfacție, căci România are o contribuție de care poporul român poate să se felicite.“

Postul de radio New York, 18 septembrie 1944

*
* *
*

„Înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944 marchează un moment hotărîtor în dezvoltarea țării noastre pe un drum nou, deschizînd calea eliberării de sub dominația Germaniei naziste și trecerii la realizarea unor profunde transformări sociale revoluționare în România. Totodată, victoria insurecției și intrarea armatei române în războiul antihitlerist au fost apreciate pe plan internațional ca acte cu profunde implicații asupra cursului celui de-al doilea război mondial. Aceasta a accelerat prăbușirea frontului fascist în această zonă a Europei, a de-jucat încercările lui Hitler și Antonescu de a organiza pe teritoriul României o nouă linie de rezistență militară, a deschis calea înaintării rapide a trupelor sovietice în Balcani și spre centrul continentului“.

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Edit. politică, București, 1975, p. 50.

IV. Materiale intuitive

Hărți istorice. Harta Desfășurarea insurecției naționale antifasciste armate. 23—31 august 1944 din *Atlas istoric* (Editura didactică și pedagogică, 1971) poate fi mărită și folosită la lecție. De asemenea, poate fi utilizată o schiță cu *Desfășurarea insurecției în interiorul și în împrejurimile Capitalei*. Planșa P.C.R. în fruntea acțiunilor pentru pregătirea insurecției armate (din expoziția „P.C.R. — 50 de ani în slujba poporului“) conține portrete și fotocopii după documente care pot fi folosite la predare. Printre acestea sînt : Portretele membrilor conducerii operative a P.C.R. din aprilie 1944, ale membrilor Comitetului militar, ale unor intelectuali, semnatari ai memoriului de protest adresat lui I. Antonescu.

Portrete și fotocopii pot fi folosite și din albumele „Glorie străbună“ și „Portrete de eroi“, editate de Editura militară.

Diapozitive pot fi selectate din setul *Istoria României*. În școlile care au aparat de proiecție film se poate proiecta și filmul *Insurecția națională antifascistă armată*, pe 16 mm, realizat de Ministerul Educației și Învățămîntului.

V. Indicații metodice

a) Varianta I.

Se verifică tema anterioară punîndu-se în discuție problemele : Situația economică și socială a României în timpul dictaturii militaro-fasciste ; Consecințele atragerii României în războiul fascist ; Crunta teroare instaurată în țară ; Poziția P.C.R. față de dictatura militaro-fascistă și războiul antisovietic ; Lupta P.C.R. pentru mobilizarea maselor la sabotarea producției de război și formarea coaliției antihitleriste.

Concluziile profesorului vor fi legate de primul punct al noii teme, lămurindu-se condițiile interne și externe în care P.C.R. a trecut la pregătirea insurecției. Pe o hartă a României se va arăta pînă unde ajunsese linia frontului de răsărit. În continuare, profesorul va lămuri fiecare punct din planul P.C.R. de răsturnare a dictaturii militaro-fasciste și de întoarcere a armelor împotriva Germaniei hitleriste. Cînd se va vorbi despre măsurile privitoare la întărirea partidului, se vor arăta portretele membrilor conducerii operative a partidului de pe planșa P.C.R. în fruntea acțiunilor pentru pregătirea insurecției armate. Înființarea și activitatea F.U.M. vor fi argumentate cu citarea unui fragment din manifestul editat de F.U.M. la 1 mai 1944. La fel vor fi argumentate și problema realizării colaborării P.C.R. cu cercurile palatului și cu reprezentanții partidelor burgheze, P.N.Ț. și P.N.L., cu un pasaj din cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naționale din 22 august 1969, sau din altă cuvîntare, iar activitatea de atragere a armatei, cu un fragment din manifestele P.C.R. adresate armatei.

Desfășurarea insurecției în Capitală poate fi explicată după o schiță cu principalele lupte din interiorul și din exteriorul Capitalei, din perioada 23—26 august, iar desfășurarea în țară, după harta *Desfășurarea insurecției naționale antifasciste armate*, desenată la scară mărită din Atlas istoric. Sublinierea rolului conducător și mobilizator al P.C.R. se va face citînd din apelurile P.C.R. adresate maselor, din cuvîntările conducătorilor de partid sau din memoriile participanților.

Un accent deosebit se va pune pe înțelegerea de către elevi a importanței insurecției naționale antifasciste pentru poporul român și pentru desfășurarea generală a războiului, pe ecoul insurecției peste hotare. La fel, se pot cita fragmente din cuvîntările conducătorilor partidului și statului și din aprecierile făcute de conducătorii de state, de corespondenții de presă și de posturile de radio străine.

Schema pe tablă se va întocmi paralel cu explicarea problemelor.

b) Varianta 2.

Lecția cu filmul *Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă*.

Se pun numai cîteva întrebări pentru a introduce pe elevi în temă : Cînd a fost atrasă țara în războiul fascist ? Care a fost linia politică a P.C.R. față de război și prin ce documente s-a precizat ? Cînd s-a format Frontul patriotic antihitlerist ?

În continuare, se arată în ce constă planul politico-militar de pregătire a insurecției, cum s-a desfășurat insurecția în Capitală și în țară, ce însemnătate are, fără a se mai cita din documente, urmînd ca acestea să fie citate în ora următoare, cînd se va discuta lecția. Va urma proiecția filmului. Ca temă pentru acasă se poate da studierea unor fragmente din lucrarea *Insurecția din august 1944 și semnificația ei istorică*, Edit. militară, 1974.

În ora următoare, lecția va fi reluată și discutată — problemă cu problemă — și, cu ajutorul clasei, se va întocmi schema pe tablă și va fi scrisă de elevi în caiete. Elevii vor fi determinați să judece, punându-li-se întrebări suplimentare : în legătură cu tactica P.C.R. ; cu poziția „partidelor istorice“. De ce au acceptat așa târziu reprezentanții acestor partide colaborarea cu P.C.R. ? De ce nu au acceptat colaborarea cu celelalte grupări din Frontul patriotic anti-hitlerist ? Care sînt forțele care au asigurat victoria insurecției ? Ce însemnătate internă și internațională are insurecția ?

NICOLAE BÎRDEANU

MONETA ÎN EVUL MEDIU ROMÂNESC (partea II-a)

Ducat. Termen de origine italiană, indicînd o monetă de aur sau de argint. Figurează printre cele dintîi monete medievale (ducatul Apuliei a fost bătut la 1240) și a circulat pe întreg cuprinsul Europei și în Levant. Majoritatea statelor feudale (Ravenna, Sicilia, Veneția, Parma, Raguza, Toscana, Germania, Austria, Bavaria, Brunswick, Olanda, Polonia, Rusia, Ungaria, Turcia, Țara Românească și Transilvania) au emis ducați cu titlu, greutate și valoare apropiate (titlul mediu 980‰ și greutatea medie 3,450 g. pentru ducații de aur). În Țara Românească, Vladislav (Vlaicu) I Basarab (1364—c. 1377) a emis în 1365 trei specii de monete, între care și un ducat de argint (1,05 g), echivalent groșilor sîrbești și bulgărești; în principatul autonom al Transilvaniei, a fost bătut, de asemenea, în monetăriile de la Cluj, Sibiu (1538—1540) și Baia Mare (1556—1571), un ducat de aur, imitație a celui unguresc, cu valoarea de 2 florini, în piese de 1/4, 1, 2 și 10 ducați. Pe lângă vechiul ducat muntean, bătut de Vlaicu Vodă și urmașii lui în monetăria (haraghia) proprie, au mai circulat pe piața românească ducatonul, un ducat de argint emis în Țările de Jos (titlul 879‰; greutatea 33,300 g), și, probabil, ducați echivalenți de origine toscană și venețiană. Datorită frecvenței sale pe întreaga arie a lumii medievale, ducatul de aur s-a impus ca monetă internațională, termenul denumind orice piesă de aur, (galben, zlot). După documentele externe, ducații străini apar de timpuriu — sec. XIV — pe piața românească și se mențin, atît ca monetă de calcul, cît și ca monetă reală, pînă la introducerea sistemului monetar național (14/25 aprilie 1867). Între speciile cu o circulație mai frecventă în țările române, menționăm *ducații ungurești* (doc. din anii 1421, 1591, 1598, 1600); *ducații venețieni* (țechini, zloți tătărești, galbeni venetici, (doc. din 1709), *ducații turcești* (doc. din 1775, 1793), *ducații olandezi* (doc. din 1808), *ducații bavarezi* (doc. din 1709, 1814). Sub numele generic de ducați, au mai circulat: *ducații împărătești*, de *Cremnitz* (crimenți), *rusești*, *olani*, *portughezi* etc. Valoarea diferitelor specii de ducați era determinată, pe de o parte, de titlu și greutate, pe de alta, de legea cererii și a ofertei. Redăm cîteva din echivalențele valutelor mai uzitate: în Transilvania, ducatul valora 5 guldени renani sau 6 guldени ungurești; în 1704, iar în 1709 s-a fixat la 4 florini renani și 30 creițari, sau 5 florini ungurești și 60 dinari; tot în Transilvania, cursul ducatului bavarez era de 3 florini renani sau 3 florini ungurești și 60 dinari, iar cursul ducatului turcesc nou, de 4 florini renani și 10 creițari, sau 5 florini ungurești. Cam în aceeași vreme, ducatul cota în Țara Românească 350 bani românești, adică 5,25 flori, făcînd primă față de Transilvania cu 10 bani (1711). Speculațiile asupra valutelor de aur, agiotajul, cu deosebire spre sfîrșitul sec. XVIII și în prima jumătate a sec. XIX, au determinat intervenția repetată a domnilor

români și a Porții pentru corelarea oficială a cursului. Astfel, în 1809, cursul oficial al ducatului în Moldova a fost fixat la 12 piaștri, în timp ce cursul comercial marca 14 1/2 piaștri (1819); în 1810, rușii, ca putere de ocupație, au ridicat cursul ducatului în Țara Românească de la 10 la 12 piaștri, iar în 1814 Poarta impune noi cursuri ducatului: celui venețian 13 piaștri, celui olandez 12 piaștri și 20 parale, celui imperial 12 piaștri și 10 parale. O ultimă încercare de a se institui un sistem oficial s-a făcut prin Regulamentul organic, care a adoptat bimetalismul, decretînd etalon aur ducatul olandez (greutate brută = 3,49 g, titlu = 900‰, valoare = 31 lei și 20 parale), iar etalon de argint, sfanțicul.

Ducatul a circulat ca monetă reală, servind în tranzacțiile comerciale, interne și mai ales internaționale. Tributul și numeroasele daruri către dregătorii Porții se plăteau în ducați (1551, 1567, 1598, 1775). Ca monetă de aur cu largă circulație, ducatul a reprezentat una din cele 2—3 coordonate valutare ale sistemului monetar comercial din țările noastre în sec. XIV și XV (Țara Românească); sub alte denumiri (zloți, galbeni), în sec. XVI și XVII; apoi, în sec. XIX, sub forma ducatului austro-olandez.

Istoria ducatului în țările române poartă pecetea instabilității anarhice a pieții valutare și ilustrează incapacitatea orînduirii feudale de a instaura legea publică într-un sector de importanță vitală.

V. galbeni, zlot.

Ducă. Monetă de origine poloneză, reprezentînd 1/2 dintr-o poltură (v. termenul). În țările române, a circulat prin secolele XVII și XVIII cu valoarea de 13 bani (doc. din 23 martie 1645) și a servit ca monetă divizionară. Această ducă era bătută din argint sau aramă.

Transilvania a cunoscut o ducă a cărei valoare a oscilat între 9—10 dinari, de unde și denumirea suplimentară de *novenarius*. În 1625, dieta din Alba Iulia a fixat cursul ducelui la 10 dinari, confirmîndu-i caracterul de monetă dominantă pe piața internă, ca urmare a frecvenței sale în tranzacțiile mărunte.

V. dinar; polturac — Bibl.: sub Moneta (I).

Fenig (lat. *deni*, cîte zece). Termenul indică o monetă divizionară de argint sau de aramă foarte răspîdită în țările germanice, cu greutatea, titlul și valoarea variate, după timp și țara de origine. A circulat ca moneda reală și a servit, de asemenea, ca unitate de calcul. Sub numele de fenig unguresc, a circulat în Transilvania o specie monetară valorînd, într-o vreme (1704), 1/2 creișar, adică circa două parale.

V. creișar; dinar.

Fertun, ferton (lat. *ferto*, onis; germ. *fierting* sau *Vierting*, sfert). Monetă de argint, avînd greutatea unui sfert de marcă sau grivnă polonă și valoarea unui florin sau 14 groși sau 84 dinari (1374). A cunoscut o largă circulație în țările apusene, mai ales ca monetă de calcul ideală. În țările române, fertunul a servit la plata taxelor vamale; documentele îl menționează în diversele privilegii vamale acordate de domnii români neguțătorilor transilvăneni. Într-un act de privilegii vamale dat de Mircea cel Bătrîn (1413), fertunul apare egal cu 24 ducați munteni. Dispare din circulație în sec. XVI.

V. ducat.

Firfic, firfiriță (probabil germ. *vier Phennig* (e), patru fenigi; transpus în polonezul *firka*, monetă veche de 4 groși polonezi). Firfiricul a indicat o monetă

austriacă de argint în valoare de 3 creițari (Dreikreuzerstück). În Muntenia și Moldova a pătruns sub forma și numele polonez (firka) ; în Transilvania, vine direct din Austria. A circulat pe piața internă în prima jumătate a secolului XIX pînă la introducerea sistemului monetar național (14/26 aprilie 1867).

V. creițar ; gros.

Florin, florinț, forinț (it. *fiorino*, florentin). Inițial, monetă de aur emisă de Florența în 1252 ; apoi, a fost imitat de majoritatea statelor europene. Mai târziu, s-au bătut și florini de argint : astfel, pe piața Transilvaniei, circulă în secolul XVIII un florin imperial de 50 creițari sau 100 dinari și un florin renan de 60 creițari sau 120 dinari, iar în Țara Românească și Moldova este semnalat, în același timp, un florin depreciat de argint, de proveniență străină. Florinul de aur a circulat pe o arie întinsă, urmînd comerțul cetăților italiene, și a sfîrșit prin a deveni sinonim cu „monetă de aur“. O serie de monete bătute în diferite state au purtat numele generic de florin : florini olandezi, florini nemțești, florini tătărești, florini ungurești. Greutatea metalică legală a florinului a variat după locul de emisiune, ceea ce se reflectă și în cursul lui pe piața comercială. Un al doilea factor care contribuia la diferențierea cursului, era jocul cererii și al ofertei. Indicăm cîteva echivalențe înregistrate pe piața românească : în 1645, florinul era evaluat (Țara Românească și Transilvania) la 130 parale ; în 1775, florinul olandez avea o echivalență de 104 1/2 aspri ; în 1797, un florin nemțesc se schimba contra 1,20 florini ungurești, iar în 1810, florinul era cotelat la 13 ruble. Transilvania a avut, pe lîngă alți florini de proveniență străină și un florin de aur (ducat), emis în 1325 sub Carol Robert, cu greutatea medie de 3,55 g, titlul de 990‰ și valoarea de 16 groși, sau 100 dinari, sau 200 oboli ; mai târziu, valoarea acestui florin a săltat la 400 și 500 dinari. În țările române, florinul a apărut cu denumirea de florin unguresc, în secolul XV și s-a menținut în circulație — sub multiple alte forme — pînă la introducerea sistemului monetar național. A servit ca instrument de plată în tranzacții interne (doc. din 1485, 1497, 1567, 1582, 1709 etc.) și externe (doc. din 1433, 1459, 1593, 1645 etc.), la plata vămii (1412) a dăjdiilor (1600) și a tributului (1598 etc.).

V. galben ; zlot.

Funduc, funduciu. Monetă turcească de aur în greutate de 3,43 g, emisă în 1478. Termenul „funduciu“ a apărut în secolul XVIII cînd sultanul Ahmed III (1703—1730), a bătut, paralel cu vechea monetă (altînul), o nouă specie în greutate de 2,6 g, numită zehr-mahbub ; de la această dată, vechea monetă de 3,43 g s-a numit și funduciu (fyndyk altyny = 20 piaștri). În țările române, funducul a circulat în secolul XVIII și XIX (în acest secol, concomitent cu denumirea de altîn), cu o valoare apropiată de a ducaților europeni (venețieni, olandezi, ungurești), adică echivalent cu 11 sau 22 piaștri (1819, 1824), sau chiar cu 35 lei vechi. A servit ca monetă reală în tranzacțiile interne și internaționale, simultan cu ducații europeni.

V. ducăț ; piastru.

Galben, termen generic indicînd monetele de aur. Sub numele de galbeni (și ducăț), au circulat numeroase monete de aur, uneori de argint (doc. din 14 august 1595) și chiar de platină (sec. XIX) : galbeni turcești (1802—1806), sultanini tătărești (1502), ungurești (1603), chezăricești, olandezi, olani, carolini, de Cremnitz (popular crimenți), împărătești, venetici (venețieni), țechini

austro-olandezi, zarmacupi, zingirlii, dodecari, funducii, friederici etc. Documentele românești îl înregistrează prima dată în sec. XV; în secolele următoare, devine — sub unele din multiplele forme — monetă dominantă, cvasioficială, de largă întrebuințare, servind la plata dușegubinelor, dărilor, gloabelor, tributului etc. Împreună cu unele monete de argint, galbenul a constituit, în țările noastre, un sistem bimetalist, recunoscut de Vistierie, iar, ca monetă dominantă, a îndeplinit și funcția de unitate metrologică. Diversitatea speciilor de aur pe piața românească a generat un sistem complicat de schimburi valutare și a fost izvor de speculații, agiotaj, care a provocat deseori intervenția domnilor sau a puterii suzerane pentru fixarea cursurilor oficiale. Un tabel riguros obiectiv și complet al cursului nu poate fi întocmit; menționăm, „exempli gratia“, câteva echivalențe: în 1590, un galben valora 1 1/2 taleri de argint; în 1606 — doi florini; în 1780, galbenul unguresc se schimba cu 3,80 lei; la începutul sec. XIX, galbenul venetic valora 10 taleri și 10 parale, cel austriac — 10,35 taleri, cel olandez — 10 taleri, iar cel turcesc — 2,90 taleri; în 1814, galbenul venetic cota 13 lei, iar în 1819, acesta, ca și gabenul austro-olandez, cotau câte 14 lei. Pe lângă întrebuințările indicate, galbenii au mai servit în tranzacțiile și plățile datoriilor externe (1456, 1522, 1620 etc.). Menționăm că, între cele trei categorii de monete bătute în prima monetărie românească, sub domnia lui Vladislav I (Vlaicu), a fost și ducatul de argint, celelalte două monete românești fiind dinarii și banii.

V. ducat.

Gros (lat. *grossus*, gros), una dintre vechile monete de argint cu largă circulație europeană. Prima emisiune semnalată documentar s-a produs la Tours (1226), de unde și numele purtat de cel mai vechi gros (*grossus tournensis*); grosul din Tours a fost imitat de germani (1232) sub numele de „Groschen“, de cehi (1296 — *grossus pragensis*), de englezi (1351 — *grost*), de olandezi (*groten*), de polonezi (*grosz*), de unguri (1342 — *garas*), de turci (1392 — „*gersch*“, „*gîrsch*“, guruș). În țările române, este menționat încă din secolul XIV, în special în Moldova, unde Petru I (1378—1393) a bătut în monetăria proprie un *gros moldovenesc*. Dată fiind varietatea speciilor — după locul de emisiune, greutate, titlu și aria întinsă a circulației lor — groșii au înregistrat valori și denumiri multiple; de asemenea, generalizarea lor le-a asigurat și funcția de unitate metrologică. Greutatea primului gros, cel din Tours, a fost de 0,937 g. argint curat. Între echivalențele mai frecvente în zona țărilor române, se menționează aceea a grosului austriac, de 3 creițari (Dreikreuzer), sau 5 dinari sau 1/20 dintr-un taler; a grosului unguresc (magyar *garas*), de 6 sau 8 dinari; a celui polonez, de 1/100 dint-urn zlot. În general, grosul de argint sau de aramă (Polonia) a servit ca monetă divizionară. În sec. XV, grosul a devenit, în Moldova, unitate metrologică și s-a menținut în această poziție, păstrându-și concomitent și funcția de monetă reală, pînă în sec. XIX. Groșii de argint au avut o intensă circulație în spațiul carpato-dunărean, unde au servit la plata taxelor vamale în schimburile cu Transilvania, în tranzacțiile interne de orice natură, la plata salariilor și în tranzacțiile internaționale. Grosul, sub diversele denumiri și valori, a circulat în țările române pînă în sec. XIX (aprilie 1867).

Grosiță (germ. *Groschen* ; pol. *grosz*). A fost o monedă de argint sau de aramă, emisă în Austria și Polonia, constituind o variantă lexicală a grosului. A valorat 3 creițari. În țările române, este semnalată încă din sec. XVII și se menține pe piață pînă în sec. XIX (aprilie 1867). Între echivalențele mai frecvente, menționăm, pentru Țara Românească și Moldova, 2 parale (probabil o grosiță de aramă) ; pentru Transilvania — 5 și 2 creițari.

Bibl. : sub *Monetă* (I).

Icosar (ngr. *eikosari*, de douăzeci). Numele grecesc al monetei turcești, irmilic (tc. *irmi*, douăzeci), care valora 20 de piaștri. Pe piața românească, această monedă este semnalată în prima jumătate a sec. XIX cînd circulă sub ambele denumiri, de icosar și irmilic, în piese întregi, jumătăți (poli) și sferturi. Icosarul, ca și irmilicul, a fost bătut din aur și din argint. Valoarea lui a evoluat sub nivelul legal de 20 piaștri, coborînd pînă la 12 lei și 10 parale (1850).

Irmilic (tc. *irmilik*, de la *irmi*, douăzeci). Monedă de aur sau de argint de proveniență turcească, valorînd 20 de piaștri. După sistemul vremii, și irmilicul a apărut în multiple emisiuni, fapt care explică și valoarea lui inegală. În circuitul comerțului românesc, s-au înregistrat irmilici vechi și noi, întregi, jumătăți (poliirmilici) și sferturi. Dăm cîteva din echivalențele cele mai frecvente : după 1810, valoarea 20 parale ; în 1834, un irmilic vechi era echivalent cu 14 lei, iar unul nou, cu 13 lei ; un an mai tîrziu, cota 18 piaștri (lei), în 1840 — circa 16 lei, iar în 1850, cînd este impus de Sfatul țării ca monedă cu putere liberatoare oficială, i se fixează valoarea la 12 lei și 10 parale. A circulat pe piața internă românească pînă la crearea sistemului monetar național.

Leu (oland. *Löwenthaler*, taler leonin ; lat *leo*, nis, leu). Monedă de origine olandeză ; reprezintă o piesă de argint avînd drept caracteristică un leu ridicat pe două labe (stema Olandei), imagine imprimată pe revers. Prima emisiune efectuată în Țările de Jos datează din 1575 și constă într-o piesă cu greutatea de 27,648 g și titlul de 750‰. Talerul olandez apare în țările române spre sfîrșitul secolului XVI : prima mențiune despre el o întîlnim în 1581, iar întîiul document, în care figurează cu denumirea românească de „leu“ este o scrisoare către bistrițeni a lui Vasile Lupu din 23 iunie 1639 (*Hurmuzaki*, XV, 2, p. 1056, nr. 1978). Documentele din secolele XVI, XVII și prima jumătate a sec. XVIII precizează caracterul real al monetei prin expresia „leu bătut“ (8 iunie 1601, *ibidem*, XV, 2, p. 783, nr. 1610). Este perioada în care au circulat pe piața românească multe specii de monete cu acest nume : lei-șalăi (bătuți de Dabija Vodă), lei-zloși, lei-potronici, lei-taleri etc. Dată fiind frecvența circulației sale, devine curînd unitate metrologică (1620). Faptul reiese din absența, în documente, a vechii specificații „leu bătut“ și din prezența des întîlnită a expresiilor : lei-bani turcești, lei-bani nemțești sau lei-bani împărățești. Valoarea leului a variat după greutate și titlu, precum și sub influența legii cererii și a ofertei. Astfel, între 1650 și 1670, leul valora 180 bani ; în 1711, era egal cu 140 bani ; în 1716, cu 125 bani ; în 1732 cu 132 bani și chiar cu 120 bani ; în 1843, cu 80 parale, adică 240 bani. Interesant de subliniat este faptul că „moneta zisă românească“ era bine cotate pe piețele străine unde făcea primă : în Transilvania, de exemplu, leul cota 140 bani față de 133 bani în Țara Românească (1711). Leul a

circulat pe întreg cuprinsul spațiului românesc și în țările vecine, servind ca instrument de plată în comerțul extern și intern la achitarea dărilor, plata salariilor etc. Spre jumătatea secolului XVIII, leul metalizat dispărea din circulație, păstrându-și numai funcția metrologică, de monedă ideală (de calcul). Prin legea din 14/26 aprilie 1867, leul de argint devine etalon oficial al sistemului monetar național.

V. taler.

Mahmudea. Monedă turcească de aur echivalând 45 lei vechi. A fost emisă de sultanul Mahmud I (1730—1754), de la care și-a luat numele. În țările române, a circulat — cu valoarea indicată —, în prima jumătate a sec. XIX. Este scoasă din circulația internă prin legea de organizare a sistemului monetar național.

Misir, misir (tc. *Misir*, Egipt). Monedă de aur egipteană, bătută la Cairo. Misirliul este prezent pe piața internă a țărilor române (incl. Transilvania) din sec. XVIII până în a doua jumătate a secolului XIX (1867). Cursul misirliului apare în documente variabil, când de 7 lei, când de 17 lei. Concomitent cu piesele principale, au circulat subdiviziuni de $1/2$ și $1/4$ dintr-un misir.

Ort (germ. *Ort*, loc, colț, sfert), înseamnă sfert și indică — sub aspect monetar — o piesă de argint, cu o valoare relativă de $1/4$ dintr-o altă monedă (leu, piastru, taler, gulden). Totuși, valoarea monetei s-a menținut în jurul cotei de 10 parale. A avut o largă circulație în țările germane, în Polonia, Turcia etc.; în spațiul românesc e menționat în sec. XVI (10 sept. 1558) și s-a menținut până în pragul sec. XIX (1790). A servit ca monedă divizionară metalizată, „ort bătut“, și, de asemenea, ca unitate metrologică, monedă teoretică, de estimare. În cele trei țări române, unde a cunoscut o intensă circulație — ceea ce explică și funcția lui metrologică — ortul a fost instrument de plată în tranzacții comerciale, pentru plata vămii, a diverselor dări („ortul de casă“, „ortul vătășesc“, „ortul starostesc“.) Folclorul românesc îl mai păstrează în expresia „ortul popii“ și în termeni derivați ca : ortac, ortoman, cu funcții semantice deosebite.

Para. Monedă de origine turcească, emisă de Murad IV în 1626; inițial, piesă de argint reprezentând 3 și 4 accèle (1,10 g) sau $1/40$ dintr-un piastru (leu). Apare pe piața comercială românească în secolul XVII și circulă intens până la introducerea sistemului monetar național (1867). A circulat, o vreme, în concurență cu banul muntean, pe care l-a și înlocuit, sau cu fenigul (în Transilvania, 1 para = 3 fenigi — 1765). În 1770, sub ocupația rusească, s-au bătut, în monetăria de la Sadagura, parale de aramă, în piese de 1 para (= 3 denghi) și de 2 parale (= 3 copeici), purtând stemele alăturate ale Țării Românești și Moldovei. Cursul paralei a variat, ca la majoritatea monetelor reale, astfel că, în 1683, valoarea $1/40$ dintr-un taler, în 1747; $1/80$ dintr-un taler, în 1830; $1/40$ dintr-un leu, iar în 1848 s-a redus, din nou, la $1/80$ dintr-un leu. În sec. XIX, când a fost abolită de pe piața internă, paraua nu mai reprezenta decât $3/4$ din valoarea inițială.

V. ban; fenig.

Perpera (ngr. *hyperpyron*, strălucit). Veche monedă bizantină de aur având greutatea diferite (4,55 g, 2,35 g, 2,27 g). În secolele XVII și XVIII, republica

Raguzei a bătut perpere de argint în valoare de 12 și 6 groși. Inițial, perpera a fost o monetă reală, cu intensă circulație în comerțul de pe coastele Mării Negre și din Balcani (sec. XIII și XIV); mai târziu, a devenit monetă ideală — unitate metrologică, reprezentând anumite cantități de monete de argint (pe vremea lui Mircea cel Bătrîn valora 18 ducați). În țările române, o întâlnim destul de frecvent prin secolele XIV și XV, ceea ce explică și folosirea ei la plata unei dări, pârăritul (pîrpîr, pîrpăr, perper), care îi supraviețuiește (20 septembrie 1703).

V. gros.

Bibliografie: sub *Moneta în evul mediu românesc (I)*, „Studii și articole de istorie“, XXIX/1975.

ALEXANDRU CONSTANTINESCU

Bibliografie

CĂRȚI DE ISTORIE APARUTE PESTE HOTARE (1973—1974)

Provenite din cîteva biblioteci din București (Biblioteca Academiei R. S. România (B.A.), Biblioteca Institutului de Arheologie (B.I.A.) și Biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga“ (B.I.I.), lucrările menționate și comentate mai jos cuprind un material informativ foarte util pentru lărgirea orizontului de documentare al profesorilor cu ultimele noutăți în domeniul cercetării istorice.

ISTORIOGRAFIE

Y. Knibichler, *Mignet, historien liberal, 1796—1884*, Lille, 1973, 742 p. (B.A. II 577062). Pe baza unui bogat material de arhivă, inclusiv aceea personală a lui A. Mignet, autorul prezintă viața și activitatea acestui istoric francez care la vremea respectivă era tot atît de important ca și A. Thierry și mai apreciat decît J. Michelet și A. Thiers.

LUCRĂRI GENERALE

M. A. Alpatov, *Gîndirea istorică rusă și Europa occidentală în secolele XII—XVII* (l. rusă), Moscova, 1973, 476 p. (B.A. II 478443). Lucrarea este o culegere de studii din care menționăm: Cronicarii vesteuropeni despre Rusia Kieviană; Gîndirea istorică rusă și Bizanțul; Conciliul de la Florența și istoriografia medievală rusă; Relatările străinilor despre Rusia în perioada de formare a statului centralizat; Acumularea cunoștințelor istorice despre Europa occidentală în Rusia din sec. XVII; Istoriografia rusă despre istoria Europei occidentale în a doua jumătate a sec. XVII.

* * * *Beiträge zur siebenbürgischen Kulturgeschichte*, Köln, 1974, 199 p. (B.I.I. II 14737 L).

Avînd caracterul unei culegeri de studii, lucrarea privește istoria culturii din Transilvania în secolele XVI—XIX, din care amintim: M. Kroner, *Relațiile lui Ștefan Ludwig Roth cu G. Bariț*; G. Blucher, *Tipografia brașoveană și hirtia ei în sec. XVI*; C. Göllner, A. Pancratz, *Predarea limbii române în școlile săsești ardelenene înainte de 1918*. În anexă se dă o bibliografie a operelor lui Ștefan Ludwig Roth și a lucrărilor despre el din anii 1843—1972.

W. H. McNeill, *Venice. The Hinge of Europe, 1081—1797*, Chicago, 1974, XVII+334 p. (B.I.I. II 14680 L).

Sprijinit pe o bogată bibliografie de specialitate, autorul studiază istoria Republicii venețiene din punct de vedere social, economic, politic și cultural subliniind mai ales expansiunea sa în Levant cu consecințele pentru istoria continentului nostru.

- D. C. North, R. P. Thomas, *The rise of the western World. A new economic History*, Cambridge, 1973, 171 p. (B.I.I. II 14159 L).
 Lucrarea oferă cititorului prilejul să urmărească, de-a lungul unui mileniu, geneza și evoluția economiei popoarelor din Europa occidentală cu implicațiile ei în organizarea socială și politică. În text sînt incluse o serie de grafice și tabele pentru sprijinirea unor concluzii parțiale.
- * * * *Paysannerie française, Paysannerie hongroise. XVI—XX siècles*, Budapesta, 1973, 319 p. (B.I.I. II 14241 L; B.A. II 577420).
 Volumul cuprinde o culegere de studii care au fost prezentate în 1972 la colocviul istoric franco-maghiar. Remarcăm din cuprins: L. Elekes, *Luptele antif feudale ale țărănimii și sistemul guvernamental al „Statelor și Ordinilor” în Ungaria în sec. XV—XVI*; E. Le Roy Ladurie, *Țăranii francezi în sec. XVI*; G. Szekely, *Consecințele demografice ale dominației otomane în Ungaria*; R. Marx, *Țăranii francezi în timpul revoluției din 1789*; R. Mandrou, *Cultura populară și comunitatea rurală în Vechiul Regim*.
- M. Ruys, *Les flamands. Un peuple en mouvement, une nation en devenir*, Bruxelles, 1973, 208 p. (B.A. I 572700).
 Traducere din l. flamandă, sinteza prezintă principalele evenimente politice din viața acestui popor de-a lungul a 12 secole de istorie, în care mișcarea de emancipare flamandă din sec. XIX și problema autonomiei acestui popor susținută în sec. XX ocupă un loc de seamă.
- S. D. Skazkin, *Scrieri istorice alese* (l. rusă), Moscova, 1973, 454 p. (B.A. II 500997).
 Culegerea de studii a cunoscutului istoric sovietic cuprinde, în prima parte, lucrări privind istoria țărănimii din Europa în evul mediu, iar în a doua cercetări despre istoria evului mediu și a epocii moderne. Din ele menționăm: Țărănimea din Europa în sec. XVI—XVIII; Problema absolutismului în Europa occidentală; Cu privire la metodologia istoriei Renașterii și Umanismului; Factorii de bază ai feudalismului.
- G. W. Thompson, *Les grandes affaires crimineles françaises*, Paris, 1973, 553 p. (B.A. II 574177).
 Deși s-ar părea că nu intră în profilul acestei bibliografii, totuși lucrarea cuprinde câteva studii privind istoria universală din sec. XIX și XX, de exemplu; *Franța la sfîrșitul sec. XIX* (Afacerea Orsini și Afacerea Dreyfus), *Relațiile internaționale în ajunul primului război mondial* (Afacerea Jean Jaurès, Afacerea Lesseps).

LUCRĂRI SPECIALE

Epoca veche

- J. Bayet, *Ideologie et plastique*, Roma, 1974, 792 p. (B.I.A.).
 Lucrarea este o culegere de studii și articole în care, pe baza unui material arheologic edit și inedit, autorul arată cum s-au reflectat în sculptura antică diferitele culte europene (etrusce, celte, romane). Textul este însoțit de o bogată ilustrație.
- * * * *Caucazul și Europa răsăriteană în antichitate* (l. rusă). Moscova, 1973, 264 p. (B.I.A. II 2043; B.I.I. II 14324 L).
 Întocmită în semn de omagiu pentru arheologul sovietic E. I. Krupnov (decedat în 1970), lucrarea este o culegere de studii. Dintre ele menționăm pe acela al lui

V. V. Kropotkin, *Despre drumurile de caravană în Europa răsăriteană*, în care se pune accentul pe legăturile comerciale din sec. IX—X dintre sudul Rusiei și Caucaz.

- I u. K. Kolosovskaia, *Panonia în secolele I—III*, (l. rusă), Moscova, 1973, (B.I.I. II 14320 L). 254 p.

Pe baza cercetărilor arheologice dar și istorice, autorul prezintă în cadrul unei monografii relațiile sclavagiste din această regiune a lumii romane, caracterul colonatului, dezvoltarea regimului municipal, structura socială a orașelor romane, raporturile acestei provincii cu triburile de la granița Imperiului roman.

- S. L. Utchenko, *Cicero și vremea sa*. (l. rusă), Moscova, 1973, 390 p. (B.I.I. II 14036 L).

Pe baza unei literaturi bogate de specialitate (comentată în mod critic în ultima parte a volumului), autorul prezintă o frescă a societății romane din sec. II—I.e.n., în timpul căreia și-a desfășurat activitatea cunoscutul om politic și orator. Într-un capitol separat este evocată personalitatea lui Cicero în perspectiva istoriei.

Epoca medie

- M. Ballard, *Gênes et L'Outremer. I. Les actes de Caffa du notaire Lamberto di Sambuceto. 1289—1290*, Paris, 1973, 416 p. (B.I.I. II 14098 L). Pe baza materialului din Arhivele Statului din Genova, autorul publică integral 903 acte notariale genoveze de la Caffa care reflectă nu numai viața cotidiană din această factorie, dar și relațiile ei cu regiunile vecine, inclusiv cu coloniile genoveze din sudul Moldovei.

- G. Duby, *Hommes et structures du Moyen Age, Recueil d'articles*, Paris, 1973, 424 p. (B.I.I. II 14451 L).

Volumul cuprinde 23 studii ale autorului, apărute în diferite publicații, tratând probleme ale evului mediu francez din sec. X—XIV (economie rurală și urbană, structuri sociale, demografie istorică, tehnică agricolă, mentalitate colectivă și individuală, geografie istorică). Volumul cuprinde grafice, planuri, hărți, tabele.

- * * * *Haupttendenzen der europäischen Stadtgeschichte im 14 und 15. Jahrhundert*, Magdeburg, 1974, 2 vol. (B.I.I. II 14693 L). Lucrarea cuprinde 11 comunicări, însoțite de discuțiile respective, prezentate la Colocviul organizat de Școala superioară „E. Weinert” din Magdeburg în 1972. Pot fi menționate: E. Donnert, *Probleme ale dezvoltării orașului în Rusia la începutul epocii moderne*; E. Uitz, *Cîteva din principalele tendințe ale istoriei orașelor europene din sec. XIV—XV*; S. Hoyer, *Burghesia și reforma imperiului din sec. XIII—XV*.

- H. Mitteis, *Der Staat des hohen Mittelalters*, Weimar, 1974, 486 p. (B.I.I. II 14607 L). Principalele capitole ale lucrării care tratează problemele statului din Europa occidentală în evul mediu timpuriu sînt: 1. Începuturile vieții statale în Occident și ale consolidării acesteia; 2. Viața statală în Occident pînă la lupta pentru investitură. Progresul consolidării ei; 3. Înflorirea consolidării statului în sec. XII; Sfîrșitul epocii statale.

- G. Pampaloni, *Firenze al tempo di Dante. Documente sull'urbanistica fiorentina*, Roma, 1973, XXXVIII + 220 p. (B.I.I. II 14753 L). Lucrarea consacrată istoriei Florenței de la mijlocul sec. XIII pînă la începutul sec. XIV cuprinde o expunere sumară asupra dezvoltării acesteia din punct de vedere economic, social, politic și

cultural. Textul este însoțit de 105 documente în l. latină provenite din Arhivele din Florența.

- * * * *I problemi dell'Occidente nel secolo VIII*, Spoleto, 1973, 2 vol. (B.I.I. II 14727 L). Volumele cuprind 21 conferințe prezentate la „Săptămîna de studii” organizată de Centrul de studii privind evul mediu timpuriu european, în 1972. Principalele probleme care au fost obiectul acestor conferințe și al discuțiilor purtate pe marginea lor au fost: *Longobarzii și francii; Biserica, papalitatea și puterea temporală; Cultura, artele și limba.*

Epoca modernă

- E. Andics, *Metternich und die Frage Ungarns*, Budapesta, 1973, 513 p. (B.A. II 572397). Bogat documentată pe baza materialelor din arhivele din Praga, Viena și Budapesta, lucrarea prezintă evoluția acțiunilor politice a cunoscutului om de stat austriac față de problema maghiară înainte, în timpul revoluției din 1848/1849 și după aceea. În anexă sînt reproduse integral 82 scrisori și documente inedite.
1. L. Bourgeon, *Les Colberts avant Colbert. Destin d'une famille marchande*, Paris, 1973, 270 p. (B.A. II 577018). Pe baza documentelor din arhivă, autorul prezintă pe înaintașii marelui om de stat francez J. B. Colbert, ajuns în timpul lui Ludovic al XIV-lea controlor general al finanțelor, a căror activitate economică la Reims este urmărită pe o durată de trei secole (sec. XV—XVIII). O deosebită atenție se acordă vieții și activității lui Nicolas Colbert sieur de Vandières, tatăl lui J. B. Colbert. Volumul este însoțit de o bogată ilustrație și multe tabele genealogice.
- C. h. Carrière, *Negociants marseillais au XVIII-e siècle. Contribution à l'étude des économies maritimes*, Marseille, 1973, 2 vol. (B.I.I. II 14823 L). Publicată sub conducerea Institutului de istorie din Provence, lucrarea cuprinde o amplă analiză asupra dezvoltării orașului Marsilia ca principalul oraș comercial în epoca prerevoluționară și a revoluției burgheze. Capitole speciale sînt consacrate negustorilor, legislației comerciale, importului, exportului și tranzitului, transporturilor maritime și terestre, administrației, etc.
- M. Ekmecič, *Der Aufstand in Bosnien. 1875—1878*, Graz, 1974, 438 p. (B.I.I. II 14726 L). Elaborată în cadrul Institutului de istorie de pe lângă Universitatea din Graz, secția istoria sud-estului european, lucrarea cuprinde o amplă și documentată expunere asupra războaielor antiotomane din Bosnia ale cărei urmări au premers izbucnirea războiului ruso-turc din 1877—1878.
- * * * *Illustrierte Geschichte der deutschen Revolution, 1848—1849*, Berlin, 1973, 380 p (B.I.I. III 1453 L). Volumul este o monumentală lucrare documentară și de interpretare privind revoluția de la 1848—1849 din Germania și Austria. Materialul este bogat ilustrat și poate fi utilizat la lecția respectivă. În anexă se dau: un plan al Berlinului, al Vienei și o hartă a Germaniei.
- A. Jardin, A. J. Tudesq, *La France des notables*, Paris, 1973, 2 vol. (B.I.I. I 7376 L). Apărută în colecția „Noua istorie a Franței contemporane”, lucrarea prezintă o imagine amplă a Franței din epoca Restaurației. În primul volum sînt expuse problemele care privesc întregul teritoriu al țării, în al doilea este analizată situația

economică, socială, politică, culturală, administrativă în principalele regiuni geografice ale țării.

- B. Jelavich, *The Ottoman Empire, the Great Powers and the Straits Question, 1870—1887*, Bloomington-Londra, 1973, XII, + 209 p. (B.I.I. II 14232 L). Pe baza unor materiale de arhivă din Istanbul, Viena, Londra și a unei bogate literaturi de specialitate, autoarea prezintă, în prima parte, desfășurarea lucrărilor Conferinței de la Londra din 1871, privitoare la problema strimtorilor și reacția marilor puteri după semnarea protocolului acestei conferințe. În a doua parte, sînt expuse tendințele unor mari puteri europene (Marea Britanie și Rusia) de a încălca acest protocol. Într-un postscriptum este studiată „Criza bosniacă” și implicațiile ei pentru problema strimtorilor.
- L. A. Moorehead, *The Blue Nil*, New York, 1974, 318 p. (B.I.I. I 7627 L). Sprijinit pe o bogată literatură de specialitate, autorul prezintă istoria regiunilor limitrofe Nilului albastru în epoca colonială, din sec. XVIII pînă la mijlocul sec. XIX.
- * * * Sismondi *et son temps*, Geneva, 1973, 62 p. (B.I.I. II 14653 L). Alcătuită cu prilejul bicentenarului nașterii marelui istoric și economist elvețian, lucrarea cuprinde pe lîngă o succintă expunere asupra vieții și activității acestuia și o explicare a exponatelor din expoziția organizată cu acest prilej la Geneva.
- R. Aron, *Republique imperiale. Les Etats Unis dans le monde, 1945—1972*, Paris, 1973, 338 p. (B.I.I. II 13684 L). Principalele părți ale lucrării sînt: 1. Statele Unite în sistemul interstatat. Succesul și eșecul puterii hegemonice; 2. Statele Unite în piața mondială. Privilegii și servituți în economia dominantă.
- M. Brun, *La politique du mouvement Republicain Populaire à l'égard de l'Europe de 1945—1950*, Geneve, 1974, 123 p. (B.I.I. III 1490 L). Lucrarea are patru părți. În prima este prezentat istoricul Mișcării Republicane Populare în anii celui de-al doilea război mondial cînd a fost înființată, ca partid politic francez. În celelalte trei părți este analizată, rînd pe rînd, politica acestui partid pe plan extern în anii 1944—1948, 1948—1950, adică pe cînd era președintele ei G. Bidault și respectiv R. Schuman.
- D. Csataari, *Dans le tourmente. Des relations hungaro-roumaines de 1940 à 1945*, Budapesta, 1974, 419 p. (B.I.I. II 14907 L). Traducere din l. maghiară, lucrarea este o documentată analiză a relațiilor româno-maghiare după Dictatul de la Viena pînă la sfîrșitul celui de al doilea război mondial. O atenție deosebită este acordată situației interne din Transilvania în această perioadă și insurecției naționale antifasciste și antiimperialiste din România cu consecințele ei interne și mai ales externe.
- A. Gillaois, *Histoire secrète des français à Londres de 1940—1944*, Paris, 1973, 399 p. (B.I.I. II 14460 L). Autorul care a luptat în Rezistența franceză prezintă o relatare, cu caracter autobiografic, a activității compatrioților săi la Londra, a disensiunilor dintre guvernul englez și Charles de Gaulle, a serviciilor secrete din armata Franței libere, etc.
- H. Jaenecke, *30 Jahre und ein Tag. Die Geschichte der deutschen Teilung*, Düsseldorf-Wien, 1974, 400 p. (B.I.I. II 14859 L). Lucrarea este o sinteză a istoriei Germaniei de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial pînă în prezent, în care sînt dezbătute în special relațiile dintre conducerea

celor două state germane și separat, cu marile puteri. În anexă se dau documente de arhivă (11 febr. 1945—21 dec. 1972), o cronologie (1943—1973) și o bibliografie.

* * * *The New Europe and the United States, Partners or Rivals*, Toronto, London, 1974, 463 p. (B.I.I. II, 14682 L). Volumul este o culegere de articole aparținând unor importante personalități politice americane și europene (R. Nixon, G. Pompidou, E. Heath, W. Brandt, H. A. Kissinger, E. Kennedy, etc.) privind relațiile politice și economice din cadrul pactului Nord-Atlantic, precum și relațiile Est-Vest oglindind securitatea europeană.

F. Siebert, *Aristide Briand 1862—1932*. Zürich-Stuttgart, 1973, 704 p. (B.I.I. II 14155 L).

Avînd caracter biografic, lucrarea cuprinde o amplă frescă a relațiilor internaționale europene de la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX, perioada primului război mondial, epoca postbelică ocupînd un loc destul de important.

A. L. Sidorov, *Situația economică a Rusiei în primul război mondial*, (l. rusă), Moscova, 1973, 655 p. (B.I.I. II 14045 L).

Rod al muncii autorului, timp de aproape un sfert de veac, lucrarea cuprinde o analiză a economiei de război rusești din anii 1914—1918 în toate sectoarele de activitate (în industrie, agricultură, comerț, transporturi). Pentru documentarea lucrării sale autorul a folosit în special material de arhivă inedit. În anexă se dau 32 de tabele centralizatoare a datelor statistice comentate în capitolele lucrării.

CONSTANTIN ȘERBAN și VICTORIA ȘERBAN

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ A METODICII PREDĂRII ISTORIEI *

(1974—1975)

Documente de partid

- * * * *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român, 25—28 noiembrie 1974*, Buc., Ed. politică, 1975, 864 p.
- * * * *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Buc., Ed. politică, 1975, 219 p.
- Ceaușescu, Nicolae, *Cuvîntare la încheierea lucrărilor Plenarei comune a Comitetului Central al Partidului Comunist Român și Consiliului Suprem al dezvoltării economice și socialiste a României*, în S, 1975 iulie 24, p. 3.

Metodica predării istoriei

(Lucrări cu caracter general)

- Apostol, P., *Probleme ale perfecționării procesului de învățămînt*, Buc., E.D.P., 1974, 123 p.
- Badea, Maria, *Istoria și practica socială*, în „Anale de istorie“, XX, 1/1974, p. 65—67.
- Bârsănescu, Ștefan, *Teoria evoluției și pedagogia*, în „R.P.“, XXIII, 5/1974, p. 6—13.
- Bunescu, Vasile, *O condiție fundamentală a ridicării nivelului de pregătire a elevilor*, în „T. Șc.“, IV (XXV), 147 (1233), 1974, septembrie 7, p. 3.
- Ciurea, Rodica, *Modernizarea conținutului — condiție primordială de progres al procesului didactic*, în „R.P.“, XXIV, 2/1975, p. 10—13.
- Dorcu, Aurel, *Istoria — lecție despre viitor*, în „T. Șc.“, IV (XXV), 149 (1235)/din 1974, noiembrie 20, p. 7.
- Frunză, Horia Al., *Didactica psihologică*, în „R. P.“, XXIII, 10/1974, p. 61—62.
- Ghivirigă, Luminița, Stan, Toma, *Specificul procesului instructiv-educativ în condițiile școlii unice*, în „R. P.“, XXIII, 10/1974, p. 42—45.
- Grünberg, Cornelia, *Introducere în metodică predării științelor sociale. Note de curs*, Buc., 1974, 236 p (multipl).
- Iordache, Alexandru, *Puncte de vedere cu privire la modernizarea predării istoriei*, în „Șt. S. Șt. Fil.“, 1974, p. 25—31.
- Macovescu, George, *Călăuza istoriei noastre*, în „R. Lit.“, 7, 4/1974, ianuarie 24, p. 1.

* Prescurtări: E.S. = Era Socialistă; Înv. Lic. Teh. Prof. = Învățămîntul liceal și tehnic-profesional; R.F. = Revista de filozofie; R.L. = România liberă; R. Lit. = România literară; R. P. = Revista de pedagogie; R. T. Șc. = Radio teleshcoală; S. = Știința; S. A. I. = Studii și articole de istorie; Șt. S. Șt. F. = Al II-lea colocviu național de pedagogie. Caietele colocviului. Științe sociale. Științe filologice. Buc., 1974; T. Șc. = Tribuna școlii; V. S. = Viața studențească.

- Predescu, Stela, „Paese sera“ cu ministrul educației și învățămîntului din R. S. România, Paul Niculescu-Mizil despre școală și exigențele societății, în „T. Șc.“, IV (XXV), 128/1974, ianuarie 26, p. 11.
- Ștefănescu, Costin, O școală experimentală fără clase „Shalomschool“ (Haga), în „R. P.“, XXIII, 12/1974, p. 48—52.
- Ștefănescu, Costin, Școala fără clase — fișe și note de lectură, în „T. Șc.“, IV (XXV), 150 (1236)/1974, decembrie 14, p. 8.

Planuri de învățămînt și programe școlare

- Radu, T. Ion, Sisteme de învățămînt general-obligatoriu. Studiu comparativ asupra învățămîntului general-obligatoriu din mai multe țări, Buc., E.D.P., 1974, 261 p.

Predarea istoriei antice

- Iordănescu, Aurel, Reformele lui Kleisthenes, în „S.A.I.“, XXIX/1975 p. 57—63.
- Zaim, Vasile, Colonizarea feniciană și marea colonizare greacă, în „S.A.I.“, XXIX/1975, p. 83—90.

Predarea istoriei evului mediu

- Manolescu Radu, Radu, Elisabeta, Capitularul despre domenii, în „S.A.L.“, XXIX/1975, p. 64—68.

Predarea istoriei moderne și contemporane

- Almaș, Dumitru, Constituția iacobină (Constituția anului I-1793), în „S.A.I.“, XXIX/1975, p. 79—82.
- Zaharescu, Janeta, Austria și Prusia în a doua jumătate a sec. al XVII-lea și în sec. al XVIII-lea, în „S.A.I.“, XXIX/1975, p. 91—94.

Predarea istoriei României

- Almaș Dumitru, Pagini de glorie din istoria patriei, în „R.P.“, XXIV, 5/1975, p. 3—5.
- Dinu, Constantin, Momente istorice cu o deosebită semnificație în educația patriotică a elevilor, în „R.P.“, XXIV, 5/1975, p. 6—9.
- Popescu, Petru Demetru, Inscripția de pe piatra de mormînt a lui Radu de la Afumați, în „S.A.I.“, XXIX/1975, p. 69—73.
- Stănculescu, Florea, Scrisoarea adresată de Ștefan cel Mare regelui Poloniei, relatîndu-i lupta de la Baia (14—15 decembrie 1467), în „S.A.I.“, XXIX/1975, p. 74—78.
- Stănculescu, Georgeta, Țările române în frontul antiotoman sub conducerea lui Iancu de Hunedoara și Vlad Țepeș, în „S.A.I.“, XXIX/1975, p. 95—98.
- Șendrulescu, Ion Gh., Trecerea de la feudalism la capitalism în țările române (Rubrica I.C.P.P.D.), în „S.A.I.“, XXIX/1975, p. 127—143.

Corelația intra și interdisciplinară

- * * * Al II-lea colocviu național de pedagogie. Prognoză și interdisciplinaritate în cercetarea pedagogică, Buc., 1974, 230 p.

- Crișan, Vasile, *Dezvoltarea capacității corelative a elevilor prin studierea istoriei*, în „T.Șc.“, IV(XXV), 128/1974, ianuarie 26 (Supl. Șt. Sociale), p. 1, 2.
- Dragoman, Mihai, *Colaborarea dintre filozofi și cercetători în științele sociale*, în „E.S.“, LIV, 18/1974, septembrie, p. 60.

Problematizarea

- Ștefănescu, Costin, *Învățarea prin rezolvarea problemelor*, în „T. Șc.“, IV (XXV), 142(1228), 1974, mai 4, p. 3.

Învățarea prin descoperire (redescoperire)

- Cudric, Laurențiu, *„Descoperirea“ la lecția de istorie*, în „S.A.I.“, XXIX/1975, p. 41—56.

Înstruirea programată

- * * * *Al II-lea colocviu național de pedagogie. Înstruirea programată*, Buc., 1974, 117 p.

Educația comunistă

(Lucrări cu caracter general)

- Călin, Marin, *Atribute ale educației în societatea socialistă multilateral dezvoltată*, în „R.P.“, XXIV, 1/1975, p. 16—19.
- Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Evocarea istorică și educația tinerilor*, în „R.L.“, 32, 9120/1974, februarie 20, p. 3.
- Grigoriu, B., *Educația și falsa teorie a „deşcolarizării“ societății*, în „R.P.“, XXIII, 2/1974, p. 109—115.
- Ionescu, Miltiade, *Tineretul și educația școlară*, în „R.P.“, XXIII, 4/1974, p. 93—94.
- * * * *Strategia socialistă a educației*, în „R.P.“, XXIV, 5/1975, p. 92—94.

Educația moral-politică

- Chircev, A., *Educația moral-politică a tineretului școlar. Studii și cercetări*, Buc., E.D.P., 1974, 224 p.
- Dinulescu, Florica, Susa, Gheorghe, *Școala și educația politico-cetățenească a elevilor*, în „S.“, 43, 9754/1974, ianuarie 18, p. 4.

Educația ateist-științifică

- Georgescu, Florin, *Probleme ale raportului dintre credința religioasă și educația ateistă în școală*, în „R.P.“, XXIV, 5/1975, p. 10—13.

Educația patriotismului și internaționalismului socialist

- * * * *O școală a educației patriotice. Masă rotundă la Muzeul județean de istorie și artă Bacău*, în „Ateneu“, 11, 1/1974, p. 4 (Andrei Sebastian).
- Peleș, Ioan, *Conștiința națională — componentă majoră a făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate*, în „Orizont“, 25, 3/1974, ianuarie 17, p. 6.

Educația umanistă

Grünberg, Ludwig, *Cultura și umanismul societății socialiste*, în „E.S.”, LIV, 13/1974, p. 53.

Pregătirea profesorului de istorie

* * * *Al II-lea colocviu național de pedagogie. Pregătirea și perfecționarea personalului didactic*, Buc., 1974, 149 p.

Ciachir, Valeria, Musculiu, Livia, *Rolul și importanța practicii pedagogice în formarea viitorilor profesori*, în „Inspectoratul școlar al municipiului București. Casa corpului didactic. Buletin de informare și documentare. Uz intern, Buc., 1974, p. 48—60.

Călin, Marin, *Etica activității personalului didactic*, în „R.P.”, XXIII, 9/1974, p. 7—8.
Dimitriu, Emilian, *Cadrele didactice și renovarea în învățământ*, în „R.P.”, XXIV, 7/1975, p. 8—11.

Dobrescu, Paul, *Activitatea de documentare în domeniul științelor sociale și câteva probleme deschise*, în „S.”, XLIII, 9746/1974, ianuarie 10, p. 4.

Ghivirigă, Luminița, *Profesorul — organizator al unui proces formativ complex*, în „R.P.”, XXIV, 1/1975, p. 20—24.

Nica, Iulian, *Cercetarea pedagogică — factor de perfecționare a învățământului*, în „R.P.”, XXIII, 7—8/1974, p. 11—14.

Păun, Emil, *Exigențe actuale ale pregătirii personalului didactic*, în „R.P.”, XXIII, 12/1974, p. 12—14.

Popeanță, V., *Comportamentul pedagogic al educatorului în activitatea de predare-învățare*, în „R.P.”, XXIV, 4/1975, p. 28—31.

Tehnologie și metodologie didactică

Constantinescu, Emilia, Csengeri, Ecaterina, Filipescu, Valentina, *Corelația dintre conținut și tehnologie didactică, principiu de activitate a elevilor în procesul de învățământ*, în „R.P.”, XXIV, 7/1975, p. 3—7.

Neacșu, Ion, *Premise metodologice și operaționale în studiul motivației învățării*, în „R.P.”, XXIII, 7—8/1974, p. 83—89.

Popescu, Pelaghia (coordonator), *Innoirea tehnologiei didactice în treapta a doua a liceului*, Buc., E.D.P., 1974.

Străchinaru Ion, *Raportul dintre metodologia generală și cea specială în cercetarea pedagogică interdisciplinară*, în „R.P.”, XXIV, 5/1975, p. 26—30.

Șerdean, Ion, *Prin perfecționarea tehnologiei didactice la evitarea supraîncărcării elevilor*, în „R.P.”, XXIII, 2/1974, p. 58—62.

Lecția de istorie

Blideanu, Eugen, *Creșterea eficienței lecției*, în „R.P.”, XXIV, 5/1975, p. 23—26.
Ghivirigă, Luminița, *Comportamentul profesorului la lecție. Relații educaționale*, în „T.Șc.”, IV (XXV), 127/1974, ianuarie 19, p. 6.

* * * *Modernizarea lecției*, în „T. Șc.”, IV (XXV), 132/1974, februarie, 23, p. 5.

Nicola, Ion, *Fundamentarea psihologică a activizării elevilor la lecție*, în „R.P.”, XXIV, 1/1975, p. 24—27.

Roman, Louis, *Centrarea lecției pe elevi — o eficientă metodă didactică*, în „R.P.”, XXIV, 5/1975, p. 30—34.

Lecția de recapitulare

Manolache, Anghel, *Lecțiile de sinteză recapitulativă*, în „T.Șc.”, IV (XXV), 143 (1229)/1974, mai 17, p. 3.

Neșțian, Val. C., *Virtuțile formative ale recapitulării finale*, în „T.Șc.”, IV (XXV), 143 (1229)/1974, mai 17, p. 5.

Lecția la muzeu

Bunta, Petru, Protopopescu, George, *Principalele forme de educare folosite de către muzeele de istorie*, în *În slujba muzeografiei marxiste*, Buc., 1974, p. 165—170.

Dinu, Constantin, Lungu, Ioana, *Rolul muzeului în educarea elevilor în spiritul patriotismului și internaționalismului socialist*, în *În slujba muzeografiei marxiste*, Buc., 1974, p. 105—108.

Ștefănescu, Liviu, *Contribuția Muzeului de istorie al Republicii Socialiste România la educarea tineretului în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar*, în *În slujba muzeografiei marxiste*, Buc., 1974, p. 151—157.

Teodorescu, Virgiliu, Z., *Contribuția Muzeului arhivelor la educarea tinerii generații în spiritul patriotismului și internaționalismului*, în *În slujba muzeografiei marxiste*, Buc., 1974, p. 147—150.

Folosirea documentelor

Cercea, Silviu, *Modalități de integrare a documentelor Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român în predarea științelor sociale*, în „R.P.” XXIV, 8/1975, p. 29—32.

Folosirea beletristicii

Bălan, Ion, Dodu, *Literatura și educația patriotică a tineretului*, în „E.S.”, LIV, 17/1974, p. 28—30.

Dicționare

Constantinescu, Alexandru, *Moneta în evul mediu românesc (partea I-a)*, în „S.A.I.”, XXIX/1975, p. 99—106.

Filmul

Atanasiu, Victor, *Condiția filmului istoric*, în „E.S.”, LIV, 14/1974, iulie, p. 59.

Televiziunea

* * * *Al II-lea colocvii național de pedagogie. Televiziunea școlară integrată în acțiune*, Buc., 1974, 313 p.

Relația profesor-elevi

- Nica, Iulian, *Aspecte psihopedagogice ale relației profesor-elevi*, în „R.P.“, XXIV, 6/1975, p. 3—6.
- Predescu, Stela, *Un alt fel de elevi — un alt fel de profesor*, în „T.Șc“, IV (XXV), 150 (1236)/1974, decembrie 14, p. 7. (Interviu cu Petrovici Davidov).

Evaluarea învățămîntului

- Brandsch, Ingmar, *Aspecte formative în examinarea cunoștințelor elevilor*, în „T.Șc“, IV (XXV), 127/1974, ianuarie 19, p. 3—4 (Supl. Șt. Sociale).
- Melinescu, Cecilia, *Nota — cumul de semnificații, și implicații*, în „R.P.“, XXIII, 9/1974, p. 39—41.
- Muster, Dumitru, *Tehnica elaborării textelor docimologice*, în „R.P.“, 9/1974, p. 33—38.
- Priceputu, Vasile, *Pentru rigurozitate științifică și eficiență educativă în aplicarea sistemului de notare*, în „T.Șc“, IV (XXV), 146 (1232)/1974, august 17, p. 3.
- Roman, Louis, *Noi modalități de verificare și notare a cunoștințelor, priceperilor și deprinderilor elevilor*, în „Înv. Lic. Teh. Prof.“, XXIV, 4/1975, p. 7—10.

Cabinetul de istorie

- Chiș, Constanța, *Documentele Congresului al XI-lea, bază de organizare a muncii cabinetului de științe sociale*, în „T.Șc“, IV (XXV), 147 (1233)/1975, septembrie 7, p. 3.
- Roman, Louis, *Pregătirea profesorului de istorie pentru desfășurarea lecțiilor în cabinet*, în „S.A.I.“, XXIX/1975, p. 26—40.

Bibliografia metodicii predării istoriei

- Dinu, Constantin, *Metodica predării științelor sociale. Istorie (Bibliografie selectivă 1973)*, Buc., 1975, III+224 p. multigr.
- Dinu, Constantin, *Bibliografie selectivă a metodicii predării istoriei* (1974), în „S.A.I.“, XXIX/1975, p. 120—126.
- Șerban, Constantin, Șerban, Victoria, *Bibliografie istorică selectivă comentată* (1974), în „S.A.I.“, XXIX/1975, p. 107—119.

CONSTANTIN DINU

UTILE INSTRUMENTE DE LUCRU PENTRU PROFESORII DE ISTORIE

În ultimul timp, atât Biblioteca centrală pedagogică cât și Institutul de științe pedagogice au editat și multiplicat — dar într-un tiraj redus și fără să fie în circuitul public — lucrări bibliografice și de referință, care sînt foarte utile profesorului de istorie, dornic de informare și autoperfecționare.

Tirajul lor redus și caracterul lor, oarecum de uz intern, impune, cu necesitate, prezentarea lor detaliată și recomandarea ca profesorii de istorie să le cerceteze și să le studieze în bibliotecile publice sau ale școlilor respective.

Biblioteca centrală pedagogică, continuînd buna tradiție de a veni în ajutorul profesorului de istorie, cu rezumate și referate din lucrările metodice apărute peste hotare (amintim că în anul 1970 a editat *Predarea istoriei și geografiei*, vol. I), în ultimii ani în colecția „Modernizarea învățămîntului, XIV, a publicat încă 2 volume de materiale metodice, intitulate : *Predarea istoriei*, Buc., 1973 (vol. 3 are pe coperta interioară anul 1974, ceea ce denotă, și mai mult, apariția relativ recentă a rezumatelor și referatelor).

Atît volumele 2 cât și 3 cuprind cîte două părți : în prima fiind publicate texte și documente, după maniera și sugestia culegerii metodice franceze „Textes et documents pour la classe“, iar în partea a doua, intitulată „Tendințe și metode noi în predarea istoriei“, se inserează referate și rezumate din lucrările cu conținut metodic din literatura pedagogică de peste hotare.

Partea I-a a vol. 2 ne furnizează texte și documente pentru un capitol din istoria patriei „Revoluția din 1848 în țările române“ (p. 7—68) și pentru o temă de recapitulare finală din istoria antică universală : „Sclavia în antichitate“ (p. 69—92).

Documentele referitoare la anul revoluționar 1848, în marea lor majoritate reproduse din cunoscuta colecție „Anul 1848 în Principatele Române“ — care a devenit destul de rară — sînt precedate de o mică introducere și grupate în patru subcapitole, corespunzător programei școlare. Foarte interesantă, pentru cunoașterea situației țărănimii, de pildă, este jalba locuitorilor din satul Podoleni (p. 9—10). De asemenea, cererile meseriașilor, unele dintre ele putîndu-se compara cu punctele prevăzute de Proclamația de la Islaz (p. 11—13).

În ciuda părților pozitive ale capitolului respectiv, autorii au plecat de la o optică atacabilă, în sensul că au selectat laolaltă izvoare propriu-zise cu citate din lucrări de istorie, documente de partid și literatură beletristică, în loc să facă mai mult loc în primul rînd documentelor și apoi celorlalte materiale, care puteau fi diminuate. Oricum, textele și documentele selectate sînt de un real folos pentru informarea și documentarea profesorului, în pregătirea și dezbaterile lecțiilor privind anul 1848 în țările române.

Textele și documentele referitoare la sclavia antică sînt ilustrative, dînd o corectă imagine a ceea ce a fost această formă de exploatare, cu singura obiecție că nu s-a subliniat, în mai mare măsură, existența sclaviei casnice, pentru epoca homerică, iar afirmația că „întregul Orient cunoștea un intens comerț cu sclavi“ (p. 70) este, desigur, o exagerare și trebuie revizuită.

Textele și documentele din volumul 3 pot fi folosite pentru o lecție de comunicare de noi cunoștințe la cursul de istorie universală antică, întrucît se referă la „Viața la Roma în secolul lui Augustus“ (p. 7—19) și la o lecție de istorie universală modernă, deoarece sînt documente legate de „Comuna din Paris“ (p. 19—63).

Și la aceste grupaje de texte și documente nu s-a făcut o separare netă între izvoare și textele din lucrările istorice, iar în ceea ce privește secolul lui Augustus, putea fi ilustrat mai mult cu aspecte culturale deoarece numele „secolul lui Augustus“ de aici îi provine. Izvoarele referitoare la viața cotidiană sînt bine alese și dau o imagine cuprinzătoare a civilizației romane, mai ales că se reproduc fragmente și din lucrarea lui Pierre Grimal, recent tradusă în limba română.

Din documentele referitoare la „Comuna din Paris“ reținem, în special, Proclamația din 19 martie, care trebuie prelucrată cu elevii, precum și manifestele din 29 martie și 19 aprilie 1871. Foarte bună și sugestivă este situația statistică a comunarzilor după profesii (p. 52—53), material cu ajutorul căruia folosim metodele matematice în predarea istoriei.

Întrucît rezumatele și referatele grupate sub genericul „Tendințe și metode noi în predarea istoriei“ au conținut asemănător, le vom prezenta pe probleme, pentru a nu repeta unele lucruri aproape identice. De altfel, momentul important din istoria universală modernă, care a ridicat mișcarea revoluționară pînă la prima încercare de revoluție proletară este dezbătut și în studiul metodic „Comuna din Paris și învățămintele ei“ (autor Fendel Bernd). Din acesta reținem, ca judicios aleasă, crearea situației probleme, cînd se compară poziția burgheziei franceze din 1792 cu cea din 1871, precum și proiectarea, în contemporaneitate, a învățămintelor Comunei ca metodă de actualizare, la veriga de recapitulare parțială (vol. 2, p. 129—141).

Pentru documentare și minuirea cu dibăcie a metodei *problematizării*, un material foarte util îl reprezintă „Lecțiile și problemele instructive la istoria evului mediu“ (autor I. Lerner) care este tradus integral (vol. 2, p. 58—111).

Iar în ceea ce privește *legarea trecutului de prezent*, idei valoroase găsim și în materialul „Contemporaneitatea și lecțiile de istoria evului mediu“ (autor L. V. Venkster), din care reținem că orice actualizare trebuie să aibă rațiune pedagogică, să fie accesibilă elevilor și să conțină atît latura instructiv-cognitivă cît și pe cea educativ-formativă (vol. 3, p. 154—157).

Profesorii de istorie care vor să se documenteze și să experimenteze *instruirea programată* pot studia rezumatele articolelor „Despre utilizarea unor procedee de instruire programată la lecțiile de istorie“ (autor I. V. Surkov) din vol. 2 (p. 122—125) și „Încercare de aplicare a cîtorva principii și reguli de programare la predarea istoriei“ (autori Adela Bornholtzowa și Jadwiga Daabowa), în vol. 3 (p. 63—76). Ambele studii înfățișează progresele înregistrate în folosirea instruirii programate în școala sovietică și, respectiv, în cea poloneză. Demne de reținut sînt concluziile prof. sovietic, Surkov, în sensul că, în cadrul programării materialului de istorie, apar multe probleme dificile

și că la lecțiile de istorie metodele programate trebuie combinate cu cele clasice-tradiționale.

Metoda analizei materialului istoric prin matricea grafică, preconizată de cele două cercetătoare poloneze, deși se susține că permite controlul sistematizării logice și descoperirea eventualelor greșeli, ni se pare destul de greoaie.

Folosirea documentului la lecția de istorie face obiectul a două importante studii: „Trăirea în trecut... dar după ultima metodă” (autor David Sommerville), în vol. 2 (p. 126—128), experiment ce permite învățarea în grup, și „Utilizarea documentului istoric” (autor Mario Lenzi), în vol. 3 (p. 135—138), care preconizează o lectură analitică a izvorului, similară cu critica istorică. Sublinierea importanței documentului la lecția de istorie o găsim și în studiul „Noua Clio sau istoria totală” (autor Paul Maréchal) care pledează pentru studierea documentului cu referire la prezent, la istoria contemporană „știință umană a actualității” (vol. 3, p. 144—153).

Dezvoltarea muncii independente a elevilor, latură importantă a procesului instructiv-educativ, face obiectul a trei studii din vol. 3. Astfel, în studiul: „Dezvoltarea gândirii logice a elevilor din clasele a VI-a și a VII-a, în munca cu manualul (autor A. A. Janko-Trinička), se demonstrează realizarea unor operații independente și anume: împărțirea logică a textului în părți și generalizarea conținutului acestor părți în punctele planului (p. 123—130). Tabelele sugerate de prof. Karlheinz Jaeckel pentru sistematizarea și fixarea cunoștințelor elevilor referitoare la descoperirile geografice și la revoluția burgheză din Anglia (p. 131—134), reprezintă tot un aspect al muncii independente a elevilor și dezvoltarea gândirii lor logice. Iar studiul „Importanța muncii independente a elevilor în clasele a V-a și a VI-a” (autor V. K. Maiboroda), înfățișează experimentul, pe durata unui an școlar, în urma căruia, după opinia cercetătoarei respective, elevii s-au obișnuit să alcătuiască planul unui text citit sau al expunerii profesorului, să elaboreze generalizări, comparații și să comenteze izvoare istorice.

Sublinierea activității proprii a elevului și trezirea interesului pentru cunoaștere o face și Paul Maréchal în studiul citat anterior care aduce, și ca argument, afirmația categorică a pedagogului american, Dewey, că „nu ne putem însuși idei, sentimente, tehnici decât dacă le trăim” (p. 153).

Corelarea interdisciplinară care să meargă pînă la înlăturarea barierelor ce izolează istoria de celelalte obiecte din planul de învățămînt, preconizîndu-se o așa zisă predare „integrată”, face obiectul studiului „Semnificația istoriei «în tranșe»” (autor John Fairley). Temele ce trebuie selecționate, după opinia autorului, trebuie să țină seama de zona geografică (industrială sau agrară) pentru ca, în felul acesta, învățămîntul să fie legat de viață (vol. 3, p. 114—118).

Cel mai important studiu, după opinia noastră, de aceea l-am lăsat și mai la urmă, *privind raportul dintre clasic și modern și modernizarea lecției de istorie* este, fără îndoială, raportul colectiv al delegațiilor din 19 țări europene, materializat în studiul „Metodele de predare a istoriei” (sub semnătura lui E. H. Dance), din vol. 3 (p. 88—113). Prin problematica ce o ridică, prin sugestiile și clarificările pe care le face, studiul oferă profesorilor de istorie o micrometodologie și tehnologie didactică foarte utilă în momentul de față (A se vedea și studiul nostru „Clasic și modern în predarea istoriei”, în „Studii și articole de istorie; XXII/1973, p. 129—140). Astfel, autorul statuează și acordă încă „dreptul de cetate” lecției de istorie „obișnuite” (cap. 1); preconizează cum trebuie să fie un manual modern, care să reprezinte și un mijloc de ini-

tiere în tehnicile de cercetare (cap. 2); cum trebuie să fie comentate textele și documentele (care nu trebuie să fie o ilustrare a lecției ci un punct de plecare și un instrument de referință — cap. 3); de asemenea, se ocupă de importanța ilustrațiilor și a altor mijloace audio-vizuale (cap. 4); de hărți și atlase (cap. 5); de biblioteca de istorie și cabinetul de istorie (cap. 6); de participarea elevilor (cap. 7), studiul încheindu-se cu împărtășirea citorva experiențe (cap. 8) și cu recomandarea să se elaboreze studii ca cel de față, frecvent, pentru ca să fie popularizată experiența profesorilor de istorie, din diferite țări.

O formă concentrată a utilizării metodelor moderne de predare, cu sublinierea specială a importanței pe care o are *limbajul* în formarea corectă a noțiunilor istorice, o întâlnim și în studiul „Evenimentele istorice și problema predării lor” (autor W. H. Burston), în vol. 3 (p. 76—87).

Verificarea cunoștințelor elevilor, care trebuie însoțită de examinarea nivelului de educație, de felul cum reacționează afectiv, face obiectul studiului „Metode moderne pentru măsurarea performanței la lecțiile de istorie” (autor Pál Fekete), vol. 3 (p. 119—122), din care reținem metoda referatelor, a întrebărilor reciproce și a mai puțin folositei metode de informare prin desen (ex. desenul unui oraș) și a metodelor motrice (punerea în scenă).

O serie de studii și materiale, inserate în cele două volume, deși abordează numai o anumită particularitate a metodologiei istorice, sînt de un real folos întrucît au la baza lor experimente și direcționează chiar spre generalizări. Astfel, din studiul „Cercetarea istorică și arheologică ca disciplină de trezire a interesului” (autor Etienne Renardet), reținem valoarea pedagogică a cercetării arheologice prin: emoția descoperirii, activitatea în grup, participarea la o operă de interes obștesc, utilizarea unor tehnici variate etc. (vol. 2, p. 95—97).

Introducerea așa-numitei *programe alternative*, în Scoția, care lasă la latitudinea profesorului alegerea materiei de studiat s-a reflectat în experimentele pedagogului Alexander Neil, care a îmbinat metodele tradiționale cu cele moderne subliniind părțile lor pozitive concomitent cu limitele (*Ibidem*, p. 112—117); cercetarea prof. cehoslovac Jarmila Ruzickova privind *istoria ca obiect de examen de bacalaureat* se încheie cu recomandarea introducerii probei scrise la acest examen, ceea ce înseamnă rolul deosebit de important pe care-l are istoria în planul de învățămînt al școlii sus-amintite. (*Ibidem*, p. 118—122).

În sfîrșit, problema *filmului istoric* o abordează studiul „Istoricul și filmele istorice. Situația actuală și perspectivele ei” (autor McNeill H. William), care concludizează că atît timp cît nu se va realiza o colaborare eficientă între realizatorii de filme și istoricii de profesie, predarea în școli și universități nu se va putea moderniza (*Ibidem*, p. 142—145).

*

* *

După ce, în anul 1970, a apărut în „Studii și articole de istorie”, XV, p. 243—262, o *bibliografie selectivă a metodicii predării istoriei*, care a însumat principalele lucrări și articole cu conținut metodic publicate între anii 1944—1970 (autor C. Dinu), și, cu regularitate, în numerele ulterioare, după 1972, în seria nouă, este asigurată, de

către același autor, rubrica de Bibliografie a metodicii predării istoriei, în 1973, C. Dinu a multiplicat, sub egida Institutului de științe pedagogice, două masive volume de bibliografie a metodicii predării științelor sociale — istorie — care însumează 332 pagini.

Bibliografia, foarte utilă profesorilor care elaborează lucrări cu conținut metodic, are capitole noi referitoare la problematizare, învățarea prin „descoperire”, educația în spiritul păcii și prieteniei între popoare, diferite tipuri de lecții, ca lecția la muzeu, statistica la lecțiile de istorie etc. și se încheie cu un util și necesar indice alfabetic.

Lucrarea conținând 1816 titluri este împărțită în 77 capitole, bine sistematizate, astfel că reprezintă un instrument de lucru în care orice profesor de istorie se poate orienta cu ușurință și de care nu se poate dispensa.

FLOREA STÂNCULESCU

ASPECTE GENERALE PRIVIND POLITICA EXTERNĂ A ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN PERIOADA 1678—1688

MATEI D. VLAD

Începînd din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și continuînd, desigur, în veacul următor, țările române au ajuns la *interferența* intereselor militare și politice ale celor trei mari imperii: *Turcia, Austria și Rusia*. În această perioadă — cum s-a subliniat recent — situația poporului român „a fost agravată de dominația marilor imperii vecine, otoman, habsburgic, țarist — îndeosebi de dominația otomană — care prin războaie, prăzi și biruri au secătuit, veacuri de-a rîndul, avuția țărilor românești”.¹

Datorită rezistenței eroice a poporului nostru, domnic să-și apere cu orice preț libertatea și glia străbună, Poarta otomană n-a putut însă transforma niciodată țările române în pașalîcuri — cum a procedat cu statele de la sudul Dunării sau cu Ungaria — fiind nevoită să le lase o organizare politică și administrativă proprie.

Tentativele de emancipare a țărilor române de sub jugul otoman de la mijlocul veacului al XVII-lea, odată cu venirea lui Mihnea al III-lea pe tronul Țării Românești (1658—1659), n-au avut succes, dar acțiunile întreprinse pentru aceasta se înscriu în galeria marilor fapte de arme ale strămoșilor. A fost de fapt ultima ridicare *fățișă* a românilor din acest secol.

După această mare răscoală antiotomană, țările române vor cădea tot mai mult sub dependența turcească, nu vor mai fi posibile *acțiuni armate* de amploare contra acestor asupritori de veacuri. Voievozii români își vor da tot mai mult seama că numai prin forța armelor nu vor putea înlătura stăpînirea turcească și unii dintre ei vor căuta, pe cărările deseori întortocheate ale *diplomației*, să încadreze țările noastre în marile alianțe antiotomane, să le apropie de Habsburgi sau de noua forță care apărea pe scena Europei, Rusia țaristă. Locul luptei militare va fi luat tot mai mult de lupta *diplomatică* și *ideologică*, care va purta ideea de unitate a românilor, prin tot mai numeroasele scrieri și curente generatoare de unitate din această perioadă.

În ultima parte a secolului al XVII-lea, în timp ce puterea Austriei și Rusiei creștea, Poarta otomană s-a găsit deseori în situații precare pe plan extern, trebuind să facă față mai multor state coalizate împotriva ei. În această situație, forțată de împrejurări, Turcia a încercat să-și rezolve dificultățile militare și politice pe seama poporului român, nesocotind obligațiile asumate prin

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste, multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Editura Politică, București, 1975, p. 29.

*Capitulații*². Acest fapt a determinat pe unii domnitori români să caute să se folosească atât de rivalitatea austro-turcă, cât și de cea ruso-turcă (ce s-a accentuat la începutul veacului al XVIII-lea), spre a putea dobîndi neatîrnarea țărilor lor. În acest scop, ei vor iniția sisteme de alianțe, negocieri de tratate, inițiativele pornind cînd dintr-o parte, cînd din alta. În veacul al XVII-lea, mulți domnitori din Țara Românească și Moldova, precum și unii principii din Transilvania, au promovat o asemenea politică, dar aceasta caracterizează mai ales domnia lui Șerban Cantacuzino în Țara Românească, precum și ultima domnie a lui Gheorghe Duca (1678—1683) în Moldova și pe cea a lui Constantin Cantemir (1685—1693).³

Într-adevăr, în perioada care face obiectul articolului de față, dar și după aceea, Țara Românească, printr-o anumită stabilitate internă care a determinat unele domnii mai lungi și mai importante, va juca rolul de portdrapel al luptei pentru neatîrnare și al unității românești. De aci vor porni unele inițiative, atât pe plan politic, dar și spiritual.

Cercetări relativ recente au dovedit că în răstimpul cuprins între 1678 și 1688, Țara Românească, Moldova și Transilvania, ultimele două antrenate de curtea domnească de la București, au avut o *singură politică externă*, politică prin care țările române s-au înscris în diplomația Europei ca factori activi.⁴

După cum se cunoaște, luptele dintre Cantacuzini și Băleni, începute în timpul domniei lui Grigore Ghica (1660—1664), s-au terminat la sfîrșitul anului 1678 prin dobîndirea scaunului Țării Românești de către Șerban Cantacuzino, tron pe care a izbutit să-l dețină pînă la sfîrșitul vieții (1688).

Șerban Cantacuzino a fost una dintre figurile interesante de voievozi din istoria medievală a patriei noastre. Viața lui s-a desfășurat deseori sub semnul neprevăzutului, unde elementul romantic s-a împletit strîns cu cel fabulos.⁵ Călugărul catolic Giovanni Battista Del Monte, care a trăit o vreme la curtea lui Șerban, neamestecat în luptele interne, a scris: „Cît sînge nevinovat a vărsat și cîte jafuri, în chipul cel mai crud a făcut, nu e cu puțință a se povesti în puține cuvinte”.⁶ La rîndul ei, cronica Bălenilor, referindu-se la perioada de dinainte de domnie, conturează personalitatea tenace a lui Șerban Cantacuzino spătarul, prin unele replici care arată voința lui de-a reuși prin orice mijloace, mai ales prin bani și încrederea în victoria familiei lui ambi-

² În această privință, vezi Ștefan Ștefănescu, capitolul „Capitulațiile”, în lucrarea: *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, Edit. Academiei, București, 1970, p. 103—140; vezi și Nicolae Copoiu, „Capitulațiile” — *tratate fundamentale privind istoria suveranității de stat a țărilor române*, în „Magazin istoric”, nr. 3, 1975, p. 33—36.

³ Cf. Ion Bodunescu, și Ion Rusu-Șirianu, *Descifrarea unei istorii necunoscute*, Edit. militară, 1973, p. 159—160.

⁴ Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu* Edit. științifică, București, 1969, p. 397.

⁵ Cf. Corneliu Dima-Drăgan și Livia Bacăru, *Constantin Cantacuzino Stolnicul*, Edit. Albatros, București, 1970, p. 35.

⁶ Apud G. G. Ursu, *Memorialistica în opera cronicarilor*, Edit. Minerva, București, 1972, p. 166.

țioase : „Iar Șerban spătar, frate-său, au zis că va face pod dă pungi de la saraiul românesc pînă la al vizirului și tot îi va fi pă voie“. ⁷

Istoria nu l-a văzut altfel. Dar, Șerban Cantacuzino n-a fost voievodul lipsit de vitejie și de spirit diplomatic ascuțit. El a croit planuri mărețe de stăpînire a țărilor române, voind să-l imite în această privință pe Mihai Viteazul. ⁸ Este adevărat, în mai toate acțiunile sale, el a strecurat cîte un strop de aventură care contopește realitatea în legendă. Totuși, epoca lui de domnie a rămas marcată în istoria țării prin multe acțiuni militare și culturale remarcabile. ⁹ Aceasta rezultă și din faptul că, numai cu un an înaintea morții sale, într-o prefață a *Bibliei* grecești tipărită în anul 1687 la Veneția, frații Glykys (greci de origină) aduceau un frumos elogiu lui Șerban Cantacuzino, elogiu care evidențiază personalitatea politică a domnitorului și arată rolul pe care acesta voia să-l joace în contextul evenimentelor sud-est europene de la sfîrșitul veacului al XVII-lea.

Ca membru al celei mai puternice familii boierești din Țara Românească, Șerban Cantacuzino a primit o educație aleasă la Academia domnească din București ¹⁰, la Colegiul din Tîrgoviște, în care și-a pus amprenta ideilor umanistul Paisie Ligaridis, și în marea școală grecească de la Constantinopol. La aceasta din urmă, alături de alți români de seamă ai timpului, Nicolae Milescu, patriarhul Notara Dositei, Dimitrie Cantemir și alții, viitorul voievod a ascultat prelegerile vestitului dascăl Gheorghe Vlassios. Deoarece în această mare școală, accentul se punea pe *umanismul grec* de esență bizantină, umanism fondat pe ideile neoaristotelice, dascălii care l-au instruit pe Șerban Cantacuzino i-au format o gîndire de factură europeană, care nu avea nimic comun cu spiritul fatalist oriental. ¹¹ Ca urmare a cunoștințelor dobîndite, Șerban Cantacuzino și-a format convingerea că istoria este în continuă schimbare și a încercat să introducă conceptul de lege în raporturile dintre state, devenind un fel de precursor al dreptului internațional într-o perioadă cînd domnea liberul arbitru. ¹²

Avînd o formație intelectuală solidă și cunoscînd bine desfășurarea evenimentelor europene, încă din epoca anterioară a domniei, cînd a fost înalt dragător, Șerban Vodă a dus o politică de realism și a încercat să introducă principiul echilibrului în Peninsula Balcanică. El considera, de pildă, că este posibilă reînvierea Imperiului bizantin cu ajutorul împăratului habsburgic. ¹³ În această privință, cronicarul moldovean Ion Neculce afirmă că „Șerban Vodă avea bună nădejde că va dezbate toată creștinătatea din Țarigrad încoaci de supt mîna turcilor“. ¹⁴ Această convingere corespundea și unei situații concrete existente în

⁷ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Const. Grecescu, Edit. Academiei, București, 1963, p. 145.

⁸ Cf. Ștefan Pascu, *Marea adunare națională de la Alba Iulia (încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român)*, Cluj, 1968, p. 33.

⁹ Corneliu Dima-Drăgan și Liviu Bacăru, *op. cit.*, p. 35.

¹⁰ Cf. Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, Edit. Academiei, 1971, p. 216; vezi și idem, *Les académies princiers de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Thessaloniki, 1974, p. 290.

¹¹ Radu Ștefan Ciobanu, *Orașul București în politica balcanică a lui Șerban Cantacuzino*, în „Materiale de istorie și muzeografie“, vol. IX, 1972, p. 129—130.

¹² Ștefan Ionescu și Panait, I. Panait, *op. cit.*, p. 407—408.

¹³ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, București, 1938, p. 338.

¹⁴ Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, București, 1955, p. 168.

această vreme în sudul Dunării, unde la inițiativa papei Inocențiu al XI-lea (1676—1689), Habsburgii urmăreau, sub conducerea lui Leopold I (1658—1705), să-i izgonească pe turci din Peninsula Balcanică, să cucerească Constantinopolul și prin această schimbare a raportului de forțe să compenseze înfrîngerile lor din Occident.¹⁵ Politica Habsburgilor a provocat însă reacția firească a Porții otomane. Conflictul dintre cele două puteri, pînă aci latent, a izbucnit și s-a extins imediat, atrăgînd în vîltoarea sa Polonia, aparent renăscută sub conducerea lui Ioan Sobieki (1674—1696), Rusia, Veneția și, în fine, Franța și Anglia care nu erau pentru modificarea situației balcanice pentru a nu fi afectate interesele lor.¹⁶ În asemenea condiții, așa cum s-a spus, țările române au devenit treptat din obiect, subiect al istoriei europene prin atenția de care se bucurau mai ales din partea puterilor vecine, interesate fiecare din motive specifice, să pătrundă cît mai adînc în Peninsula Balcanică.¹⁷

Ocuparea tronului de către Șerban Cantacuzino, într-un moment extrem de dificil, de căutare a unei noi structuri spațiale în Balcani, a ridicat în fața sa problema găsirii unor noi coordonate, menite să-i permită continuarea existenței Țării Românești de care era legat prin toată activitatea și familia sa. Înconjurîndu-se de oameni destoinici, ca stolnicul Constantin Cantacuzino, fratele său, tînărul Constantin Brîncoveanu, nepotul său și fiind interesat în prăbușirea grabnică a Imperiului otoman, Șerban Vodă a dus o politică externă căreia i-a imprimat un *caracter românesc*, apărînd interesele tuturor românilor pe care a încercat să-i reunească și în același timp a imprimat politicii sale externe un caracter *balcanic*, urmărind formarea unui larg front antiotoman, care sub conducerea sa trebuia să ducă la refacerea marelui imperiu bizantin din evul mediu.¹⁸ Acest plan, cunoscut și contemporanilor, a fost redat admirabil de Ion Neculce atunci cînd a scris: „gîndul și gătirea lui Șerban Vodă era să fie el împărat în Țarigrad”.¹⁹ A fost, în tot cazul, un mare adversar al otomanilor. Dimitrie Cantemir, făcîndu-i un portret favorabil, relatează că voievodul Șerban, adresîndu-se boierilor apropiați (Constantin Stolnicul Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu), le-a declarat că „lui îi este mai dulce să moară laolaltă cu atîția prinți creștini, luptători pentru Cristos, decît să trăiască, chiar în domnie, o mie de ani sub jugul turcesc”²⁰ (s.n.). De altfel și alte izvoare ale timpului recunosc că Șerban Cantacuzino era hotărît să desfășoare o politică cutezătoare, vastă ca idei, minuțioasă și complicată.²¹ În întreaga lui domnie a întreprins acțiuni menite să ducă la eliberarea celor trei țări române de sub jugul otoman și la includerea lor într-un stat ce ar fi trebuit să fie sub conducerea sa. Aceste aspirații au fost surprinse în mod sintetic de anonimul brîncovenesc care spune despre Șerban Vodă că: „Întîi pohtiea pururea să fie domnii în Țara Româ-

¹⁵ Cf. Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 130.

¹⁶ *Ibidem*, p. 131.

¹⁷ Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 30.

¹⁸ Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 130.

¹⁹ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 168.

²⁰ Dimitrie Cantemir, *Viața lui Constantin Cantemir*, ed. Radu Albala, Edit. Minerva, București, 1973, p. 133.

²¹ Cf. Virgil Zaborovschi, *Politica externă a celor trei țări românești, Țara Românească, Transilvania și Moldova de la asediul Vienei (1683) pînă la moartea lui Șerban Cantacuzino și venirea pe tron a lui Constantin Brîncoveanu (1688)*, București, 1925, p. 140.

nească din neamul Cantacuzinilor. Al doilea cerea și Țara Moldovei să fie în seama lor și domn cantacozin să fie. Al treilea cerea să fie domnii singuri stăpînitori, cum va vrea să facă cu țara și cu ai țării și de nimeni opreală să n-aibă. A patra cerea să le dea o parte de loc a Ardealului unde sînt cetățile acestea Logoșul, Cavaran Sebeșu, Mehedia, Lipova cu ținutul Amlașului ca să fie de moșie cu privilegii de la împăratul date neamului cantacuzinesc,... să aibă acele olate ale Ardealului să șază la dînsule pentru hrana lor²².

În timp ce în Țara Românească, Șerban Cantacuzino, în cadrul marilor sale planuri de reînviere a Bizanțului, la al cărui tron credea că are dreptul, făurea planuri de unire a celor trei țări române, în Moldova se afla Gheorghe Duca (1678—1683), domnind aci pentru a treia oară, după ce ocupase, înaintea lui Șerban, timp de cinci ani, și scaunul Țării Românești (1673—1678).

La asediul Vienei din 1683, după cum este îndeobște cunoscut, au participat și voievozii români care, deși fuseseră obligați de turci să lupte împotriva creștinilor, au acționat în sprijinul asediaților, prin solii încurajatoare sau prin intervenții militare simulate.

Încă de la începutul campaniei, sultanul Mahomed al IV-lea (1648—1687) dăduse poruncă lui Șerban Cantacuzino și lui Gheorghe Duca, precum și principelui Transilvaniei, Mihai Apafi (1661—1690), să participe la asediul Vienei alături de oștile otomane. Un raport italian menționează că la acest asediu au participat 4000 de ostași munteni, 2000 de ostași moldoveni și 6000 de ostași transilvăneni. În fruntea unităților moldovenești s-au aflat numeroși boieri, printre care și cronicarul Miron Costin.²³ Aici, sub zidurile Vienei s-a realizat însă o acțiune antiotomană românească, mascată, izvorită dintr-un imbold de conștientizare și din solidaritate creștinească.

Într-adevăr, în ciuda măsurilor de supraveghere luate de otomani, care nu aveau prea mare încredere în fidelitatea românilor, cei trei voievozi, și în primul rînd Șerban Cantacuzino, nu s-au rezumat numai în a le transmite asediaților informații ci au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a le facilita victoria. Așa, de pildă, Șerban Cantacuzino s-a angajat față de austrieci să stea pasiv pe cîmpul de luptă cu cei 4000 de ostași ai săi, permițîndu-le imperialilor să acționeze în voie pe celelalte flancuri. Se poate spune, fără exagerare, că pasivitatea domnitorului moldovean Gheorghe Duca, dar mai ales acțiunile lui Șerban Cantacuzino au contribuit într-o măsură însemnată la salvarea Vienei, oferind creștinilor răgazul necesar pentru regrouparea forțelor și pentru declanșarea contraofensivei. Dealtfel, domnii țărilor române și-au dat seama ce urmări grave ar fi avut pentru ei o victorie otomană. De aceea, chiar fără să se fi înțeles între dînșii, atît Gheorghe Duca cît mai ales Șerban Cantacuzino au uitat, pentru moment, toate neînțelegerile care-i dezbinau și au conlucrat pentru zădărnicierea planurilor vizirului Kara-Mustafa. Numai astfel Ioan Sobieski a putut sosi la timp cu armatele sale în ajutorul asediaților, să despresoare Viena și să-i înfrîngă pe turci.²⁴ Nu întîmplător, cinci ani mai tîrziu (la 24 februarie 1688), generalul austriac Wallstein, într-o scrisoare adresată lui Șerban Cantacuzino, îi sco-

²² *Istoria Țării Românești (de la octombrie 1688 pînă la martie 1717)*, ed. Constantin Grecescu, Edit. științifică, București, 1959, p. 14.

²³ Cf. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 32.

²⁴ Cf. Veniamin Ciobanu, *Munteni și moldoveni la asediul Vienei*, în „Magazin istoric”, nr. 1, 1970, p. 53—56.

tea în evidență „acele frumoase fapte ce Măria ta ai făcut în vremea înconjurării Vienei, de când ai întors a lor slobozire”.²⁵

Înfrângerea turcilor în fața Vienei a trezit mari speranțe în inima lui Șerban Cantacuzino, i-a întărit poziția și i-a permis să-și contureze cu mai multă exactitate liniile directoare ale politicii sale externe. Aceasta a făcut să se discute în cancelariile diplomatice ale Europei occidentale că în condițiile decăderii statului otoman, sub conducerea voievodului muntean se va putea ajunge la formarea unui bloc politic și militar al celor trei țări române care ar putea acționa contra turcilor împreună cu împăratul Leopold I.²⁶ În această privință, ambasadorul Franței la Constantinopol, Sebeville, scria într-un raport diplomatic expediat către regele Ludovic al XIV-lea, la 28 septembrie 1683, următoarele: „este sigur că moldovenii, valahii și transilvănenii (s.n.) cer protecția împăratului și a regelui Poloniei pentru scuturarea jugului tiranic al turcilor”.²⁷ În tot cazul, trebuie să subliniem faptul că discuțiile purtate în cancelariile politice europene, cu privire la confederarea țărilor române, nu erau lipsite de sens și conțineau mult adevăr în ele.

Asemenea proiecte de coalizare și confederare a țărilor române nutrea și domnul Moldovei Gheorghe Duca care, după asediul Vienei, cum afirmă Neculce, „să ispita să fie craiu în Țara Ungurească (adică în Transilvania — nota noastră), și un ficior a lui în Țara Moldovei domnu, și altul în Țara Munte-nească.”²⁸ Cel care va domina însă viața politică a țărilor române în acest deceniu, va fi domnul Țării Românești, Șerban Cantacuzino.

După marile înfrângeri suferite de turci, îndeosebi cea de la Kalemberg (1683), Șerban Cantacuzino inițiază o serie de tratative secrete în vederea trecerii de partea Habsburgilor și a scuturării dominației otomane, dar fără a îndrăzni să se declare pe față.²⁹ Totodată, el a întreprins toate demersurile necesare pentru a ajunge la o alianță cu Transilvania. Acțiunea a fost înlesnită și de faptul că legăturile Cantacuzinilor cu Ardealul dăinuiau încă din timpul domniei lui Gheorghe Rakoczi al II-lea (1648—1660). Acesta oferise adăpost bătrînului Constantin Cantacuzino la 28 februarie 1658, iar fiului său Drăghici îi acordase, la 13 septembrie 1658, titlul de nobil transilvan.³⁰ Nu trebuie să uităm nici faptul că, zece ani mai târziu, în 1668, a ajuns mitropolit al Țării Românești, călugărul Teodosie, originar din satul Veștem (lângă Sibiu), omul Cantacuzinilor.³¹

Cu doi ani înainte de urcarea în scaunul domnesc de la București, la 6 noiembrie 1676, Șerban Cantacuzino împreună cu fratele său, Mihai Cantacuzino, au depus jurământ principelui Mihai Apafi că vor fi „direapte slugi și credin-

²⁵ Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 248.

²⁶ Cf. Vasile Mihordea, *Știri privitoare la războiul turco-german din 1686*, în „Revista istorică română”, nr. XXII (1936), p. 141.

²⁷ Apud Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 40 (nota 25); cf. și Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 133 (nota 31).

²⁸ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 162; Cf. și Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 33.

²⁹ *Istoria României*, vol. III, Edit. Academiei, București, 1964, p. 202.

³⁰ Ștefan Metes, *Șerban Vodă Cantacuzino și biserica românească din Ardeal*, Vălenii de Munte, 1915, p. 45.

³¹ Ștefan Metes, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX*, Edit. științifică, București, 1971, p. 142.

cioși".³² Aceste legături tradiționale s-au intensificat după obținerea domniei. Ele au fost determinate și de faptul că Polonia și Austria emiteau pretenții asupra țărilor române. Polonia era convinsă că după ce va învinge pe turci într-o mare bătălie, va trece apoi la ocuparea teritoriilor pe care le rîvnea. La rîndul ei, Austria, care vroia să aibă Dunărea hotar cu Poarta otomană, a trimis la București, în primăvara anului 1684, pe omul împăratului Leopold I în Balcani, pe contele Csáky, și pe iezuitul francez Antoine Dunod, agentul Vaticanului. În anul următor, în februarie 1685, Șerban Cantacuzino, prudent și circumspect, purta discuții cu Antoine Dunod pentru a pregăti o bază diplomatică în vederea viitoarelor acțiuni militare antiotomane. Scopul principal al misiunii lui Antoine Dunod era deci să ajungă la formarea unei confederații de durată între Țara Românească și Transilvania care urma să treacă apoi sub autoritatea împăratului austriac.³³ Șerban Cantacuzino care participase și inspirase în parte acest plan era pentru o confederație transilvano-munteană dar avea în vedere numai interesele celor două țări care trebuiau să se prevină de orice primejdii și lovituri pregătite împotriva lor. Dacă la baza acestei înțelegeri ar fi stat adevărul și bunacredința, rezultatul ar fi putut fi, într-adevăr, pozitiv.

Șerban Cantacuzino a înțeles, însă, că atât Polonia cît și Austria urmăreau în primul rînd să pună stăpînire pe toate cele trei țări române. În ciuda scopurilor urmărite de către curtea imperială veneză, Șerban Cantacuzino a reușit să încheie, la 1 iunie 1685, un tratat defensiv cu principele Mihai Apafi al Transilvaniei. Tratatul a fost semnat de o delegație de boieri formată din Matei Cantacuzino, fratele său, Barbu Miclescu, banul Craiovei și spătarul Vintilă Corbeanu. În acest tratat se prevedea apărarea intereselor ambelor țări în fața Habsburgilor și a turcilor, subliniindu-se, la cererea expresă a delegației muntene, că se vor respecta legea și obiceiurile românilor amenințați în acea vreme de catolicizare.³⁴ De altfel, încă mai dinainte, Șerban Cantacuzino se amestecase în treburile religioase ale Ardealului, avînd un punct comun de vedere cu mitropolitul Sava Brancovici, în ceea ce privește poziția politică pe care trebuiau s-o adopte față de imperiali. El și sprijinise pe Sava, persecutat de calvini, să-și reocupe scaunul mitropolitan din care fusese înlăturat, considerîndu-l *mitropolitul său pentru Ardeal*. Prin aceasta, Șerban Cantacuzino a obținut un succes diplomatic deosebit, impunînd Habsburgilor respectarea tradiției ce dăinuia de la Mihai Viteazul și anume ca alegerea mitropolitului de la Alba Iulia să fie făcută de sinodul Țării Românești, întărind conștiința de unitate a românilor de pe ambele versante ale Carpaților.³⁵

Interesul de care a dat dovadă Șerban Cantacuzino față de problemele religioase ale românilor de peste munți are și o pronunțată nuanță politică. El a considerat, sub raport spiritual, pe românii transilvăneni ca fiind una cu proprii lui supuși, întărind astfel blocul ortodox românesc, iar aceasta, pentru ideea de unitate politică, a însemnat foarte mult.

³² Ștefan Meteș, *Șerban Vodă Cantacuzino și biserica românească din Ardeal*, Vălenii de Munte, 1915, p. 45.

³³ Cf. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 40.

³⁴ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, București, 1938, p. 339—340.

³⁵ *Ibidem*, p. 341.

Șerban Cantacuzino a manifestat un interes deosebit și față de Moldova asupra căreia emitea drepturi de stăpânire în virtutea înruderii sale cu Dumitrașcu Cantacuzino (1684—1685), unchiul său, aflat acum la a treia domnie în această țară. După ce a dus tratative diplomatice cu regele polon, Ioan Sobieski, și a izbutit să-i contracareze pretențiile asupra Moldovei, Șerban vodă a intervenit ca, aici, să fie ales domnitor Constantin Cantemir (1685—1693), care i-a jurat ascultare.³⁶ Drept recunoștință, domnitorul moldovean a trimis în 1686 o delegație de boieri la București care, în urma negocierilor avute, Moldova a aderat și ea la alianța perpetuă dintre Țara Românească și Transilvania, încheiată cu un an mai înainte.³⁷ Referindu-se la aceste tratative, marele cărturar Dimitrie Cantemir afirmă în lucrarea dedicată tatălui său că „Șerban, știindu-l pe Cantemir, domnul Moldovei, nu numai prieten de taină, dar și vestit în ale războiului și cu fapta și cu numele, încearcă, printr-un om sigur, să-l ademească la părerea lui”. Constantin Cantemir a răspuns cu înșuflețire la propunerea lui Șerban vodă arătând că „ar fi de o mie de ori mai bucuros să moară în tabăra creștină alături de creștini decât să trăiască fericit slujindu-l pe turcul asupritor” (s.n.). A avut însă unele rezerve față de planul antiotoman al lui Șerban Cantacuzino, atrăgându-i atenția că „deși nemții, neconțenit biruitori asupra turcilor, au împins oștile creștinești pînă aproape de Sofia, totuși mare este depărtarea dintre dinșii și muntenii și moldovenii (s.n.), iar cu tătarii, atît cei de la Crîm, cît și cei din Bugeac, prea sîntem vecini de aproape”.³⁸ Aceasta nu însemna însă că bătrînul domn moldovean, Constantin Cantemir, oștean ales, nu era și el doritor să scape de stăpînirea turcească. Dimpotrivă, numai că el manifesta o prudență mai mare, deoarece războiul Ligii creștine împotriva turcilor și în special al Poloniei urma să se desfășoare pe teritoriul Moldovei. De altfel, în tot timpul domniei lui, o parte a Moldovei de nord a fost ocupată de poloni, care făceau incursiuni în restul țării. Din această cauză mereu s-au dat lupte între moldoveni și diferite detașamente polone, lupte din care Dimitrie Cantemir a căutat să facă un titlu de glorie militară pentru părintele său.³⁹ Fapt este că domnul Moldovei, Constantin Cantemir, a fost un adversar al polonilor și a încercat să se opună cu armele pătrunderii lor în Moldova. Motivul principal al rezistenței lui Constantin Cantemir împotriva polonilor a fost, se pare, politica de cîmpire a regelui Ioan Sobieski. Acesta voia să asigure domnia în Polonia a fiului său (Iacob Sobieski) și să-i alcătuiască un domeniu ereditar în Moldova, în care și moșiile boierilor ar fi încăput, măcar în parte, pe mîna nobilimii polone.⁴⁰

În vederea extinderii stăpînirii sale asupra Moldovei, regele Sobieski a întreprins două expediții, una în anul 1686 și alta în 1691. Învîgătorul de la Viena n-a avut însă în Moldova același succes ca în Austria și a fost silit de mica oaste a lui Constantin Cantemir să se retragă atît cu prilejul primei expediții cît și cu al celei de a doua, care s-a terminat cu tot așa de puțină izbîndă

³⁶ Cf. A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. VII, București, 1929, p. 267.

³⁷ Cf. Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 133.

³⁸ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 127.

³⁹ *Ibidem*, p. 77—123.

⁴⁰ Cf. P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir (viața și opera)*, Edit. Academiei, 1958, p. 31—32.

ca și cea dintâi.⁴¹ În cea de-a doua expediție se așază și episodul apărării cetății Neamțului de cei nouă „vînători“ sau „plăieși“, episod amintit și de Dimitrie Cantemir, cînd numai după patru zile de asediu, regele a izbutit s-o cucerască.⁴²

Constantin Cantemir nu a fost — cum s-a spus de unii istorici — un domn turcofil, pentru că el se temea atît de puterea turcilor, dar mai ales de intențiile cōtropitoare ale polonilor. Aceasta rezultă cu claritate din tratatul secret încheiat de el cu austriecii, la 15 februarie 1690⁴³, între cele două expediții ale lui Sobieski. Acest tratat, datat din Sibiu, prevedea, între altele, că austriecii vor elibera Moldova de turci, dar moldovenii urmau să treacă de partea lor numai după ce aceștia vor ajunge la Siret și vor ocupa Brăila. Trebuie să precizăm însă că în momentul cînd Constantin Cantemir a semnat tratatul, austriecii cuceriseră deja Transilvania și se apropiau de Moldova, dar în curînd au fost respinși de turci, de munteni și astfel tratatul nu s-a mai aplicat.⁴⁴

Formarea blocului antiotoman între cele trei țări române, pe baza înțelegerilor bilaterale inițiate de Șerban Cantacuzino, în anii 1685 și 1686, a avut o mare importanță în lupta poporului nostru pentru independență și unitate națională. Un filon puternic, conștiința unității de neam, limbă și teritoriu, ca urmare a ideilor răspîndite de marii cronicari ai acestui veac, viața economică și spirituală, toți acești factori legau pe românii de pretutindeni, ducîndu-i, deseori, pe același cîmp de luptă împotriva dușmanilor, iar pe voievozii lor la inițierea unor acțiuni diplomatice și militare comune. Numai așa se explică de ce conducătorii celor trei țări descopereau rațiuni din ce în ce mai puternice și interese tot mai numeroase pentru a-și strînge rîndurile.⁴⁵ Asemenea acțiuni au făcut ca în anul 1686 să se vorbească din nou, în cancelariile europene, despre posibilitatea încheierii unei alianțe între Țara Românească, Moldova și Transilvania.⁴⁶

În timp ce țările române depuneau eforturi diplomatice susținute pentru strîngerea și unirea forțelor lor într-un singur bloc militar, Liga Sfîntă de la Linz (creată în martie 1684) obținea succese diferite pe fronturile de luptă duse împotriva turcilor. Astfel, dacă oștirile celor doi țări, Ivan al V-lea și Petru cel Mare, și ale regelui polon, Ioan Sobieski, erau stînjinite în acțiunile lor de tătari, în schimb trupele habsburgice, după cucerirea Budei (septembrie 1686), își continuau înaintarea spre Serbia, reușind să obțină o strălucită victorie la Harkány, lîngă Mohács (august 1687). Aceste victorii au dus la încorporarea Ungariei la Imperiul habsburgic prin încoronarea lui Iosif I, fiul lui Leopold, ca rege (decembrie 1687), recunoscut de dieta convocată la Pressburg (Bratislava) de nobilii maghiari favorabili Austriei.⁴⁷

⁴¹ *Ibidem*, p. 33.

⁴² Cf. Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 151—153.

⁴³ Greșit în *Istoria României*, vol. II, p. 205, unde se dă anul 1691.

⁴⁴ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 33—34.

⁴⁵ Cf. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 40—41.

⁴⁶ Cf. Vasile Mihordea, *Știri privitoare la războiul turco-german din 1686*, în „Revista istorică română“, nr. XXII (1936), p. 141.

⁴⁷ Cf. Ludovic Demény și Paul Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI—XVIII*, Edit. Academiei, București, 1974, p. 177.

Victoriile obținute de armatele imperiale pe frontul din Ungaria au agravat însă situația Transilvaniei. Dar, Austria ținea să dea ocupării Transilvaniei un caracter legal, cu alte cuvinte o voia ca o moștenire de drept a regilor maghiari, obiect al eliberării. Și încă a unei eliberări liber consimțite, solicitată de puterile politice „legitime“ ale țării. Noua stăpânire trebuia astfel să se întemeieze pe puterile politice constituite ale principatului, pe clasele lui stăpânitoare, îndeosebi pe nobilime, pe un statut constituțional admis de ele.⁴⁸ În acest scop, Viena s-a străduit, la început, să convingă nobilimea transilvăneană că n-are încotro și că trebuie să accepte „protecția“ imperială. Transilvania ar fi avut acum nevoie de un aliat puternic. Turcia însă, învinsă, era prea slabă pentru a-i putea da ajutor militar. De această situație au profitat austriecii care au impus Transilvaniei așa-numitul tratat „hallerian“ (după numele lui Ioan Haller, autorul tratatului) încheiat la Viena, la 28 iunie 1686, între împăratul Leopold I și principele Mihai Apafi. Prin acest tratat, ca și prin cel din 27 octombrie 1687, încheiat la Blaj, s-a impus primirea armatelor austriece pentru „iernat“, în douăsprezece orașe. De asemenea, Austria a cerut principatului transilvănean o contribuție anuală de 700.000 de florini.⁴⁹

Un an mai târziu, în 1688, a sosit în Transilvania generalul Anton Caraffa care a zădărnicit orice discuție în jurul anumitor condiții și a smuls declarația din 9 mai 1688 prin care nobilii au fost sfătuiți să declare că „de bună voie și îndemnați numai de rivna creștinească, renunță la protecția otomană... și sincer, și cu bună credință primesc pârinteasca ocrotire a maiestății sale pentru ei (reprezentanții nobilimii) și pentru urmașii lor din Transilvania“.⁵⁰ În același an, Dieta întrunită la Făgăraș a întărit declarația nobilimii, prin actul semnat la 13 mai 1688. Cu acest act se poate considera încheiată perioada suzeranității otomane în Transilvania și începe perioada suzeranității austriece, fiind înlocuit — cum s-a spus — „jugul de lemn al turcului cu jugul de fier al neamțului.“⁵¹ Pacea de la Karlovitz (1699) va consfinți schimbarea statutului politic al Transilvaniei. Aceasta, după 150 de ani de suzeranitate otomană, în care se bucurase de o semiindependență politică, trecuse sub stăpânirea austriacă, ce se va întinde asupra sa, cu grele consecințe.

Odată cu ocuparea Ungariei și Transilvaniei, diplomația habsburgică și-a dat în vileag intențiile sale de anexare și a celorlalte două țări române de la sud și est de Carpați. Această politică de expansiune a Habsburgilor a fost admirabil surprinsă de cronicarul moldovean Ion Neculce care spunea că „se opintia nemții să fie Dunărea hotar“.⁵² Din această cauză Șerban Cantacuzino n-a pierdut niciodată din vedere faptul că în spatele alungării turcilor din Europa stătea politica cotropitoare a Habsburgilor și într-o oarecare măsură a Poloniei. Tocmai de aceea el a evitat în permanență să se angajeze direct față de imperiul sau

⁴⁸ Acad. David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967, p. 114.

⁴⁹ Cf. *Istoria României*, vol. III, Edit. Academiei, București, 1964, p. 225—231.

⁵⁰ Cf. Ștefan Pascu, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a II-a, Edit. Academiei, București, 1961, p. 226.

⁵¹ Cf. Ioan Lupăș, *Istoria românilor*, Sibiu, 1944, p. 303.

⁵² Ion Neculce, *op. cit.*, p. 210.

să permită folosirea teritoriului muntean ca o bază de atac împotriva Porții otomane. Cu alte cuvinte, el nu ținea să schimbe o suzeranitate cu o ocupație.⁵³

La început, pînă să-și dea seama de scopurile ascunse ale imperialilor, Șerban Cantacuzino a nutrit speranța că viitorul Țării Românești ar fi mai bine asigurat sub protecția pajurii habsburgice. Această speranță i-a fost amplificată și de unele interese personale și de familie. Ca reprezentant al vechii familii Cantacuzino, ambițiosul domn visa coroana, cum spuneam mai înainte, a împăraților bizantini, din care se considera un descendent direct, întrucît istoria înregistrase un Ioan al VI-lea Cantacuzino împărat al Bizanțului în secolul al XIV-lea (1341—1355). Aceste ambiții ale domnitorului muntean îi erau cunoscute și lui Dimitrie Cantemir care scria că „dacă Dumnezeu va îngădui biruința asupra dușmanilor și luarea Țarigradului, Șerban, ca unul ce se trage din sînge împărătesc și anume cantacuzinesc, va fi înscăunat împărat al Țarigradului”.⁵⁴ De altfel, sigiliul domnitorului Șerban Cantacuzino cuprindea în afară de vulturul Bizanțului, două enigmatice inițiale, doi Ț, pe care marele istoric Nicolae Iorga le-a interpretat că ar fi avut semnificația Țar Țarigradski, adică împărat al Constantinopolului.⁵⁵ Acest gînd i l-a fluturat cu deosebită grijă chiar curtea imperială vieneză, pentru a-l antrena, se înțelege, tot mai mult la lupta antiotomană, date fiind prestigiul și înrîurirea de care Șerban Cantacuzino se bucura în rîndul popoarelor ortodoxe din Peninsula Balcanică.⁵⁶

Pentru ca aceste proiecte să devină realizabile, Șerban Cantacuzino își dădea perfect seama că turcii trebuie, mai întîi, să fie zdrobiți pe toate fronturile și, după aceea, izgoșiți din Europa. De aceea, ca scop imediat, el își propunea recîstigarea raialelor, adică alungarea otomanilor de pe malul stîng al Dunării, și cucerirea independenței statului sub dinastia sa. Ca țel îndepărtat, Șerban vodă urmărea să dezlănțuie o răscoală generală în Balcani care să se termine cu alungarea turcilor din Europa și cu refacerea Imperiului bizantin.⁵⁷

În iarna anului 1687—1688, în urma victoriei creștine de la Mohács, care a întărit și mai mult convingerea imperialilor în înfrîngerea turcilor, au revenit la București Antoine Dunod și contele Csáky, cu misiunea expresă de a-l determina pe Șerban Cantacuzino să înceapă cît mai grabnic lupta deschisă împotriva Imperiului otoman care, după pronosticurile diplomației habsburgice, urma să se prăbușească. Concomitet cu aceștia, în 1688, a sosit și abatele Giovanni Battista Del Monte, cunoscut misionar catolic în Țara Românească, care, de asemenea, avea mandat din partea lui Leopold I să grăbească încheierea tratatelor cu domnitorul Șerban. Substratul diplomației habsburgice era de a face din Țara Românească, în caz de nevoie, teatrul de război al austriecilor în campania de alungare a turcilor din Peninsula Balcanică.⁵⁸ Dar, Șerban Cantacuzino a negociat îndelung termenii ralierei Țării Românești la războiul austro-

⁵³ Cf. S. Columbeanu și Radu Valentin, *Constantin Brîncoveanu și epoca sa*, Edit., științifică, București, 1967, p. 11—12.

⁵⁴ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 125.

⁵⁵ Cf. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, ed. a II-a, Vălenii de Munte, 1928, p. 39.

⁵⁶ Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 36.

⁵⁷ S. Columbeanu și Radu Valentin, *op. cit.*, p. 12.

⁵⁸ Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 42.

turc, reușind, prin dibăcie, să-și asigure liniștea și păstrarea țării în contra atîtor vecini lacomi și puternici.⁵⁹

Discuțiile cu trimișii speciali ai împăratului au fost duse de marele spătar Mihai Cantacuzino, fratele voievodului, și Constantin Brîncoveanu, nepotul lor. De această dată, Leopold I s-a angajat să respecte religia ortodoxă și „să păzească obiceiurile românești”, iar la încheierea păcii să scoată Țara Românească și Moldova de sub stăpînirea otomană.⁶⁰

Deși i s-a promis un ajutor de 6000 de ostași în vederea luptelor cu turcii, totuși împăratul i-a cerut închinarea țării și un tribut anual de 75.000 de taleri. Șerban Cantacuzino a refuzat să accepte toate condițiile și a insistat pentru încheierea unui tratat menit să ducă la obținerea independenței țării.⁶¹

Deși, Șerban vodă se angajase într-o politică de mare anvergură, el a intuit bine scopurile politice urmărite de Habsburgi și, pentru a evita unele surprize, a trecut la organizarea unei armate de 30.000—40.000 de oameni, formată nu numai din români, ci și din sîrbi și bulgari.⁶² Dimitrie Cantemir știa, de pildă, că „Șerban face în taină mari pregătiri de război în fundul pădurilor Țării Românești și în munții Transilvaniei” (s.n.) și că „se îngrijește de turnarea a treizeci și cinci de tunuri de război”.⁶³ Evocînd anul 1688, Neculce menționează, de asemenea, că : „Șerban vodă făcuse gătire mare de oști în Țara Muntenască, și făcuse cîteva vase, șeici la Argeș, cu zahară, de sta gata să scoboare pe Dunăre”.⁶⁴ Cu această armată, Șerban Cantacuzino urma să deslănțuie răscoala împotriva turcilor numai în momentul cînd prăbușirea lor pe fronturi era sigură. Totodată, pentru a contracara presiunea austriacă, el a trimis, încă de la începutul anului 1688, pe arhimandritul Isaiia la Moscova spre a-i cere țarului să protesteze pe lîngă imperiali, care intensificaseră catolicizarea populației transilvănene. Solia avea și misiunea să stăruie pentru organizarea unei acțiuni imediate care să ducă la eliberarea popoarelor ortodoxe de sub turci.⁶⁵ Este interesant de menționat faptul că în tratatul pe care îl încheie la 28 decembrie 1688 (stil nou) solii lui Șerban Cantacuzino (domnitorul murise între timp) cu țarii Rusiei, Ioan și Petru, domnitorul muntean este numit „voievod și suveran al tuturor ortodocșilor creștini”⁶⁶ (s.n.), adică și al celor din sudul Dunării, ceea ce dezvăluie rolul pe care cei doi țari îl atribuiau lui Șerban vodă în organizarea luptei antiotomane din întreaga Peninsulă Balcanică.

Deși alianța cu Rusia a fost lipsită de urmări practice pentru Țara Românească, deoarece solii au revenit după moartea domnului muntean, ea a avut,

⁵⁹ Cf. I. Radonič, *Situațiunea internațională a principatului Țării Românești în vremea lui Șerban Cantacuzino (1678—1688)*, în „Analele Acad. Rom. Mem. Secț. Ist., seria II-a, tom. XXXVI, 1914, p. 950.

⁶⁰ Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 42.

⁶¹ *Ibidem*, p. 43.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 125 și 127.

⁶⁴ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 178.

⁶⁵ Cf. Mihail Dan, *Știri privitoare la istoria țărilor române în cronicile ucrainene*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. II, Edit. Academiei, București, 1957, p. 249.

⁶⁶ Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu și Gheorghe Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368—1900)*, Edit., politică, București, 1971, p. 197.

în schimb, un rol de seamă în politica balcanică a țărilor. Șerban Cantacuzino a fost acela care a încurajat, în 1688, izbucnirea „primei răscoale naționale bulgare”.⁶⁷

În concluzie, putem spune că, prin politica sa, Șerban vodă a reușit să păstreze în tot timpul domniei sale un echilibru constant între Viena, Constantinopol, Moscova și Varșovia, politică sesizată excelent de cronicarul Ion Neculce: „Și să agiunsesse Șerban-vodă și cu nemții, și cu moscul, și cu leșii”⁶⁸ (s.n.). Într-adevăr, el a intuit, ca nimeni altul, faptul că planurile sale converg cu ale marilor săi vecini numai pînă la un anumit punct, iar orice greșeală poate duce la distrugerea Țării Românești cu a cărei soartă se identifica.⁶⁹

Domnitorul n-a ajuns însă să-și pună în aplicare planul său de luptă, deoarece la 29 octombrie/9 noiembrie 1688, înaintea parafării tratatului cu imperialii, Șerban Cantacuzino a murit, iar tronul Țării Românești a fost ocupat de Constantin Brîncoveanu (1688—1714), nepotul său.

Prin acțiunile sale, Șerban vodă a urmărit realizarea unui mare plan politic, în cadrul căruia Țara Românească era chemată să joace un rol politic european.⁷⁰ Între altele, ea trebuia să accelereze procesul descompunerii Imperiului otoman în Europa. În sfîrșit, meritul lui Șerban Cantacuzino este și acela de a fi trasat coordonatele politicii externe a celor trei țări române, deschizînd calea pe care o vor urma Constantin Brîncoveanu în Țara Românească și Dimitrie Cantemir în Moldova.

⁶⁷ Cf. Ivan Ducev Petăr, *Parcevici și încercările de eliberare ale popoarelor balcanice de sub stăpînirea turcească, în Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII—XIX)*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1971, p. 186.

⁶⁸ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 168.

⁶⁹ Cf. Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 134.

⁷⁰ Cf. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 48.

Rubrica învățătorului

IDEEA UNITĂȚII ȘI CONTINUITĂȚII POPORULUI ROMÂN ÎN PREDAREA ISTORIEI LA CLASELE MICI

VASILE POPEANGĂ

Istoria patriei se studiază ca obiect independent în clasa a IV-a a ciclului primar. În clasele a II-a și a III-a elevii dobîndesc în cadrul lecțiilor de citire cunoștințe despre unele momente însemnate din istoria patriei. Din aceste lecții elevii asimilează cunoștințe despre strămoșii noștri, întemeierea voievodătelor, lupta antiotomană a poporului român, unirea celor trei țări române într-un singur stat în timpul lui Mihai Viteazul, participarea României la primul război mondial. Imaginea elevilor despre trecutul istoric al poporului nostru se conturează în clasa a IV-a prin predarea sistematică a cunoștințelor de istorie.

I. Sub *raport metodologic*, predarea cunoștințelor de istorie a patriei în clasele II—IV implică o succesiune logică de operații intelectuale: 1. selecția evenimentelor (faptelor) istorice, 2. evocarea evenimentelor în fața elevilor, 3. comentarea evenimentelor pentru a se distinge semnificațiile lor actuale și valoarea istorică, 4. raportarea evenimentelor la procese și permanențe istorice, 5. formarea unor sinteze comprehensive pentru reconstruirea trecutului.

1. Faptele istorice despre care le comunicăm elevilor informații în cursul lecțiilor sînt bogate, complexe în cauzalitatea care le-a determinat și în urmările lor. Din această abundență de evenimente istorice reținem pe cele mai semnificative pentru devenirea istorică a poporului român. În funcție de criterii istorice — valoarea evenimentului respectiv, rolul său în dezvoltarea societății românești — și pedagogice — resurse educative, accesibilitate — se face o selecție a evenimentelor istorice atunci cînd se elaborează programa școlară și manualul. Acestea sînt principalele surse informaționale pentru elevi. În actul viu al predării, învățătorul, ca și profesorul de istorie, în clasele gimnaziale și liceale, nu rămîne la volumul conturat de aceste surse. Atunci cînd consideră eficient sub raport educativ, el introduce în structura lecției informații și despre alte evenimente, în special date despre fapte istorice petrecute pe plan județean sau local. Fiecare localitate de pe teritoriul patriei noastre își are istoria ei. Din trecutul localității respective, al școlii chiar, putem selecționa evenimente mai însemnate pe care le prezentăm elevilor cu un dublu scop educativ: să le cultivăm sentimentul de dragoste față de ținutul natal și să asigurăm accesibilitatea explicației prin cunoașterea locală a unor evenimente istorice. Marile evenimente și procese istorice care s-au petrecut pe teritoriul patriei noastre au lăsat urme în fiecare colț al pămîntului românesc. Să ne gîndim la lupta pentru realizarea unității naționale, anul revoluționar 1848, războiul pentru independență. Evenimentele locale despre care vom comunica elevilor informații îndeplinesc în lecții funcția pedagogică de a exemplifica generalul și de a asigura înțelegerea lui de către elevi. Selecția unor evenimente istorice din trecutul nostru bogat devine în lecții

un aspect al actului de creație pedagogică la care trebuie să aspirăm și să-l realizăm în predare.

2. Evocarea cu patos a evenimentelor istorice selecționate dintr-un trecut trepidant este principala sursă de dezvoltare a afectivității elevilor și a sentimentului lor de admirație față de trecutul nostru istoric. Un eveniment revelator în istoria națională, plin de semnificații axiologice în câmpul istoriei, devine revelator în conștiința elevilor prin cuvântul învățătorului lor.

3. Comentarea evenimentelor istorice se face pentru a se distinge semnificațiile lor actuale, pentru a le înțelege cauzele și pentru a desprinde din ele modele de comportament pentru viitor. Eficiența educativă a comentariului sporește dacă el se realizează în cooperare cu elevii. Interpretarea istorică a evenimentului vizează înțelegerea de către elevi a cauzelor care l-au determinat, a urmărilor pe care le-a provocat și a semnificațiilor pe care le prezintă. Ne vom referi la lecția „Revoluția din 1848 din Transilvania“, în cadrul căreia li se arată elevilor că la marea adunare de pe Cîmpia Libertății de la Blaj au participat peste 40.000 de oameni, care s-au adunat sub steagul tricolor românesc și au strigat cu putere „Vrem să ne unim cu Țara!“ . Comentarea semnificației adunării de pe Cîmpia Libertății se va face cu ajutorul clasei, căreia i se vor adresa întrebările : Ce simboliza steagul tricolor pe Cîmpia Libertății de la Blaj în 1848 ? Ce doreau cei peste 40.000 de țărani, meseriași și intelectuali atunci când au strigat „Vrem să ne unim cu Țara“ ? Care era dorința pe care o nutreau românii din cele trei țări române ? În concluzia lecției se va accentua că poporul român nutrea în mod fierbinte dorința de a se uni într-un singur stat.

4. Raportarea evenimentelor la procese și permanențe istorice este necesară pentru a se forma la elevi o viziune de ansamblu a trecutului patriei și pentru a se integra evenimentele istorice particulare în contextul lor național și universal. Reconstituirea devenirii istorice a națiunii române, inclusă ca element programatic în *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism*, are ca scop nu numai prezentarea *dinamicii schimbărilor* prin care a trecut poporul român de la nașterea sa pînă la construcția creatoare a socialismului, ci și relevarea marilor constanțe, a *permanențelor istorice* și a *coordonatelor fundamentale ale istoriei românilor*. Logica istoriei ne obligă să subliniem în lecții *dinamica schimbării* și *coordonatele transformărilor*, adică elementele permanente, cu caracter de generalitate, care se desprind din schimbările survenite pe teritoriul patriei. Dacă procedăm astfel, lecțiile de istorie nu sînt un bilanț de fapte istorice, ci o interpretare retrospectivă făcută pentru a descoperi continuitatea poporului român în spațiul în care s-a născut, patriotismul și umanitatea sa, lupta pentru libertate și progres a generațiilor trecute.

5. Reconstituirea ansamblurilor, a marilor procese istorice care s-au petrecut în devenirea istorică a poporului român se realizează prin formarea unor sinteze, a unor idei cu caracter de generalitate. Evenimentele istorice se corelează între ele datorită interdependențelor cauzale de timp și spațiu și dau naștere unor ample procese istorice, în a căror structură și devenire se pot distinge elemente de generalitate. Aceste elemente cu caracter de generalitate, pe care N. Iorga le-a denumit *permanențe istorice* arată sensul dezvoltării procesului și dau perspectiva de ansamblu a devenirii istorice a unei comunități umane. Analiza fenomenelor istorice care s-au petrecut pe teritoriul patriei noastre, respec-

tînd conexiunea dintre ele, corelația dintre diferite fenomene pe fondul general al succesiunii temporale, ne ajută să surprindem marile procese ale istoriei naționale, cum sînt : *Formarea poporului român și continuitatea sa istorică pe teritoriul pe care s-a format ; Procesul istoric de realizare a unității naționale a poporului român ; Lupta românilor în decursul istoriei pentru libertate și independență națională ; Lupta maselor populare pentru libertate și dreptate socială*. Unele idei cu caracter de generalitate istorică reflectă trăsături generale și specifice ale personalității colective a poporului român și ale culturii și civilizației sale, ca de exemplu : *Spiritul de pace manifestat de poporul român în relațiile cu vecinii săi ; Contribuția creatoare a poporului român la cultura și civilizația omenirii*. Se observă din formularea acestor teme preocuparea de a reconstitui procesele istorice prin aspectele lor generale manifestate în istoria noastră. Analiza se va realiza printr-o îmbinare a dimensiunilor sincronice și diacronice ale procesului istoric, pentru a surprinde sensurile evoluției lui.¹

II. *Metodica formării ideilor generale*. Logica istoriei ca știință ne obligă la un demers metodologic menit să releve totalitățile, ansamblurile, elementele permanente cu caracter de generalitate care se desprind din multitudinea și varietatea schimbărilor istorice petrecute pe teritoriul patriei noastre. Formarea ideilor generale se bazează însă și pe o logică pedagogică, impusă de specificul actului educativ. Geneză și evoluția unui proces istoric ne impune să adoptăm o perspectivă diacronică asupra istoriei, iar sub raport pedagogic să operăm cu sinteze care să-i ajute pe elevi să înțeleagă schimbările survenite în decursul istoriei poporului român și coordonatele fundamentale pe care ele s-au petrecut. Sub raport metodic, ideile generale alcătuiesc elementele fundamentale ale volumului de cunoștințe pe care elevii le asimilează în lecțiile de istorie a patriei. Ideea unității și continuității poporului român constituie una din structurile fundamentale ale edificiului cognitiv pe care-l construim prin lecții. Pentru a axa cunoștințele de istorie asimilate de elevi în jurul acestei idei fundamentale a istoriei noastre, nu este suficientă o lecție recapitulativă cu această temă, ci o predare orientată în această direcție. Lecția de sinteză cu această temă va avea funcția unei organizări metodice a cunoștințelor asimilate de elevi despre procesul realizării unității naționale. Dintre procedeele metodice care vor facilita orientarea actului predării cunoștințelor de istorie în clasele ciclului primar în această direcție reținem pe următoarele : 1. determinarea în cadrul lecțiilor a factorilor unității și continuității poporului român ; 2. stabilirea de corelații integrative între evenimentele istorice petrecute pe teritoriul patriei și procesul realizării unității naționale a românilor ; 3. utilizarea unor mijloace auxiliare — documente istorice, literatură, film, diafilm, exponate muzeale etc. Ponderea acestor procedee în structura metodică a lecției va fi stabilită în funcție de conținutul ei, de volumul de cunoștințe predat și de scopul urmărit.

1. Unitatea milenară a poporului nostru a fost determinată de factori obiectivi care au acționat asupra vieții poporului român, închegîndu-i unitatea și afirmînd-o în acțiuni de răsunet istoric universal. Originea comună daco-romană, limba unitară vorbită de toți românii, civilizația și cultura pe care le-au creat și aspirațiile de făurire a unui stat național unitar, de independență și libertate

¹ Vezi P. Nicheștelea, „Structură” și „metodă structurală” în istorie, în „Era socialistă”, anul LX, 15/1975, p. 52.

națională au cimentat unitatea poporului nostru. Această unitate s-a bazat pe permanența vieții trăită în același spațiu geografic în care s-a format, pe care l-a apărut cu prețul a nenumărate jertfe și în cadrul căruia a creat o civilizație și o cultură cu caracter de originalitate și profund umanism. Cum vom proceda în lecții pentru a releva factorii unității naționale ?

În clasele II—III reținem unele cunoștințe de istorie din lecțiile de citire. Astfel, în lecția „Legenda lui Negru Vodă”, elevilor li se arată că, în urmă cu multe sute de ani, românii nu trăiau cu toții la un loc, ci erau despărțiți în mai multe țărișoare. Negru Vodă a unit pe românii din unele mici țărișoare și a întemeiat una mai mare numită Țara Românească. În clasa a III-a, în lecția „Războaiele lui Traian și Decebal”, avem posibilitatea de a le arăta elevilor că românii sînt urmași ai dacilor și romanilor, au deci o origine comună. În timpul unei îndelungate stăpîniri a Daciei, băștinașii au învățat limba romanilor și astfel s-a format limba română, frumoasă și melodioasă, și pe care au vorbit-o înaintașii noștri. Se subliniază în această lecție că, avînd aceeași origine și vorbind aceeași limbă, românii erau ca frații, alcătuiau o mare familie, poporul român. Din cauza vitregiei vremurilor istorice însă, ei trăiau despărțiți în trei țări române. În înțelegerea copiilor apare firească dorința de unire a românilor de îndată ce ei aveau aceeași origine și vorbeau aceeași limbă.

În clasa a IV-a, în predarea lecției „Formarea poporului român și a limbii române” vom sublinia că românii au origine comună : sînt urmașii daco-romanilor, vorbesc toți aceeași limbă și s-au născut și au trăit pe teritoriul pe care îl locuim și noi azi. Manualul de clasa a IV-a² ne ajută să facem aceste precizări. Predarea istoriei patriei în perspectiva formării unor sinteze comprehensive obligă pe învățător sau profesor să depășească stadiul comunicării de informații și să-i angajeze pe elevi în discuții cu ajutorul unor întrebări menite să ducă la înțelegerea fenomenului unității poporului român. Iată succesiunea acestor întrebări : Care au fost strămoșii poporului român ? ; Pe ce teritoriu s-a format poporul român ? ; Cum s-a format limba română ? ; De ce limba română este o limbă romanică ? ; După retragerea stăpînirii romane cine a stat o vreme pe teritoriul patriei noastre ? Ce s-a întîmplat cu popoarele năvălitoare ? ; Dar cu poporul român ? Așa s-a format poporul român și el a rămas statornic pe pămîntul unde s-a născut. Gîndiți-vă la formarea poporului nostru : ce au comun toți românii ? (aceiași strămoși și aceeași limbă). Ce importanță prezintă faptul că românii au o origine comună, aceeași limbă și au locuit în mod statornic pe același teritoriu ? (Românii au fost un popor unitar). Ce-a contribuit deci la unitatea poporului nostru ? (originea comună, limba unitară și comună, statornica așezare pe meleagurile de azi).

Continuitatea românilor în aria geografică în care s-au format va fi subliniată în continuare în lecția „Cele dintîi cnezate și voievodate românești”. În această lecție vor fi relevate alte trăsături ale vieții românilor : ei duceau o viață stabilă și organizată de agricultori și crescători de vite. Cîteva întrebări adresate clasei în fixarea cunoștințelor vor ajuta pe elevi să înțeleagă continuitatea vieții românilor pe teritoriul în care s-au format. Dialogul purtat cu clasa ar putea avea următoarea desfășurare : Ce putem spune despre viața populației

² Referirile se fac la manualul utilizat în ultimii ani școlari : Dumitru Almaș și Eleonora Fotescu, *Istoria patriei*, E.D.P., 1975.

care a întemeiat primele cnezate și voievodate românești ? ; Care era ocupația acelor oameni ? (agricultori și păstori) ; Ce fel de viață duceau ei ? (stabilă, fixată locului) ; De unde reiese caracterul acesta de viață stabilă și fixată locului ? (din ocupație, din construirea de cetăți, din organizarea vieții) ; De unde mai avem vesti despre viața organizată a românilor ? (din cronicile străine) ; Ce putem deci afirma despre viața poporului român în timpul popoarelor migratoare ? ; În ce părți locuite de români au fost organizate voievodate ? ; Când au fost organizate aceste voievodate ? Cu ajutorul elevilor se formulează concluzia că viața poporului român a avut un caracter stabil și organizat în timpul năvălirii popoarelor migratoare, poporul continuându-și viața pe același teritoriu pe care s-a format.

Ideea unității poporului român se poate sublinia pregnant după predarea lecției „Întemeierea Moldovei“. Venind din Maramureș, Bogdan a întemeiat un nou stat independent : Moldova. La sfârșitul lecției este necesar să se stabilească legături între cunoștințele asimilate de elevi în lecțiile despre cele dintii cnezate și voievodate românești. Corelația se poate stabili cu ajutorul întrebărilor : Câte voievodate întâlnim pe teritoriul locuit de români ? ; Care sînt cele trei voievodate ? ; Cine locuia în cele trei voievodate ? ; Cum vă explicați că deși în cele trei voievodate era unul și același popor — poporul român — cele trei țări nu s-au putut uni de la început într-o singură țară mai mare și mai puternică ? Ce dorință au păstrat românii în sufletul lor ? (dorința de a se uni ; românul să se unească cu românul).

Rolul culturii în făurirea unității naționale a românilor va fi subliniat în alte lecții. Astfel, în lecția „Țara Românească și Moldova în vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu“ se vor sublinia câteva idei : în toate trei provinciile românești se tipăresc cărți care circulă dintr-o parte în alta, cronicarii Grigore Ureche și Miron Costin au arătat că moldovenii, transilvănenii și muntenii sînt frați, deci alcătuiesc același popor. În lecția „Viața poporului român în secolul al XVIII-lea“ se va releva un alt fapt : ideea că românii din Moldova, Transilvania și „Țara Românească au aceeași origine și alcătuiesc o unitate a fost afirmată de un învățat transilvănean : Gheorghe Șincai, în opera sa „Cronica Românilor“. De asemenea, în cadrul lecției „Revoluția din 1848 din Transilvania“, se va arăta că revoluționarii înflăcărați și cărturari vestiți din Moldova și Țara Românească, dintre care se distinge figura luminoasă a lui N. Bălcescu, au venit în Transilvania, participînd la revoluția din această provincie românească. Legăturile culturale dintre românii din cele trei țări românești vor deveni mai intense după revoluția de la 1848, pregătind spiritele pentru realizarea unirii lor într-un singur stat.

2. Istoria selecționează din trecutul patriei faptele pe care le prezintă elevilor, însă numai explicarea lor nu este suficientă pentru înțelegerea evoluției istorice a poporului român. Este necesară corelarea evenimentelor istorice și integrarea lor într-o viziune de ansamblu asupra istoriei noastre. Înțelegerea luptei statornice a românilor pentru realizarea unității lor naționale se va realiza mult mai ușor dacă vom raporta evenimentele istorice semnificative în această direcție la procesul făuririi statului național unitar. La sfârșitul cursului, într-o lecție de sinteză cu tema : „Lupta românilor în decursul veacurilor pentru realizarea statului național unitar“ se vor sistematiza cunoștințele și se va crea imaginea de ansamblu a acestui proces istoric încheiat prin unirea Transilvaniei

cu România. Analiza procesului trebuie făcută dintr-o perspectivă sincronică și diacronică pentru a arăta simultaneitatea structurilor culturale și a aspirațiilor de unire la românii din cele trei țări române dar și întruchiparea ideii în diferite momente istorice și realizarea ei. În analiza procesului se va sublinia statornicia aspirațiilor de unire ale românilor și lupta dusă de numeroase generații pentru înfăptuirea lor. Așa după cum se subliniază în Programul Partidului Comunist Român, „Unirea Transilvaniei cu România a constituit înfăptuirea firească a năzuinței seculare de unitate a poporului nostru, a visului pentru care au luptat și s-au jertfit nenumărate generații de înaintași, împlinirea unei necesități obiective a însăși dezvoltării istorice.”³

În această perspectivă a unității naționale, evenimentele istorice analizate în clasă cu elevii dobîndesc alte semnificații educative. În luptele purtate împotriva turcilor la Belgrad, oștile din Moldova și Țara Românească au luptat alături de cele din Transilvania sub conducerea lui Iancu de Hunedoara pentru a pune stavilă penetrației otomane în centrul Europei. În acest moment istoric asistăm la unirea oștilor române sub același conducător. Datorită vitejiei ostașilor săi, Iancu de Hunedoara a reușit să pună stavilă înaintării otomane. Se confirmă astfel adevărul unei aserțiuni populare : unirea face puterea.

Elevilor din clasa a IV-a le-au fost comunicate informații despre diferite evenimente istorice care atestă unitatea și continuitatea românilor în cele trei țări române. În lecția „Unirea țărilor române în timpul lui Mihai Viteazul”, li se vor preda elevilor cunoștințe despre actul realizării primului stat unitar al românilor. În discuțiile care se vor purta cu clasa în încheierea lecției, se vor sublinia două aspecte principale. În primul rînd, actul unirii a fost o necesitate obiectivă, care a corespuns năzuinței poporului de a se uni pentru a-și apăra cu forțe unite independența țării. În al doilea rînd, se va deschide o perspectivă asupra lecțiilor următoare care vor fi predate, arătîndu-le elevilor că unirea realizată la 1600 n-a putut fi păstrată decît puțin timp, dar *ideea unirii a stăpînit în continuare conștiința poporului român*. Poziția imperiilor străine față de noul stat român unitar a dus la dispariția lui. „Dar ideea unirii țărilor românești, idealurile formării unui stat puternic pe meleagurile Daciei — afirmă tovarășul Nicolae Ceaușescu evocînd figura lui Mihai Viteazul — nu au putut fi ucise niciodată, pentru că ele sînt adînc împlîntate în înseși sîngele, în conștiința și spiritul întregului nostru popor.”⁴

La ideea unității naționale vor fi raportate alte evenimente istorice studiate de elevi. În lecția „1848 — o singură revoluție în cele trei țări române” ideea unității naționale va fi relevată printr-un dialog purtat cu clasa. Sugerăm următoarea desfășurare a discuțiilor : Care era situația țărilor române în preajma anului 1848 ? ; Ce dorințe manifestau românii ? ; Care au fost țelurile urmărite de revoluționarii de la 1848 în toate trei țările române ? ; Arătați cum s-a manifestat ideea unității naționale în cele trei țări române ? De la concluziile formulate în această lecție se va porni în predarea lecției „Unirea Moldovei cu Țara Românească”, subliniindu-se că după 1848 idealul unirii a stăpînit conștiințele

³ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, E.P., 1975, p. 38.

⁴ Nicolae, Ceaușescu, *Cuvîntare la grandioasa adunare populară consacrată împlinirii a 375 de ani de la prima unire politică a țărilor române și sărbătorire a orașului bimilenar*, E.P., 1975, p. 10.

românești. Poporul român a dorit unirea Moldovei cu Țara Românească într-un singur stat și nici sultanul, nici împăratul Austriei n-au putut să zădărnicească actul Unirii. Cu ajutorul câtorva întrebări de fixare se va deschide perspectiva asupra următoarelor lecții : Ce act istoric a fost săvârșit la 24 ianuarie 1859 ? ; Cine a fost în primele rânduri ale luptei pentru realizarea unirii celor două țări ? ; Ce țară românească rămânea încă despărțită ? Transilvania rămânea încă despărțită și lupta pentru unirea românilor într-o singură patrie va continua.

Aplicînd același principiu al stabilirii de corelații interdisciplinare, în lecțiile următoare se pot stabili legături între alte evenimente istorice și procesul amplu al făuririi unității naționale. Astfel, în lecția „Războiul pentru independență” se va preciza că în bătăliile de la Plevna au luptat în rândurile armatei române tineri voluntari din Transilvania și Bucovina. Participarea lor este semnificativă pentru unitatea pe care românii o manifestau într-un moment de luptă. Cucerirea independenței a stimulat lupta pentru desăvîrșirea unității politice a românilor prin unirea Transilvaniei cu vechea Românie.

Ideea unirii Transilvaniei cu România va sta la baza lecțiilor „Participarea României la primul război mondial” și „Unirea Transilvaniei cu România”. În aceste lecții vor fi reliefate următoarele idei : Hotărîrea de a elibera provinciile românești care se mai aflau sub stăpînirea străină a înșuflețit pe ostașii români și Unirea Transilvaniei cu România a fost hotărîtă de delegații poporului, care s-au adunat la Alba-Iulia la 1 decembrie 1918. La această adunare au participat peste 100.000 de români. La actul unirii Transilvaniei cu România au aderat maghiarii și germanii din Transilvania. Actul unirii de la 1 decembrie 1918 reprezintă făurirea statului unitar național România. Unirea este încununarea luptei de veacuri a poporului român și un îndemn la muncă hotărîtă pentru progresul patriei întregite.

O privire de ansamblu asupra procesului de făurire a unității naționale și a continuității poporului român se poate realiza într-o lecție de recapitulare finală, a cărei structură poate fi următoarea :

Tema : „Lupta românilor în decursul veacurilor pentru realizarea statului național unitar”.

Scop : sistematizarea cunoștințelor elevilor despre lupta dusă de popor pentru făurirea unirii, cultivarea sentimentului de dragoste și de admirație față de generațiile care prin brațul, mintea și sufletul lor au făurit România întregită ; dezvoltarea hotărîrii de a învăța și munci pentru progresul patriei noastre socialiste.

Desfășurarea lecției. La sfîrșitul orei trecute de istorie am fixat lecțiile din care să vă pregătiți pentru astăzi. Ce temă ne-am propus să dezbatem ? Notarea temei pe tablă.

Pe baza discuțiilor cu clasa va fi redactat următorul plan care va fi scris pe tablă :

1. Formarea poporului român și a limbii române.
 - precizarea originii daco-romane a poporului român și a limbii române ;
 - determinarea teritoriului pe care s-a format poporul român.
2. Ce factori au contribuit la unitatea poporului și la continuarea vieții lui în teritoriul în care s-a format ?
 - originea comună a românilor. Ideea originii lor ;

- Limba unitară vorbită de tot poporul. (Recitarea poeziei „Limba românească“ de G. Sion) ;
 - cultura română unitară în cele două părți ale Carpaților ;
 - legăturile permanente dintre românii din cele trei țări. Se vor aminti trecerile dintr-o parte în alta a Carpaților, întemeierea Moldovei de către Bogdan, conducerea oștilor române de către Iancu de Hunedoara în lupta de la Belgrad, caracterul unitar al revoluției de la 1848 în cele trei țări române, participarea unor tineri din Transilvania și Bucovina la războiul pentru independență.
3. Momentele principale ale luptei românilor pentru făurirea statului național unitar.
- Unirea țărilor române în timpul lui Mihai Viteazul. Importanța actului unirii de la 1600.
 - Unirea Moldovei cu Țara Românească la 24 ianuarie 1859. Dezvoltarea României și cucerirea independenței de stat.
 - Unirea Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918.
Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. Proclamația Unirii. Lectură „Cum s-a făcut România Mare în Ardeal“ de A. Lupeanu-Meliu. Textul la Miron Constantinescu și Șt. Pascu (sub redacția) „Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie“, Editura Academiei, 1968, p. 413—414.
 - Însemnătatea Unirii din 1918.
4. Concluzii. Românii au constituit un popor unitar care și-a continuat viața pe același teritoriu deși erau împărțiți în trei țări. Dorința de unire într-un singur stat unitar a fost vie în sufletul românilor în decursul istoriei. Statul român unitar s-a format prin lupta și jertfa românilor de pretutindeni.
- III. Manualul de istoria patriei pentru clasa a IV-a are o fericită structură datorită lecturilor literare pe care le conține și care contribuie la înțelegerea mai clară de către elevi a unor evenimente istorice și la educația lor patriotică. Folosind puterea de pătrundere în suflute a literaturii, învățătorul poate utiliza mici legende sau povestiri pentru a forma reprezentările elevilor despre un eveniment istoric sau pentru a le ușura înțelegerea luptei pe care au desfășurat-o românii pentru realizarea unității naționale. După lectura bucății „Surghiunul poetului Vasile Alecsandri“, se va arăta că după înăbușirea revoluției de la 1848 din Moldova, unii dintre fruntașii ei s-au îndreptat spre Transilvania. Se va discuta cu elevii asupra semnificațiilor pe care le prezintă fenomenul : unitatea românilor din cele trei țări române și caracterul unitar al revoluției de la 1848. Aceeași idee a unității românilor se reține și din lectura bucății „Cântecul revoluționarilor“. Întrucât în această povestire se vorbește de poezia „Răsunetu“ a lui A. Mureșanu, învățătorul va citi în ora respectivă sau într-o oră de lectură întreaga poezie, remarcând caracterul ei avântat și puternicele sentimente patriotice ale autorului. De asemenea, se vor evidenția marile aspirații naționale oglindite în poezie : ideea unirii românilor și a apărării libertății și demnității naționale. În lecția de sinteză putem recurge la un text care nu e în manual și în care s-ar evidenția unitatea poporului român. Ce frumos a prezentat în 1915, în conferințele pe care le ținea în anii neutralității României, Barbu Ștefănescu Delavrancea rolul munților Carpați în viața poporului român : „Carpații nu ne despart, ci ne întregesc... Carpații sînt osul de rezistență al nostru, șira spinării

care nu s-a încovoiat niciodată și nu se va rupe niciodată, decît cu cel din urmă om dintre noi.

România este patria noastră și a tuturor românilor de pretutindeni. E o singură ființă etnică. E România celor de demult și a celor mai de apoi. E patria celor dispăruți și a celor ce va să vie.”⁵ Lectura textului va fi făcută pentru a ilustra în mod mai clar pentru elevi că unitatea geomorfologică a spațiului carpato-danubian în care s-a format poporul român a contribuit la încheierea unității sale spirituale.

Imaginea proiectată a pătruns tot mai insistent în lecțiile de istorie, dovedindu-se o metodă utilă nu numai pentru a reda culoarea unei epoci, ci și pentru a spori eficiența lecției. Filmul istoric explicat cu atenție pentru a-i asigura accesibilitatea („Dacii”, „Mihai Viteazul” etc.) devine o sursă de imagini viu colorate despre epocă și oameni. Din trusa de diafilme se pot alege diafilme adecvate temei, ca de exemplu „Adunarea de la Alba-Iulia de la 1 Decembrie 1918”. Cu ajutorul diafilmului, reprezentările istorice ale elevilor dobîndesc vivacitate și ca urmare înțelegerea unor evenimente sau procese istorice devine mai clară. Expozatele muzeale prezintă resurse educative mai ample prin contribuția pe care o aduc la reconstituirea unei epoci. Utilizarea imaginii și a documentului istoric în lecții ridică probleme specifice de metodică asupra cărora nu stăruim.

„Unitatea națională fu visarea iubită a voievozilor noștri cei viteji, a tuturor bărbaților noștri cei mari, care întrupară în sine individualitatea și cugetarea poporului, spre a o manifesta lumii. Pentru dînsa ei trăiră, munciră, suferiră și muriră.” Așa scria Bălcescu în momentele cînd în previziunile sale vedea imaginea unei patrii unite și întregite. Cunoașterea acestor aspirații și a luptelor purtate pentru realizarea lor prezintă o valoare integrativă, contribuind la formarea tineretului în spiritul unui cald și înflăcărat sentiment de dragoste de patrie.

⁵ Textul integral în *Cîntare României*, antologie prefătată de C. G. Nicolescu, E.P.L., 1967, p. 334.

CHESTIONAR ISTORIC

Istoria unei țări, a unui popor înseamnă înmănunchierea, într-un întreg, organic, a tuturor eforturilor și strădaniilor, a faptelor și înfăptuirilor poporului în întregime sau ori a părților acestuia. Pe teritoriul unei țări se petrec, în curgerea vremii, evenimente numeroase, unele de însemnătate generală, altele locală. Sînt fără îndoială, mai importante cele dintîi, dar nu sînt lipsite de însemnătate nici celelalte. De aceea, pentru a le putea judeca valoarea se cuvin cunoscute cît mai bine, mai real și mai obiectiv, atît unele cît și altele. Dacă cele din prima categorie — cele de însemnătate generală — sînt mai bine cunoscute din izvoarele păstrate, transmise și studiate, cele din categoria a doua s-au învrednicit în mai mică măsură de atenția acestor izvoare. Ele s-au păstrat, însă, în memoria oamenilor locului transmise din generație în generație, în vestigii vizibile sau ascunse sub pămînt, în însemnări marginale pe cărți, în registrele parohiale și de stare civilă, în matricolele școlare, în inscripții pe pereți și pe piatră, în numele de locuri și de riuri, în obiceiuri, datini și legende etc. etc.

Cine poate cunoaște mai bine toate aceste realități decît cei ce-și desfășoară activitatea zi de zi în sate și comune ? Cine le poate înțelege mai bine însemnătatea decît profesorii de istorie, decît învățătorii ? Cine este mai calificat decît aceștia a le culege și a le pune în valoare ? De aceea spre aceștia ne îndreptăm gîndurile și îndemnurile de a se apleca cu interes și înțelegere față de vestigiile trecutului — memorie a omenirii —, a le aduna cu grijă și prețuire, a le cuprinde în răspunsurile la acest *chestionar*. Își vor împlini, astfel, o obligație științifică, cuprinsă și în statutul Societății de științe istorice și, totodată, o îndatorire patriotică.

Cunoscînd dorința profesorilor și învățătorilor de a fi folositori științei pe care o cultivă și poporului pe care-l slujesc cu credință, de a contribui la cunoașterea trecutului pentru folosul prezentului, de a aduna pietrele de temelie din trecut pentru temeinicirea vremurilor de astăzi și de mîine, — sîntem încredințați că apelul nostru va fi urmat de fapte pe măsura însemnătății proiectului. Fiecare contribuție va însemna o mai temeinică cunoaștere a istoriei poporului român și a naționalităților conlocuitoare, o mai temeinică fundamentare a *Istoriei României*, așa cum o pretinde *Programul* partidului, secretarul general, președintele Republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, Comitetul politic executiv al C.C. al P.C.R. care a hotărît realizarea unei noi sinteze a *Istoriei României*.

*
* *

1. Ce vestigii istorice din antichitate, evul mediu și epoca modernă și contemporană se cunosc pe teritoriul comunei (satului), pe baza tradiției locale,

a descoperirilor întâmplătoare sau a cercetărilor organizate : așezări sătești, așezări fortificate, urme de întărituri (valuri de pământ, palisade, șanțuri), cetăți (din pământ și piatră), castele și cule (conace), bastioane (donjoane), biserici (de lemn sau piatră), alte construcții.

Unde anume (în ce parte a localității sau a hotarului așezării) se cunosc sau se păstrează asemenea vestigii ?

Cînd și cu ce ocazie s-au semnalat sau descoperit ?

În ce stare sînt și ce ar trebui să se întreprindă pentru valorificarea lor ?

Scurtă descriere a acestora : vechimea, materialul de construcție, importanța, tipul bisericilor (sală, hală, ortodoxă, romano-catolică, reformată, etc.).

2. Ce alte vestigii de însemnătate istorică se cunosc ori s-au descoperit — din antichitate, evul mediu, epoca modernă și contemporană — pe teritoriul comunei (satului) : unelte folosite de oameni la diferite îndeletniciri, arme, armuri, îmbrăcăminte sau piese de îmbrăcăminte, obiecte de întrebuințare cotidiană, podoabe, morminte (cu inventarul lor), schelete, vase cu cenușă, monede etc. etc.

Unde anume (în ce parte a așezării sau a hotarului comunei — satului) se cunosc ori s-au descoperit asemenea vestigii ?

Cînd și cu ce ocazie s-au semnalat ori s-au descoperit ?

În ce stare sînt, cum și unde se păstrează ?

Scurtă descriere a lor : de cînd datează, din ce material sînt (fier, bronz, aramă, argint, aur etc.), inscripții sau alte semne pe vase, pe monede, pe arme, pe podoabe etc.

3. Ce evenimente mai însemnate s-au petrecut pe teritoriul comunei (satului), păstrate de tradiția locală sau sub formă de legende, din antichitate, evul mediu, epoca modernă și contemporană.

Descrierea lor așa cum a păstrat-o tradiția sau legenda, cu indicarea, dacă este cazul, a persoanei sau persoanelor care vi le-au transmis și cu o apreciere personală cu privire la valoarea istorică a tradiției sau legendei respective.

4. Ce monumente, mai vechi și mai noi, cinstesc evenimentele sau pe cei ce le-au înfăptuit.

Descrierea lor, starea în care se păstrează și propuneri pentru păstrarea sau ridicarea de alte monumente acolo unde lipsesc.

5. Cărți vechi (manuscrise sau tipărite) cu caracter laic sau bisericesc, păstrate la școală, biserică, în alte locuri și chiar la persoane particulare.

Descrierea lor : data tipăririi sau a manuscrisului, cuprinsul acestora, însemnătatea lor, limba și alfabetul în care sînt scrise, miniaturi, ilustrații etc. ; însemnări pe cărți.

Starea în care se păstrează ; propuneri pentru mai buna lor păstrare.

6. Documente de orice fel, din orice epocă, ce se găsesc în comună (sat).

Descrierea lor : data, limba, alfabetul, caracterul (acte oficiale, scrisori particulare etc.), importanța lor.

Condițiile în care se păstrează ; propuneri pentru mai buna păstrare a lor.

7. Urbarii, conscripții, catagrafii, registre de dare, registre parohiale, registre de stare civilă, registre școlare etc.

Descrierea lor : datarea (de la — pînă la), cuprinsul (numele și prenumele, vîrsta, sexul, averea, originea și starea social-juridică, numărul membrilor de familie, natalitatea, nupțialitatea, mortalitatea, naționalitatea, confesiunea religioasă, situația la învățătură etc.) ; limba și alfabetul în care sînt scrise.

Starea în care se află ; propuneri pentru mai buna lor păstrare .

8. Picturi murale (fresce) și inscripții pe pereți sau pe piatră (pietre de mormînt de valoare istorică) ; sculpturi (laice sau religioase), podoabe, argintărie, icoane vechi etc.

Descrierea lor : vechimea, culorile, genul picturii sau sculpturii, materialul (ulei, piatră, marmoră, metal, sticlă, lemn), numele artistului sau alte însemnări, textul inscripțiilor, starea în care se găsesc etc.

9. Toponomastica locală : nume de locuri (și de rîuri) cu semnificație istorică (derivate de la nume de popoare, sau care păstrează amintirea unor evenimente istorice, a unor întîmplări petrecute în satul (comuna) sau pe locul respectiv, care amintesc o cetate, cetățuie, grădiște, șanț etc.), nume de locuri cu semnificație topografică (forma sau aspectul exterior al locului, natura terenului, însușirea locului, poziția geografică a locului), nume de locuri cu semnificație socială (derivate de la nume de persoană, antroponimice; raporturi de proprietate, însoțite de adjective, nume care amintesc instituții sau situații sociale, poziția socială a oamenilor, a categoriilor sociale, ocupația locuitorilor, credințe, obiceiuri, datini, existența unor foste așezări omenești) etc.

10. Obiceiuri, datini și legende : în legătură cu unele evenimente sau personaje istorice, cu ocupațiile, cu moștenirea, transmiterea, împărțirea, delimitarea bunurilor (pămîntului mai ales), cu sărbătorile privitoare la ocupații, sărbătorile de peste an, cu evenimente familiale etc.

La fiecare din aceste întrebări se va preciza dacă problema sau vreun aspect al problemei a mai fost studiat de cineva, fie că studiul a fost publicat, fie că se află în manuscris.

Chestionarul nu este exhaustiv. Întrebările formulate pot fi completate cu altele, după nevoie și însemnătate.

Răspunsurile se vor trimite, recomandat, pe adresa : *Societatea de științe istorice din R. S. România*, str. Spiru Haret nr. 12, București, sector VII.

Acad. prof. ȘTEFAN PASCU

ÎN ATENȚIA CITITORILOR

Societatea de științe istorice continuă să editeze publicația *Studii și articole de istorie* din care vor apărea, în 1976, două volume: volumul I (XXXII), al cărui conținut este în concordanță cu programa analitică din trimestrul I școlar va apărea în luna iunie 1976, iar volumul II (XXXIII—XXXIV, volum dublu) legat de materia trimestrelor II și III școlare va apărea în luna decembrie 1976.

Prețul ambelor volume este de 30 lei.

Publicația S.S.I. este orientată prin întregul ei conținut spre necesitățile învățământului și se adresează prin rubricația sa bogată profesorilor de specialitate, studenților, învățătorilor și altor categorii de cititori. Pentru profesorii care se pregătesc pentru obținerea gradelor didactice este prevăzută o rubrică specială intitulată *Din tematica I.C.P.P.D.*

Difuzarea publicației „Studii și articole de istorie” se face pe bază de abonamente prin intermediul filialelor și subfilialelor S.S.I. Pentru localitățile unde nu există filiale sau subfiliale, cei interesați pot face abonamente direct la redacția publicației, pe baza unei fișe de comandă.

Se consideră abonate la „Studii și articole de istorie” persoanele care vor trimite, până la data de 1 februarie 1976, pe adresa S.S.I. *contravaloarea abonamentului* (30 lei), prin mandat poștal, precum și *fișa de comandă* completată conform modelului de mai jos:

FIȘA DE COMANDĂ

Subsemnatul
din
am depus prin mandat poștal nr. în contul Societății de științe
istorice nr. 45.11.09. 45, CEC Filiala Sector VI, București, suma de 30 lei, abonament
la „Studii și articole de istorie” (Vol. XXXII, XXXIII—XXXIV) pe 1976.

(Se completează cu majuscule numele și prenumele și adresa exactă. Orice schimbare de adresă se comunică Societății în scris).

Semnătura,

Data

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE
PUBLICAȚIE A SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN R. S. ROMÂNIA

Redacția: București, str. Spiru Haret, 12, Sector VII, Tel. 13.13.29.

Tiparul executat la Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918”.
București — c. 1552

Lei 20